

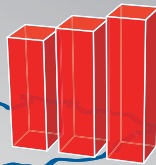
CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI

(KOMPARACE ZEMÍ V-4)

Antonín Slaný a kol.

2007

FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI

(KOMPARACE ZEMÍ V-4)

Antonín Slaný a kol.

BRNO 2007

**CENTRUM VÝZKUMU
KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI
ČESKÉ EKONOMIKY**

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA**

CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI

(KOMPARACE ZEMÍ V-4)

Antonín Slaný a kol.

2007

BRNO 2007

Odborní garanti:

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.
doc. Ing. Libor Žídek, Ph.D.
Ing. Zdeněk Tomeš, Ph.D.
doc. Ing. Osvald Vašíček, CSc.
doc. RNDr. Milan Viturka, CSc.

Kolektiv autorů:

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.
(vedoucí autorského kolektivu, editor)
Ing. Veronika Bachanová (1.9.)
Ing. Jan Čapek (2.1.)
Ing. Jitka Doležalová (1.8.)
Ing. Aleš Franc (1.4.)
Ing. Miroslav Hloušek (2.3.)
Ing. Zuzana Hrdličková (1.3.)
Ing. Monika Jandová (1.11.)
Ing. Jan Jonáš (1.5.)
Ing. Viktorie Klímová (3.2.3.)
Ing. Petr Musil, Ph.D. (1.2.)
Ing. Daniel Němec (1.1.)
Ing. Tomáš Paleta (1.10.)
Ing. Jiří Polanský (2.2.)
Ing. Zdeněk Tomeš, Ph.D. (1. úvod)
Mgr. Jaromír Tonner (2.4.)
Mgr. Petr Tonev (3.2.1.)
Ing. Martina Vašendová (1.7.)
doc. Ing. Osvald Vašíček, CSc. (2.2., 2.4.)
doc. RNDr. Milan Viturka, CSc. (3.1. a 3.3.)
Ing. Nad'a Voráčová (1.6.)
doc. Ing. Libor Žídek, Ph.D. (1. úvod)
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D. (3.2.2.)

Technická pomoc:

Lydie Pravdová

Redakce textu:

Mgr. Ondřej Doseděl

Recenzenti:

I. kapitola:
prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.
Mgr. Pavel Neset
II. kapitola:
Ing. Petr Harasimovič, M.A.
Mgr. Jan Vlček, Ph.D.
III. kapitola:
doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.
doc. Ing. Jaroslav Macháček, CSc.

Publikace vznikla s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524

© Antonín Slaný a kolektiv, 2007

ISBN 978-80-210-4455-5

Obsah

Úvod	11
1. Faktory konkurenceschopnosti	13
Blok A: Pracovní síla	19
1.1. Demografický vývoj	20
1.1.1. Stav na počátku transformace	21
1.1.2. Demografický vývoj v období 1990–2005	23
1.1.3. Důsledky demografického vývoje	26
1.1.4. Současný stav a perspektivy	29
1.1.5. Demografický vývoj a konkurenceschopnost	30
1.1.6. Závěr	31
1.2. Trh práce	33
1.2.1. Nabídka práce	35
1.2.2. Poptávka po práci	38
1.2.3. Vývoj pracovního trhu a dopad na konkurenceschopnost	41
1.2.4. Závěr	48
1.3. Sociální politika	49
1.3.1. Východiska současného pojetí sociálních politik	49
1.3.2. Analýza vývoje sociálních politik na základě přerozdělovacích procesů	52
1.3.3. Procesy přerozdělování pomocí daňového systému	54
1.3.4. Závěr	57
1.4. Pracovní migrace	59
1.4.1. Výchozí situace	59
1.4.2. Pracovní imigrace	60
1.4.3. Pracovní emigrace	63
1.4.4. Remittance	65
1.4.5. Závěr	66
Blok B: Kapitál	67
1.5. Kapitálové trhy	68
1.5.1. Burza	70
1.5.2. Bankovní sektor	76
1.5.3. Závěr	83
1.6. Fiskální politika	85
1.6.1. Výchozí situace	85
1.6.2. Vývoj fiskální politiky	87
1.6.3. Závěr	92

■	1.7. Mezinárodní pohyb kapitálů	94
	1.7.1. Výchozí stav pohybu kapitálu v roce 1990	94
	1.7.2. Vývoj pohybu kapitálu v průběhu transformace	95
■	1.7.3. Závěr	102
	Blok C: Produktivita	105
■	1.8. Politický systém	106
	1.8.1. Charakteristické prvky nedemokratických politických systémů zemí střední Evropy a jejich vliv na hospodářství v letech 1947–1988	107
■	1.8.2. Vývoj politického a ekonomického systému zemí střední Evropy v letech 1988–2005	110
	1.8.3. Závěr	117
■	1.9. Regulace	118
	1.9.1. Vývoj regulace v období 1990–2006	119
■	1.9.2. Závěr	129
	1.10. Strukturální politika	130
	1.10.1. Teoretické přístupy ke strukturální politice	131
■	1.10.2. Výchozí situace	132
	1.10.3. Strukturální politika České republiky	132
	1.10.4. Strukturální politika Slovenska	135
■	1.10.5. Strukturální politika Maďarska	139
	1.10.6. Strukturální politika Polska	142
	1.10.7. Závěr	144
■	1.11. Zahraniční obchod	148
	1.11.1. Determinanty výchozího stavu	149
■	1.11.2. Výchozí stav v roce 1990	150
	1.11.3. Vývoj základních ukazatelů zahraničního obchodu	151
■	1.11.4. Komoditní struktura zahraničního obchodu	154
	1.11.5. Obchodní politika	157
■	1.11.6. Závěr	158
	Použitá literatura k 1. kapitole	160
■	2. Růstová výkonnost a stabilita	177
■	2.1. Nejistota vybraných makroekonomických dat zemí Visegrádu	179
	2.1.1. Úvodní poznámky	179
■	2.1.2. Závěry	181
	2.2. Monetární DSGE modely zemí Visegrádské čtyřky a Eurozóny	190
	2.2.1. Úvod	190
■	2.2.2. CIA model	191
	2.2.3. Odhad modelu pro ekonomiky V-4 a Eurozónu	194
■	2.2.4. Závěr	201

2.3.	Růstové účetnictví států Visegrádské čtyřky: duální přístup	202
2.3.1.	Duální přístup k růstovému účetnictví	202
2.3.2.	Data	204
2.3.3.	Výsledky	204
2.3.4.	Závěr	207
	Příloha A – Popis dat	208
	Příloha B – Tempa růstu	209
2.4.	Odhad časově proměnných parametrů v DSGE modelech s racionálním očekáváním	211
2.4.1.	Úvod	211
2.4.2.	Hospodářská politika	212
2.4.3.	Časově proměnné parametry	212
2.4.4.	Parametrizace – odhad modelu	213
2.4.5.	Závěr	213
	Použitá literatura ke 2. kapitole	214
3.	Inovační výkonnost a konkurenceschopnost	217
3.1.	Benchmarking konkurenceschopnosti a inovační profily českých krajů	219
3.1.1.	Úvod	219
3.1.2.	Výsledky provedených analýz	222
3.2.	Institucionální rámec rozvoje inovací	236
3.2.1.	Institucionální báze výzkumu a vývoje a inovačně nosných oborů vysokého školství	236
3.2.2.	Vědeckotechnické parky	243
3.2.3.	Podnikatelské inkubátory	254
3.3.	Praktické aspekty výsledků hodnocení regionální konkurenceschopnosti	266
	Použitá literatura ke 3. kapitole	271
	Seznam tabulek a grafů	274
	Seznam tabulek	274
	Seznam grafů	275

Úvod

Publikace vznikla s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524 a odpovídá plánovaným výstupům pro rok 2007. Publikace je rozdělena do tří základních kapitol, ve kterých je provedena základní analýza faktorů konkurenceschopnosti v komparaci ČR se zeměmi Vyšehradské čtyřky. **V kapitole první** kapitole (Faktory konkurenceschopnosti) se autoři věnují problematice faktorů konkurenceschopnosti národních ekonomik. Odpovídají na takové otázky, jako jsou například: Co je příčinou tohoto vývoje a jaké faktory determinují rozdíly jednotlivých zemí v tempích hospodářského růstu? Co může hospodářská politika udělat pro to, aby zvýšila tempo hospodářského růstu? Přístupů k analýze faktorů dlouhodobého ekonomického růstu je celá řada. V souladu s ekonomickou teorií autoři vychází z členění faktorů působících na ekonomický růst do tří skupin – podle toho, zda ovlivňují akumulaci lidského kapitálu, akumulaci fyzického kapitálu nebo celkovou produktivitu výrobních faktorů. Výchozím bodem je analýza situace na konci 80. let a následně je chronologicky zkoumán vývoj dané oblasti až do současnosti. **Kapitola druhá** (Růstová výkonnost a stabilita) je věnována problémům růstové výkonnosti a stability ekonomik zemí Visegrádské čtyřky s důrazem na odlišnosti jejich vývoje a na identifikaci jejich příčin. Jsou zde shrnuty výsledky analýz nejistoty vybraných makroekonomických dat analyzovaných zemí. Pozornost je věnována monetárnímu makroekonomickému „cash-in-advance“ DSGE modelu. Model je odhadnut na reálných datech ekonomik zkoumaných zemí a Eurozóny pomocí Markov Chain Metropolis-Hastingsova algoritmu. Na základě výsledků odhadu parametrů je provedena jejich věcná ekonomická interpretace. V neposlední řadě jsou vzájemně porovnány charakteristické vlastnosti zkoumaných ekonomik představovaných ověřenými modely. Následuje pak kvantifikace růstu souhrnné produktivity faktorů (SPF) pomocí duálního přístupu k růstovému účetnictví. I když se ekonomiky zemí Visegrádu zdají být velmi podobné, výsledky ukazují, že ekonomický růst pramení z různých zdrojů. SPF a technologie je hlavní příčinou růstu v České republice, naopak v Polsku a Slovensku hraje důležitější roli akumulace výrobních faktorů. Maďarsko je pak zemí, ve které jsou zdroje růstu ekonomiky rozděleny rovnoměrně. Závěr kapitoly tvoří identifikace strukturálních změn kauzálních relací ekonomiky prostřednictvím odhadu vývoje časově proměnných parametrů. **Třetí kapitola** (Inovační výkonnost a konkurenceschopnost) vychází z toho, že konkurenceschopnost je logicky spojována s tvorbou inovací, které jsou považovány za rozhodující předpoklad pro získání konkurenční výhody. S nástupem fenoménu znalostní ekonomiky roste poptávka i po odpovídajících analýzách orientovaných na národní a regionální úroveň. Proto je v této publikaci věnován prostor regionální úrovni hodnocení konkurenceschopnosti. Hodnocení regionální konkurenceschopnosti na základě pozičních, strukturálních a institucionálních analýz nepochybně představuje významný zdroj informací jak z pohledu tvorby rozvojových plánů firem, tak zejména z pohledu tvorby regionálních a hospodářských politik.

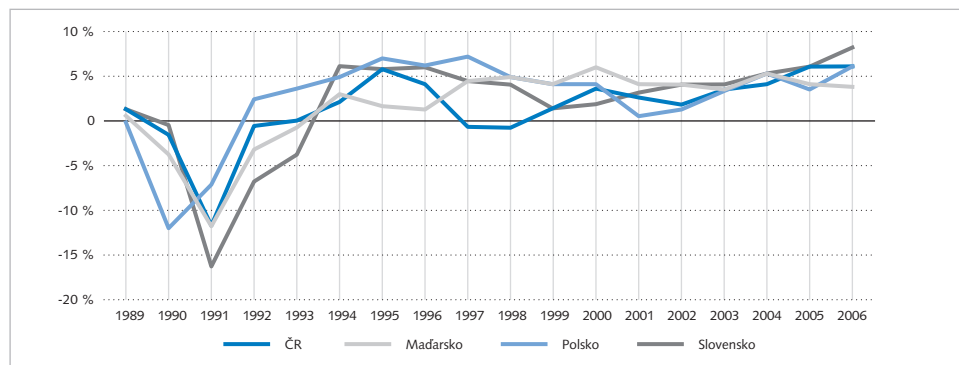
1. FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI

Ekonomická historie zaznamenala výrazné změny v růstovém potenciálu řady zemí. Některé ekonomicky vyspělé země se v žebříčcích výkonnosti propadají, zatímco jiné, kdysi beznadějně zůstalé země, dosáhly v nedávné minulosti vysokých temp hospodářského růstu. Co je příčinou tohoto vývoje a jaké faktory determinují rozdíly jednotlivých zemí v tempech hospodářského růstu? Co může hospodářská politika udělat pro to, aby zvýšila tempo hospodářského růstu? To jsou otázky, které determinují hledání faktorů konkurenceschopnosti národních ekonomik. Cílem této kapitoly je analýza faktorů dlouhodobého ekonomického růstu.

Předložená analýza je zaměřena na období let 1990–2006. V tomto období došlo ve světové ekonomice k mnoha výrazným změnám v růstovém potenciálu vyspělých zemí. Některé vyspělé země byly schopny dosahovat vysokého hospodářského růstu, provázeného nízkou nezaměstnaností, mírnou inflací a makroekonomickou stabilitou. Byly to především USA, Irsko, Nizozemí či Austrálie. Na druhou stranu řada tradičních tahounů hospodářského růstu v dřívějších dobách jako např. Německo, Francie či Japonsko upadla do dlouhodobého období slabého hospodářského růstu, který byl navíc v evropských zemích provázen vysokou a přetrvávající nezaměstnaností.

Analýza je zaměřena na země Visegrádské čtyřky. Tyto ekonomiky prošly v posledních dvaceti letech výraznými hospodářskými změnami. Zažily počáteční transformační recesi a následně se musely vyrovnávat s procesem ekonomických reforem, provázených často bolestnou stabilizací, privatizací a deregulací. V oblasti ekonomické výkonnosti došlo nejprve k hospodářskému poklesu během transformační recese. Následně pak došlo k poměrně dynamickému hospodářskému oživení, které však bylo v několika případech přerušeno makroekonomickou nestabilitou a následnou stabilizační politikou. V posledních třech letech došlo v těchto zemích k poměrně dynamickému hospodářskému růstu. Hospodářský růst od počátku 90. let je zachycen v následujícím grafu.

Graf č. 1: Ekonomický růst v ČR, Maďarsku, Polsku a Slovensku 1989–2006 (v %)

Zdroj: EBRD, Selected economic indicators data – <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (16. 9. 2007)

V následujících podkapitolách je mapován vývoj faktorů konkurenceschopnosti u zmíněných čtyř zemí střední Evropy. Výchozím bodem je analýza situace na konci 80. let a následně je chronologicky zkoumán vývoj dané oblasti až do současnosti.

Přístupů k analýze faktorů dlouhodobého ekonomického růstu je celá řada. V souladu s ekonomickou teorií můžeme faktory působící na ekonomický růst rozdělit do tří skupin podle toho, zda ovlivňují akumulaci lidského kapitálu, akumulaci fyzického kapitálu nebo celkovou produktivitu výrobních faktorů. Schématicky můžeme náš přístup znázornit následujícím způsobem.

Dílčím vazbám se věnují jednotliví autoři v rámci následujících podkapitol. Na tomto místě proto pouze shrnujeme základní vazby dílčích faktorů na ekonomický růst.

Práce

Na objem a efektivitu užití výrobního faktoru práce působí řada dílčích vlivů. My se v rámci kapitoly budeme věnovat těm, které považujeme za stěžejní. Zaměříme se na demografický vývoj, efektivitu trhů práce, uplatňovanou sociální politiku a na spojení trhů práce se zahraničím čili migraci.

Demografický vývoj

Determinujícím faktorem vlivu demografického vývoje na růst je věková skladba populace. V řadě soudobých studií byl zkoumán vliv vývoje věkové skladby na hospodářský růst v dlouhém období. Výsledkem těchto snah byla identifikace souvislosti mezi věkovou skladbou populace a hospodářským růstem v podobě konceptu tzv. demografické dividendy. Tento koncept se opírá o skutečnost, že země procházejí v procesu svého vývoje tzv. demografickou transformací, což je přechod z vysokých hodnot úmrtnosti a porodnosti na nízké hodnoty těchto ukazatelů. Jedním z důsledků této transformace je vznik velké transformační generace, která po dosažení praceschopného věku snižuje míry závislosti a vytváří tak „demografickou dividendu“. Rozšířením tohoto vztahu lze pak hledat obecné souvislosti mezi výkyvy porodnosti a ekonomickým růstem. Studie snažící se kvantifikovat tento vztah došly k identifikaci významných souvislostí mezi růstem a skladbou populace (viz Bloom-Canning, 2005).

Efektivita trhů práce

Významným faktorem hospodářského růstu je efektivnost fungování trhu práce. Efektivně fungující trhy práce zajišťují pružné přizpůsobení se šokům, které vznikají v reálné ekonomice. Pokud trhy práce nejsou dostatečně pružně schopny absorbovat demografické, strukturální či cyklické výkyvy, potom dochází k suboptimálnímu využívání výrobního faktoru práce a dochází buď ke vzniku nezaměstnanosti nebo k poklesu míry pracovní participace. Významná je především mobilita na trhu práce, které může vyrovnávat regionální disparity v poptávce a nabídce práce

a zvyšovat tak efektivitu alokace na trhu práce. Mezinárodními rozdíly v institucích na trhu práce se zabývá Freeman (2007) a z jejich rozdílů se snaží vyvodit důsledky pro ekonomický růst.

Významným parametrem pružnosti na trhu práce je legislativa upravující ochranu pracovních míst. V řadě zemí, je přílišná legislativní ochrana zdrojem nízké flexibility na trhu práce, kdy zaměstnavatelé z obavy před dodatečnými náklady v případě rušení pracovního místa snižují dynamiku tvorby nových pracovních míst. Přemrštěná ochrana pracovních míst pak vede k situaci, kdy firmy nejsou ochotny brát na sebe dostatečně velká rizika spojená s novými a neznámými projekty, protože v případě neúspěchu jsou zatíženy příliš velkými výstupními náklady. Jolls (2007) se zabývá analýzou vlivu zákonodárné úpravy na trhu práce v ekonomické teorii a hospodářskopolitické praxi.

Sociální politika

Dalším faktorem, který ovlivňuje objem i kvalitu pracovní síly, je sociální politika. Při vhodném nastavení by sociální politika měla přispívat k efektivnímu využití dostupné pracovní síly. V rámci pozitivních dopadů můžeme jmenovat především opatření aktivní politiky zaměstnanosti, zaměřené na podporu investic k vytvoření nových pracovních míst, tj. zvětšování objemu pracovní síly. Sociální politika ovšem může přinášet i negativa spojená s efektivností vynakládaných prostředků na sociální výdaje a s motivací pracovní síly.

Migrace

Podobně jako u ostatních trhů výrobních faktorů hraje i u faktoru práce významnou úlohu napojení na ostatní země. Migrace by měla umožňovat efektivnější nakládání s výrobním faktorem, protože migrující pracovní síla může na jedné straně doplnit nedostatečnou nabídku na domácím trhu. Na straně druhé pak utlumit případný přetlak pracovní síly na domácím trhu, například v případě dlouhodobě horších hospodářských výsledků spojených s nezaměstnaností. Migrace s sebou ovšem přináší i další aspekty – jedním z nich je nebezpečí emigrace kvalifikované pracovní síly, což může podvazovat ekonomický růst. A dalším jsou remittance – čili platby pracovní síly do zahraničí, které mohou být zdrojem pro ekonomický růst v přijímající zemi.

Kapitál

Determinujícím faktorem hospodářského růstu je míra investic v ekonomice. Její vliv na výkonost hospodářství byl prokázán řadou ekonometrických studií. Vyšší míra investic vede k vyššímu ekonomickému růstu a investice tak posouvají ekonomiku na vyšší křivku produkčních možností. Významná je však nikoliv pouze kvantita, ale i kvalita investic. Typicky centrálně plánované ekonomiky dosahovaly nízkých temp ekonomického růstu při vysokém tempu růstu investic. Možnost investování v domácí ekonomice je determinována mírou domácích úspor. Chybějící domácí úspory mohou být nahrazeny přílivem zahraničních investic, který byl výrazně přítomen v hospodářství tranzitivních ekonomik. Determinanty tohoto přílivu byly především stabilní makroekonomické prostředí, vyšší zhodnocení investic a levná pracovní síla. Zvýšit národní míru úspor mohou i cílené vládní programy, zaměřené na podporu spoření, změnu penzijního systému či úpravy nastavení daňového systému.

Dále se budeme věnovat třem aspektům, jež determinují efektivitu kapitálových trhů. Prvním z nich je fungování burzy a bankovního sektoru, druhým jsou dopady fiskální politiky a třetím mezinárodní pohyby kapitálu.

Burza a bankovní sektor

Funkčnost burzy a bankovního sektoru jsou z pohledu nakládání s výrobním faktorem kapitálu zcela zásadní. Hladká přeměna úspor na investice, kterou tyto trhy zprostředkovávají, se příznivě odráží na růstovém potenciálu hospodářství. Pokud burza a banky fungují efektivně, jsou náklady na získání investic nízké, což přispívá k ekonomické dynamice.

Fiskální politika

Zásobu kapitálu v ekonomice ovlivňuje i vláda. Některá její opatření působí nepřímo a budeme se jim věnovat v rámci dalších podkapitol. Přímější cestou působí fiskální politika. Zásobu kapitálu v ekonomice ovlivňuje zejména příjmová stránka veřejných rozpočtů – tj. především daně. Vliv na zásobu kapitálu můžeme sledovat zejména přes míru zdanění, která ovlivňuje motivaci k úsporám i k investicím. Jistý vliv na zásobu kapitálu v ekonomice mají i veřejné výdaje, a to zejména ve vztahu s veřejnými příjmy, tedy ve spojitosti se stavem veřejných rozpočtů.

Mezinárodní pohyb kapitálu

Efektivitu nakládání s kapitálem ovlivňují i mezinárodní kapitálové transakce (zachycené v rámci finančního účtu platební bilance). Pohyby kapitálu zajišťují lepší alokaci úspor do produktivnějších výrobních faktorů a zároveň zajišťují kapitál v situaci, kdy je ho v ekonomice nedostatek. Pohyby kapitálu by tak měly přispívat k ekonomickému růstu. Za nejužší je mezi ekonomy považována vazba od přímých zahraničních investic, nicméně podobnou roli mohou hrát i ostatní položky finančního účtu.

Produktivita

Třetím námi sledovaným faktorem růstu je souhrnná produktivita využití výrobních faktorů čili faktory s dopadem na intenzivní ekonomický růst. V ekonomické teorii můžeme opět nalézt širokou škálu různých aspektů, o nichž se autoři domnívají, že efektivitu nakládání s výrobními faktory ovlivňují. My se na následujících stranách budeme věnovat některým z nich – politické stabilitě, kvalitě regulace, strukturální politice a zahraničnímu obchodu.

Politika

Schopnost hospodářství dosahovat ekonomického růstu je závislá také na kvalitě vlády. Pro fungování ekonomiky a pro dosažení hospodářského růstu je významná míra politických, občanských a ekonomických svobod. Vyšší míra demokracie pozitivně ovlivňuje schopnost ekonomiky dosáhnout hospodářského růstu. Studie zaměřené na tento typ zkoumání prokázaly tento typ korelace. Besley-Persson-Sturm (2005) ve studii provedené v regionech USA prokazuje, že větší míra politické konkurence vede k vyššímu růstu HDP.

Regulace

Prostor pro regulaci ekonomiky vzniká tam, kde trh selhává a není schopen zajistit optimální alokaci zdrojů. Stát v současnosti zasahuje do fungování ekonomiky v řadě oblastí – obecné úloze státu v hospodářství, regulaci cen, regulaci hospodářské soutěže, podmínkám pro podnikání a také obecné kvalitě uplatňované regulace. Tyto zásahy by v obecné rovině měly vést ke zlepšení efektivit systému.

Strukturální politika

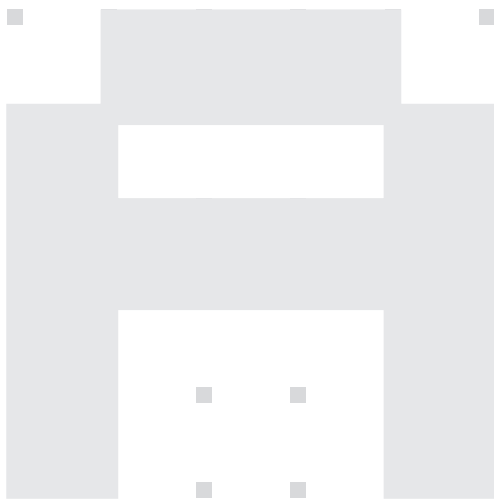
Vláda však neovlivňuje ekonomické prostředí pouze přes regulaci. V některých případech se snaží do systému aktivně zasáhnout pomocí strukturální politiky. Názory na strukturální politiku se různí, neboť zásah do ekonomického systému s sebou vedle pozitiv (například udržení zaměstnanosti) přináší i negativa v podobě pokřivení alokace, a tím i omezení efektivity celého systému.

Mezinárodní obchod

Otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu umožňuje snadné a rychlé šíření informací, inovací a znalostí, což ekonomice umožňuje rychle přebírat a adaptovat se na novinky v oblasti technického pokroku. Vedle toho zahraniční obchod přispívá ke specializaci a dělbě práce, což jsou obecně cesty vedoucí k vyšší efektivitě ekonomického systému. Řada studií se snažila identifikovat vztah mezi svobodou obchodu a mírou ekonomického růstu. Výzkumem, jenž se zaměřil na zkoumání vztahu mezi otevřeností a ekonomickým růstem v období 1965–1990 a pracoval se širokým vzorkem zemí, se zabýval například Sachs-Warner (1995). Dle jejich závěrů může liberální obchodní politika pomoci hospodářskému růstu odstraněním nejrůznějších tarifních i netarifních bariér obchodu.

K zásadním předpokladům hospodářského růstu v dlouhém období patří akumulace lidského a fyzického kapitálu a celková produktivita jejich využívání. Na akumulaci lidského kapitálu působí demografický vývoj populace, funkčnost trhu práce a dobře fungující vzdělávací systém. Na akumulaci fyzického kapitálu pak příznivě působí efektivita přeměny úspor na investice v rámci bankovního sektoru a na burze a také příliv zahraničního kapitálu. Pokud trhy práce a kapitálu fungují efektivně, pomáhají šířit inovace a efektivní výrobní metody. Dále pak umožňují realokovat kapitál a práci, která uvízla ve ztrátových podnicích. V institucionálním prostředí jsou významné instituce a politiky, které podporují flexibilitu a konkurenci na mikroekonomických trzích.

Blok A: Pracovní síla

1.1. Demografický vývoj

Přechod z centrálně plánovaného hospodářství na tržní probíhal nejen v rovině ekonomické transformace, ale spontánně se přenesl rovněž do všech sfér, které formují společnost, tedy i do sféry demografické. V této souvislosti se objevuje otázka, jakými demografickými procesy prošly v období let 1990–2005 země Vyšegradu, tedy konkrétně Česko, Slovensko, Maďarsko a Polsko, a jaké jsou vazby tohoto vývoje na konkurenceschopnost těchto zemí.

Pro zkoumání ekonomických důsledků demografického vývoje je určující věková skladba populace. Ta je formována porodností, úmrtností a migračními pohyby. Věková skladba pak determinuje objem nabídky pracovních sil v ekonomice, určuje skladbu spotřebitelské poptávky a limituje možnosti přerozdělovací politiky. Nebudeme se zabývat všemi podrobnostmi demografického vývoje. Zaměříme se jen na ty faktory, jež jsou z hlediska jejich vlivu na konkurenceschopnost nejvýznamnější. Naše analýza bude vedena v komparativním duchu, což nám umožní zkoumat podobnosti i odlišnosti v demografickém vývoji a jejich možné důsledky pro dlouhodobý ekonomický růst analyzovaných zemí.

Struktura této kapitoly je zcela v souladu s cílem popsat základní determinanty a trendy v demografickém vývoji zemí Vyšegradské čtyřky a analyzovat jejich vliv z hlediska dopadů na potenciál dlouhodobého ekonomického růstu. První část této kapitoly je zaměřena na analýzu demografického vývoje od roku 1990. Mapuje základní východiska a procesy významné pro vývoj věkové struktury a s tím spojené důsledky pro ekonomický potenciál obyvatelstva.

Druhá část kapitoly pak pojednává o vztahu demografického vývoje ke konkurenční schopnosti ekonomiky. V průběhu demografického vývoje totiž dochází k přesunům od dětské k seniorské složce populace, s čímž jsou spojeny i oscilace podílu dospělé složky populace. Pro období růstu (v rámci takovéto oscilační vlny) se vžil název demografická dividendy (Bloom-Canning-Sevilla, 2003), která může být zdrojem ekonomického růstu za předpokladu efektivních institucí. Demografická dividendy může stimulovat ekonomický růst pomocí nižších indexů závislosti (v kontextu nastavení důchodových systémů), stimulace spoření, vyšší nabídky práce a stimulů ke vzdělání. Klíčovými faktory při její realizaci jsou institucionální prostředí a vládní politika, které rozhodují o tom, zda budou růstové možnosti dané demografickou dividendou realizovány. Velmi důležitou roli zde tedy hrají změny na trhu práce, zejména pokud jde o objem pracovní síly, proto jim budeme věnovat zvýšenou pozornost.

Je zřejmé, že demografických změn nebyla a není ušetřena žádná ze zemí Vyšegradu, neboť proces transformace nenastartoval jen hospodářskou přeměnu, ale stal se rovněž zdrojem náhlých a neočekávaných změn na poli demografickém. Výrazné poklesy v parametrech plodnosti, předtransformační období populačního boomu, významné zlepšení úmrtnosti střední generace a s tím spojené prodloužení střední délky života, to vše jsou faktory, které zapříčinily významné

demografické změny. V intencích předchozí zmínky o demografické dividendě se tak analyzované státy mohou nacházet v různých fázích oscilačních vln, jejichž perioda a amplituda není a nebudou vůbec zanedbatelná. V jaké fázi se ta která země nachází a jaký potenciál ekonomického růstu může využít, o tom budou následující řádky.

1.1.1. Stav na počátku transformace

Základní demografickou charakteristikou populace je věková skladba, resp. struktura, tedy rozdělení populace dle pohlaví a dle různě obsáhlých věkových skupin. Nejtypičtější je dělení na tři skupiny: mladou neboli předproduktivní (do 14. roku věku), dospělou neboli produktivní (15–64) a seniorskou, tedy postproduktivní (osoby starší 65 let).

Jak je patrné z tabulky č. 1, koncem roku 1989 se populace všech čtyř zemí Polska vyznačovala relativně vysokým podílem produktivní populace. Zásadní rozdíl ve věkové skladbě lze vidět u předproduktivní a postproduktivní části populace. Na jedné straně jsou to Česko a Maďarsko s asi 10% zastoupením seniorské populace, na druhé straně pak stojí Slovensko a Polsko s relativně vysokým podílem populace mladší 15 let – přes 25%.

Tabulka č. 1: **Věková skladba k 31. 12. 1989**

věková skupina	obě pohlaví	Česko		Slovensko		
		muži	ženy	obě pohlaví	muži	ženy
0–14	21,72 %	22,89 %	20,62 %	25,45 %	26,56 %	24,40 %
15–64	65,82 %	67,44 %	64,29 %	64,28 %	65,04 %	63,55 %
65+	12,46 %	9,67 %	15,09 %	10,27 %	8,40 %	12,05 %
celkem	10 371 102	5 035 658	5 335 444	5 287 663	2 586 395	2 701 268
		Maďarsko		Polsko		
0–14	20,54 %	21,87 %	19,30 %	25,27 %	26,51 %	24,09 %
15–64	64,47 %	65,67 %	63,35 %	64,78 %	65,83 %	63,78 %
65+	13,24 %	10,58 %	15,70 %	9,95 %	7,66 %	12,13 %
celkem	10 374 823	4 984 904	5 389 919	38 038 403	18 540 495	19 497 908

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, KSH, GUS, Eurostat¹

Příčiny tohoto stavu souvisí s dvěma populačními boomy, které všechny země prožily. První z nich byl poválečný populační boom, který byl u Polska mnohem výraznější díky větší váze tzv. „válečných odkladů početí“, resp. „kompenzačního“ poválečného boomu. Díky tomu se vyrovnaly vysoké ztráty populace způsobené 2. světovou válkou a na počátku transformace tak byly podíly produktivní složky populace zeměmi vyrovnané. Rozdílnost v poměrech předproduktivní části populace je výsledkem populačního boomu 70. let minulého století (v případě Polska způsobený zejména vysokým počtem žen v příznivém věku narozených v poválečném období), který byl u Polska a Slovenska mnohem delší a silnější, což je určité ovlivněno i reprodukčním chová-

1 Zdroje uváděné pod tabulkami pocházejí z databází statistických úřadů Česka, Slovenska, Maďarska, Polska a Evropské unie a databáze OECD. Význam dále uváděných zkratk se tak vztahuje k databázím následujících institucí: Český statistický úřad (ČSÚ), Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚSR), Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Główny Urząd Statystyczny (GUS), Eurostat (Eurostat), OECD (OECD). Internetové odkazy jsou blíže uváděny v seznamu literatury.

ním těchto tradičně silně katolických zemí (nižší podíly 65+ u Polska a Slovenska mohou být teoreticky také důsledkem dlouhodobě vyšší úmrtnosti vyšších věkových skupin, nicméně z tabulky č. 5 je patrné, že jejich úmrtnostní poměry aproximované nadějí dožití v daném věku jsou oproti Maďarsku vyšší).

V roce 1989 se v Česku narodilo asi 128 tisíc dětí, na Slovensku to bylo 80 tisíc dětí, v Maďarsku více než 123 tisíc dětí a v Polsku to bylo téměř 565 tisíc dětí. Ve všech případech na tom měly největší zásluhu matky ve věku 20–24 let (tabulka č. 2). Úhrnná plodnost v Česku a Maďarsku (1,87 resp. 1,82) v roce 1989 však byla nižší než na Slovensku a v Polsku (v obou případech 2,08). To potvrzuje rozhodující vliv reprodukčního chování obou posledně zmiňovaných zemí na vysokém podílu předproduktivní složky populace na konci roku 1989. Ve všech zemích kromě Maďarska lze pozorovat pokles průměrného věku matky při porodu již od roku 1950 (blíže viz Němec, 2006a, 2006b). Svého pomyslného dna však dosáhl právě roku 1989.

Tabulka č. 2: **Plodnost podle věku matky v roce 1989**

	počet živě narozených dětí na 1000 žen dané věkové skupiny							celkem
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	
Česko	44,9	172,9	103,9	36,6	11,2	1,6	0,1	50,1
Slovensko	46,69	185,28	116,77	46	15,49	2,64	0,11	61,06
Maďarsko	39,5	147	115,2	46,8	16,4	3	0,1	49,4
Polsko	30,9	168	124,8	60,2	24,9	6,3	0,4	60,2

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, KSH (2006), GUS

Střední délka života, neboli naděje dožití při narození byla v roce 1989 v Polsku i na Slovensku necelých 67 let pro muže a něco málo přes 75 roků pro ženy. V Maďarsku byly tyto hodnoty ještě o cca 1,5 roku nižší. V Česku tyto hodnoty činily 68 let pro muže a 75 roků pro ženy. O důvodech tohoto rozdílu lze spekulovat. Svou roli sehrává úroveň zdravotnictví, životní styl či kvalita životního prostředí. Kdybychom se podívali se na vývoj této veličiny od konce 2. světové války, mohli bychom vidět prudký nárůst této hodnoty trvajícím až do konce 50. let, zapříčiněný výhradně výrazným poklesem kojenecké úmrtnosti.

Ke konci roku 1989 tedy všechny čtyři země vykazovaly z demografického hlediska relativně vysoký potenciál pro dlouhodobý růst. Do pracovní síly postupně začaly vstupovat silně populační ročníky, což by spolu relativně vysokými měrami plodnosti mělo znamenat zachování stabilního podílu dětské části populace (tedy pracovní síly budoucnosti). Zejména druhá okolnost je však podmíněna stabilním vývojem demografických determinant porodnosti a plodnosti.

Potenciál Maďarska a Česka se však z důvodu nižšího podílu dětské složky a nižších měr plodnosti zdá být menší polské. Česko však může těžit z relativně nejvyššího podílu produktivní složky společnosti. Toto je však jen čistě demografický pohled, neboť svou roli ve vztahu k ekonomickému růstu sehrávají i jiné faktory, zejména pak kvalita institucí, ať už jde o systém vzdělávání (využití budoucího potenciálu mladé složky populace) či nastavení penzijního a zdravotního systému, který hlavně pro Maďarsko určuje efektivní využitelnost relativně starší pracovní síly.

1.1.2. Demografický vývoj v období 1990–2005

Přechod z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní však měl celospolečenské důsledky, které se promítly i do demografického vývoje. Ve všech zemích došlo k výraznému poklesu dětské složky populace a ke značnému nárůstu složky produktivní (viz tabulka č. 9), což je zcela v souladu s tím, jak početné populační ročníky přecházejí z jedné věkové skupiny do druhé. Mnohem výraznější je však tento nárůst u polské a slovenské populace, a to právě z důvodu výchozího vyššího zastoupení předproduktivní složky. Za pozornost rozhodně stojí i nárůst populace 65 let a starší, který však zatím není nikterak dramatický. Dramatický pokles dětské složky však zřetelně indikuje změnu v reprodukčním chování.

Po roce 1990 došlo k postupnému poklesu počtu narozených dětí, přičemž tento pokles trval až do roku 2003, kdy se narodilo asi o 30% méně dětí než v roce 1990.

Tabulka č. 3: Počty narozených dětí od roku 1990

	počet živě narozených dětí (v tis.)							
	1990	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Česko	130,6	121,0	96,1	90,7	89,5	90,7	93,7	102,2
Slovensko	79,1	72,6	60,8	58,7	55,8	50,9	51,4	54,1
Maďarsko	125,7	117,0	112,1	100,4	94,6	97,0	94,6	97,5
Polsko	547,7	494,3	433,1	412,6	382,0	368,2	351,1	364,4

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, Eurostat

Příčiny prudkého poklesu počtu narozených dětí vyvolaly silný zájem laické i odborné veřejnosti. Jejich vysvětlení je dvojitě: na jedné straně zde stojí argument zhoršené ekonomické a bytové situace mladých rodin, na druhé straně je zde vysvětlení pomocí změny životního stylu a přiblížení reprodukčního chování společnosti vzorcům západoevropských zemí. Rovněž však můžeme s úspěchem tvrdit, že prudký pokles plodnosti je jen důsledkem přirozeného vyrovnání předchozích uměle vyvolaných boomů v počtech narozených dětí. Z tohoto pohledu by mělo postupně dojít k vyrovnání na určitou dlouhodobou přirozenou úroveň, která reflektuje životní styl a tradice společnosti.

Objektivní skutečností je, že došlo k výrazné změně reprodukčního chování žen, jak nám ukazuje tabulka č. 4. Specifická plodnost ve věkové skupině 20–24 výrazně poklesla, což souvisí i s růstem průměrného věku matek prvorodiček. Důvodem je to, že v první polovině 90. let silně populační ročníky žen prostě odložily početí dítěte do pozdějšího věku, o čemž svědčí nárůst specifické plodnosti pro věkové skupiny 30–39. Je tedy více než pravděpodobné, že tak, jak tyto silně populační ročníky vstupují do tohoto věku, poroste i nadále počet narozených dětí (čemž nasvědčují údaje za rok 2005 z tabulky č. 3).

Z pohledu na tabulku č. 4 je možné usoudit, že v roce 2003 všechny čtyři země dosáhly svého pomyslného dna pokud jde o nízké hodnoty plodnosti (přestože v bývalé NDR je hodnota úhrnné míry plodnosti na úrovni asi 0,8, můžeme v případě našich zemích hovořit o pomyslném dnu z toho důvodu, že tyto nízké hodnoty již řadu let stagnují či mírně rostou). Došlo tedy ke stabilizaci reprodukčního chování a vzhledem k předchozímu výraznému propadu je možné očekávat postupný nárůst měr plodnosti a jejich stabilizaci na nové rovnovážné úrovni.

Tabulka č. 4: Reprodukční míry dle věku

	specifické míry plodnosti dle věku matky								úhrnná plodnost
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	15–49	
Česko									
1995	24,9	102,3	81,4	35,2	10,6	1,7	0,1	36	1,278
1999	15,3	72,6	86,4	39,4	13,1	1,9	0,1	34,3	1,133
2003	11,5	53,8	94,5	57,4	17,6	3,1	0,1	37	1,179
2005	10,9	48,7	100,9	72,1	22,8	3,7	0,1	40,6	1,282
Slovensko									
1995	32,27	124,42	90,58	40	13,76	2,84	0,09	43,65	1,523
1999	25,45	90,48	89,93	42,44	15,31	2,77	0,09	38,9	1,329
2003	20,49	64,74	85,18	50,29	17,02	3,11	0,12	35,87	1,199
2005	20,18	60,94	87,98	58,59	20,5	3,6	0,17	37,9	1,253
Maďarsko									
1995	30,53	106,94	110,2	49,3	16,35	3,52	0,15	43,34	1,58
1999	23,4	71,35	92,73	51,95	17,31	2,96	0,15	37,07	1,29
2003	20,46	55,29	89,73	62,04	23,71	3,94	0,12	37,6	1,27
2005	19,85	49,65	87,62	73,76	27,7	4,71	0,17	39,58	1,32
Polsko									
1995	22	113	104,5	53,7	23,2	5,5	0,3	43,64	1,611
1999	17,5	85,6	92,8	51,1	21,1	4,9	0,2	37,4	1,366
2003	14,5	64,1	88,1	52,9	20,9	4,6	0,2	35	1,222
2005	13,25	58,77	90,99	60,23	22,78	4,74	0,21	36,69	1,253

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, KSH, GUS, Eurostat

Nárůst počtu narozených dětí je tedy více než pravděpodobný. V případě Česka a Maďarska je možné hovořit i o hodnotách roku 1990, neboť poměry narozených dětí podle pořadí zůstávají zachovány (rozdíl hodnot let 1990 a 2005 činí maximálně 2 procentní body), z čehož lze vyvozovat, že přání rodičů ohledně počtu dětí v rodině se příliš nemění. V případě Slovenska a Polska takovýto návrat očekávat nelze, neboť se zde výrazně snížily proporce narozených dětí 3. a vyššího pořadí, změnil se tak pohled na zamýšlenou velikost rodiny.

Charakteristikou demografického vývoje u všech analyzovaných zemí je růst průměrného věku matek při porodu, který je z velké části výsledkem nárůstu váhy terciálního vzdělání, o kterém bude řeč v následující podkapitole. Potenciální rodiče si většinou pořízují děti až v okamžiku, kdy mají ukončeno vzdělání, kterého chtějí dosáhnout a když jsou již ekonomicky natolik soběstační, že jsou schopni své potomky hmotně zabezpečit. Nejde však o novinku. Průměrný věk matek v 50. letech byl jen o málo vyšší než průměrný věk matek dnes.

Významnou souhrnnou charakteristikou úmrtnosti je ukazatel naděje dožití při narození (resp. střední délka života). V posledních 15 letech došlo k výraznému prodloužení střední délky života (jak ukazuje tabulka č. 5). Tento vývoj byl nepochybně zapříčiněn zlepšením zdravotní péče, lepším stavem životního prostředí či dalšími faktory. Do první poloviny 90. let shrával ještě svou roli pokles kojenecké úmrtnosti, od druhé poloviny 90. let nabývá na významu pokles úmrtnosti u starších věkových kategorií. Dynamika růstu je u všech zemí víceméně podobná bez ohledu na výchozí úroveň tohoto ukazatele.

Tabulka č. 5: Naděje dožití po roce 1990

	muži				ženy			
	1990	1995	2000	2004	1990	1995	2000	2004
Česko								
věk 0	67,58	70	71,7	72,6	75,36	76,9	78,4	79,4
věk 65	11,83	12,7	13,7	14,2	15,56	16,2	16,9	17,5
Slovensko								
věk 0	66,65	68,39	69,14	70,11	75,43	76,33	77,22	77,9
věk 65	12,22	12,68	12,91	13,2	15,71	16,07	16,38	16,91
Maďarsko								
věk 0	65,1	65,3	67,1	68,6	73,7	74,5	75,6	76,9
věk 65	12	12,1	12,7	13,1	15,3	15,8	16,5	17,1
Polsko								
věk 0	66,7	67,6	69,7	70,8	76,3	76,4	78	79,4
věk 65	12,7	12,9	13,6	14,1	16,9	16,6	17,3	18

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, Eurostat

Významný vliv na změny ve struktuře populací má v případě otevřených populací rovněž i migrace. V tomto kontextu jsou čisté migrační přírůstky významné zejména pro Česko a Maďarsko, neboť tvoří až 30% počtu narozených dětí. Je nutné si ovšem uvědomit, že tento údaj v sobě obsahuje rozmanitou věkovou strukturu populace, zejména pak ekonomicky aktivní. Navíc tyto údaje jsou zkresleny obtížným monitoringem emigrující populace (celkový údaj čistého migračního přírůstku je tak spíše nadhodnocen, pokud zanedbáme opačný efekt migrace legální). Pokud by nastolený trend pokračoval, migrace může hrát v demografickém vývoji Česka a Maďarska významnou roli.

V případě Polska se naopak setkáváme s čistými migračními úbytky. Vzhledem k objemu populace nejsou tato čísla příliš významná, nicméně převažující část těchto údajů tvoří mladé ročníky a lze tak tento pohyb ztotožnit s „odlivem mozků“, což z hlediska konkurenčního potenciálu Polska může v budoucnu znamenat problém.

Tabulka č. 6: Vývoj čisté migrace od roku 1990

	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Česko	2 876	5 476	9 999	12 075	8 774	-8 551	25 789	36 229
Slovensko	215	1 751	2 842	1 731	1 454	1 012	1 409	3 403
Maďarsko	16 000	24 600	20 000	19 000	22 300	13 900	8 700	19 043
Polsko	2 800	5 500	28 900	-2 500	6 400	-16 743	-9 600	-12 871

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, Eurostat, GUS

1.1.3. Důsledky demografického vývoje

Důsledky demografického vývoje je možno shrnout do tří kategorií:

- **Změny počtu obyvatel.** Od počátku 90. let poklesl počet obyvatel Maďarska o téměř 300 tisíc. Rovněž Česko prožilo mírný pokles. Důvodem toho byly přirozené úbytky obyvatelstva, které nebyly kompenzovány migrací. Slovensko a Polsko díky přirozeným přírůstkům naopak v první polovině 90. prožívalo nárůst počtu obyvatel, v druhé polovině pak docházelo ke stagnaci, respektive mírnému poklesu. Je třeba zdůraznit, že v případě Polska je změna mezi lety 2000 a 2001 způsobena přepočtem v rámci sčítání lidu. Tyto údaje tak nejsou srovnatelné.

Tabulka č. 7: Vývoj počtu obyvatel od roku 1990 (v tis.)

	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Česko	10 309	10 331	10 331	10 304	10 283	10 224	10 202	10 234
Slovensko	5 296	5 336	5 368	5 388	5 399	5 379	5 380	5 389
Maďarsko	10 373	10 365	10 337	10 301	10 253	10 200	10 142	10 098
Polsko	38 183	38 418	38 581	38 639	38 667	38 254	38 219	38 174

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, Eurostat

- **Stárnutí populace.** Průměrný věk populací ve všech zemích se v období 1992–2004 zvýšil o zhruba 3 roky, což je dáno kombinací dvou faktorů: poklesem dětské složky populace a růstem objemu starší části populace. Zvyšování hodnoty tohoto ukazatele může být považováno za měřítko stárnutí populace. Všechny země však v tomto kontextu zatím stárnou především v důsledku poklesu porodnosti a nikoliv díky prodloužení střední délky života. Dopad prodloužení délky života na stárnutí obyvatelstva byl menší díky tomu, že řada lidí ze silných poválečných ročníků se toho nedožila. Opět je zde zřetelná demografická podobnost Česka a Maďarska na jedné straně a Slovenska a Polska na straně druhé.

Tabulka č. 8: Průměrný věk populace

	obě pohlaví	muži	ženy	obě pohlaví	muži	ženy
	Česko			Slovensko		
1992	36,6	34,9	38,3	33,85	32,28	35,26
1996	37,6	35,9	39,2	34,81	33,27	36,27
2000	38,8	37,1	40,3	35,97	34,39	37,47
2004	40	38,2	41,3	37,12	35,49	38,66
	Maďarsko			Polsko		
1992	36,98	35,12	38,69	33,61	32,02	35,12
1996	37,47	35,5	39,28	34,52	32,92	36,04
2000	38,2	36,13	40,08	35,7	34,08	37,22
2004	39,33	37,19	41,27	37,02	35,33	38,59

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, KSH, Eurostat, vlastní výpočty

- **Stárnutí a mládnutí pracovní síly.** Demografická struktura populace a její vývoj se samozřejmě promítá do ekonomické struktury populace, má významný vliv na věkovou strukturu pracovní síly. Vliv demografických veličin je však oslaben neméně významným vlivem ekonomicko-sociálním. Zde se jedná zejména o nastavení důchodového systému, který ovlivní ekonomickou aktivitu starší části populace (v našem případě zhruba věková skupina 55 let a starší) a rovněž i o nastavení systému vzdělávání, zejména pak terciálního, který výrazně ovlivní ekonomickou aktivitu věkové skupiny 18–30 let.

Obecně lze říci, že demografické charakteristiky jsou z hlediska pracovní síly vstupním faktorem ovlivňujícím výslednou ekonomickou aktivitu. Jako primární faktor mohou hrát svou roli pouze při rigiditě výše uvedených sociálně-ekonomických systémů (důchodového a vzdělávacího).

Objem pracovní síly byl v případě Česka a Slovenska po celé potransformační období konstantní, naopak v Maďarsku a Polsku tento objem klesal. V případě Maďarska je zřejmé, že za tímto poklesem stojí fakt, že nově vstupující mladá pracovní síla nedokázala nahradit věkově starou pracovní sílu z produktivní populace vystupující. Svou roli zde sehrál nárůst terciální vzdělanosti, který tuto potenciální mladou pracovní sílu dočasně odčerpá (růst ekonomické neaktivity ve skupině 15–29 v tabulce č. 9). Rozhodujícím faktorem však byla skutečnost, že pracovní síla na počátku devadesátých let měla vyšší průměrný věk, což nebylo zejména nastavením penzijního systému zpočátku reflektováno (kdo by také očekával tak prudké změny v reprodukčním chování).

Tabulka č. 9: **Ekonomická neaktivita od roku 1990 (v %)**

	1994	1996	2000	2004	1994	1996	2000	2004
	Česko				Slovensko			
celkem	38,38	38,76	39,6	40,82	40,83	40,45	40,26	40,46
15 až 29 let	39,78	41,94	41,89	47,12	43,01	43,16	41,97	44,43
30 až 44 let	7,54	8,7	8,99	10,09	8,94	7,45	7,6	9,68
45 až 59 let	21,37	19,79	20,77	19,07	30,43	29,97	28,11	24,41
60 a více let	90,67	90,29	92,55	91,26	96,56	96,69	97,52	96,23
muži	28,57	28,57	30,16	31,56	31,69	32	32,04	32,27
15 až 29 let	29,49	31,11	33,34	38,96	35,25	36,96	35,48	38,05
30 až 44 let	2,98	3,03	3,04	3,3	4,33	2,88	3,78	5,51
45 až 59 let	12,79	11,79	12,28	11,48	17,39	18,47	17,98	15,5
60 a více let	85,26	84,28	88,2	85,93	93,62	93,9	95,63	93,3
ženy	47,42	48,18	48,37	49,46	49,26	48,26	47,84	48,02
15 až 29 let	50,53	53,26	50,82	55,63	51,03	49,57	48,71	51,08
30 až 44 let	12,19	14,51	15,12	17,15	13,6	12,08	11,48	13,92
45 až 59 let	29,57	27,47	28,96	26,43	42,19	40,47	37,55	32,84
60 a více let	94,26	94,31	95,5	94,97	98,57	98,55	98,76	98,11

	1994	1996	2000	2004	1994	1996	2000	2004
	Maďarsko				Polsko			
celkem	46,35	51,38	47,05	46,19	39,83	41,78	43,41	45,3
15 až 29 let	50,75	52,52	49,77	52,93	45,27	47,56	47,21	48,94
30 až 44 let	16,35	17,88	19,16	18,89	11,56	12,68	12,62	12,02
45 až 59 let	41,13	41,13	37,74	33,29	32,28	31,83	32,68	35,35
60 až 64 let	90,76	92,46	92,08	85,79	72,72	74,37	77,66	80,25
65 a více	94,97	98,07	97,34	97,09	87,57	88,94	92,03	93,86
muži	38,18	41,56	38,89	38,73	31,83	33,8	35,88	37,67
15 až 29 let	43,65	42,38	41,96	46,29	38,86	40,83	42,01	43,76
30 až 44 let	9,81	10,18	12,06	10,23	6,31	7,17	7	6,47
45 až 59 let	31,42	31,71	30,17	28,92	25,07	25,27	26,71	28,46
60 až 64 let	87,50	90,76	88,18	79,59	65,19	66,58	70,34	73,51
65 a více	93,35	97,06	96,23	95,45	82,89	84,7	87,64	90,78
ženy	53,75	60,03	54,47	53	47,06	49,02	50,27	52,25
15 až 29 let	57,75	62,87	57,76	59,7	51,64	54,27	52,43	54,25
30 až 44 let	22,81	25,5	26,13	27,45	16,81	18,19	18,31	17,64
45 až 59 let	49,74	49,5	44,52	37,22	38,96	37,94	38,3	41,83
60 až 64 let	93,33	93,79	95,09	90,68	78,98	80,84	83,69	85,85
65 a více	96,06	98,68	98,06	98,16	90,41	91,57	94,78	95,76

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, OECD

V případě Polska je rozhodujícím faktorem úbytku pracovní síly zejména přesun části věkové skupiny 15–29 do terciálního vzdělávacího systému. Každopádně i v tomto případě svou roli sehrál „útek“ do penzijního systému, o čemž svědčí růst ekonomické neaktivity mužů a žen ve věkové skupině 45–59 a 60–64 v první polovině 90. let (viz tabulka č. 9).

Růst váhy terciálního vzdělávání je z tabulky č. 9 rovněž patrný, a to zejména v případě Česka. Pozorovatelný je v případě žen i odložení početí do vyšších let, který se projevuje růstem ekonomické neaktivity ve skupině 30–44 věku a téměř stejným nárůstem neaktivity ve skupině 15–29 (lze zde očekávat téměř totožný přesun do sféry terciálního vzdělávání jako u mužů stejné věkové skupiny).

Z hlediska pracovní síly lze ve vývoji sledovaných zemí nalézt několik zákonitostí:

- stabilní podíl ekonomicky aktivních mužů ve věkových skupinách 30–50 let;
- ekonomická aktivita žen v reprodukčních věkových skupinách klesá z důvodu mateřské dovolené. Pokles plodnosti by tak měl být doprovázen růstem ekonomické aktivity a naopak;
- s růstem terciálního vzdělávání mladší generace (18–30 let) by měla klesat ekonomická aktivita v této skupině, pozitivním efektem by však měl být budoucí pokles nezaměstnanosti (předpokládáme-li negativní korelaci mezi úrovní vzdělání a nezaměstnaností).

Postupný a pozvolný růst ekonomické aktivity věkové skupiny 45–59 let (s výjimkou Polska) od 90. let lze přičíst na vrub postupnému navyšování věku odchodu do důchodu. Všechny výše uvedené skutečnosti vedou k agregátnímu výslednému efektu v podobě stárnutí pracovní síly. Vzhledem k důvodům tohoto procesu však lze rovněž předpokládat i nárůst její vzdělanosti. Růst ekonomické neaktivity této věkové skupiny ve stejném období v případě Polska je však alarmující a žádá si rychlou nápravu, neboť tato ekonomická ztráta byla doposud kompenzována toky početné generace 70. a 80. let, které však postupně odeznívají.

1.1.4. Současný stav a perspektivy

Současný stav ve všech čtyřech zemích lze charakterizovat výrazným poklesem porodnosti a současně i přechodem početné generace narozené v sedmdesátých letech dvacátého století do produktivního věku (viz tabulka č. 10), který způsobil výrazné zvýšení podílu věkové skupiny 15–64. Tento výrazný nárůst se týká zejména Česka, Slovenska a Polska, neboť v případě Maďarska toto zvýšení začalo probíhat již dříve. Generace 70. let nejdříve silně zatížila školský systém, nyní vstoupila na trh práce, a jak bude stárnout, bude stárnout i celá populace (nebudeme-li předpokládat extrémní nárůsty dětské části populace či v měrách úmrtnosti starší generace). V případě Maďarska tento scénář již začíná.

Je zde zcela patrné, že v nejbližších patnácti letech můžeme očekávat úbytek produktivní části populace (15–64), neboť její přechod do kategorie 65+ nebude kompenzován stávající dětskou složkou. O tom, do jaké míry se pokles podílu současné produktivní složky populace promítne do nárůstu starší části populace, bude rozhodovat další vývoj porodnosti a plodnosti.

S přechodem na nové reprodukční schéma, spojené s vysokým podílem žen po třicítce, lze v nejbližší době očekávat pokračování postupného snižování hodnoty přirozeného úbytku v důsledku růstu počtu živě narozených dětí. Proti tomuto vývoji však brzy začne působit nárůst podílu starší části populace narozené v rámci poválečného populačního boomu, což znamená i vyšší hodnoty počtu zemřelých, neboť vývoj naděje dožití je trendově jen mírně rostoucí.

Existuje zde tedy významný potenciál pro konkurenceschopnost ekonomiky a její ekonomický růst, a to díky vysokému podílu ekonomicky aktivní a vzhledem k nárůstu terciální vzdělanosti i vysoce kvalifikované populace. Zdůvodnění tohoto optimistického pohledu můžeme hledat v konceptu demografické dividendy, který zde krátce zmíníme.

Tabulka č. 10: Věková struktura populace od roku 1990 (v %)

	obě pohlaví			muži			ženy		
	0–14	15–64	65+	0–14	15–64	65+	0–14	15–64	65+
	Česko								
1990	21,17	66,27	12,57	22,29	67,98	9,73	20,1	64,65	15,25
1994	18,89	68,16	13,15	19,94	70,09	10,26	17,9	66,34	15,88
1998	16,98	69,11	13,69	17,94	71,25	10,81	16,09	67,09	16,4
2002	15,42	69,77	13,75	16,29	71,97	10,96	14,59	67,7	16,39
2004	14,81	70,39	13,91	15,66	72,69	11,15	14	68,22	16,52
	Slovensko								
1990	25,05	64,56	10,38	26,18	65,36	8,46	23,98	63,8	12,22
1994	22,89	66,31	10,8	24,02	67,35	8,63	21,81	65,33	12,86
1998	20,43	68,25	11,32	21,48	69,6	8,92	19,43	66,98	13,59
2002	18,13	70,42	11,46	19,11	72,01	8,88	17,19	68,92	13,89
2004	17,06	71,31	11,62	18,01	73,04	8,95	16,17	69,68	14,14

	obě pohlaví			muži			ženy		
	0–14	15–64	65+	0–14	15–64	65+	0–14	15–64	65+
Maďarsko									
1990	20,54	64,47	13,24	21,87	65,67	10,58	19,3	63,35	15,7
1994	18,59	65,95	13,88	19,85	67,5	10,97	17,44	64,52	16,56
1998	17,48	66,81	14,43	18,73	68,61	11,29	16,33	65,17	17,3
2002	16,32	67,16	15,25	17,58	69,2	11,86	15,17	65,31	18,32
2004	15,88	67,41	15,49	17,13	69,59	11,96	14,74	65,44	18,68
Polsko									
1990	25,27	64,78	9,95	26,51	65,83	7,66	24,09	63,78	12,13
1994	23,66	65,62	10,71	24,87	66,88	8,25	22,52	64,43	13,05
1998	21,13	67,18	11,69	22,26	68,61	9,14	20,07	65,83	14,1
2002	18,41	69,01	12,58	19,46	70,71	9,83	17,42	67,41	15,17
2004	17,23	69,81	12,96	18,23	71,63	10,13	16,29	68,09	15,62

Zdroj: ČSÚ, ŠÚSR, KSH, Eurostat

1.1.5. Demografický vývoj a konkurenceschopnost

Součástí vývoje věkové skladby populace je v určité fázi jejího vývoje nárůst podílu dospělé části populace. Je jej možno pozorovat u evropských zemí v různých obdobích 20. století a u řady méně vyspělých zemí probíhá právě v současnosti. Právě pro tento fenomén rychlého nárůstu podílu dospělé složky populace se objevil termín demografická dividenda, demografický bonus či demografický dar (viz Demeny, 2003 nebo Bloom et al., 2003). Podstatou tohoto konceptu je myšlenka, že ve fázi rostoucího podílu dospělé složky populace mají tyto země snižující se hodnoty indexů závislosti a rostoucí podíl populace v praceschopném věku, tudíž mají vyšší potenciál pro dosahování ekonomického růstu. Demografická dividenda vzniká s patnáctiletým zpožděním po poklesu porodnosti. Do produktivního věku dorazí silná předtranzitivní generace, zatímco v dětské části populace jsou již tranzitivní slabší ročníky. To vede k procentuálnímu nárůstu podílu dospělé populace. Následně dojde ke stabilizaci podílu věkové skupiny dospělých a následně jejímu poklesu jako důsledku stárnutí populace. V řadě evropských zemí však můžeme objevit i druhou demografickou dividendu, která souvisí s nárůstem porodnosti po druhé světové válce. Demografická dividenda ovlivňuje ekonomický růst následovně:

- demografické indexy závislosti se zlepšují, což vede k tomu, že vyšší podíl obyvatelstva v praceschopném věku snižuje ekonomickou zátěž při poskytování služeb závislým složkám obyvatelstva, a to jak seniorské (penzijní a zdravotní programy), tak dětské (výdaje na školství);
- díky zvyšujícímu se počtu osob v dospělém (praceschopném) věku se zvyšuje potenciální objem nabídky práce v ekonomice. Tento efekt je pak obzvláště silný u osob ve věku 25–55 let. Druhým dopadem na nabídku práce je skutečnost, že se zmenšující se velikostí rodiny ženy s vyšší pravděpodobností vstoupí na trh práce a vstoupí tam kvalifikovanější, což dále zvyšuje produktivitu a výstup (Bloom-Canning-Sevilla, 2003);
- demografická dividenda by měla zvyšovat objem úspor v ekonomice, podle teorie životního cyklu by dospělá část populace měla vykazovat nejvyšší sklon k úsporám;
- demografická transformace pak vede k tomu, že lidé zůstávají déle živi a zdraví. To vede k delšímu výnosu z lidského kapitálu a vytváří pobídky pro investování do vzdělávání (Bloom-Canning-Sevilla, 2003).

Dopad demografické dividendy na ekonomický růst je samozřejmě závislý na kvalitě institucí. Rostoucí počty dospělých najdou uplatnění na trhu práce pouze tehdy, pokud budou domácí trhy práce dostatečně pružné a pokud budou schopny absorbovat nárůst počtu mladých zaměstnanců ucházejících se o práci. Podobně k nárůstu úspor dojde pouze tehdy, bude-li existovat dostatečná důvěra k domácím finančním trhům a k nárůstu vzdělanosti dojde také pouze tehdy, je-li k dispozici dostatečně kapacitní a kvalitní školský systém. Role vlády spočívá ve vytvoření adekvátního institucionálního prostředí pro využití demografické dividendy, která je k dispozici.

Z předchozí analýzy demografického vývoje je zřejmé, že se země Vyšegradské čtyřky nacházejí v růstové fázi oscilační vlny demografického vývoje, kdy dochází v rámci změn v dětské a seniorské části populace k nárůstu produktivní složky populace. Tato vlna je a bude mimořádná svou amplitudou i periodou zejména z toho důvodu, že demografická změna spojená s transformačním procesem byla náhlá a neočekávaná.

Prudký pokles plodnosti umocnil nárůst podílu produktivní části populace, jehož základy byly položeny populačním boomem 70. let. Samozřejmostí jsou v tomto kontextu i rychlejší a prudší změny v proporcích seniorské a juniorské části obyvatelstva. Česko a Maďarsko se tak nacházejí v situaci vysokého podílu potenciální pracovní síly a nízkého podílu dětské části populace. Je zřejmé, že je třeba tohoto stavu co nejefektivněji využít a nastolit k tomu vhodné institucionální prostředí (v oblasti vzdělávání a udržení zkušené pracovní síly v aktivním pracovním procesu), neboť na oně pomyslné oscilační křivce po každém prudkém růstu nastává neméně prudký pokles, nereaguje-li systém na změněné podmínky a parametry. Pokud jde o Slovensko a Polsko, ty mohou v budoucnu těžit z vyššího podílu mladší části populace. Je zde tedy relativně dostatečující zásoba budoucích pracujících, kteří mohou nahrazovat osoby odcházející z trhu práce do důchodu.

1.1.6. Závěr

Země Vyšegradu prošly v průběhu 90. let podstatnými změnami nejen v oblasti ekonomické, ale i v oblasti demografického chování a zvláště reprodukce. V rámci tohoto procesu lze vypořádat řadu skutečností:

- pokles počtu narozených dětí i odvozených měř a ukazatelů porodnosti a plodnosti;
- plynulé zvyšování průměrného věku matky při narození dítěte;
- stabilní růst střední délky života.

Dočasný pokles počtu narozených dětí je možno chápat jako vyrovnání předchozího boomu, předpokládáme-li, že populace má tendenci zachovávat svou stabilní velikost (minimálně v období několika generací), respektive pokud zde existuje určitý typ chování, vyznačující se snahou o zachování jakéhosi přirozeného počtu živě narozených dětí v rodině (Lee-Tuljapurkar, 2001). Vývoj porodnosti a plodnosti je tudíž cyklický, pokud je vychýlen z dosavadní rovnováhy.

Z hlediska zachování udržitelnosti konkurenceschopnosti ve smyslu dlouhodobého ekonomického růstu je možno vyslovit několik poznatků:

- existuje zde vzdělaná a do budoucna stále vzdělanější generace populačního boomu;
- spíše jen dočasný pokles podílu mladší generace je možností efektnějšího/mnohem efektnějšího (intenzivnějšího) využití stávajících zdrojů na vzdělávání;
- možná hrozba je spojena s udržitelností sociálních systémů (důchodového a zdravotního). Dlouhodobější pokles mladší části populace je otázkou, neboť vzhledem k dovršení změny reprodukčního chování lze do budoucna očekávat růst počtu narozených dětí;

- teoreticky snadná regulace ekonomické aktivity u starších ročníků vhodnou parametrizací důchodového systému (i když politicky obtížně prosaditelná);
- stárnutí pracovní síly je doprovázeno růstem zkušeností a nárůstem vzdělanosti mladší složky pracujících (či potenciálně pracujících v budoucnu).

Z hlediska potenciálu ekonomického růstu a konkurenceschopnosti je Česko a Slovensko v současnosti na velmi dobré pozici právě v důsledku vysokého podílu ekonomicky aktivní a do budoucna kvalifikované populace. Zejména Česko je příkladem země s vysokým nárůstem terciální vzdělanosti, což je přínosem pro budoucnost.

Startovní pozice Maďarska na počátku transformace byla charakterizována relativně starší populací. Potěšující je zde pokles ekonomické neaktivity v produktivní části populace 44–59 let, který nasvědčuje tomu, že se Maďarsko dokáže přizpůsobit demografickým změnám. Z tohoto hlediska je budoucí výhled Maďarska z hlediska dlouhodobé konkurenceschopnosti pozitivní.

Zásadním problémem může být klesající objem pracovní síly v případě Polska. Rovněž dramatický nárůst ekonomické neaktivity ve věkové skupině 44–59 je dlouhodobě neudržitelný a vyžaduje co nejrychlejší zjednání nápravy vhodným nastavením institucí penzijního systému. Nárůst ekonomické neaktivity této věkové skupiny byl doposud kompenzován přechodem populace rodící se z populačního boomu 70. a 80. let. Tento zdroj pracovní síly se však postupně vyčerpává a nebudou-li tyto demografické změny vhodným způsobem institucionálně reflektovány, pak z hlediska dlouhodobého ekonomického růstu hrozí Polsku vážné problémy.

Demografické změny tak nejsou hrozbou, ale výzvou, neboť potenciál, který současná věková struktura a její další vývoj nabízí, je možno využít pouze adekvátním institucionálním nastavením hospodářské a sociální oblasti.

1.2. Trh práce

Efektivní fungování trhů výrobních faktorů je předpokladem pro schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu. Cílem této kapitoly je provést analýzu a komparaci vývoje pracovního trhu v zemích Visegrádské čtyřky, tj. České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska v období prvních 15 let od znovuoobnovení demokratického uspořádání společnosti.

Nejprve bude krátce popsáno „fungování“ pracovního trhu v centrálně plánovaných ekonomikách uvedených zemí včetně jeho výchozího stavu. Poté se zaměříme na hlavní faktory determinující nabídku a poptávku na pracovním trhu ve vztahu k dosahování dlouhodobého hospodářského růstu.

Z pohledu nabídkové strany trhu práce a konkurenceschopnosti ekonomiky lze za významné faktory považovat objem pracovní síly a v této souvislosti i míru pracovní participace, která vypovídá o ochotě populace v dané zemi pracovat, a dále pak vzdělanostní strukturu či mobilitu pracovní síly.

Poptávka po práci, tj. ochota firem najímat pracovní sílu, pak závisí zejména na souladu či nesouladu ve vývoji produktivity práce a reálných mezd, přičemž reálná mzda je tou veličinou, která propojuje obě strany pracovního trhu.

Z tohoto pohledu nás bude zajímat právě chování poptávky po práci i nabídky práce v uvedených zemích v průběhu transformace a dopad na konkurenceschopnost sledovaných ekonomik, čili na dlouhodobý hospodářský růst.

Na úvod je třeba říci, že ačkoli všechny 4 země řadíme k bývalým zemím s centrálně plánovanou ekonomikou, pracovní trh v těchto zemích nefungoval na stejných principech. Největší svázanost pracovního trhu trpělo socialistické Československo, naopak zbylé dvě země, tj. Polsko a Maďarsko se již za socialismu vyznačovaly větší či menší smluvní volností mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

V **Československu** bylo zaměstnávání pracovníků určováno plánovacím centrem, přičemž hlavním motivem bylo splnění pětiletého plánu. Tomu bylo podřízeno i rozhodování o umísťování pracovní síly, které se dělo skrze tzv. umístěnky.¹ Naproti tomu v **Maďarsku** i **Polsku** byly reformy hospodářského mechanismu nastartovány daleko dříve než v ČSSR,² což se promítlo i do pracovního trhu. V ČSSR za vyhýbání se práci dokonce hrozilo trestní stíhání, v Polsku maximálně finanční postih (Surdej, 2004). Relativní benevolence ústředních orgánů k vývoji na trhu práce v Polsku a Maďarsku zřejmě souvisí i s tím, že v uvedených zemích existoval i soukromý sektor,

1 Umístěnka byl papír, který mladému člověku při ukončení školy určil místo pracovního pobytu a druh vykonávané práce na dobu 5 let. (http://www.ceskapolitika.cz/1_2Slovník.html – září 2006).

2 V Maďarsku již na konci 60. let, v Polsku na počátku 80. let minulého století (OECD, 1999).

a to především v zemědělství. Jeho podíl byl sice zanedbatelný (v Maďarsku 3–5 % HDP), ale o to dynamičtější (Salamin, Floro, 1993).

Co se týče odměňování za práci, tak i zde byla situace „nejtvrdší“ v **Československu**. Jedním z principů vyplácení mezd byla snaha o mzdovou nivelizaci na základě ideologického pohledu na pracovní sílu ve smyslu „stejnosti žaludků“. Prakticky ale přece jen docházelo k určité mzdové diferenciaci opět na ideologickém základě. V odměňování byla jednoznačně upřednostňována tzv. dělnická třída a zejména profese ve strategických odvětvích, jako hornictví, hutnictví, těžký průmysl, zemědělství. Například pracovníci v těžbě uhlí měli v roce 1989 o 51 % vyšší příjem, než odpovídalo celorepublikovému průměru (Žídek, 2004). Vzhledem k existenci soukromého sektoru ve zbývajících dvou zemích se v nich odměňování opět poněkud více blížilo tržním principům. Přesto ale například v **Maďarsku** stát určitým způsobem ovlivňoval mzdový vývoj, ovšem nikoliv přímým mzdovým nařízením, ale systémem daňových opatření.³

Je zřejmé, že snaha o nivelizaci mezd v centrálně plánovaných ekonomikách působila na práci a pracovní výkon spíše demotivačně. To se jistě odrazilo i v růstovém potenciálu CPE. Pracovní výkonnost pak spíše závisela na osobních vlastnostech zaměstnanců.

Nezaměstnanost byla v centrálně plánovaných ekonomikách oficiálně nulová. Odstranění nezaměstnanosti bylo v CPE⁴ považováno za jednu z jejich předností. To, že v tržních ekonomikách existovala otevřená nezaměstnanost bylo prezentováno jako důkaz nadřazenosti centrálně plánovaných ekonomik nad ekonomikami tržními, neboť nezaměstnanost byla ztotožňována s plýtváním pracovními silami a neefektivností kapitalistických ekonomik. Plná zaměstnanost v takovémto pojetí však existovala pouze statisticky. Otevřená nezaměstnanost byla nahrazena nezaměstnaností skrytou, protože vyplácené mzdy mnohdy suplovaly podpory v nezaměstnanosti, které by za normálních okolností byly vypláceny. Uměle zaměstnaná pracovní síla by ve standardních tržních podmínkách nenašla uplatnění. Dá se říci, že tento systém byl víceméně společný pro všechny sledované země.

Ačkoli se může zdát, že výchozí podmínky pro nadcházející transformaci ekonomického systému měly z pohledu trhu práce lepší Polsko a Maďarsko (než ČSSR), mírnou výhodu mělo Československo ve struktuře zaměstnanosti. Polsko i Maďarsko trpělo relativně vysokým podílem primárního sektoru na celkové zaměstnanosti, naopak Československo mělo tento podíl výrazně menší zejména v porovnání s Polskem. O struktuře zaměstnanosti vypovídá následující tabulka č. 11.

Tabulka č. 11: **Struktura zaměstnanosti v ČSSR, Polsku a Maďarsku v r. 1990⁵ (jednotlivé podíly v %)**

	ČSSR	Maďarsko	Polsko
zemědělství	11,8	17,5	26,7
průmysl	45,4	36,1	36,6
služby	42,8	46,4	36,7

Zdroj: Keune (2003), Weisberg, Socha (1999)

3 Daně byly funkcí podílu míry růstu mezd a míry růstu produktivity práce. Tento systém byl postupně uvolňován během druhé poloviny 80. let a v roce 1993 úplně zrušen (Kertesi, Köllö, 1999).

4 Centrálně plánované ekonomiky – ekonomiky éry reálného socialismu.

5 Pro Polsko se údaj vztahuje k roku 1989.

Z pohledu konkurenceschopnosti ekonomiky můžeme říci, že nejvýhodnější strukturu zaměstnanosti na počátku transformačního období mělo Československo s poměrně vysokým podílem služeb a průmyslu (dohromady téměř 90%). Taková struktura zaměstnanosti se nejvíce v rámci sledovaných zemí blížila struktuře vyspělých ekonomik, kde je dominantním zaměstnavatelem sektor služeb. Naopak Polsko se vyznačovalo téměř rovnoměrným rozdělením zaměstnanosti mezi sektory.

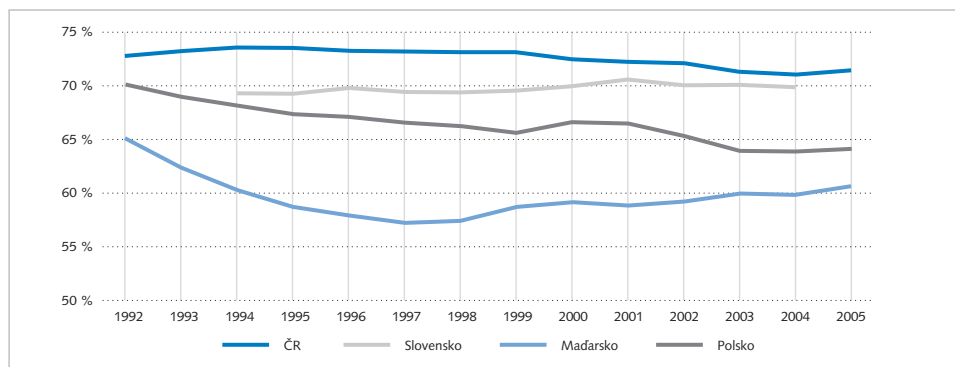
1.2.1. Nabídka práce

Abychom mohli posoudit vliv situace na pracovním trhu na konkurenceschopnost srovnávaných ekonomik, pak je třeba se podívat na nabídkovou stranu trhu práce. Pro naše účely lze za důležitý považovat zejména vývoj míry pracovní participace, míry zaměstnanosti, vývoj vzdělanostní struktury pracovní síly a v neposlední řadě i její mobilitu.

1.2.1.1. Vývoj míry pracovní participace a míry zaměstnanosti

OECD sleduje míru pracovní participace jako podíl počtu pracovní síly v určité věkové skupině na objemu populace ve stejné věkové skupině. Zpravidla se sleduje populace (pracovní síla) ve věku 15–64 let jako kritérium vhodné pro mezinárodní srovnávání.

Graf č. 2: Míra pracovní participace v zemích V-4 (populace 15–64, v %)

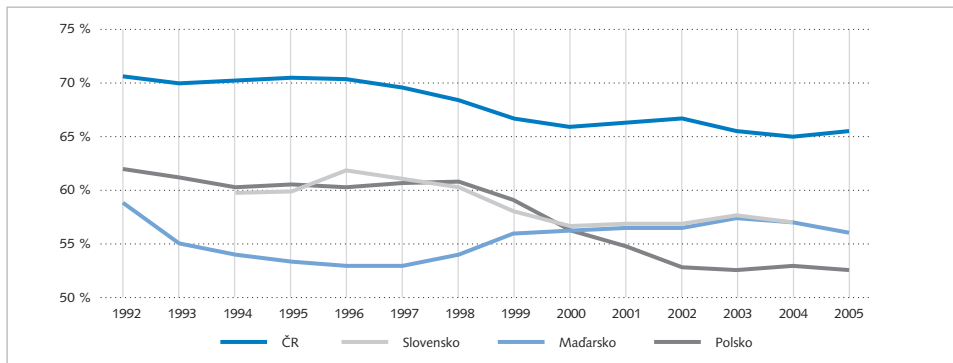

Zdroj: OECD (2007)

Míra pracovní participace vyjadřuje ochotu populace ke vstupu na pracovní trh, tj. buď přímo pracovat nebo si práci aktivně hledat. Z grafu č. 2 vidíme, že nejvyšší ochota vstupovat na pracovní trh panovala po celé sledované období v České republice a na Slovensku. Tuto skutečnost lze chápat například jako určitý pozůstatek z doby minulé, případně jako větší snahu Čechů a Slováků postarat se o sebe sama a nespolehat tolik na stát. Na druhou stranu, např. v Maďarsku je výrazný pokles pracovní participace vysvětlován tím, že tehdejší mladá generace odložila vstup na pracovní trh z důvodu zvyšování svého vzdělávání, neboť se otevřely nové možnosti zejména vzdělávání terciárního (Bukodi, 2006). V Polsku lze pokles míry pracovní participace částečně přičíst na vrub nelegálního zaměstnávání (Surdej, 2004). Určitou roli mohl v Polsku také sehrát vstup do EU, po němž došlo k odlivu až 2 milionů lidí (viz např. Franc, 2007).

Dalším ukazatelem, který také do jisté míry ukazuje na ekonomickou aktivitu obyvatelstva, je míra zaměstnanosti, kterou např. OECD definuje jako podíl zaměstnaných v dané věkové skupině na počtu obyvatel ve stejné věkové skupině. Nás bude opět zajímat věková skupina 15–64 let.

Graf č. 3: Míra zaměstnanosti v zemích V-4 (populace 15–64, v %)

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Vývoj míry zaměstnanosti v Polsku a Maďarsku de facto kopíruje vývoj míry pracovní participace. Na Slovensku můžeme pozorovat poměrně velký rozdíl v míře zaměstnanosti a pracovní participace. Ve všech třech zemích je pak míra zaměstnanosti znatelně nižší než v ČR. To lze vysvětlit tím, že Česká republika se nesetkala s tak vysokou nezaměstnaností jako tři zbývající země V-4. Nicméně na vývoji míry zaměstnanosti v ČR si lze všimnout poměrně velkého poklesu po roce 1997, tj. po měnové krizi. Ale i přesto si Česko zachovalo výsadní postavení ve vývoji tohoto ukazatele v porovnání s Polskem, Slovenskem a Maďarskem. Z výrazně vyšší míry zaměstnanosti v ČR lze odvodit, že hospodářský růst by zde v porovnání se zbylými třemi zeměmi mohl být spíše extenzivní. Zda tomu tak skutečně bylo, bude analyzováno dále v textu.

1.2.1.2. Vzdělanostní struktura pracovní síly

Kvalita nabídky práce je dána mimo jiné i její vzdělanostní strukturou. Moderní teorie vysvětlující příčiny dlouhodobého ekonomického růstu kladou důraz na roli vzdělání jakožto jednoho z hlavních růstových faktorů. Teorie endogenního růstu poukazují na to, že investice do vzdělání (lidského kapitálu) přináší významné pozitivní externality vedoucí k rostoucím výnosům z rozsahu (například Romer, P. M., 1986, in: Mach 1995).

Ve všech srovnávaných zemích dochází ke zlepšování vzdělanostní struktury pracovní síly. Následující tabulka č. 12 ukazuje její vývoj. Zde je ovšem nutné poznamenat, že srovnatelná data pro všechny země jsou dostupná jen pro období let 1997–2003.

Tabulka č. 12: Vývoj vzdělanostní struktury pracovní síly v zemích V-4 (podíly v %)

země	ČR					SR				
	zákl.	nižší stř.	stř. všeob.	stř. odb.	VŠ	zákl.	nižší stř.	stř. všeob.	stř. odb.	VŠ
1997	0,1	10,7	32,8	46,0	10,4	0,1	13,0	37,2	39,0	10,9
1999	0,4	9,5	34,1	45,2	10,7	0,2	10,1	38,7	40,9	10,3
2001	0,2	10,0	35,7	42,7	11,5	0,3	8,6	40,0	39,9	11,3
2003	3,4	8,0	33,5	42,7	12,4	0,3	8,2	41,2	38,0	12,3

země	PL					HU				
	zákl.	nižší stř.	stř. všeob.	stř. odb.	VŠ	zákl.	nižší stř.	stř. všeob.	stř. odb.	VŠ
1997	—	17,7	42,7	28,8	10,7	1,1	22,7	30,6	31,6	14,0
1999	—	16,1	32,6	39,2	12,2	0,9	18,6	32,5	32,6	15,5
2001	—	14,3	33,2	39,7	12,8	0,8	17,4	32,1	33,4	16,4
2003	—	12,5	33,2	38,4	15,8	0,6	15,5	33,2	32,7	18,0

Zdroj: OECD (2007)

Z tabulky lze vyčíst, že „nejproblematictější“ vzdělanostní strukturu pracovní síly mělo na počátku sledovaného období Polsko. Byl zde relativně vysoký podíl osob s nižším středním vzděláním (ekvivalent stupně vyučen) a zároveň relativně malý podíl vysokoškoláků. Srovnatelný podíl VŠ vzdělaných osob v pracovní síle měly i Česko a Slovensko, ovšem zde byl vyšší podíl osob s úplným středním vzděláním. Budeme-li se soustředit pouze na vysokoškolsky vzdělanou pracovní sílu, pak nejlepší pozici mělo Maďarsko, které si ji udrželo i na konci období. Poměrně rychle vzrostl podíl vysokoškolsky vzdělané pracovní síly v Polsku, a to o cca 50%.

Z tabulky tedy vyplývá, že vzdělanostní struktura pracovní síly dává nejvyšší růstový potenciál maďarské ekonomice, která má relativně vysoký podíl středoškoláků a zároveň nejvyšší podíl vysokoškoláků, a tedy nejkvalifikovanější pracovní sílu. Nutné je ovšem podotknout, že statistiky nezachycují kvalitu vzdělávacího systému, a tak je třeba uvedená data brát pouze s určitou rezervou.

1.2.1.3. Mobilita pracovní síly⁶

Vnitřní mobilita pracovní síly je třetím důležitým faktorem ovlivňujícím nabídku práce, který zde budeme sledovat. Mobilitu pracovní síly lze chápat různými způsoby. Jednak lze sledovat počet a častost změny profese, jednak lze mobilitu posuzovat ve smyslu změny trvalého bydliště nebo dojíždění za prací bez změny trvalého bydliště. Domníváme se, že mobilita pracovní síly ve smyslu změny místa výkonu práce (nikoli změny profese) přímo ovlivňuje mobilitu pracovní síly ve smyslu změny zaměstnání (profese, pracovního místa) a lze ji tedy považovat za vhodnější naší pozornosti. Jinými slovy ochota změnit profesi může být mnohdy podmíněna ochotou změnit místo trvalého bydliště nebo ochotou za prací dojíždět. Dále lze říci, že čím větší je ochota pracovní síly změnit kvůli práci místo pobytu či dojíždět, tím flexibilnější je nabídka práce i pracovní trh a tím lepší jsou předpoklady pro schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu.

Mobilitu pracovní síly ve smyslu vnitřní migrace lze měřit různými způsoby. Aby bylo možné stupeň mobility pracovní síly mezinárodně srovnávat, používají se v zásadě 3 typy ukazatelů

⁶ Zde máme na mysli vnitřní mobilitu pracovní síly, čili mobilitu uvnitř sledovaných zemí, nikoli mezi zeměmi. O mezinárodní mobilitě lze nalézt více např. v Franc (2007).

migrace: hrubá míra migrace, čistá míra migrace a Courgeauovo K (posledně jmenovaný ukazatel částečně eliminuje vliv nestejného počtu regionů v poměřovaných zemích).⁷ Následující tabulka č. 13 ukazuje změny v mobilitě pracovní síly na počátku transformace a na konci 90. let minulého století.

Tabulka č. 13: **Intenzita migrace v zemích V-4 (v %)**

	hrubá míra migrace		čistá míra migrace		Courgeauovo K	
	1992	1999	1992	1999	1984	1994
Maďarsko	1,49	1,32	0,094	0,054	0,27 (T) 0,56 (D)	0,26 (T) 0,20 (D)
Polsko	0,37	0,29	0,053	0,033	0,24	0,15
Česko	0,57	0,50	0,009	0,063	0,31	0,21
Slovensko	—	0,22	—	0,023	—	0,18*

*pro Slovensko se údaj vztahuje k roku 1996; T=trvalá migrace, D=dočasná migrace
Zdroj: Lux et al. (2006)

Nejvíce mobilní pracovní síla ve smyslu změny místa bydliště se nachází v Maďarsku. Maďarsko patří k zemím s nadprůměrnou intenzitou migrace i ve srovnání se západoevropskými zeměmi (Lux et al., 2006). Co se týče směru migrace, tak ve všech sledovaných zemích se na počátku transformace projevoval trend stěhování z venkova do měst, a to zejména z pracovních důvodů. V posledních letech se opět ve všech zemích ukazuje, že pokud se lidé stěhují, tak jde vesměs o návrat na venkov. Ovšem ne přímo do původních míst, odkud se stěhovali do měst, ale spíše na okraje městských aglomerací. Prakticky tak zůstává místo pracovního výkonu ve městech, ale lidé bydlí raději na jejich okraji, což se ve statistice projevuje jako návrat na venkov (např. Cseres-Gergely, 2003). S ohledem na konkurenceschopnost můžeme opět nejlépe hodnotit Maďarsko s nejvyšší mírou vnitřní migrace mezi srovnávanými zeměmi.

1.2.2. Poptávka po práci

Vývoj poptávky po práci byl zpočátku transformace významně ovlivněn strukturálními změnami v ekonomice, během nichž docházelo k postupnému odklonu od primárního sektoru směrem k rozvoji služeb. Podle neoklasické ekonomické teorie firmy při najímání práce maximalizují zisk v situaci, kdy dodatečná jednotka práce přináší firmě tolik, kolik jí stojí. Poptávka po práci je tak odvozena od produktivity práce a reálných mezd.

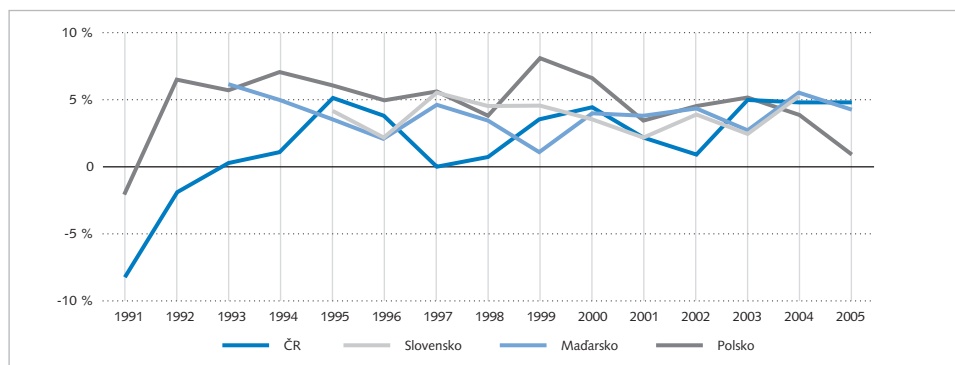
1.2.2.1. Vývoj produktivity práce

Produktivitu práce můžeme sledovat například jako produkt vytvořený jedním pracovníkem (HDP na jednoho zaměstnaného, ČSÚ) nebo jako produkt vytvořený za jednu hodinu práce (např. Cvengroš, 2004). Vzhledem k tomu, že pro sledování produktivity práce jako HDP na jednu hodinu práce není k dispozici dostatek dat, použijeme produktivitu práce vyjádřenou jako HDP na jednoho zaměstnaného. Vývoj produktivity práce ve sledovaných zemích nám zobrazuje graf č. 4.

7 Hrubá míra migrace je definována jako polovina podílu, kde v čitateli je součet vystěhovalých a přistěhovalých za jednotlivé regiony a ve jmenovateli počet obyvatel všech regionů (čili celé sledované země). Čistá míra migrace pak představuje polovinu podílu, kde v čitateli máme součet absolutních hodnot rozdílů imigrantů a emigrantů za jednotlivé regiony (migračních sald) a ve jmenovateli počet obyvatel všech regionů (Lux et al., 2006).

Graf č. 4: Vývoj produktivity práce v zemích V-4 (meziroční změny v %)

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Produktivita práce zaznamenala ve všech sledovaných zemích podobný vývoj. Ačkoli pro Slovensko a Maďarsko jsou data potřebná pro výpočet produktivity práce dostupná až od roku 1995, resp. 1993, dá se lehce dovodit, že vzhledem k poměrně hlubokému transformačnímu propadu HDP na počátku 90. let ve všech sledovaných zemích, došlo i na Slovensku a v Maďarsku k poklesu produktivity práce tak jako v ČR či Polsku. Jak je vidět z grafu, největší přírůstky produktivity práce zaznamenalo Polsko. Zde byl průměrný růst produktivity práce v letech 1991–2005 5 % ročně (včetně počátečního poklesu v roce 1991). Naopak v ČR rostla produktivita práce průměrně o 1,8 % ročně. Přírůstky produktivity práce za sledovaná období zobrazuje tabulka č.14.

Tabulka č. 14: Přírůstky produktivity práce v zemích V-4 v různých obdobích (v %)

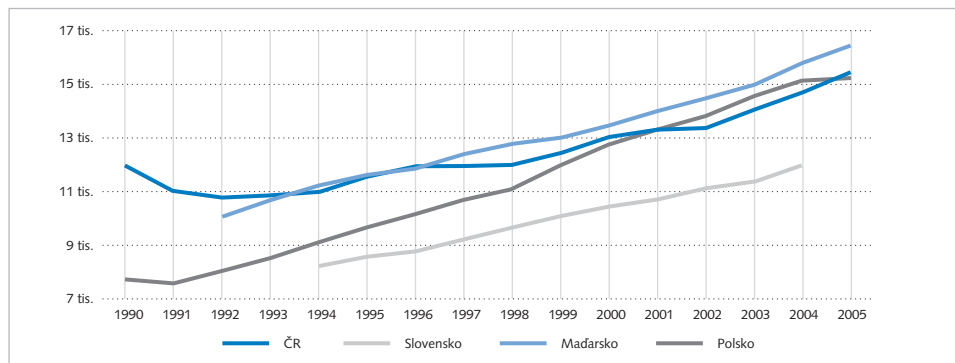
	2005/1990	2005/1993	2004/1994
ČR	28,6	42,6	41,0
SR	—	—	45,4
HU	—	54,3	46,9
PL	89,1	78,8	67,2

Zdroj: OECD (2007), vlastní výpočty

Tabulka je záměrně rozčleněna na 3 období. První období 1990–2005 se logicky nabízí pro posouzení změny v produktivitě práce za prvních 15 let transformace. Období 1993–2005 je zde proto, aby byl odstraněn vliv transformační recese z počátku 90. let – rok 1993 byl prvním rokem, kdy produktivita ve všech zemích (s výjimkou Slovenska kvůli nedostupnosti dat) rostla. A konečné období 1994–2004 je zde z důvodu srovnatelnosti všech čtyř sledovaných zemí. Vidíme, že největší přírůstek v produktivitě práce zaznamenalo Polsko. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že Polsko rostlo z nižšího základu.

Samotné procentní změny produktivity práce však ještě nevypovídají o tom, jak produktivní je pracovní síla v té které ekonomice. Lepší srovnání sledovaných zemí nám proto nabízí následující graf č. 5.

Graf č. 5: Vývoj produktivity práce v zemích V-4 (v EUR roku 2000)

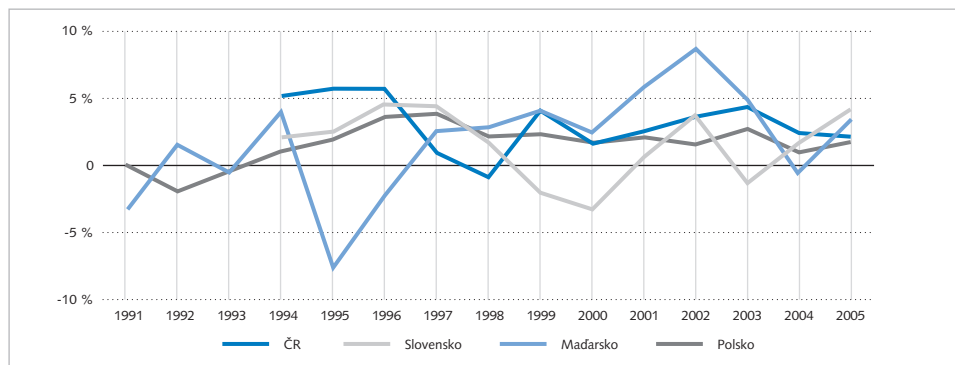

Poznámka: Kurzy národních měn vůči EUR počítány jako průměry za rok 2000.
Zdroj: OECD (2007), NBS (2007), Bank of Canada (2007), vlastní výpočty

1.2.2.2. Vývoj reálných mezd

V této části příspěvku nás bude zajímat mzdový vývoj ve sledovaných zemích, konkrétně vývoj reálných mezd, neboť ty společně s produktivitou práce ovlivňují poptávku po práci.⁸ Vývoj reálných mezd v zemích V-4 zobrazuje graf č. 6.

Graf č. 6: Vývoj reálných mezd v zemích V-4 (meziroční změny v %)

Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), vlastní výpočty.

Dá se říci, že nejstabilnější mzdový vývoj zaznamenalo Polsko, naopak nejvíce volatilní byl v Maďarsku, které se potýkalo s určitým nesouladem ve vývoji nominálních mezd a míry inflace. Uvedený vývoj reálných mezd byl tímto faktem v první polovině 90. let velmi poznamenán. Pokud jde o mzdový vývoj v ČR, pak lze zaznamenat zpomalení mzdové dynamiky a dokonce i pokles reálné mzdy v období po měnové krizi z roku 1997. Mzdový vývoj na Slovensku odpovídá podobným problémům, jaké zažilo Maďarsko, tj. neočekávané změny v míře inflace.

⁸ Je samo sebou, že reálné mzdy působí na obě strany pracovního trhu. Chování poptávky po práci a nabídky práce v souvislosti s mzdovým vývojem bude analyzováno v dalším textu.

Průměrné roční přírůstky reálné mzdy byly mezi lety 1994–2005 nejvyšší v České republice, a to 4,7%. V Maďarsku rostla reálná mzda průměrně o 3,6% ročně, v Polsku o 3,3% a nejmaleji rostla kupní síla zaměstnanců na Slovensku, a sice o 2,4% ročně.

1.2.3. Vývoj pracovního trhu a dopad na konkurenceschopnost

V této části se blíže podíváme na chování poptávkové i nabídkové strany trhu práce a poté budeme analyzovat vliv vývoje pracovního trhu na konkurenceschopnost sledovaných ekonomik.

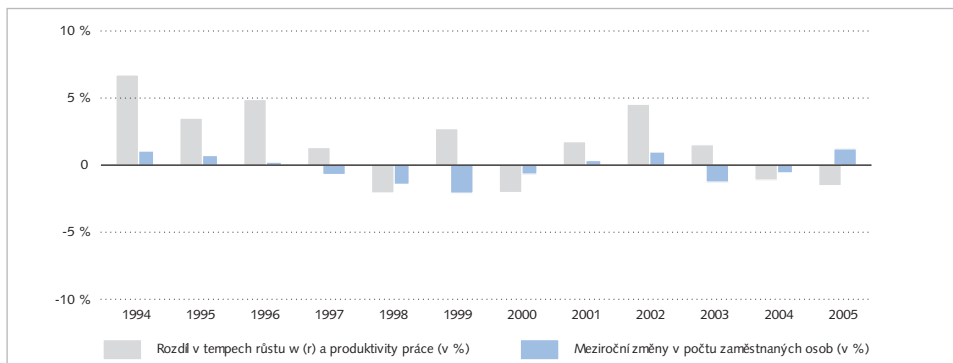
1.2.3.1. Chování poptávky a nabídky na trhu práce

Vývoj produktivity práce působí přímo na vývoj poptávky po práci. Spolu s vývojem reálných mezd pak ovlivňuje zaměstnanost. Pokud se obě veličiny vyvíjejí přibližně stejně, nemělo by docházet k výrazným výkyvům v zaměstnanosti. Nesmíme ovšem opomenout nabídkovou stranu trhu práce a vliv vývoje reálné mzdy na ochotu pracovat, a proto budeme zkoumat i vliv mzdového vývoje na ochotu pracovat, tj. na vývoj objemu pracovní síly.

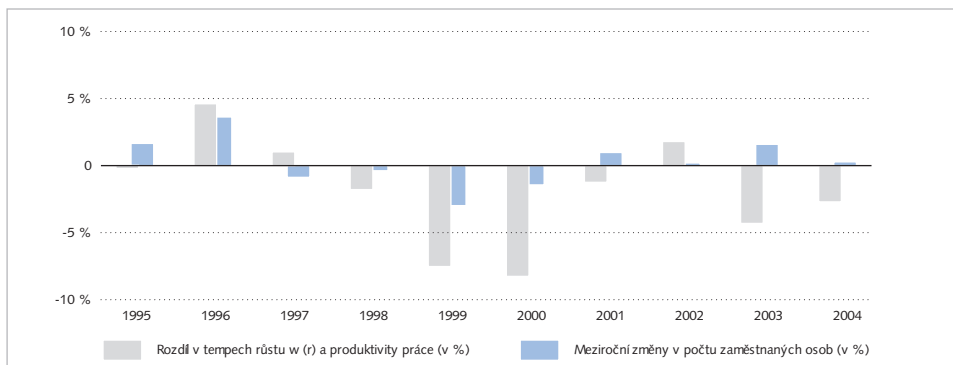
Grafy č. 7–10 zachycuje nesoulad vývoje tempa růstu produktivity práce a reálné mzdy společně s vývojem zaměstnanosti. Šedé sloupce zobrazují rozdíl v tempech růstu reálné mzdy a produktivity práce. Pokud ukazatel nabývá kladných hodnot, znamená to, že tempo růstu reálné mzdy je vyšší než tempo růstu produktivity práce a počet zaměstnaných osob by měl klesat. Pokud je ukazatel záporný, znamená to naopak, že tempo růstu produktivity práce převyšuje růst reálných mezd, na což by měly firmy reagovat větší ochotou najímat nové pracovníky a zaměstnanost by tedy měla růst. Rozdíly jsou sledované v procentních bodech. Modré sloupce pak zobrazují meziroční procentní změny v počtu zaměstnaných osob. To znamená, že obě sledované veličiny by se měly vyvíjet nesouhlasně, tj. pokud bude šedý sloupec nabývat kladných hodnot (reálná mzda roste rychleji než produktivita práce), měl by modrý sloupec nabývat hodnot záporných (počet zaměstnaných by měl klesnout). Z grafů je ovšem patrné, že tato teze se potvrzuje spíše výjimečně, a to dokonce i tehdy, budeme-li mezi oběma ukazateli uvažovat zpoždění o 1 období, tj. že poptávka po práci nebude na vývoj produktivity práce a reálné mzdy reagovat v tom daném roce, ale až v roce následujícím.

Grafy č. 11–14 pak sleduje vliv reálné mzdy na ochotu vstupovat na trh práce. Pokud reálná mzda roste, nabídková strana by měla reagovat větší ochotou pracovat, tj. na trh práce by mělo vstoupit více lidí. Pokud naopak reálná mzda klesá, objem pracovní síly by měl klesat. Nicméně ani v tomto případě se nepotvrzuje nějaká výrazná citlivost nabídky práce na změny reálných mezd a platí spíše to, co bylo řečeno v pasážích věnovaných míře pracovní participace a zaměstnanosti.

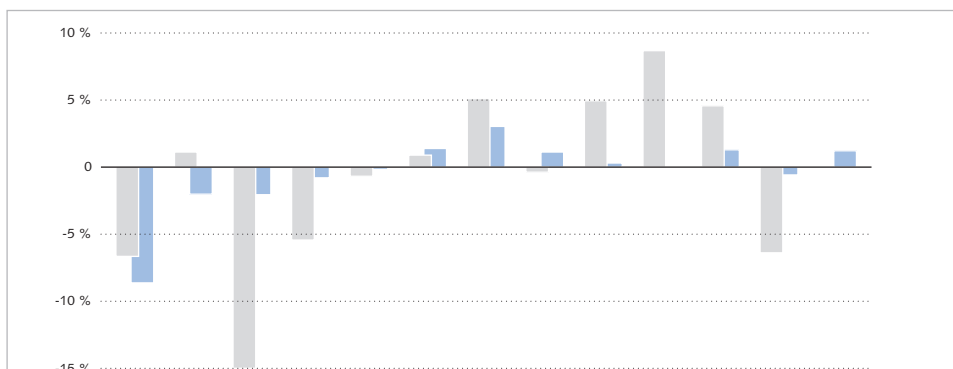
Graf č. 7: Česká republika

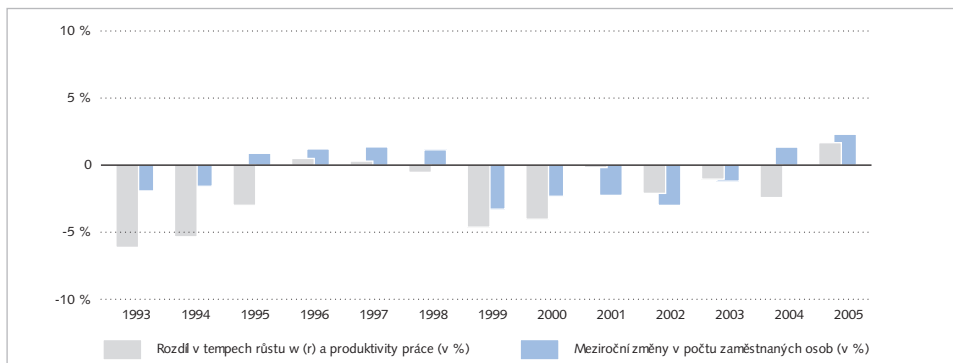
Graf č. 8: Slovensko

Graf č. 9: Maďarsko

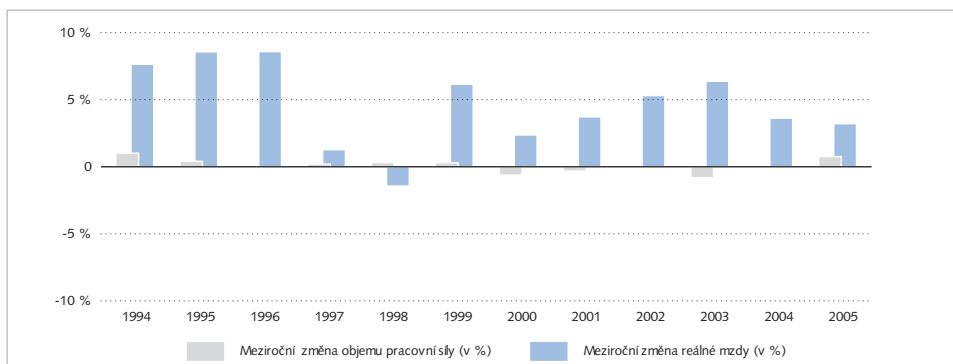

Graf č. 10: Polsko

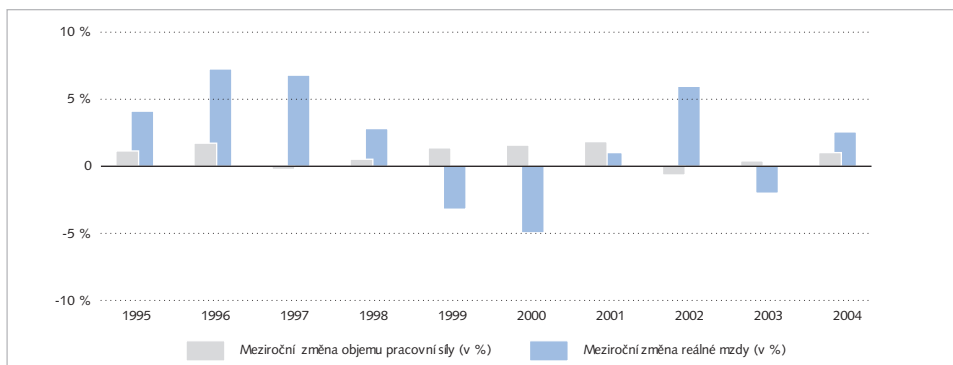

Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), ŠÚSR (2007), Ekes (2007), Kwiatkowski et al. (2001), Polský statistický úřad (2007), vlastní výpočty

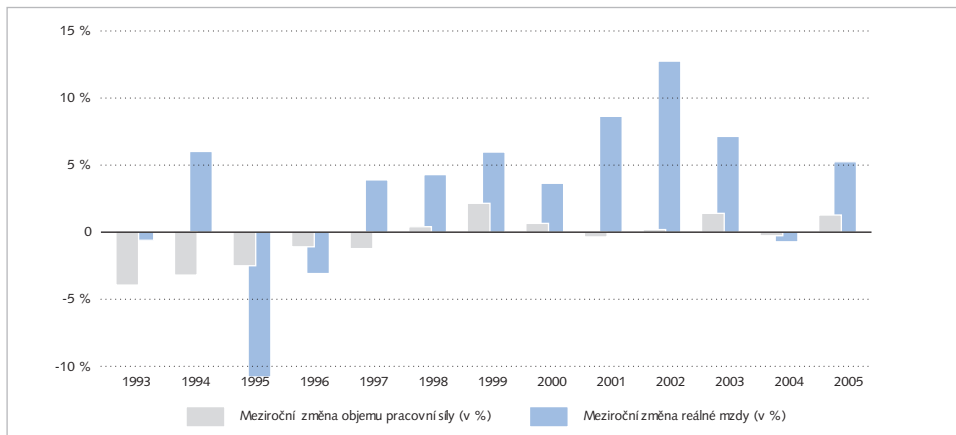
Graf č. 11: Česká republika

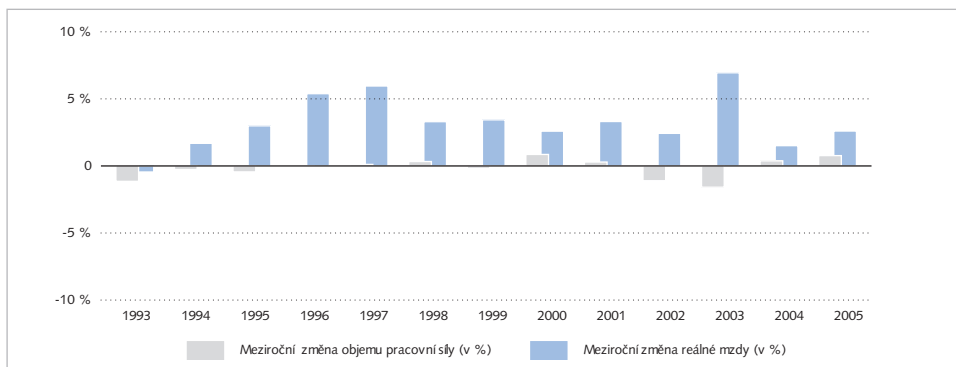
Graf č. 12: Slovensko

Graf č. 13: Maďarsko

Graf č. 14: Polsko

Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), ŠÚSR (2007), Ekes (2007), Kwiatkowski et al. (2001), Polský statistický úřad (2007), vlastní výpočty

1.2.3.2. Dopad na konkurenceschopnost

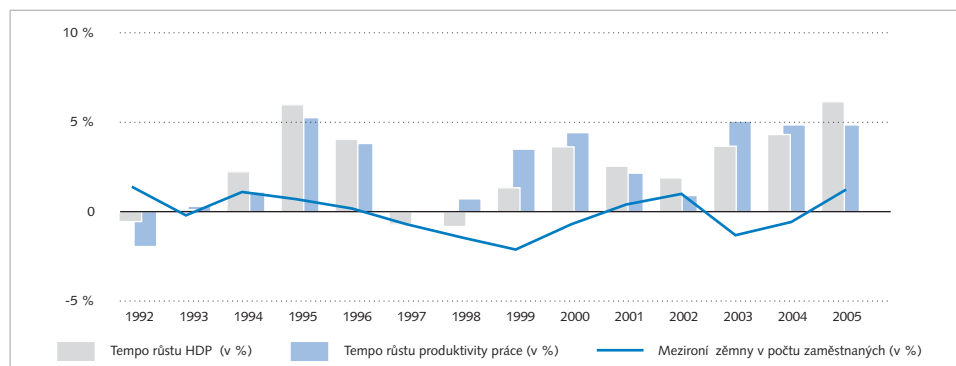
Závěrečným bodem analýzy trhu práce v zemích V-4 bude odhad vlivu jeho vývoje na konkurenceschopnost sledovaných ekonomik, čili na schopnost dosahovat ekonomického růstu. Jeden možný pohled na souvislost trhu práce a hospodářského růstu může být skrze produktivitu práce. Růst produktivity práce je ceteris paribus důsledkem zlepšení produkční funkce dané ekonomiky, což by mělo vést i ke zvyšování výkonu ekonomiky. Tuto souvislost zobrazují grafy č. 15–18, kde lze pozorovat vývoj produktivity práce a tempa hospodářského růstu.

Další pohled může být veden skrze míru nezaměstnanosti. Nezaměstnanost lze mimo jiné chápat jako známku neefektivního nebo spíše neplného využívání zdrojů v dané ekonomice. Je samozřejmě nutné rozlišit nezaměstnanost cyklickou a nezaměstnanost, která je pro danou ekonomiku přirozená. Cyklická nezaměstnanost vzniká v důsledku cyklického vývoje ekonomiky, tedy přesněji řečeno v důsledku zaostávání výkonu za svým potenciálem. V souvislosti s hospodářským růstem je zde ale kauzální vazba opačná, než kterou hledáme, tj. nejprve dochází k poklesu výstupu, a až v jeho důsledku roste nezaměstnanost. Důležitější je tedy hledat vazbu přirozené míry

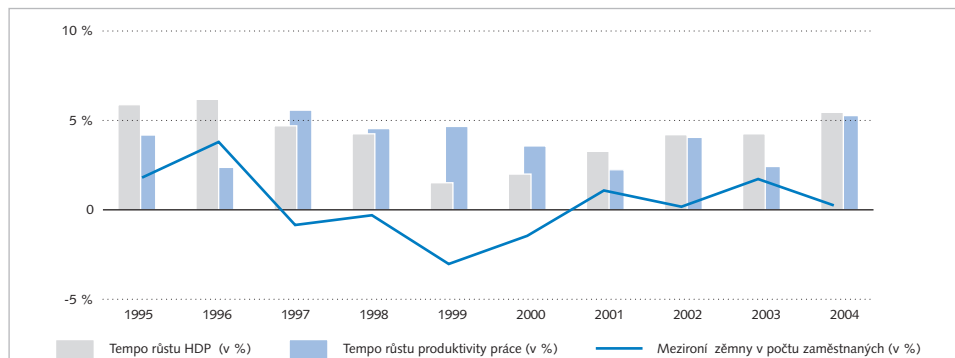
nezaměstnanosti a hospodářského růstu. Velikost přirozené míry nezaměstnanosti ovlivňuje spolu s dalšími faktory samotný potenciální produkt. Produkční funkce dané ekonomiky je ovlivněna úrovní technologie a vybaveností práce kapitálem (ať už fyzickým či kapitálem lidským). Výsledný produkt (potenciální), kterého bude v ekonomice dosaženo, je pak determinován množstvím zapojené práce. To je odvozeno ze střetu nabídky a poptávky na trhu práce. Pokud vyčištění trhu práce nebude bráněno (např. státními regulacemi), přirozená míra nezaměstnanosti bude pravděpodobně velmi nízká a bude dosaženo relativně vyššího potenciálního produktu. Pokud tedy přirozená míra nezaměstnanosti poroste, potenciální produkt se přinejmenším nebude zvyšovat takovým tempem, jakým by mohl. Na přirozenou míru nezaměstnanosti má vliv celá řada faktorů. Pro tranzitivní země budou patrně nejvýznamnější okolnosti související se strukturálními změnami v ekonomice, regulací pracovního trhu a transformací sociálního systému. Odhad přirozené míry nezaměstnanosti v zemích V-4 zobrazuje graf č. 19.

V neposlední řadě nás také bude zajímat struktura nezaměstnanosti, a to z hlediska jejího trvání. Nezaměstnanost, která trvá krátkou dobu, řekněme v rozmezí 3–6 měsíců, lze označit za takovou, která vzniká v souvislosti se změnami pracovních pozic a nedokonalou informovaností pracovní síly a zaměstnavatelů. Takovou nezaměstnanost lze dokonce považovat za prospěšnou, neboť určitá časová prodleva mezi ztrátou a nalezením práce je nezbytná k tomu, aby pracovník našel nejlepší možnou pozici a firma přijala nejlepšího možného zaměstnance. Naopak nezaměstnanost dlouhodobou, tj. nad 6 měsíců lze považovat za nezaměstnanost, která tlumí schopnost ekonomiky dosahovat vyššího růstu než v situaci, kdy by taková nezaměstnanost neexistovala nebo by její podíl na celkové nezaměstnanosti byl zanedbatelný. Vývoj struktury nezaměstnanosti podle délky jejího trvání zobrazuje tabulka č. 15.

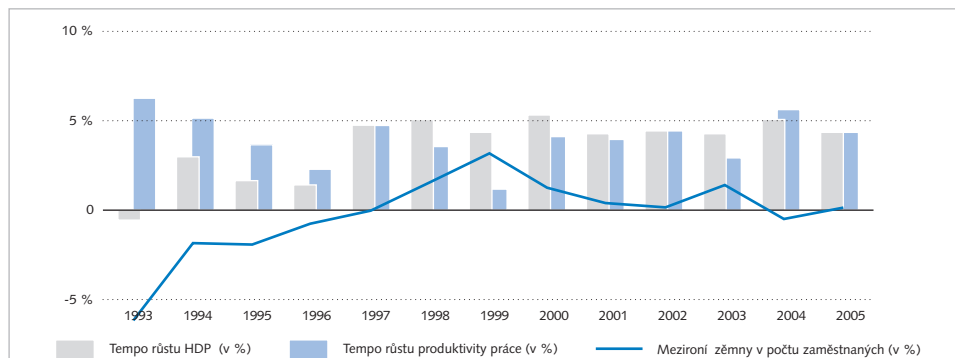
Graf č. 15: Česká republika

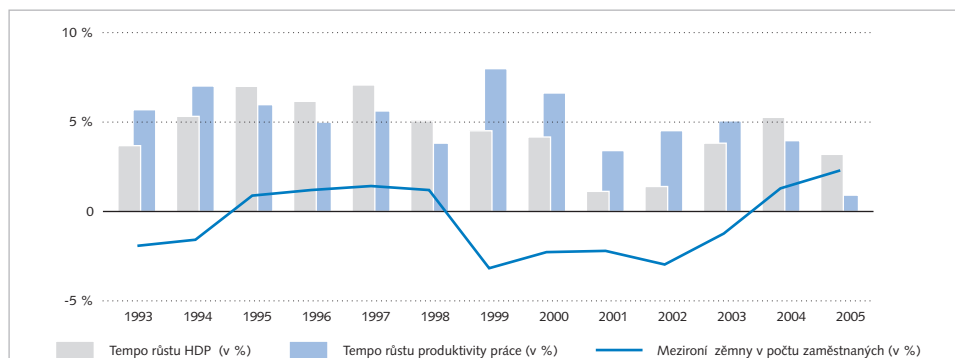
Graf č. 16: Slovensko

Graf č. 17: Maďarsko

Graf č. 18: Poľsko

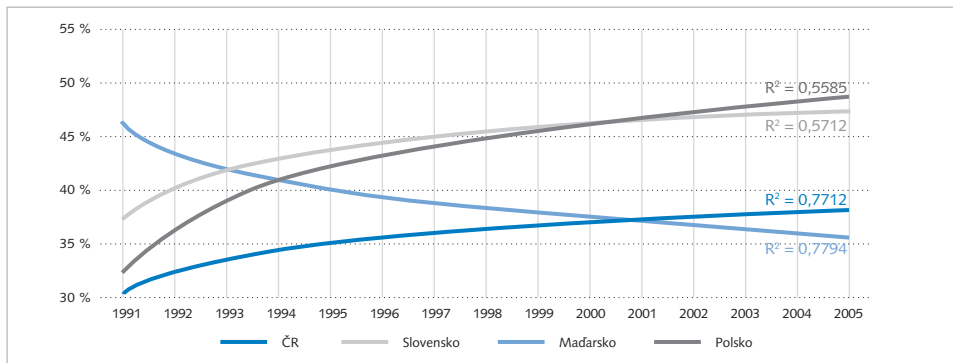
Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), ŠÚSR (2007), Ekes (2007), Kwiatkowski et al. (2001), Polský statistický úrad (2007), vlastní výpočty

Z grafov č. 15–18 je vidieť, aký bol príspevok produktivity práce k tempu rastu HDP a rovněž si môžeme všimnúť vlivu zmeny počtu zamestnaných na hospodársky rast. V obdobiach, kedy tempo rastu HDP výrazne prevyšuje prírústek produktivity práce a zároveň došlo k prírústku v počte zamestnaných (u SR napr. rok 1996), môžeme hospodársky rast z hľadiska pracovnej sily označiť spíše za extenzívny. Naproti tomu v letech, kedy sa zamestnanost neměnila nebo měnila jen velmi

nepatrně, můžeme říci, že hospodářský růst byl spíše intenzivního charakteru. Toto platí například pro Maďarsko v letech 1997, 2004 č. 2005, pro Slovensko v letech 2002 a 2004 nebo ČR v letech 1996 č. 2004.

Graf č. 19: Odhad přirozené míry nezaměstnanosti v zemích V-4 (logaritmičtý trend)

Zdroj: OECD (2007), ČSÚ (2007), ŠÚSR (2007), Ekes (2007), Kwiatkowski et al. (2001), Polský statistický úřad (2007), vlastní výpočty

Z grafu č. 19 lze vyvodit následující závěry. V Polsku a na Slovensku je odhadovaná přirozená míra nezaměstnanosti zhruba dvojnásobná oproti druhým dvěma zemím. To znamená, že Polsko a Slovensko zřejmě dosahují nižšího hospodářského růstu, než by mohly. Nejlepší pozici z tohoto hlediska má v posledních 5 letech sledovaného období Maďarsko. Nejenže je od roku 2001 jeho přirozená míra nezaměstnanosti nejnižší v rámci zemí V-4, ale má navíc po celé období klesající tendenci. Naproti tomu odhadovaná přirozená míra nezaměstnanosti v ostatních zemích V-4 po celé období roste, čímž dochází k omezování růstového potenciálu zbylých tří ekonomik.

Tabulka č. 15: Nezaměstnanost dle délky jejího trvání v zemích V-4 (podíl v %)

trvání v měs.	1994				1999				2004			
	ČR	SR	HU	PL	ČR	SR	HU	PL	ČR	SR	HU	PL
<1	14,3	6,3	11,4	6,6	6,9	4,6	5,3	8,2	5,0	6,1	5,3	6,5
1–3	23,8	13,4	11,4	12,5	13,0	11,5	10,1	15,4	9,5	7,4	17,1	9,9
3–6	20,1	16,4	14,5	15,8	18,1	14,7	14,2	19,3	13,9	9,5	15,9	14,9
6–12	19,6	21,4	21,4	24,7	24,8	21,6	20,9	22,3	19,8	16,4	16,6	20,8
>12	22,3	42,6	41,3	40,4	37,1	47,7	49,5	37,8	51,8	60,6	45,1	47,9

Zdroj: OECD (2007).

Tabulka č. 15 ukazuje, že ve všech sledovaných zemích se projevuje trend přesunu krátkodobé nezaměstnanosti k nezaměstnanosti dlouhodobé, přičemž jako nejproblematičtější se jeví nezaměstnanost trvající déle než 1 rok. Z tohoto hlediska lze jako nejvíce konkurenceschopnou zemi označit opět Maďarsko. Nejenže je zde podíl nezaměstnanosti nad 1 rok nejnižší (v roce 2004), ale budeme-li hovořit o nezaměstnanosti v trvání nad 6 měsíců, pak zjistíme, že maďarský podíl je v roce 2004 necelých 62% (více než 60% podíl tvoří na Slovensku pouze nezaměstnanost nad 1 rok). Podíl u ostatních zemí se pohybuje řádově o cca 10 p.b. výše (na Slovensku dokonce o 14 p.b.).

1.2.4. Závěr

Závěrem se pokusíme o celkové zhodnocení konkurenceschopnosti ekonomik zemí V-4 z pohledu vývoje vybraných ukazatelů pracovního trhu. Z hlediska vývoje míry pracovní participace a míry zaměstnanosti lze za nejvíce konkurenceschopnou zemi označit Českou republiku se Slovenskem v těsném závěsu. Míra pracovní participace se zde prakticky po celé období pohybuje na nebo nad úrovni 70 %, což je nadprůměrná hodnota i ve srovnání se západoevropskými zeměmi. V míře zaměstnanosti má výsadní postavení Česko, ostatní země zaostávají po celé období o cca 10 procentních bodů. Znamená to tedy, že v České republice se na tvorbě HDP podílí relativně více pracovní síly. To může sice na jednu stranu zvyšovat celkový růstový potenciál, avšak může to být i známkou méně efektivního využívání výrobního faktoru práce.

Mobilita pracovní síly ve smyslu vnitřní migrace je nejvyšší v Maďarsku, které se může poměřovat s vyspělými ekonomikami Evropské unie. Vývoj vzdělanostní struktury pracovní síly je ve všech čtyřech zemích pozitivní, roste podíl vysokoškolsky vzdělaných na úkor osob s nižším středním vzděláním. Nelze jednoznačně říci, která ze zemí je na tom nejlépe, neboť sledované statistiky nepostihují kvalitu vzdělávacích systémů. Celkově ale můžeme říci, že vzdělanostní struktura se mění pozitivním směrem a zvyšuje tak konkurenceschopnost sledovaných ekonomik.

Postavení sledovaných zemí podle produktivity práce musíme hodnotit ze dvou pohledů. Jedním je přírůstek produktivity práce za zkoumané období a druhým absolutní srovnání pracovní produktivity. Nejvyšších přírůstků produktivity práce dosáhlo Polsko. Navíc spolu se Slovenskem vykazovalo prakticky po celé období rychlejší růst produktivity práce než reálných mezd. To je pozitivní pro poptávkovou stranu trhu práce, neboť zde nevzniká tlak na snižování počtu pracovních míst. Pozice Česka a Maďarska je v tomto ohledu poněkud horší. Pokud jde absolutní vyjádření produktivity práce, nejlepší výchozí pozici měla Česká republika. Její pracovní síla byla na počátku transformace nejproduktivnější. Situace se ale změnila již v polovině 90. let, kdy se ekonomikou s nejproduktivnější pracovní silou stalo Maďarsko. Tou zůstalo i na konci zkoumaného období, tj. v roce 2005. Na přelomu tisíciletí se na pomyslnou druhou pozici dostalo Polsko, těsně před Českou republiku. V roce 2005 Česká republika sice Polsko opět předstihla, ale je otázka, zda šlo pouze o krátkodobý výkyv či změnu trendu. Produktivita práce těchto tří zemí se pohybuje v rozmezí 15–17 tisíc EUR na jednoho zaměstnaného. Slovensko za těmito zeměmi již zřetelně zaostává. Jeho produktivita práce dosahovala v roce 2004 jen cca $\frac{3}{4}$ úrovně Maďarska. Zároveň je třeba poukázat na fakt, že se nepotvrdila citlivost nabídkové strany trhu práce na změny reálných mezd, a to v žádné sledované zemi.

Z pohledu vlivu produktivity práce na hospodářský růst nelze jednoznačně říci, která země je nejvíce konkurenceschopná, nicméně Česká republika je jedinou ze sledovaných zemí, která znamenala v průběhu transformace (bez uvažování počátečního transformačního propadu) pokles jak HDP, tak produktivity práce, a to v souvislosti s měnovou krizí z roku 1997. Budeme-li uvažovat pouze období počátku 3. tisíciletí, pak lze říci, že všechny 4 země jsou na tom srovnatelně co do tempa růstu HDP a produktivity práce.

Přirozená míra nezaměstnanosti zaznamenala nejprůzračnější vývoj v Maďarsku. Nejenže po celé období (dle našeho odhadu) klesala, ale je nejnižší v rámci zemí V-4, a proto lze Maďarsko z tohoto pohledu považovat za nejvíce konkurenceschopnou zemi. Tomuto vývoji odpovídá i vývoj struktury nezaměstnanosti, kde má Maďarsko v porovnání s ostatními zeměmi nejnižší podíl dlouhodobé nezaměstnanosti, což velmi příznivě působí na schopnost dosahovat solidního hospodářského růstu.

1.3. Sociální politika

Sociální politika by při správném nastavení měla vytvářet potřebné podmínky pro fungování ekonomiky a to nejen tím, že přispívá k sociálnímu smíru, ale i tím, že přispívá k efektivnímu využití dostupných výrobních faktorů a podporuje tvorbu nových. Opatření sociální politiky mohou mít ve vztahu k objemu a využití výrobních faktorů (především výrobního faktoru práce) jak pozitivní, tak negativní dopady. V rámci pozitivních dopadů můžeme jmenovat především opatření aktivní politiky zaměstnanosti zaměřené na podporu investic k vytvoření nových pracovních míst, tj. zvětšování objemu pracovní síly. Za negativní dopady sociální politiky můžeme považovat problém s ekonomickou efektivností vynakládaných prostředků na sociální výdaje. Tento fakt se promítá nejen do celkového objemu pracovní síly, ale částečně i do produktivity pracovních sil.

Cílem této kapitoly je na základě vybraných důležitých charakteristik a vymezení sociálních politik České, Slovenské, Polské a Maďarské republiky zhodnotit jejich vliv na dlouhodobý ekonomický růst a provést jejich vzájemnou komparaci. Analýza je provedena v časovém období, pro které bylo možno nalézt potřebné statistiky (rámcově od počátku 90. let do roku 2004). Vliv sociálních politik na konkurenceschopnost ekonomik jednotlivých zemí sledujeme v závěru této kapitoly přes mezičlánek, který představuje přímo faktor ovlivňující hospodářský růst, kterým je u sociální politiky objem pracovní síly. Vycházíme z hypotézy, že „růst objemu pracovní síly zvyšuje ekonomický růst a tudíž i konkurenceschopnost ekonomiky.“

1.3.1. Východiska současného pojetí sociálních politik

Sociální politika a její instituce jsou charakteristické setrvačností a vázaností na již zformované institucionální struktury a behaviorální stereotypy politických vůdců i řadových občanů (Potůček, 1999). V této části výzkumu je naším záměrem vzpomenout významné historické skutečnosti, které se nejvýrazněji promítají do současného pojetí a charakteru sociálních politik.

Limitujícími faktory, jež mají vliv na sociální politiky sledovaných zemí, jsou zažité hodnoty vytvořené za socialismu. Socialismus vytvořil systém, jenž poskytoval každému množství sociálních jistot a minimalizoval rozdíly v příjmech mezi lidmi. Socialistický systém rovněž zlikvidoval sociální a ekonomické vztahy, které podporují individuální zodpovědnost. Sociální transfery ve všech sledovaných zemích byly do počátku 90. let realizovány celou řadou sociálních dávek, slev, úlev, dotací a naturálními plněními. Sociální politika byla ve všech zemích za dob komunismu koncipována podle státně paternalistického modelu, který se odvíjel od principu plné zaměstnanosti. Vlády na sebe převzaly všechny funkce sociální politiky (Newbery, 1995).

Reformy v jednotlivých transformujících se zemích se zaváděly v rozdílné hloubce a závisely na ochotě jednotlivých vlád jít do mnohdy nepopulárních opatření. V Polsku byli obyvatelé po mnoha neúspěšných reformách z dob socialismu příznivě nakloněni radikální reformě. Naopak v Maďarsku se vláda neodhodlala k radikální změně systému, a šla cestou postupných úprav systému, který se postupně reformoval již na konci osmdesátých let minulého století. V někdejší Československu pramenila neochota k reformě sociálního systému z obavy z opětovného zavedení socialistických systémů.

Vývoj v ČR

V ČR byla reforma sociálního systému odsouvána stranou, protože sociální problémy nevystupovaly na počátku transformace ostře do popředí. A navíc jakákoli diskuse o sociální politice byla podezírána ze socialismu. V počátcích 90. let byla na základě vytvořeného Sociálního scénáře přijata řada zákonů (např. zákon o zaměstnanosti, o životním minimu, sociální potřebnosti atd.), které však byly v průběhu 90. let novelizovány. Souběžně s reformou sociálního systému byla v roce 1993 provedena daňová reforma. Byly zavedeny nové systémy přímých a nepřímých daní.

V sociální oblasti byla vytyčena koncepce tří základních systémů sociálního zabezpečení, tzv. „třípilířový systém“, který zahrnuje:

- sociální pojištění;
- státní sociální podporu;
- sociální pomoc.

První zákony vstoupily v platnost v roce 1995. Nynější stav české sociální politiky je ovlivněn transformací sociálního systému z 90. let a rovněž neustále přetrvávajícím socialistickým chápáním hodnot ve společnosti.

Vývoj na Slovensku

Na Slovensku byla ihned od jeho samostatného vzniku oproti ČR vysoká nezaměstnanost, proto zde byl mnohem větší tlak na provedení sociální reformy. V roce 1993 byl přijat zákon o systému národního pojištění a schváleno financování zdravotních a penzijních plánů. Postupně zaváděný slovenský sociální systém zahrnoval čtyři základní oblasti:

- systém zdravotní péče;
- systém sociálního pojištění;
- státní sociální podporu;
- sociální pomoc.

V roce 2002 byl přijat ucelený koncept sociální reformy. V letech 2003–2004 došlo na Slovensku k ekonomickým a sociálním reformám. Byly provedeny reformy důchodového systému (byl zaveden třípilířový systém), zdravotnictví, školství, veřejné správy, řízení veřejných financí a sociálního systému, trhu práce a v neposlední řadě daňová reforma, kterou byla zavedena rovná daň.

Vývoj v Polsku

V lednu 1990 byl uveden v život tzv. Balcerowiczův stabilizační balíček reformních opatření. Penzijní systém byl považován za jakýsi absorbátor rostoucí nezaměstnanosti, což v důsledku vedlo k nárůstu sociálních výdajů ze státního rozpočtu.¹ Polský daňový systém byl změněn až v letech 1992–93, postupně byla zavedena daň z příjmu fyzických osob, daň z příjmu právnických osob a v polovině roku 1993 i daň z přidané hodnoty (DPH).

V roce 1999 došlo v Polsku k reformě systému důchodového zabezpečení, při které byl nahrazen jednopilířový systém na povinný dvoupilířový systém a nepovinný třetí pilíř. Počáteční deficit byl financován z privatizačních příjmů a státního rozpočtu.

Na konci roku 2003 byl schválen program tzv. Hauserův plán na „racionalizaci veřejných výdajů“, který byl realizován v letech 2004 až 2006. Tento plán měl za úkol jednak snížení výdajové stránky státního rozpočtu – zejména sociálních výdajů a dále také úpravu v daňové oblasti.

Vývoj v Maďarsku

Z předcházejícího období Maďarsko převzalo deficit státního rozpočtu a platební bilance a vysoký zahraniční dluh. Z těchto důvodů se Maďarsko na rozdíl od ostatních transformujících se ekonomik rozhodlo pro tzv. měkkou formu reform. Vláda v roce 1991 vydala „balík“ reformních opatření, který však neobsahoval žádná stabilizační opatření. Důsledkem provedených změn v 1. polovině 90. let byl hospodářský pokles, který trval až do roku 1994, kdy nastal hospodářský růst. Současně s tímto poklesem se zvedla inflace, nezaměstnanost a schodek státního rozpočtu. V roce 1995 došlo po volbách ke změně vlády, jenž našla dostatek odvahy k realizaci důležitých reform, a to formou šokové terapie. Soubor reformních opatření obsahoval devalvací forint, zavedení dovozních přírážek, snížení zaměstnanosti ve státní správě, zavedení školného a testování sociální potřeby pro příjem sociálních dávek.

Sociální systém byl výrazně reformován až v roce 1996. Maďarský sociální systém obsahuje 5 hlavních položek:

- penzijní pojištění;
- rodinné dávky;
- zdravotní pojištění;
- podporu v nezaměstnanosti;
- sociální pomoc.

Tlak na financování maďarského penzijního systému se v první polovině devadesátých let rychle zvyšoval. V roce 1993 byly v uzákoněny dobrovolné penzijní fondy fungující na principu neziskových organizací, které však zhoršující se stav důchodového systému nezlepšily. V roce 1998 byla zavedena první etapa reformy důchodového systému. Jeho páteří se stal částečně zreformovaný dávkově definovaný systém, druhý pilíř je soukromý fondový, třetím pilířem je dobrovolné penzijní připojištění uzákoněné již v roce 1993. Nový důchodový systém je financován dluhově.

1 Vzrostly náklady na starobní penze z 8 % HDP v roce 1989 na 15 % v roce 1992.

1.3.2. Analýza vývoje sociálních politik na základě přerozdělovacích procesů

Složená daňová kvóta

Celkový rozsah přerozdělení je měřen tzv. složenou daňovou kvótou (tj. poměrem výnosu daní, cel a pojistného na zdravotní pojištění a sociální zabezpečení k HDP v běžných cenách).

Tabulka č. 16: Složená daňová kvóta

rok	Česko	Slovensko	Polsko	Maďarsko
1993	40,4	35,3	30,8	46,5
1994	38,9	35,9	31,3	44
1995	37,5	40,6	31,9	42,4
1996	36,5	39,1	32,8	40,7
1997	36,9	35,9	32,9	39
1998	35,5	37,1	33,1	38,8
1999	36,5	34,7	34,1	39,1
2000	36	33,2	34,3	39
2001	36,2	32,1	33,9	39
2002	37	32,5	34,7	39,1
2003	37,7	31,4	35,1	39
2004	37,6	30,6	34,5	39,1
2005	37,6	30,8	34,1	39,2

Zdroj: OECD, CSU, SUSR, GUS, KSH

V České republice se během let 1993–1998 daňová kvóta snižovala a poté opět roste. Příčinou tohoto vývoje jsou změny v dani z přidané hodnoty a spotřebních daní před vstupem do EU a „tiché“ zvyšování daní v podobě dlouho nevalorizovaných daňových pásem daně z příjmu fyzických osob.

Složená daňová kvóta na Slovensku má ve sledovaném období klesající charakter, s výjimkou roku 1995 a 1998, kdy došlo ke zvýšení sazeb daně z příjmů fyzických osob. Celkový klesající charakter daňové kvóty byl na Slovensku způsoben především růstem HDP.

Složená daňová kvóta v Polsku roste až do roku 2003, kdy byly sníženy daně z příjmu právnických osob a pokračoval rychlý růst HDP po zpomalení v letech 2001 a 2002. Růst polské daňové kvóty si vysvětlujeme tím, že se po celé sledované období neměnily sazby daní a sazby sociálního pojištění.

Maďarská daňová kvóta na začátku námi sledovaného období prudce klesá, a to až do roku 1998, kdy se její výše ustálila a dále se neměnila. Tento rychlý pokles byl způsoben růstem HDP a zavedením nepřímých daní.

Sociální transfery

O rozsahu přerozdělení vypovídá kromě složené daňové kvóty i vývoj mandatorních (povinných) výdajů² – konkrétně sociálních transferů. Pro možné porovnání uvádíme tabulku v členění na všechny jednotlivé mandatorní výdaje vyplývající ze zákona. Komentář k tabulce je zaměřen především na vývoj pro naše účely nejpodstatnější části mandatorních výdajů, a to sociálních transferů.

Tabulka č. 17: Vývoj mandatorních výdajů

titul mandatorních výdajů	ČR		Slovensko		Polsko		Maďarsko	
	podíl na zákonných mandatorních výdajích celkem v roce							
	1995	2004	1995	2004	1995	2004	1995	2004
dávky důchodového pojištění (vč. ozbrojených složek)	59,50 %	55,00 %	56,53 %	65,89 %	60,30 %	73,02 %	73,20 %	79,67 %
dávky nemocenského pojištění	9,80 %	7,40 %	7,79 %	6,41 %	5,07 %	4,48 %	1,97 %	2,58 %
státní sociální podpora – VPS	0,60 %	8,30 %	0,37 %	0,54 %	4,79 %	2,88 %	4,33 %	5,97 %
ostatní sociální dávky (bez rezervy)	13,80 %	1,60 %	19,93 %	8,10 %	0,69 %	0,44 %	0,63 %	0,24 %
podpora v nezaměstnanosti – pasivní	1,00 %	1,90 %	2,18 %	2,46 %	7,43 %	5,82 %	0,01 %	0,01 %
ostatní:	2,30 %	4,30 %	0,79 %	0,01 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
celkem sociální transfery vč. ochrany zaměstnanců a mandatorních sociálních dotací	87,00 %	78,50 %	86,79 %	83,41 %	78,28 %	86,65 %	80,13 %	88,47 %
platba státu do zdravotního pojištění – VPS	7,20 %	7,90 %	9,73 %	13,28 %	18,39 %	11,36 %	16,79 %	9,21 %
výdaje na dluhovou službu	1,40 %	6,50 %	1,84 %	1,43 %	3,06 %	1,89 %	2,80 %	0,22 %
poplatky dluhové služby	0,00 %	0,10 %	0,36 %	0,50 %	0,07 %	0,04 %	0,07 %	0,05 %
transfery státní fondům	0,50 %	0,30 %	1,02 %	1,29 %	0,18 %	0,05 %	0,22 %	2,00 %
zdravotní péče azylantům a cizincům	0,50 %	1,10 %	0,00 %	0,01 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
bezpečnost a ochrana zdraví při práci	0,00 %	0,00 %	0,01 %	0,01 %	0,01 %	0,00 %	0,01 %	0,04 %
celkem mandatorní výdaje vyplývající ze zákona	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: SUSR, MF SR, GUS, CSU, KSH, OECD, vlastní výpočty

Sociální výdaje mají největší podíl na celkových výdajích státních rozpočtů jednotlivých zemí.

V ČR se podíl sociálních transferů na celkových mandatorních výdajích snížil z 87 % v roce 1995 na 78,6 % v roce 2004. Výdaje na dávky důchodového pojištění představují největší položku z celkových výdajů státního rozpočtu. Na mandatorních výdajích během námi sledovaného období snížily výdaje na důchodové dávky svůj podíl z 59,5 % na 55 %. Oproti tomu se v ČR zvýšil objem státní sociální podpory o 7,7 % a snížil objem sociálních dávek o 12,2 %. Hlavní položky mandatorních výdajů, tj. sociální transfery a z nich především dávky důchodového pojištění, budou vyvíjet stále vyšší nároky na výdaje státního rozpočtu ČR, pokud nebude provedena reforma důchodového systému.

2 Jsou to především sociální transfery a kromě nich další mandatorní položky dané zákonem. Nejvýznamnějším sociálním transferem jsou výplaty penzí, tzn. dávky důchodového pojištění. Mimo nich patří do sociálních transferů také nemocenské dávky a státní sociální podpora.

Podíl slovenských sociálních transferů a mandatorních sociálních dotací klesl ve srovnávaném období z 86,79 % na 83,41 %, tedy o 3,4 %. Na tomto vývoji se nejvíce podílelo snížení sociálních dávek. Naopak proti tomu sociální podpora zvýšila svůj podíl o 0,17 %. Dávky důchodového zabezpečení zvýšily svůj podíl na celkových mandatorních výdajích o 9,37 %, což bylo způsobeno vysokou nezaměstnaností, kdy nezaměstnaní odcházeli do předčasného důchodu. Lze očekávat, že po provedené reformě penzijního systému budou tyto výdaje na důchodové dávky postupně klesat.

V Polsku podíl mandatorních výdajů na celkových výdajích státního rozpočtu vzrostl z 59,6 % v roce 1995 na 66,3 % v roce 2004, což je nárůst o 6,7 %. Tento nárůst byl způsoben zejména zvýšenou potřebou finančních prostředků na krytí deficitu penzijního systému, který prošel v roce 1999 reformou a vyžaduje v počátečním období zvýšené nároky na finance. Podíl výdajů na dávky důchodového zabezpečení z celkových mandatorních výdajů vzrostl z 60,3 % v roce 1995 na 73 % v roce 2004. Ostatní sociální transfery a mandatorní výdaje v Polsku postupně snižovaly svoji váhu na celkových mandatorních výdajích. Jediné výdaje, které poklesly i v absolutní výši oproti roku 1995, byly transfery státním fondům, které reforma z roku 2003 omezila.

V Maďarsku klesl podíl mandatorních výdajů na celkových výdajích státního rozpočtu z 63 % v roce 1995 na 51,3 % v roce 2004. Co se týká váhy sociálních transferů na celkových mandatorních výdajích, pak jejich podíl se zvýšil na 88,47 % z 80,13 %. Hlavní podíl na tomto vývoji mají dávky důchodového pojištění, jenž zvýšily svůj podíl na 79,68 % z původních 73,2 % v roce 1995. Hlavním důvodem pro takto vysoké výdaje je nedokončená penzijní reforma.

1.3.3. Procesy přerozdělování pomocí daňového systému

Po nastínění celkového rozsahu přerozdělení pomocí daňové kvóty a mandatorních výdajů ve sledovaných letech jsme měli v záměru provést analýzu přerozdělovací účinnosti daňového a dávkového systému. Bohužel tento záměr jsme zcela nenaplnili, protože během našeho výzkumu nebyla k dispozici potřebná statistická data k analýze distribuce dávek v Polsku, Maďarsku ale ani na Slovensku. Pro náš výpočet jsme proto použili data z různých institucí jako je OSN, národní statistické úřady, data Světové banky. Tato data jsou založena na expertních odhadech národních statistických úřadů. Z námi získaných dat lze odvodit pouze daňovou nerovnost, dávkovou však nikoliv.

V tabulce č. 18 uvádíme výsledné rozložení daní v jednotlivých kvintilových kategoriích domácností (po 20 %). V tabulce jsou uvedeny podíly z celkového objemu daní, které připadají na každou kvintilovou skupinu domácností.

Tabulka č. 18: **Distribuce daní**

rok	kvintily – Česko				
	nejnižší	2	3	4	nejvyšší
1994	2,00 %	8,20 %	18,50 %	28,30 %	43,00 %
1997	3,55 %	7,89 %	14,04 %	25,12 %	49,40 %
2000	8,50 %	6,55 %	9,65 %	22,40 %	52,90 %
2003	8,60 %	6,90 %	8,70 %	23,20 %	52,60 %

rok	kvintily – Slovensko				
	nejnižší	2	3	4	nejvyšší
1994	8,99 %	14,08 %	17,52 %	23,28 %	36,13 %
1997	9,96 %	11,98 %	16,40 %	23,57 %	38,09 %
2000	10,24 %	15,05 %	16,35 %	21,89 %	36,46 %
2003	10,56 %	14,33 %	15,99 %	23,03 %	36,08 %

rok	kvintily – Polsko				
	nejnižší	2	3	4	nejvyšší
1994	9,45 %	14,01 %	18,10 %	22,37 %	36,07 %
1997	7,78 %	12,31 %	16,40 %	22,03 %	41,48 %
2000	7,98 %	11,47 %	16,55 %	22,42 %	41,58 %
2003	7,70 %	12,23 %	16,64 %	22,31 %	41,12 %

rok	kvintily – Maďarsko				
	nejnižší	2	3	4	nejvyšší
1994	9,64 %	13,71 %	17,12 %	21,39 %	38,14 %
1997	9,68 %	14,00 %	18,22 %	22,03 %	36,07 %
2000	9,38 %	13,85 %	17,43 %	22,62 %	36,72 %
2003	9,27 %	13,79 %	17,74 %	22,72 %	36,48 %

Zdroj: GUS, SUSR, ČSU, KSH, SB, OECD, UNDP, vlastní výpočet

Vývoj distribuce daní se výrazně měnil pouze v ČR, v ostatních sledovaných zemích nebyly změny tak výrazné.

V ČR dochází k výrazné změně ve vývoji v rozdělení zaplacených daní. Podíl daní placených nejnižší pětinou domácností byl v roce 1996 pouze 3 % a v roce 2004 vzrostl jejich podíl na 8,3 %. Zatímco podíl daní placených nejvyšší pětinou domácností činil v roce 1996 44 %, v roce 2004 již vzrostl na 53 %. Na vývoji rozdělení daní se podílí především menší zatížení nejnižších pracovních příjmů, avšak je zde zřetelné narůstání zatížení nejnižších pracovních příjmů v relaci s nejvyššími pracovními příjmy. Z těchto důvodů dochází v ČR k rozevírání „nůžek“ v rozložení daní mezi nejnižším a nejvyšším kvintilem domácností.

Na Slovensku se distribuce zaplacených daní mezi jednotlivými příjmovými skupinami ve sledovaném období výrazně neměnila. Rozpětí mezi nejvyšším a nejnižším kvintilem se mírně zvyšovalo, avšak v posledním námi sledovaném roce došlo k výraznému propadu podílu nejvyšší příjmové skupiny na celkových zaplacených daních. Z tohoto důvodu na konci sledovaného období došlo ke snížení poměru mezi nejnižším a nejvyšším příjmovým kvintilem. Mezi lety 1993–2002 došlo zejména k růstu nejnižšího příjmového kvintilu, jež zvýšil svůj podíl na celkových zaplacených daních z 8,99 % na 10,56 %. Nejvyšší kvintil zvýšil svůj podíl z 36,13 %, v roce 1993 na 38,03 %, v roce 2001 a pak již klesal. Bohužel od roku 2004 již nemáme dostupná data, jež by zahrnovala vliv provedené reformy veřejných financí. Neměnný vývoj distribuce daní na Slovensku si vysvětlujeme neměnností daňového systému.

V Polsku se distribuce zaplacených daní mezi jednotlivými příjmovými skupinami ve sledovaném období výrazně neměnila s výjimkou prvních třech let. Rozpětí mezi nejvyšším a nejnižším kvintilem se ihned na počátku devadesátých let zvýšilo a poté zůstávalo více méně stejné. Nejvyšší kvintil od počátku námi sledovaného období zvyšoval svůj podíl, přičemž v roce 2006 překročil hodnotu 40 %, pod kterou v podstatě nesestoupil. První kvintil snížil svůj podíl z 9,4 % na počátku sledovaného období na 7,8 % v posledním námi sledovaném roce. Zaznamenaný vývoj distribuce

daní si vysvětluje tím, že v roce 1993 byla provedena daňová reforma, díky které došlo k přechodu od rovné daně k progresivnímu zdanění. Později v námi sledovaném období již nebyly prováděny žádné úpravy v daní z příjmu fyzických osob.

V Maďarsku se distribuce zaplacených daní vyvíjela odlišným způsobem než v ostatních zemích. Nejnižší příjmové skupiny se po celou sledovanou dobu podílely na zaplacených daních necelými 10%, přičemž postupně snižovaly svůj podíl z 9,6% v roce 1994 na 9,2% v roce 2003. Rovněž tak nejvyšší příjmové skupiny snižovaly svůj podíl na distribuci daní a to z 38,1% v roce 1993 na 36,5% v roce 2003. V Maďarsku zvýšil svůj podíl na zaplacených daních 3. a 4. kvintil, a proto tedy v Maďarsku nedochází k rozevírání „nůžek“ mezi nejvyššími a nejnižšími příjmovými skupinami domácností. Důvod tohoto vývoje vidíme v tom, že se v Maďarsku v námi sledovaném období neprovedly žádné razantní změny v daňové oblasti. Tyto daňové změny byly provedeny na přelomu 80. a 90. let. Z tohoto období však nejsou dostupná statistická data pro vyhodnocení vlivu těchto změn na distribuci daní.

Giniho koeficient

K porovnávání celkové nerovnosti v rozdělení důchodů domácností je možné použít ukazatel Giniho koeficientu, který je dán tvarem Lorenzovy křivky, jež graficky znázorňuje stupeň nerovnosti. Existence nerovností je opodstatněná a dá se říci, že i žádoucí, pokud odráží efektivitu vynakládané práce.

Problémem při určení Giniho koeficientu je opět nedostatek dat, které by postihly celé námi sledované období a navíc by měly stejnou strukturu a datovou základnu. Již existující a publikované hodnoty Giniho koeficientu se od sebe výrazně liší z důvodu rozdílné kvality vstupních dat.

Tabulka č. 19: Vývoj Giniho koeficientu v letech 1994–2005

rok	Česko	Slovensko	Polsko	Maďarsko
1994	0,2 079	0,3 623	0,304	0,3 162
1995	0,2 026	0,3 571	0,282	0,3 085
1996	0,2 172	0,3 861	0,286	0,3 085
1997	0,2 226	0,3 773	0,289	0,2 998
1998	0,2 150	0,3 927	0,319	0,2 982
1999	0,2 184	0,3 822	0,318	0,2 968
2000	0,2 027	0,3 839	0,345	0,2 922
2001	0,2 037	0,3 953	0,328	0,2 893
2002	0,2 028	0,3 937	0,341	0,2 983
2003	0,2 008	0,3 909	0,347	0,2 974
2004	0,2 026	0,3 881	0,351	0,2 944
2005	0,2 079	0,3 827	0,350	0,2 903

Zdroj: UNDP, SUSR, OSN, GUS, KSH, CSU, vlastní výpočet

V námi sledovaném období se Giniho koeficient v ČR výrazně nemění. Jeho hodnota se pohybuje těsně nad hodnotou 0,2, což je blíže hodnotě 0 než 1. Z této hodnoty vyplývá, že v ČR je nerovnost v rozdělení důchodů poměrně nízká. Vývoj Giniho koeficientu je ovlivněn rostoucí nerovností v rozložení daní mezi jednotlivými příjmovými skupinami (viz trendy v předcházející kapitole).

Slovenský Giniho koeficient rostl až do roku 2001 a poté již klesal. Do roku 2001 se jeho hodnota přibližovala k hodnotě 0,4, což značí poměrně stále rostoucí přerozdělování. Od roku 2001 však dochází k poklesu hodnoty Giniho koeficientu, čímž se začíná opět snižovat velikost nerovnosti v rozdělení důchodů. Pro tento vývoj nemáme žádné vysvětlení.

Giniho koeficient v Polsku po počátečním poklesu v letech 1994–1996 rostl až do konce námi sledovaného období, tj. do roku 2005, kdy dosáhl hodnoty 0,35. Pokles v prvních čtyřech letech byl způsoben zavedením daňové reformy, která změnila daňový systém z rovné daně na proporcionalní zdanění. Po tomto úvodním poklesu dochází od roku 1998 k růstu nerovností, které si vysvětlujeme tím, že dochází k přirozenému rozevírání velikosti příjmů mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými domácnostmi.

Vývoj v Maďarsku je charakteristický mírně klesající hodnotou Giniho koeficientu, který se pohybuje okolo hodnoty 0,3. To, že se ve vývoji Giniho koeficientu Maďarska neobjevují žádné výkyvy, vychází z předpokladu, že v případě maďarského daňového systému nerovnost v rozložení daní nereflakuje příjmovou nerovnost.

1.3.4. Závěr

Cílem této kapitoly bylo prostřednictvím vybraných charakteristik sociálních politik ve zvolených čtyřech zemích zhodnotit jejich vztah k ekonomickému růstu, resp. ke konkurenceschopnosti a provést jejich vzájemnou komparaci. Závislost sociální politiky a ekonomického růstu jsme zkoumali na vztahu vybraných charakteristik sociální politiky jednotlivých zemí a objemu pracovní síly jako extenzivního faktoru růstu. Vycházeli jsme z hypotézy, že „růst objemu pracovní síly zvyšuje ekonomický růst a tudíž i konkurenceschopnost ekonomiky.“ Za základní charakteristiku sociální politiky jsme zvolili analýzu přerozdělovacích procesů v rámci sociálních politik jednotlivých zemí. Přerozdělovací procesy jsme zkoumali a porovnávali po stránce praktického fungování systému přerozdělovacích toků na konkrétních statistických datech.

Na základě provedeného výzkumu jsme dospěli k těmto závěrům:

Složená daňová kvóta

Vývoj složené daňové kvóty se ve všech námi sledovaných zemích lišil. V České republice složená daňová kvóta klesala s výkyvy až do roku 2000, od kdy opět roste. Protože objem pracovních sil v ČR roste do roku 2000 a poté opět klesá, můžeme vzájemnou závislost prohlásit za prokázanou. Maďarská daňová kvóta klesala po celé námi sledované období z absolutně nejvyšší hodnoty 46,5%, přesto si Maďarsko po celou dobu zachovalo prvenství mezi sledovanými zeměmi v její výši. Vývoj maďarské složené daňové kvóty koresponduje s vývojem objemu pracovní síly, avšak snížení složené daňové kvóty nepřispělo k růstu objemu pracovních sil. Oproti tomu slovenská složená daňová kvóta klesala celé sledované období, čímž však přispěla k růstu objemu pracovních sil, proto tedy můžeme prohlásit vzájemnou vazbu za prokázanou. Vazba vývoje daňové kvóty na objem pracovní síly v Polsku se neprokázala. V Polsku totiž i přes stále se zvyšující daňové zatížení v letech 1993–2003 objem pracovních sil kolísal.

Sociální transfery

Na Slovensku a v ČR klesl podíl sociálních transferů na mandatorních výdajích, naproti tomu v Polsku a Maďarsku se jejich podíl zvýšil. Největší podíly sociálních transferů jsou vydávány na dávky důchodového zabezpečení, jež vzrostly ve všech zemích kromě ČR. Můžeme však předpokládat, že tyto výdaje budou v ČR růst zejména z důvodu zvyšujícího se podílu důchodců

v populaci. V Polsku a Maďarsku byly provedeny reformy penzijních systémů, které v počátečním období vyžadují zvýšené nároky na financování přechodného období. Maďarská penzijní reforma nebyla v roce 2004 dokončena a čekají ji další úpravy. Vliv objemu sociálních transferů na objem pracovní síly se prokázal v ČR a na Slovensku, kdy s poklesem podílu sociálních transferů na mandatorních výdajích vzrostl objem pracovní síly. Můžeme konstatovat, že v těchto dvou zemích snížení sociálních transferů přispělo ke zvýšení konkurenceschopnosti ekonomik. V Maďarsku a Polsku nelze tuto vazbu prokázat.

Distribuce daní

Distribuce daní v námi sledovaných zemích je ovlivňována především daňovými předpisy. Vývoj distribuce závisí na změnách prováděných v těchto předpisech a změnách v příjmech obyvatelstva. V ČR jako v jediné ze všech sledovaných zemí došlo k výrazné změně v distribuci daní, i když nebyla provedena žádná zásadní změna daňového systému. Vývoj objemu pracovních sil se nezvyšoval stejně, jako rostla změna distribuce daní, proto nelze s jistotou prokázat vzájemnou vazbu. Vliv distribuce daní na objem pracovní síly na Slovensku rovněž nelze jednoznačně prokázat, protože distribuce daní se téměř neměnila, ale objem pracovní síly po celé sledované období rostl. Ani v případě Polska, kde objem pracovních sil kolísal a distribuce daní se neměnila, nelze vazbu mezi sledovanými veličinami jednoznačně určit. V Maďarsku se distribuce daní po celé období snižovala a klesal objem pracovních sil. Proto můžeme prohlásit, že zde existuje vzájemná vazba. Snížení redistribuce daní zde nepodporuje hospodářský růst a tudíž ani konkurenceschopnost Maďarska.

Giniho koeficient

Nejnižší hodnoty Giniho koeficientu dosahuje ČR, a to hodnoty 0,2 oproti Slovensku, jenž se dotýká hodnoty 0,4. Giniho koeficient se v ČR pohybuje celé sledované období nad hodnotou 0,2 bez výrazných změn trendu. Protože objem pracovních sil v ČR po počátečním růstu začal od roku 2000 klesat, nelze prokázat vzájemnou závislost. Vývoj na Slovensku byl obdobný jako v ČR jen s tím rozdílem, že ke zlomu došlo v roce 2001. Z uvedeného vývoje nelze vliv na růst objemu pracovních sil prokázat. V Polsku po celou dobu roste hodnota Giniho koeficientu, ale objem pracovních sil stagnuje, proto nemůžeme potvrdit vzájemnou závislost. V Maďarsku Giniho koeficient mírně klesá, ale objem pracovních sil se zvyšuje, takže zde opět není žádná prokazatelná vazba.

1.4. Pracovní migrace

Jedním z komponent procesů globalizace ve světové ekonomice je kromě pohybu zboží, služeb a kapitálu také pohyb pracovní síly. Vliv pracovní migrace na ekonomický růst je považován za pozitivní. Jeden z přínosů plynoucí z rostoucí intenzity pracovních imigračních toků může mít podobu zaplňování mezer na domácím trhu práce. Odchod části domácí pracovní síly může zase v podmínkách vysoké nezaměstnanosti zmírnit napětí na trhu práce. Masivní odliv těchto pracovníků však může mít negativní vliv na ekonomický růst v důsledku akutního nedostatku pracovníků v některých odvětvích. Určité riziko může také vyplývat z odlivu vysoce kvalifikované pracovní síly (brain drain).

Cílem tohoto příspěvku je srovnání hlavních tendencí ve vývoji pracovních migrací v České republice, na Slovensku, v Maďarsku a Polsku od poloviny 90. let do roku 2005¹ a nastínit jejich dopad na ekonomický růst. Hloubka naší analýzy je ovlivněna nízkou dostupností statistických dat, popisujících kvantitativní i kvalitativní aspekty pracovních migrací.

1.4.1. Výchozí situace

V souvislosti s rozvíjením hospodářských vztahů v rámci RVHP pracovalo v České republice v 70. a 80. letech relativně významné množství cizinců.² Tito dočasní migranti přicházeli zejména z Polska a Vietnamu, dále pak z Maďarska, Kuby, Mongolska, Angoly a Koreje. V tehdejší Československu získali kvalifikaci a pracovní zkušenosti, zároveň zaplňovali mezery na českém trhu práce.³ Tento systém dočasného přílivu učňů, studentů a pracovníků fungoval na základě mezivládních dohod, v menší míře pak na základě individuálních kontraktů. Po pádu komunistického režimu byla platnost těchto dohod ukončena.

Nejvýznamnější část pracovních migrací od 50. do konce 80. let na Slovensku představovaly odchody Slováků za prací do české části bývalé federace. Souviselo to s náborů pracovníků do dolů, realizací velkých investičních celků, přičemž v mnoha případech se dojíždka za prací do Čech změnila na vystěhování. Stěhování se týkalo především mladých rodin s dětmi, a proto podíl obyvatelstva v produktivním věku tvořil 2/3 až 3/4 všech migrantů mezi SR a ČR.

1 V případě, že byly k dispozici aktuálnější data, jsou uvedeny údaje za rok 2006.

2 V 80. letech na území České republiky pobývalo až 80 tisíc cizích pracovníků.

3 Jednalo se často o mladé lidi, kteří po vyučení absolvovali v našich podnicích praxi. Tato práce byla často chápána jako určitá forma úhrady za získání kvalifikace (Dušánková, 1995). Tito pracovníci se uplatňovali především v potravinářském, textilním, obuvnickém a sklářském průmyslu, dále pak ve strojírenství, důlním průmyslu a zemědělství (Drbohlav, 2004).

Pohnutky k emigraci Poláků od poloviny 70. let měly důvod v politické a ekonomické situaci v zemi (výjimečný stav a nízká životní úroveň).⁴ Častější byly v tomto období dočasné pracovní migrace spojené s exportem služeb ve stavebnictví do Československa, SSSR, Maďarska, NDR a Bulharska (na základě dohod v rámci RVHP) a dále pak do zemí severní Afriky a Středního východu.⁵

Migrační toky v Maďarsku byly silně omezené. Pracovní migrace byly, obdobně jako v jiných zemích, dány mezivládními dohodami, slučováním rodin a politicky motivovanými důvody.⁶ Na přelomu 80. a 90. let Maďarsko zaznamenalo silný příliv imigrantů z Rumunska, v letech 1991–92 pak z bývalé Jugoslávie.

1.4.2. Pracovní imigrace

V průběhu 90. let postupně docházelo k začleňování národních trhů práce všech čtyř zemí do mezinárodního trhu práce, s nímž se pojí zintenzivnění pracovních migrací. Nejdříve se budeme věnovat přílivu cizích pracovníků na národní trhy práce (pracovním imigracím). Obecně můžeme rozlišit následující typy pracovních migrací:

- cizinci s volným přístupem na národní trh práce;
- cizinci s pracovním povolením;
- cizinci podnikající na základě živnostenského oprávnění;
- nelegálně zaměstnaní cizinci.

První migrační tok se od 1. 5. 2004 týká občanů EU/EHP, jejichž příchod na trh práce v České republice, na Slovensku a v Maďarsku není omezován. Tito pracovníci jsou pouze registrováni na místních úřadech práce. V případě Polska je tamní trh práce pro občany zemí EU-15 uvolňován recipročně, tzn. v závislosti na uvolňování pracovních trhů v těchto zemích pro občany Polska.⁷ Před vstupem do EU měly vzájemně volný přístup na trh práce občané České republiky a Slovenska.

Druhý migrační tok se týká občanů nečlenských států EU/EHP (v případě Polska i dalších států, viz výše). Tito občané potřebují k výkonu zaměstnání povolení, které vydávají zpravidla úřady práce na základě žádosti zaměstnavatele, a to v případě, že se prokáže, že na místním trhu práce nejsou pro nabízené pracovní místo vhodné zájemci.

Podnikání cizinců je upraveno obecnými zákonnými podmínkami, které se týkají podnikání v dané zemi. Protože nejsou k dispozici data týkající se počtu podnikatelů-cizinců ve všech čtyřech zemích, nebudeme tento migrační tok brát v úvahu (nebude-li uvedeno jinak).

Čtvrtým migračním tokem jsou ilegálně zaměstnaní cizinci. Tento typ pracovní migrace stručně popíšeme později.

Následující tabulka popisuje příliv cizinců na národní trhy práce pomocí počtu vydaných pracovních povolení nebo registrací na úřadech práce.

4 Masová migrace z politických či ekonomických důvodů vůbec byla trvalým jevem v polské historii. Po dlouhou dobu znamenala totiž jediný způsob dosažení většího bohatství a společenského vzestupu. Svoji roli sehrály také husté sítě polských emigrantů v zahraničí. Někteří autoři (např. Korys, 2003) v této souvislosti mluví o „migrační psychóze“, která se rozšířila v 80. letech, a která vyplývala ze skutečnosti, že mnozí lidé za jediný způsob zvýšení své životní úrovně a materiální situace považovali emigraci na Západ.

5 Polské podniky poskytovaly služby ve stavebnictví zejména v Libyi, Alžírsku, Iráku a Kuvajtu (Wysokińska, 2003).

6 To se týkalo například pracovníků z Kuby a studentů ze spřátelených zemí bývalého východního bloku.

7 Od vstupu Polska do EU se to týká Velké Británie, Irska, Švédska a zemí EU-10 (s výjimkou Malty), od 1. 5. 2006 Španělska, Portugalska, Řecka, Finska a Islandu a od 31.7. téhož roku Itálie.

Tabulka č. 20: **Počet zahraničních pracovníků s pracovním povolením/registrací a jejich podíl na domácí pracovní síle**

	Česká republika		Slovensko		Polsko		Maďarsko	
	a	b	a	b	a	b	a	b
1995	111 859	2,14	3 650	0,15	4 813	0,03	18 437	0,44
2005	130 507	2,41	4 061	0,15	10 304	0,06	64 329	1,53

Poznámka: Sloupec a znamená počty zahraničních pracovníků s pracovním povolením (registrací), sloupec b znamená podíl údaje a na pracovní síle.

Zdroj: údaje za ČR byly čerpány z Horáková (2006); za Slovensko z Divinský (2005), Prušová a Liška (2001b), ÚPSVAR; za Polsko z: Kepinska (2006), Okolski (1997); za Maďarsko z: Juhász (1999), Tóth (2006)⁸

Z tabulky č. 20 můžeme vyvodit následující závěry:

- v období 1995–2005⁹ se ve všech zemích zvýšil počet zahraničních pracovníků a jejich podíl na domácí pracovní síle (kromě Slovenska);
- absolutně největší počet zahraničních pracovníků i nejvyšší podíl pracujících cizinců na pracovní síle má Česká republika;
- nejnižší podíl zahraničních pracovníků na pracovní síle má Polsko, zanedbatelným podílem cizinců se vyznačuje i Slovensko;
- nejvyšší nárůst zahraničních pracovníků zaznamenalo Maďarsko.

Kvalifikační a profesní struktura imigrantů

V rámci kvalifikační a profesní struktury cizí pracovní síly převládaly v těchto zemích tři kategorie pracovníků:

- vysoce kvalifikovaní pracovníci, specialisté v oboru, kteří chyběli na pracovních trzích v těchto zemích (lektoři cizích jazyků, auditoři a tlumočníci, experti, poradci, manažeři v podnicích se zahraniční kapitálovou účastí);
- kvalifikovaní pracovníci v některých odvětvích, kde byl nedostatek domácích pracovníků (stavebnictví, zemědělství, zpracovatelský průmysl, sektor obchodu a služeb);
- pracovníci s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace (např. pomocní dělníci, šičky).

Ke konci roku 2004 byla v České republice nejpočetnější skupina cizinců (přibližně třetina) evidována ve zpracovatelském průmyslu, a to v profesích šička, svářeč, zámečník, profese v kovozpracujícím průmyslu, sklářský dělník, dělník textilní výroby a pomocné a nekvalifikované profese. Další významná část cizinců byla zaměstnána ve stavebnictví (22%), především v profesích zedník, stavební dělník a pomocný stavební dělník. Zhruba 10% cizinců se uplatňovalo v činnostech v oblasti nemovitostí a pronájmu, 12% pak v oblasti obchodu a oprav. Relativně malý podíl cizinců (necelá 4%) byl zaměstnán v oblasti zemědělství, těžby nerostných surovin a zdravotní a sociální péče.

8 Data týkající se pracovní síly byla čerpána z databázi OECD.

9 První data se týkají roku 1995, protože se jedná o první rok, ke kterému byla dostupná srovnatelná data pro všechny čtyři země.

V Polsku ve stejném období převažovaly pracovní povolení v odvětví obchodu a průmyslu (59 %), následoval sektor vzdělání (10 %), finančního zprostředkování a realitní služby (10 %), ubytování a stravování (18 %), stavebnictví, zdravotnictví a sociální péče (3 %). Ke konci roku 2003 se nejvíce cizinců v Maďarsku uplatnilo v sektoru stavebnictví (31 %), průmyslu (27 %), obchodu (15 %) a kultury (11 %). Menší podíl cizinců byl zaměstnán v zemědělství (6 %), zdravotnictví (3 %) a vzdělávání (2 %).¹⁰

Zdrojové regiony pracovních imigrací

Trhy práce všech čtyř zemí jsou atraktivní především pro občany z ekonomicky slabších zemí. Pracovní migrace ze zemí EU-15 jsou nízké a nehrají významnější roli. Pro všechny země je charakteristické, že cizinci z vyspělých zemí představují vysoce kvalifikovanou, ale relativně malou skupinu zahraničních pracovníků na trhu práce, zatímco cizinci ze zemí střední a východní Evropy často zaplňují místa kvalifikovaných dělníků, řemeslníků a pomocných pracovníků. Z hlediska regionálního se cizinci uplatňují především v aglomeracích kolem hlavních měst.

V České republice dosahovaly v roce 2005¹¹ pracovní migrace z EU zhruba polovičního podílu, z čehož 85 % tvoří pracovní migrace ze Slovenska a 14 % migrace z Polska. Z hlediska nečlenských zemí EU mají nejvyšší zastoupení občané Ukrajiny (54 %) a Vietnamu (20 %). Podíl Slováků na cizí pracovní síle dosahuje 40 %. Slovenští zaměstnanci jsou oproti ostatním cizincům početně nejvíce zastoupeni v kvalifikovaných dělnických profesích a v profesích, u nichž se předpokládá středoškolské vzdělání. Ukrajinci, jejichž podíl na ekonomicky aktivních cizincích mírně přesahuje jednu čtvrtinu, pracují hlavně v kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělnických pozicích. Vietnamci se uplatňují především v oblasti podnikání, počet pracovních povolení pro vietnamské občany je minimální. Čtvrtou nejvýznamnější zdrojovou zemí pracovních migrací v České republice je Polsko; podíl Poláků na celkové zaměstnanosti cizinců se pohybuje kolem 7 %.

Na slovenský trh práce směřuje nejsilnější migrační proud z České republiky. Jejich podíl na celkovém počtu zahraničních zaměstnanců se zvýšil z 31 % v roce 1997 na necelou polovinu v roce 2006. Podíl Poláků se udržuje na 13 %, snižuje se naopak podíl Ukrajinců (z 12 % v roce 1997 na 4 % v roce 2005). Občané Polska, Ukrajiny a států jihovýchodní Evropy jsou na Slovensku zaměstnání většinou jako stavební, zemědělní a pomocní dělníci nebo pracovníci v textilním, oděvním a obuvním průmyslu (Divínský, 2005). Díky přísnějšímu režimu udělování pracovních povolení se dá očekávat, že podíl pracovníků s nízkou kvalifikací z nečlenských zemí EHP bude v dalším období klesat. Je možné, že část z nich se přesune do skupiny nelegálně pracujících cizinců. V posledních letech roste podíl pracovníků z vyspělých tržních ekonomik Evropy, Severní Ameriky a Asie, kteří pracují na pozicích vysoce kvalifikovaných odborníků a specialistů (manažeři, zástupci firem, poradci, experti, lektori, vědeckí pracovníci) (Divínský, 2005).

Nejpočetnější skupinu (zhruba čtvrtinový podíl) zahraničních pracovníků v Polsku tvoří občané Ukrajiny. Ti pracují hlavně v zemědělství a stavebnictví, domácích pracích a v oblasti péče o děti a staré lidi. Tyto migranty společně s Bělorusy a Rusy do Polska přitahuje kulturní blízkost a jazyková podobnost. Vietnamci, jejichž celkový počet se odhaduje na 30 tisíc¹² se uplatňovali v oblasti rychlého občerstvení a obchodu (Korys, 2003). Jejich malé rodinné firmy na začátku transformace úspěšně zaplňovaly mezery na trhu, ale v současnosti jsou z něj vytlačovány expanzí velkých obchodních řetězců. Imigranti z vyspělých zemí se uplatňují v primárním sektoru trhu práce především jako manažeři, experti, konzultanti a lektori.

¹⁰ Vzhledem k slabému systému evidence zahraničních pracovníků na Slovensku nejsou bohužel známa přesná data týkající se jejich uplatnění dle jednotlivých odvětví.

¹¹ Během období 1995–2005 se podíly jednotlivých zemí na celkovém počtu ekonomicky aktivních cizinců nezměnily.

¹² Jejich podíl na celkovém počtu zaměstnaných cizinců byl asi desetinný.

Příliv cizích pracovníků na maďarský trh práce je specifický tím, že 90 % z nich má maďarské kořeny. Právě jazyková a kulturní blízkost skupiny imigrantů a hostitelské populace hraje významnou roli v motivacích k migraci a následné participaci na trhu práce. Důsledkem je, že imigranti většinou najdou pracovní uplatnění i v rámci své původní profese. Zahraniční pracovníci v Maďarsku tedy přicházejí hlavně ze zemí, kde jsou četné maďarské menšiny.¹³ Proto jsou nejpočetnější skupinou pracovních migrantů Rumuni; jejich podíl je od roku 1995 zhruba poloviční. V posledních několika letech zesílil příliv Slováků, zatímco v roce 1996 dosahoval jejich podíl 4 %, v roce 2005 to bylo již 18 %.¹⁴ Ve sledovaném období se snížil podíl pracovníků ze zemí bývalé Jugoslávie, v případě Ukrajiny se tento podíl udržuje na úrovni 14 %. Cizinci z různých zemí se uplatňovali v různých oborech; Poláci¹⁵ v důlním průmyslu a ve stavebnictví, Slováci v textilním průmyslu (Juhász, 2003). Pracovní povolení na kratší dobu byla vydávána pracovníkům z Rumunska a Ukrajiny, kteří byli často najímáni na sezónní práce.

Nelegální pracovní imigrace

Ve všech čtyřech zemích rozsah nelegálního zaměstnávání cizinců výrazně přesahuje počet legálně zaměstnaných pracovníků ze zahraničí.¹⁶ V případě České republiky, Slovenska a Polska se jedná hlavně o občany Ukrajiny a dalších zemí bývalého Sovětského svazu, v případě Maďarska navíc o Rumuny. Zaměstnavatelé nelegální najímání cizinců zdůvodňují nižšími náklady na práci než v případě legálního zaměstnání a zdlouhavou a komplikovanou administrativní procedurou spojenou s vyřizováním pracovních povolení. Mnozí cizinci jsou ochotni tuto práci vykonávat, spokojit se s nižší mzdou a horšími pracovními podmínkami. Týká se to hlavně pomocných pracovníků s nízkou kvalifikací v sektorech stavebnictví, zemědělství, obchodu a službách (ubytování a stravování), dále v textilním a potravinářském průmyslu.

1.4.3. Pracovní emigrace

Kvantifikace počtu pracovníků dané země pracujících v zahraničí je ještě komplikovanější než v případě pracujících cizinců v domácí zemi. K níže uvedené tabulce je tedy třeba přistupovat s vědomím této skutečnosti. Údaje v ní obsažené pocházejí z oficiálních statistik (kromě Maďarska), které jsou však podhodnocené. Odhady skutečného stavu bývají vyšší, ale také se v závislosti na zdroji výrazně odlišují.¹⁷ Údaj v případě Maďarska vychází ze spodního odhadu tamního Ministerstva práce a sociálních věcí.

13 Nejpočetnější maďarská menšina žije v Transylvánii v Rumunsku. Její počet se odhaduje na 1.43 milionu. Velký počet občanů maďarské národnosti dále žije na Slovensku (513 tisíc), dále ve Vojvodině v Srbsku (téměř 300 tisíc a 156 tisíc v ukrajinské Zakarpatské oblasti (Gödrí, 2002).

14 Tento příliv zesílil zejména po vstupu do EU, kdy přestala platit kvóta omezující počet slovenských pracovníků na výši 2 tisíc. Je to dáno lepšími platovými podmínkami a většími pracovními příležitostmi.

15 Podíl Poláků na celkové zaměstnanosti cizinců je přibližně 8 %.

16 Odhady rozsahu nelegální zaměstnanosti cizinců se u všech zemí různí, proto nebudeme uvádět žádná číselná srovnání.

17 To platí zejména pro Polsko, protože údaj v tabulce uvedený vychází z průzkumu v rámci šetření pracovních sil a týká se dospělých, kteří v době průzkumu pracovali v zahraničí a přitom měli v Polsku pobývajícího člena domácnosti, který se tohoto průzkumu účastnil. Některé odhady uvádějí až dva miliony Poláků pracujících v zahraničí. Doc. Iglicka, odborník na pracovní trh z varšavského Centra pro zahraniční záležitosti, se přiklání k odhadům ve výši 1.5 milionu. V tomto případě by podíl Poláků pracujících v zahraničí na pracovní síle dosáhl skoro 9 %.

Tabulka č. 21: Počet pracovních emigrantů a jejich podíl na pracovní síle v roce 2006¹⁸

Česká republika		Slovensko		Polsko		Maďarsko	
a	b	a	b	a	b	a	b
27 017	0,5	193 679	7,3	438 000	2,5	50 000	1,2

Poznámka: sloupec označený a znamená počet pracovníků, sloupec b podíl na domácí pracovní síle.
Zdroj: Vavrečková (2006), Reichová a kol. (2006), Kepinska (2006)¹⁹

S přihlédnutím k výše uvedeným skutečnostem a údajům v tabulce můžeme formulovat tyto závěry:

- největší počet občanů pracujících v zahraničí má Polsko. Pokud zohledníme kvalifikovaný odhad, potom dosahuje i největšího podílu těchto osob na pracovní síle (9%);
- relativně vysokým podílem pracovních emigrantů vzhledem k domácí pracovní síle se vyznačuje i Slovensko;
- ve srovnání s Polskem a Slovenskem je počet pracovních emigrantů a jejich podíl na pracovní síle v České republice a Maďarsku nízký, v případě ČR jsou oba ukazatele v rámci těchto čtyř zemí nejnižší.

Na základě dostupných dat a studií můžeme uvést další závěr, že množství pracovních emigrantů se ve všech čtyřech zemích postupně zvyšuje, což je dáno uvolněním pracovních trhů v některých starých členských zemích EU. Po vstupu do EU vzrostla zejména atraktivita Velké Británie a Irsku coby cílové destinace pracovních emigrantů.

V případě České republiky se postupně snižuje význam přeshraničního pendlování do Německa a Rakouska. V roce 2005 bylo ve evidováno 17 600 českých pracovníků ve Velké Británii a 5 761 v Irsku. Relativně malý počet Čechů je zaměstnán na Slovensku (něco přes 2 tisíce). Z různých šetření ohledně migračního potenciálu České republiky můžeme vyvodit závěr o mírně rostoucí kvalifikovanosti českých pracovních emigrantů.²⁰ Celkový migrační potenciál občanů ČR však není významný (Vavrečková, 2006).

Tabulka č. 22: Žadatelé ze států EU-8 o práci ve Velké Británii v roce 2005

pořadí	země	počet žádostí	% z celkového počtu
1.	Polsko	204 895	59,5
2.	Litva	44 715	13,0
3.	Slovensko	36 355	10,6
4.	Lotyšsko	23 030	6,7
5.	Česká republika	20 005	5,8
6.	Maďarsko	10 345	3,0
7.	Estonsko	4 680	1,6
8.	Slovinsko	340	1,0
	celkem A8	344 365	100,0

Zdroj: Vavrečková (2006)

¹⁸ V případě České republiky jde o údaje za rok 2005.

¹⁹ Data týkající se pracovní síly byly čerpány z databázi OECD.

²⁰ Zvyšující se počet vysokoškoláků se dá vysvětlit nabídkovými programy ze zahraničí, které se specializovaly na vymezené profese s vysokou kvalifikací (IT, lékaři).

Hlavní cílovou destinací pro slovenské pracovní emigranty je Česká republika, kam jich směřuje necelá polovina.²¹ Druhou nejvyhledávanější zemí je Velká Británie, kde Slováci tvoří zhruba desetinu všech migrantů z nových členských států EU. Více než třetina pracovníků ze Slovenska se uplatňuje v sektoru administrativy, obchodu a služeb, čtvrtina Slováků pracuje v sektoru ubytování a stravování. Třetí nejoblíbenější cílovou zemí je Irsko, kde bylo v období od 1. 5. 2004 do 30. 6. 2006 registrovaných 17 tisíc slovenských občanů. Od okamžiku vstupu do EU také sílí příliv Slováků na maďarský trh práce, o čemž jsme se zmínili dříve.

V roce 2006 došlo ke změně v pořadí na prvních dvou místech pomyslného žebříčku cílových destinací pracovních migrací plynoucích z Polska. Tato skutečnost potvrzuje výše naznačený obecný trend. Zatímco ještě v roce 2002 směřovalo do Velké Británie necelých 7 % polských pracovníků, v roce 2006 to bylo o 20 procentních bodů více.²² V posledních dvou letech jsme zaregistrovali mírně se zvyšující podíl vysokoškolsky vzdělaných migrantů (18 % v roce 2006).

Maďarsko patří spolu s Českou republikou mezi země s nejnižším migračním potenciálem.²³ Bohužel neexistují žádné statistiky o počtu Maďarů pracujících v zahraničí, tudíž nejsou známy ani bližší informace o jejich profesní a vzdělanostní struktuře. Z dílčích informací, které poskytuje např. tabulka č. 22, lze dovodit, že i v případě maďarských pracovníků je Velká Británie a Irsko atraktivní destinací. Menší význam má pak sezónní zaměstnávání Maďarů v Německu a pendlerství do Rakouska.

1.4.4. Remittance

Následující tabulka znázorňuje toky remitancí ve všech čtyřech zemích tak, jak je zaznamenala Světová banka. Jedná se o oficiálně vykázané remittance, jejich skutečná výše je samozřejmě vyšší.

Tabulka č. 23: **Příliv a odliv remitancí, 2001–2006 (v milionech USD)**

	2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	a	b	a	b	a	B	a	b	a	b	a	b
ČR	257	718	335	898	499	1 103	808	1 470	926	1 900	1 058	2 645
SK	24	8	24	11	424	16	424	16	424	16	424	16
PL	1 995	345	1 989	353	2 655	325	2 710	460	3 549	598	4 364	785
H	296	101	279	107	295	114	307	128	300	155	363	189

Poznámka: sloupec označený a znamená příliv, sloupec b odliv.

Zdroj: World Bank (2007)

Údaje obsažené v této tabulce víceméně korespondují s výše popsávanými trendy.²⁴ Toky remitancí v uvedeném období zesilují, což je odrazem intenzivnějších pracovních migrací pohybu ve všech zemích. V České republice jako jediné ze čtyř analyzovaných zemí převyšuje odliv nad přílivem. Je to dáno tím, ČR je z hlediska pracovních migrací imigrační zemí; počet imigrantů něko-

21 V roce 2006 to bylo 88 477 migrantů.

22 V roce 2002 směřovala do Německa třetina polských pracovníků, v roce 2006 to bylo jen 18 %. Dochází i k prudkému nárůstu odchodů do Irska. Evidentní je také pokles zájmu o práci v USA.

23 Tento závěr vyplývá například ze studií Tóth (2006) nebo Hárs, Simonovits a Sik (2005).

24 Srovnání výše přílivu remitancí v případě ČR a Slovenska neodpovídají údajům v Tabulka č. 21.: Tento rozdíl může být dán podhodnocením počtem Čechů pracujících v zahraničí, dále např. rozdílnou výší odměn za práci Čechů a Slováků pracujících v zahraničí.

likanásobně převyšuje počet emigrantů.²⁵ V Maďarsku jsou pracovní migrační toky zhruba vyrovnané, příliv remitancí v roce 2006 činil 0.3% HDP, odliv 0.16% HDP. Polsko a Slovensko jsou emigrační země, kde počet pracovních emigrantů několikanásobně převyšuje počet imigrantů. V roce 2006 dosahoval příliv remitancí v Polsku 1.3% HDP, na Slovensku 0.8% HDP.²⁶

1.4.5. Závěr

V průběhu sledovaného období ve všech zemích zesílily pracovní migrační pohyby. Pracovními imigranty jsou převážně občané střední a východní Evropy, kteří se uplatňují hlavně v kvalifikovaných a nekvalifikovaných dělnických profesích a v některých službách. Jedná se často o zaměstnání, o která domácí pracovníci nemají zájem. Díky nabídce levné pracovní síly imigrantů tak domácí firmy získávají flexibilní a disciplinované pracovníky, což zvyšuje jejich konkurenceschopnost. Menší význam v celkovém objemu pracovních imigrací měli pracovní migranti z vyspělých zemí; jednalo se zejména o vysoce kvalifikované pracovníky. V tomto případě může pracovní imigrace podpořit konkurenceschopnost domácí ekonomiky prostřednictvím transferu know-how a nových technologií a následného růstu kvalifikovanosti domácích pracovníků. V rámci srovnávaných zemí měly pracovní imigrace největší význam v České republice a Maďarsku, v Polsku a na Slovensku byly i díky vysoké nezaměstnanosti a relativně horším pracovním podmínkám téměř zanedbatelné.

Odliv domácích pracovníků na zahraniční trhy práce byl (zejména v případě Polska) prospěšný ze dvou důvodů. Jednak export části domácí pracovní síly (např. zaměstnanců v upadajících odvětvích) na cizí trhy práce může v situaci vysoké nezaměstnanosti zmírnit napětí na domácím trhu práce, a jednak kumulace prostředků plynoucí z výdělků v zahraničí umožňovala financovat založení vlastního podnikání nebo koupi nemovitostí a podporovala tak ekonomický růst. Současný silný odliv pracovníků z Polska však může ekonomický růst ovlivnit negativně. Již teď se polský trh práce (v situaci 12% nezaměstnanosti) vyznačuje akutním nedostatkem zaměstnanců v některých dělnických a řemeslnických profesích.^{27,28} I když se v posledních letech ve všech zemích zvyšuje vzdělanostní a kvalifikační úroveň odcházejících pracovníků, nedá se mluvit o výrazném odlivu mozků. Migrační potenciál pracovníků z České republiky a Maďarska ve srovnání s občany Slovenska a zejména Polska je malý.

25 V ČR dosahoval v roce 2006 příliv remitancí 0.8% HDP, zatímco odliv 1.9% HDP.

26 Odliv remitancí je v případě Slovenska zanedbatelný, v Polsku činil 0.2% HDP.

27 Nejaktučnější je nedostatek pracovní síly ve stavebnictví. Odhaduje se, že polský stavební průmysl postrádá 150 až 200 tisíc pracovníků (viz např. Hospodářské noviny, 2. 8. 2007).

28 To zároveň nutí tyto firmy k prudkému zvyšování platů. Nárůst platů se přelévá i do ostatních sektorů národního hospodářství a generuje inflační tlaky.

Blok B: **Kapitál**

1.5. Kapitálové trhy

Vztah finančního zprostředkování a hospodářského růstu je v ekonomické teorii poměrně hojně diskutovaným tématem a v posledních desetiletích se jej snaží kvantifikovat i početná skupina empirických studií.¹ Názory na roli finančního systému pro možnost růstu hospodářství se pohybují od jeho druhořadného významu jako pouhého následovníka reálného sektoru, přes ignoraci v keynesiánské ekonomii, až po jeho chápání jako nezanedbatelného zprostředkovatele zdrojů.² My zastáváme názor, že finanční systém je nezbytnou součástí ekonomického systému a jeho rozvoj a hladké fungování má kladný vliv na hospodářský růst.

Obecně lze za hlavní úlohu finančního zprostředkování (a to jak přímého, utvářeného trhem burzy, tak nepřímého, institucionalizovaného do bank) považovat usnadnění obchodování snižováním transakčních nákladů směny (Kohn, 2004). Čím jsou tyto náklady nižší, tím efektivněji ekonomika jako celek zachází se svými zdroji a umožňuje tak potenciál pro dlouhodobý hospodářský růst. Směna, o které zde pojednáváme, se týká nabídky úspor a poptávky po nich v podobě investic. Náklady spojené s touto směnou, vyplývající především z nejistého plnění v budoucnosti, se týkají především získávání a zpracování informací, vyjednávání kontraktů, zajištění záruk a monitorování dlužníka a problémů s likviditou. (Kohn, 2004). Burza a banky přitom umožňují snížení transakčních nákladů odlišnými prostředky a navzájem si tak konkurují.

Za hlavní úlohu burzy v ekonomice bývá považováno přímé zprostředkování zdrojů od věřitelů k investorům.³ Tuto funkci plní tzv. primární trh. Zde dochází k pro nás podstatné tvorbě nového kapitálu. Jedná se však pouze o nepatrnou část kapitálu společností obchodovaných na burze. Mnohem významnější část tvoří kapitál vytvořený z interních zdrojů firem (Kohn, 2004), reinvestováním zisků (jedná se rovněž o zřeknutí se spotřeby). Jako nutná nadstavba primárnímu trhu je v rámci burzy zároveň organizován tzv. sekundární trh, tj. prostředí, kde dochází ke změně vlastnictví již kotovaných cenných papírů. Sekundární trh umožňuje snižovat některé náklady směny (rozdílné podle druhu cenného papíru), přeměňovat nároky věřitelů v likviditu a především oceňovat existující zásobu kapitálu. Na vlastnostech sekundárního trhu poté závisí i ochota účastnit se trhu primárního, a je tedy jeho nutnou součástí.

Bankovní systém v ekonomice bývá popisován jako přímý zprostředkovatel, který čerpá od klientů zdroje v podobě vkladů, které následovně přetransformuje do úvěrů.⁴ Tato představa je nicméně v dnešním peněžním uspořádání nepřesná. Komerční banky operují v systému

1 Velmi komplexním zdrojem k této otázce je Levine (2004).

2 Viz Menšík, 2005b.

3 V rámci vazby na růst se budeme věnovat hlavně straně investic.

4 Viz Dvořák (2005), str. 26.

dvoustupňového bankovníctví a jejich činnost je ovlivňována centrální bankou. V systému řízení monetární politiky pomocí úrokových měr komerční banky poskytují úvěry na základě vyhlášené úrokové sazby, přičemž potřebnou likviditu pro financování vydá centrální banka. Banky tedy primárně nejsou zprostředkovateli finančních aktiv mezi věřiteli a dlužníky (Menšík, 2005a). Možnost vytváření úvěrů je tedy ovlivněna politikou národní banky, resp. monetárním režimem a také dalšími pravidly, kterými reguluje činnost bankovního trhu (např. na stanovených pravidlech likvidity, kapitálové přiměřenosti, apod.). Monetární politice se věnuje jiná část této monografie, my si zde povšimneme komerčních bank a jejich úvěrové činnosti.

Kapitálem rozumíme statky (v rakouské terminologii statky vyšších řádů), které umožňují prodloužit výrobní proces a tím i dosahovat v budoucnu vyšší hospodářský růst.⁵ Problematictější však je, jak teoretický pojem kapitálu kvantifikovat. V rámci burzy nám hodnotu kapitálu vyjadřuje ukazatel tržní kapitalizace. Díky oceňovací schopnosti burzovního trhu tak můžeme zjistit změny hodnoty tohoto kapitálu. U bankovního zprostředkování nemáme přímo hodnotu kapitálu k dispozici. Nový kapitál zde budeme kvantifikovat pomocí hodnoty poskytnutých úvěrů (tedy finančního kapitálu).

Samotná hodnota akumulovaného kapitálu získaná pomocí statistiky netvoří úplný obraz vlivu finančních zprostředkovatelů na hospodářský růst. K přeměně úspor v investice nedochází automaticky a pomocí statistiky si všímáme pouze dílčích aspektů. Důležité je, aby systém fungoval. Proto se v rámci práce budeme rovněž věnovat institucionálnímu uspořádání a sekundárnímu trhu burzy.

Příčin, kterými může být hospodářský růst skrze finanční zprostředkování ovlivněn, je více. My si všimneme akumulace kapitálu a institucionálního uspořádání. Tyto se pokusíme postihnout v rámci tří vazeb:

- v rámci primárního trhu burzy má nově akumulovaný kapitál⁶ vliv na vybavenost ekonomiky kapitálem, a tím i na růst produkční schopnosti ekonomiky (Kohn, 2004 a Čihák, 1998);
- v rámci sekundárního trhu burzy platí, že čím likvidnější kapitálový trh, tím nižší náklady na získání kapitálu a vyšší růst.⁷ A také, čím likvidnější trh, tím snazší diverzifikace a tedy nižší riziko pro investory a více kapitálu (Hanousek, 2007). Tato vazba si v souladu se soudobou ekonomikou všímá i vlivu institucionálních faktorů (Čihák, 1998) a ne pouze rostoucí produkční funkce;
- z hlediska bankovního systému mají nově poskytnuté úvěry vliv na akumulaci kapitálu a tím i na růst produkční schopnosti ekonomiky (Mishkin, 2004).

Výše uvedeným vazbám podřizujeme i obsahovou strukturu této práce. V první části se budeme věnovat burze a jejímu stavu před rokem 1990. V analýze vývoje po roce 1990 postihneme nejprve nutný historický a institucionální kontext. Poté se budeme věnovat akumulaci kapitálu zprostředkovaného burzou a situaci na sekundárním trhu. V další části si poté povšimneme vývoje bankovního sektoru a následně vývoje poskytnutých úvěrů bankovním systémem.

5 Alternativně řečeno slovy neoklasické ekonomie, kapitálem rozumíme výrobní kapacity umožňující zvýšit potenciální produkt. Vztah tvorby kapitálu a hospodářského růstu předpokládají všechny významné ekonomické modely, jejichž přehled je možno nalézt v Čihák (1998). Vztah je specifický podle přijímané teorie kapitálu. V neoklasické teorii dochází s akumulací kapitálu k růstu steady state úrovně. V teorii kapitálu zjednodušeně v řadě Böhm-Bawerk, K. Wicksell, F. A. von Hayek, dochází zapojením kapitálu k prodlužování výrobní struktury.

6 Nově akumulovaný kapitál přitom může pocházet jak z externích zdrojů od věřitelů, tak z interních zdrojů reinvestic zisků.

7 Binter a Moudrý (2007) uvádějí „že zdvojnásobení objemu obchodování může teoreticky vést až k 0,5 % zvýšení růstu HDP“.

1.5.1. Burza

1.5.1.1. Stav před rokem 1990

Ve všech sledovaných zemích existovala před nástupem centrálně plánovaných režimů zkušenost s burzovním obchodováním, i když v případě Slovenska pouze okrajová. Nejdélejší zkušenost přitom zaznamenalo Polsko, kde první burza cenných papírů byla otevřena v roce 1817 ve Varšavě. Před druhou světovou válkou zde bylo burzovní obchodování poměrně rozvinuté; existovalo sedm burzovních trhů a to ve městech Varšava, Katovice, Krakov, Lvov, Lodž, Poznaň, Vln.⁸ Dominantní místo však zaujímal burza ve Varšavě s více než 90% celkových objemů. V českých zemích byla založena prozatímní burza v Praze roku 1855 a Pražská bursa pro zboží a cenné papíry v roce 1871. Maďarská burza cenných papírů a komoditní burza vznikla v Pešti vznikla v roce 1864. Slovensko na svém území burzu nemělo, nicméně jako součást předválečného Československa mělo přístup na kapitálový trh.

V období po druhé světové válce do konce období centrálního plánování využívaly země příkazového mechanismu hospodářské koordinace, který znamenal přerušování burzovní tradice. Ačkoliv mezi zeměmi existovaly rozdíly v podílu státního vlastnictví, hlavní roli v otázkách produkce a financování hrál stát, který centrálně přerozděloval prostředky mezi jednotlivé výroby. Podniky byly ve vlastnictví státu a podléhaly jeho řízení. Nejednalo se o akciové společnosti řízené podle majetkových práv individuálních vlastníků. Burza jako trh s vlastnickými právy a místo přeměny úspor v investice postrádala v daném systémovém uspořádání smysl.

1.5.1.2. Stav po roce 1990

Změna politického režimu, která přinesla rovněž reformu ve vlastnických vztazích, znamenala nutnost znovuotevření burzovních trhů. Jejich zakládání se uskutečňovalo hned na počátku 90. let. Odlišnost ve vývoji jednotlivých burz byla způsobena jednak stavem ekonomiky, především podílem státního vlastnictví a způsobem privatizace a také (s tím souvisejícími) regulatorními opatřeními státu i pravidel burzy.

Odhlédneme-li od specifik transformačních procesů, můžeme říci, že zatímco v Maďarsku a Polsku docházelo k postupné privatizaci,⁹ pro privatizaci v České republice a na Slovensku byla charakteristická rychlá forma masové privatizace s využitím kapitálového trhu. Na burzy cenných papírů v Praze (PSE) a Bratislavě (BCPB) tak bylo v souvislosti s privatizací umístěno značné množství nových emisí cenných papírů. Tabulka č. 24 nám ukazuje vývoj počtu kotovaných emisí na jednotlivých burzách. V ČR došlo v rámci první a druhé vlny kuponové privatizace k umístění více než 1700 titulů. Obdobná situace byla i na Slovensku. Tato situace byla atypickým vznikem kapitálového trhu. Podniky nevstoupily na burzu postupným vývojem a jejich umístěním zde nedošlo ani k získání nových zdrojů. Hlavním motivem bylo umožnění změny vlastnictví skrze sekundární trh. Většina z těchto cenných papírů byla nelikvidních, čemuž přispíval i fakt malé zkušenosti místních investorů s kapitálovým trhem. Na základě nízké likvidity bylo v roce 1997 v ČR vyřazeno z obchodování 1301 emisí. Na polském trhu (WSE) a maďarském (BSE) oproti tomu docházelo k postupnému růstu kotovaných emisí, s žádným výraznějším rušivým impulzem.

8 Viz FactBook WSE 2005, str. 130.

9 Transformace v Maďarsku začala nejdříve ze všech srovnávaných zemí, a to již v roce 1968. Viz Hare, 1991. Vznik burzovního trhu však nastal až na konci osmdesátých let.

Tabulka č. 24: Počty emisí akcií a dluhopisů na jednotlivých burzách

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
PSE	0	0	982	1055	1764	1750	412	402	290	245	186	153	146	134	135	142
BCPB	0	0	517	541	905	1061	1048	981	967	974	977	589	522	454	381	358
WSE	9	21	32	64	98	125	187	242	268	273	283	277	273	311	331	349
BSE	22	28	45	68	79	83	84	93	104	98	98	104	118	131	142	na

Zdroj: Statistiky PSE, BCPB, WSE a BSE

Další odlišnou zkušenost zaznamenaly srovnávané země v oblasti dozoru nad kapitálovým trhem. V Polsku hned od založení burzy v roce 1991 působil samostatný orgán dohledu. V ČR byl obdobný orgán založen až v roce 1998 a v Maďarsku a na Slovensku až v roce 2000. Absence dohledu spojená s nízkou regulací obchodů umožnila vznést pochybnosti o regulérnosti českého a slovenského kapitálového trhu (ohledně insider obchodování, vyvlastění minoritních akcionářů), která znamenala pokles důvěry investorů v investování (Kominek, 2003; Marcinčin, 2001; Vencovský, 1999).

Co se týče organizace obchodování, tak nejprogressivněji v zavádění nových obchodních technik a obchodovatelných instrumentů postupovala varšavská burza, nejméně progresivní je burza v Bratislavě. Vzhledem k omezenému prostoru vyhrazenému pro tuto kapitulu odkazujeme pro bližší informace čtenáře na konkrétní working paper předcházející této části a věnující se jednotlivým zemím detailněji (Jonáš, 2007a a 2007b). Po tomto stručném nastínění vývojového kontextu se přesuneme k naplnění jednotlivých vazeb.

Akumulace kapitálu

V rámci vlivu akumulace kapitálu na dlouhodobý hospodářský růst si všimněme hodnot tržních kapitalizací, které cenné papíry na jednotlivých burzách dosahovaly v jednotlivých letech. Tyto údaje nám pro jednotlivé burzy zobrazuje následující tabulka č. 25.

Tabulka č. 25: Tržní kapitalizace akcií a dluhopisů, v mil. USD

	PSE		BCPB		WSE		BSE	
	akcie	dluhopisy	akcie	dluhopisy	akcie	dluhopisy	akcie	dluhopisy
1994	12 589	—	3 115	na	3 057	2 104	1 640	3 566
1995	17 992	—	5 354	na	4 567	5 236	2 350	3 267
1996	19 729	—	5 771	na	8 346	9 201	5 169	4 273
1997	14 398	—	5 292	2 668	12 441	9 274	15 029	4 859
1998	13 941	6 635	4 117	3 250	20 674	14 751	13 789	6 716
1999	13 331	6 423	3 568	2 691	29 750	14 116	16 414	8 389
2000	11 713	7 407	3 268	2 477	31 397	17 885	11 920	9 422
2001	9 384	8 809	3 458	6 058	25 931	26 611	10 210	12 661
2002	15 860	12 359	2 622	7 266	28 802	40 876	13 089	20 332
2003	25 122	19 709	3 369	10 083	44 835	49 062	16 689	26 365
2004	43 671	25 807	4 917	12 715	97 545	76 206	29 176	11 307
2005	54 124	26 658	4 748	13 207	130 285	88 282	32 043	9 616
2006	76 260	—	5 830	16 335	218 488	111 352	43 705	14 384

Zdroj: Statistiky PSE, BCPB, WSE a BSE

Vzhledem k průběhu privatizace můžeme pozorovat i počáteční větší tržní kapitalizaci u akcií na PSE, stejně tak i relativně vysokou tržní kapitalizaci na BCPB. Od roku 1998, částečně i díky stažení některých titulů z obchodování na PSE, se začala projevovat převaha WSE. Pražská burza se z hlediska tržní kapitalizace vyvíjela obdobně s burzou v Budapešti do roku 2002, od něhož však zaznamenala větší přírůstky. Burza na Slovensku zaznamenala za sledované období pouze nepatrný růst a jeví se tak kapitálově zanedbatelná. U dluhopisů dosahují všechny země s výjimkou Slovenska nižší tržní kapitalizace než oproti akciím. Nejvýznamnější dluhopisový trh je přitom rovněž v Polsku, zatímco Česká republika a Maďarsko dosahují srovnatelných hodnot. Tyto instrumenty slouží ve většině případů ve všech srovnávaných zemích ke krytí potřeb státu (nejčastěji vládního dluhu). Tento účel financování nepovažujeme za produktivní z hlediska hospodářského růstu a proto se již dále nebudeme trhem s dluhopisy zabývat.

Abychom dosáhli lepšího srovnání i lepší představy o dynamice růstu tržní kapitalizace akcií, vyjádříme ještě údaje tabulky č. 25 v procentech, viz tabulka č.26.

Tabulka č. 26: **Změna tržní kapitalizace v % (y/y)**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1994–2006
PSE	43	10	-27	-3	-4	-12	-20	69	58	74	24	41	506
BCPB	72	8	-8	-22	-13	-8	6	-24	28	46	-3	23	87
WSE	49	83	49	66	44	6	-17	11	56	118	34	68	7 048
BSE	43	120	191	-8	19	-27	-14	28	27	75	10	36	2 565

Zdroj: Statistiky PSE, BCPB, WSE a BSE

Hodnoty tabulky č. 26 ukazují velmi nevyvážený vývoj mezi jednotlivými zeměmi. Slovensko nezaznamenalo za souhrnnou dobu ani dvojnásobné zhodnocení, zatímco polský trh vzrostl o více než 7000%. Celková data jsou poznamenána odlišnými výchozími hodnotami, ze kterých trhy na počátcích začínaly, viz výše. Díky tomu nejsou data za celé období porovnatelná mezi všemi zeměmi, ale pouze mezi ČR a SR, resp. Polskem a Maďarskem. V případě srovnání PSE a BCPB dosáhla PSE značně lepšího výsledku. V případě WSE a BSE, které měly obdobné podmínky, dosáhla mnohem lepších výsledků WSE. Důležitější pohled nabízí srovnání meziročních změn. ČR a SR zaznamenaly poklesy mezi lety 1997 a 2001, resp. 2002, tedy po měnové krizi v ČR a v souvislosti s vyřazováním nelikvidních akcií z burzy. Polský trh s výjimkou roku 2001 (patrně v souvislosti s celosvětovou nervozitou na trzích díky teroristickému útoku v USA) zaznamenával trvalý růst a obdobně i trh v Budapešti, s výjimkami let 1998 a 2000–2001.

Ukazatel tržní kapitalizace jako součin hodnoty a množství obchodovaných cenných papírů umožňuje prozkoumat příčiny změn ještě z jiného aspektu. Využijeme k tomu tří faktorů, kterými je tržní kapitalizace ovlivněna. 1) Změnou ocenění stejného počtu cenných papírů, díky systematické změně cenové hladiny. 2) Při stejném počtu cenných papírů změnou jejich ocenění, díky změnám v poptávce. Ta může být způsobena jednak přehodnocením skutečné fundamentální hodnoty cenných papírů tržními subjekty a přílivem nebo odlivem zdrojů, tzv. externích úspor, nebo u akcií růstem nebo poklesem jejich fundamentální hodnoty z titulu generování zisku nebo ztráty podniky a tudíž většího nebo menšího majetku na cenný papír. Změna hodnota je poté ovlivněna prostřednictvím tzv. interních úspor.¹⁰ 3) Přílivem nového kapitálu v podobě nových emisí cenných papírů (IPO, SPO, emisí z vlastních zdrojů firmy) nebo odlivem kapitálu díky

¹⁰ Pod pojmem interní úspory rozumíme úspory generované obchodovanou firmou (ať již v podobě nerozděleného zisku nebo reinvestované). Externími úsporami rozumíme úspory domácností. Obdobně hovoříme u investování o interním a externím.

delistingu či stažení části akcií z obchodování. Přesný vliv jednotlivých příčin nelze postihnout, povšimněme si však některých aspektů.

1) Změna cenové hladiny

Vliv změny cenové hladiny, resp. očištění tržní kapitalizace o vliv změny cen, provedeme pomocí dat dopočítaných z deflátoru HDP. Tyto hodnoty nám ukazuje tabulka č. 27. Polsko a Maďarsko zažily na počátku sledovaného období poměrně vyšší hodnoty inflace oproti ČR a SR. Díky vyšším hodnotám je tak větší odlišnost nominálně vyjádřené tržní kapitalizace a reálné, což při vyjádření celkové procentní změny za období znamená ještě vyšší procentní nárůst (díky nižším hodnotám na počátku období, konkrétně tyto hodnoty jsou PSE 587%, BCPB 110%, WSE 11131%, BSE 3120%).

Tabulka č. 27: Změna cenové hladiny v % (y/y)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	94–06
ČR	10,2	10,4	8,3	11,1	2,8	1,5	4,9	2,8	0,9	3,6	0,7	1,7	76,5
SK	9,8	4,6	4,7	5,1	7,5	9,6	5,0	4,7	4,7	6,0	2,4	2,7	91,2
PL	28,0	17,8	14,0	11,1	5,9	7,3	3,5	2,2	0,4	4,1	2,6	1,3	149,5
HU	26,6	21,2	18,5	12,6	8,5	12,0	8,2	8,3	6,7	4,0	2,2	2,9	240,2

Zdroj: IMF, OECD

2) Změna tržního ocenění kapitálu

Vliv změny ocenění kapitálu posoudíme podle burzovních indexů, sestavovaných jednotlivými burzami. Použijeme proto co nejširších indexů, vážených podle tržních kapitalizací, které by měly nejvěrněji zachycovat změnu hodnoty kapitálu. Nejširším indexem sestavovaným PSE je PX-GLOB, index BCPB se nazývá SAX, varšavský index WIG a BSE sestavuje BUX. Jednotlivé indexy nevznikly ve stejnou dobu, proto časové řady nejsou srovnatelně dlouhé. Vývoj těchto indexů od roku 1994 a souhrnně za roky 1995–2006 zobrazuje tabulka č. 28.

Přestože tyto indexy nabízejí nejlepší prostředek k posouzení, musíme k nim mít dvě výhrady. Indexy i přes svoji šíři nejsou přesným ukazatelem změny hodnoty tržní kapitalizace, jelikož jejich složení nezaznamenává všechny akcie a fixní váhy neodpovídají a ani přesně nemohou odpovídat poměrům akcií tvořících výpočet tržní kapitalizace. Zmíněné indexy také neumožňují vzájemné porovnání, protože PX-GLOB a WIG jsou konstruovány jako cenový index a BUX jako performance index, tj. zahrnují do výpočtu i dividendy a SAX rovněž jako performance index, s tím, že navíc zahrnuje i rozdíly mezi aktuální tržní cenou a upisovací cenou nových akcií. Díky konstrukci tak PX-GLOB a WIG dosáhly menšího celkového zhodnocení než BUX a všechny dohromady menšího než SAX. Vývoj všech indexů byl v souhrnu za sledované období pozitivní.

Tabulka č. 28: Meziroční vývoj indexů v % (y/y)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1995–2006
PX-GLOB			16	2	-48	-18	19	31	16	27	84	27	1	170
SAX	16	4	170	93	-21	40	-11	-9	9	20	57	41	20	1 525
WIG		-27	10	-9	-20	2	17	-14	17	42	51	47	10	234
BUX	-40	2	89	2	-13	41	-1	-22	3	45	28	34	42	565

Zdroj: PSE, BCPB, WSE a BSE

3) Vliv nových emisí

Příliv nového kapitálu bývá považován za hlavní funkci burzy. Přesto se však jedná o menšinou část kapitálu, kterou burza ovlivňuje. Vzájemné srovnání v této oblasti je vzhledem k dostupným datům problematické. Burzy nemají ve zvyku zveřejňovat statistiky IPO, SPO ani kapitál vytvořený navýšením základního kapitálu. Tyto údaje zveřejňuje World Federation of Exchanges (WFE), jejímiž plnými členy jsou však pouze BSE a WSE. Hodnoty IPO a SPO pro tyto dvě země zobrazuje tabulka č. 29. PSE a BCPB jsou pouze korespondenčními členy a jejich údaje nejsou WFE zveřejněny.

Tabulka č. 29: Hodnoty IPO, SPO v mld. USD

	BSE			WSE		
	IPO	SPO	celkem	IPO	SPO	celkem
2000	19,8	0,2	20,0	1 064,9	314,0	1 378,9
2001	1,6	22,1	23,7	0,6	731,5	732,1
2002	0,0	3,1	3,1	2,3	147,5	149,8
2003	48,3	69,4	117,7	0,0	378,6	378,6
2004	7,1	69,9	77,0	2 535,5	1 002,6	3 538,1
2005	6,8	10,9	17,7	512,6	1 718,8	2 231,4
2006	8,0	1,1	9,1	1 270,2	1 589,6	2 859,8

Zdroj: WFE

Tabulka č. 29 ukazuje suverénní dominanci varšavské burzy nad burzou v Budapešti.¹¹ Když vyjádříme podíl IPO a SPO na celkové tržní kapitalizaci podle údajů tabulky č. 25, průměrná hodnota od roku 2000 do roku 2006 nám vyjde 0,2% pro Maďarsko a 2,2% pro Polsko. Na PSE¹² byla první úspěšná emise realizována společností Zentiva v roce 2004, které upsala akcie v přibližné hodnotě 214 mil. USD (5,5 mld. CZK)¹³ (Nývtová, 2007).¹⁴ Na konci roku 2006 vstoupily formou IPO na burzu společnost ECM Real Estate Investment, která získala úpisem nových akcií 97,3 mil. USD (2,2 mld CZK) a společnost Pegas Nonwovens (která vstoupila o tři dny později také na burzu ve Varšavě) a která získala tímto potřebný kapitál v hodnotě přibližně 5,97 mil. USD (1,35 mld. CZK). Stejně jako u společnosti ORCO nastal u těchto emisí převis poptávky nad nabídkou. Akumulace kapitálu formou úpisu dodatečných akcií nebo emitováním dluhopisů samozřejmě existovala,¹⁵ jejich souhrnné údaje však rovněž nejsou k dispozici. Na burzu si pro kapitál přišly doposud pouze tři společnosti a všechny tři se setkaly s velkým zájmem investorů. Jednalo

11 Maďarská vláda má program finanční pomoci firmám vstupujícím na burzovní trh. Dotace se může pohybovat v max. výši 120 tisíc USD na firmu. Viz Lacha, 2007.

12 Společnost Software 602 se postarala o úspěšnou emisi formou primární emise na RM-Systému v hodnotě 50 mil. Kč. Viz Nývtová, 2007.

13 Náklady na emisi činily 92 mil. Kč, tedy přibližně 2 % z celkového objemu emise. Viz Nývtová, 2007.

14 Z významnějších emisí přibýly na hlavní trh akcie ORCO Properte Group, Erste Bank (které nahradily akcie České spořitelny) a CME. Zde však nešlo o IPO, ale o duální listing (Společnosti ORCO PROPERTY GROUP, je také obchodována na sekundárním trhu burzy Euronext v Paříži, a společnost CME je obchodována na trhu NASDAQ). Akcie společnosti ORCO po vstupu na BCPP znamenaly výrazný nárůst hodnoty. Těto pozitivní náklady společnost využila pro emisi dluhopisů v hodnotě 1,4 mld. Kč (Nývtová, 2007).

15 Skromnou představu o vývoji emisí umožňuje zpráva Komise pro cenné papíry z roku 2003, str. 10. „V roce 2003 bylo vydáno celkem 60 emisí cenných papírů. Jednalo se o 10 emisí registrovaných dluhopisů v celkové hodnotě 26,3 mld. Kč, 10 emisí státních dluhopisů v celkovém objemu 110 mld. Kč, 12 emisí dluhopisů Evropské investiční banky v celkovém objemu 15,8 mld. Kč, 19 emisí neregistrovaných dluhopisů v hodnotě 4,42 mld. Kč a 9 nových tranší registrovaných akcií v celkovém objemu 1,9 mld. Kč.“

se společnosti s velkou kapitalizací, které byly zařazeny na hlavní trh. V blízké době plánují vstup na burzu prostřednictvím primárních emisí další firmy (OKD a AAA Auto). Na Slovensku nedošlo ve sledovaném období k žádné primární emisi cenných papírů.

Z dostupných vychází nejlépe WSE, která dosahuje každoročně velkých přírůstků IPO a SPO. Důvodem této skutečnosti je poměrně velká důvěra investorů v polský trh, kteří jsou ochotni financovat i méně kapitalizované firmy. Dalším faktorem, stojícím v pozadí těchto dat je, že na trzích v ČR a SR již bylo kotováno hodně firem v důsledku privatizace, zatímco polský trh se vyvíjel postupně. Důležitou roli také hraje likvidita jednotlivých trhů, viz níže. V ČR dochází pouze k emisím velkých kapitalizovaných firem. Přestože na PSE došlo pouze k třem primárním emisím, jejich souhrnná hodnota od roku 2004 převyšuje celkovou hodnotu IPO a SPO na BSE. Slovenská burza je z pohledu akumulace kapitálu nevyužívána.

Sekundární trh

V minulé podkapitole jsme se zabývali celkovou tržní kapitalizací a faktory ovlivňujícími její změny. Nyní přesuneme pozornost k druhé vazbě týkající se sekundárního trhu, jeho likviditě, a tím i efektivitě fungování burzovního prostředí. Důležitou funkcí finančních trhů je umožnit následný převod vlastnických práv, např. z důvodu neočekávané potřeby likvidity investorů nebo u akciových instrumentů k tzv. „hlasování odchodem nebo příchodem“. Umožnění následného obchodování s produkty primárního trhu má zpětný pozitivní vliv na velikost této primární akumulace. Čím je totiž možnost převodu vlastnických práv snazší, tedy čím nižší jsou transakční náklady, tím větší ochota investorů vstupovat na primární trh a pro investory vyšší výnos. Funkci následného obchodování plní sekundární trh. Důležité tedy je, aby byl sekundární trh likvidní, což nám umožňuje posoudit objem realizovaných obchodů. Ten zobrazuje následující tabulka č. 30.

Tabulka č. 30: **Objemy obchodů v mil. USD a v členění na kurzotvorné (K) a přímé (P)**

	PSE			BCPB			WSE			BSE		
	celkem	K	P	celkem	K	P	celkem	K	P	celkem	K	P
1993	240,94	—	—	2,90	20	80	2 173,06	100	0	99,20	—	—
1994	1 479,72	—	—	169,39	14	86	5 153,37	100	0	265,00	—	—
1995	4 733,97	—	—	832,30	2	98	2 818,76	97	3	348,45	—	—
1996	9 207,45	11	89	2 711,91	9	91	5 544,12	95	5	1 606,30	—	—
1997	7 770,17	9	91	2 459,28	0	97	7 980,67	91	9	7 684,70	—	—
1998	5 346,58	42	58	1 057,73	5	95	8 968,46	85	15	16 104,15	—	—
1999	4 728,39	87	13	489,17	9	91	11 213,99	80	20	14 847,90	—	—
2000	6 843,43	93	7	545,10	7	93	19 453,76	61	39	12 247,55	—	—
2001	3 386,31	92	8	946,46	5	95	9 824,74	75	25	4 834,00	—	—
2002	6 029,52	36	64	770,21	3	97	7 801,72	75	25	5 894,00	—	—
2003	9 126,25	33	67	662,57	7	93	10 256,10	83	17	8 595,00	—	—
2004	18 664,02	33	67	663,13	40	60	16 201,61	93	7	8 407,42	—	—
2005	43 459,34	37	63	68,69	20	80	29 531,14	92	8	15 617,71	—	—
2006	37 569,07	94	6	87,57	48	52	53 902,26	96	4	19 630,03	—	—

Zdroj: statistiky PSE, BCPB, WSE a BSE, DSI pro kurz USD (avg.)

Hodnoty objemu obchodů ukazují na zcela nelikvidní burzovní trh na Slovensku, kde kromě nízkých hodnot objemů se i většina obchodů realizuje přímými obchody, tedy mimo burzovní trh. Rovněž likvidita na BSE se v porovnání s PSE a WSE jeví jako poměrně nízká. Údaje o složení obchodů zde nejsou k dispozici. Na pražské burze došlo k významnějšímu nárůstu likvidity až v posledních třech letech, obzvláště v roce 2005. Existuje zde kolísavost mezi jednotlivými lety v způsobu uzavírání obchodů. WFE můžeme považovat za nejlíkvidnější trh, i když hodnoty nejsou o moc vyšší než na PSE. Pozitivem na WFE je fakt, že převažují kurzotvorné obchody realizované prostřednictvím burzy.

Pro mezinárodní srovnání vztáhneme ještě ukazatel objemu obchodů k tržní kapitalizaci.¹⁶ Tabulka č. 31 zobrazuje tyto hodnoty. Na základě těchto dat je nejlíkvidnější burzou v posledních letech PSE následovaná BSE. Maďarská burza zaznamenala vysoké hodnoty mezi lety 1998–2000. Burza ve Varšavě v tomto ohledu hrála prim na začátku sledovaného období, v současnosti však dosahuje třetího místa. Podotkneme však, že WSE dosáhla za sledované období největšího přírůstu tržní kapitalizace. Likvidita slovenské burzy je i v tomto ohledu velmi malá.

Tabulka č. 31: Podíl objemu obchodů na tržní kapitalizaci v %

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
PSE	11,8	26,3	46,7	54,0	38,4	35,5	58,4	36,1	38,0	36,3	42,7	80,3	49,3
BCPB	5,4	15,5	47,0	46,5	25,7	13,7	16,7	27,4	29,4	19,7	13,5	1,4	1,5
WSE	168,6	61,7	66,4	64,2	43,4	37,7	62,0	37,9	27,1	22,9	16,6	22,7	24,7
BSE	16,2	14,8	31,1	51,1	116,8	90,5	102,8	47,3	45,0	51,5	28,8	48,7	44,9

Zdroj: statistiky PSE, BCPB, WSE a BSE, DSI pro kurz USD (avg.)

1.5.2. Bankovní sektor

V této části se podíváme na alternativu burzovnímu financování v podobě úvěrové činnosti bankovního sektoru a jejího vlivu na zásobu kapitálu.

1.5.2.1. Stav před rokem 1990

Před rokem 1990 byl ve všech srovnávaných zemích jednostupňový bankovní systém. Transformace bankovního sektoru započala nejdříve v Maďarsku, kde byl dvoustupňový bankovní systém zaveden v roce 1987. Do té doby zde bankovní systém představovalo řízení ministerstvem financí, maďarská národní banka (MNB), 5 hlavních bank a několik drobných. Obdobná situace byla i v Polsku a ČSSR. V Polsku tvořila hlavní banku systému Národní banka Polska (NBP), která byla pod dohledem ministerstva financí. Vláda rovněž rozhodovala o úvěrové politice. Do druhé poloviny osmdesátých let působily kromě NBS v Polsku ještě další 4 banky, které byly rovněž vlastněny státem. V Polsku reforma bankovního systému započala rovněž ještě před pádem režimu, kdy v lednu 1989 bylo zavedeno dvoustupňové bankovníctví a z NBP se vyčlenily ještě další banky.

¹⁶ Tento ukazatel trpí jistými metodologickými nedostatky. Jelikož objem obchodů je toková veličina a tržní kapitalizace stavová, dochází u tohoto ukazatele k jistému zkreslení oproti ideální situaci, kdy by se jednalo o průměr hodnot denních obchodů a tržních kapitalizací k těmto jednotlivým dnům. Tato data však nejsou dostupná a proto použijeme pouze aproximovaných hodnot. Přesto tento ukazatel považujeme za více vypovídající oproti alternativnímu ukazateli podílu objemu obchodů na počet kotovaných papírů. Zde dochází ke zkreslení, kdy převážnou část objemů tvoří menší počet cenných papírů, který má být dělený celým trhem.

Do konce roku 1989 tak fungovalo 18 státně vlastněných bank (Balcerowitz, 2001). V ČSSR stála v čele bankovního sektoru Státní banka Československa (SBČS), jejíž činnost rovněž podléhala vládě. Tuto banku doplňovaly další čtyři specializované banky (plus na Slovensku Slovenská spořitelna). Vznik dvoustupňové bankovní soustavy v ČR se datuje k 1. 1. 1990.

Uspořádání bankovního sektoru ve srovnávaných zemích tak bylo velmi podobné. V situaci neexistence kapitálových trhů zastával vládou řízený bankovní sektor funkci úvěrování hospodářství. Historicky tak má tento způsob zprostředkování větší tradici ve srovnávaných zemích.

1.5.2.2. Vývoj po roce 1990

Se vznikem dvoustupňového bankovního systému ještě nedošlo k vytvoření tržního prostředí. Bylo ještě potřeba banky zprivatizovat a zrušit vazby na vládní rozhodování o úvěru. Všechny srovnávané země na počátku transformace opustily jednostupňovou strukturu a v dalším vývoji se vyskytují podobné scénáře (postupná privatizace, vyšší klasifikované úvěry). Existují však i národní specifika. Především z důvodů přehlednosti si proto všimněme vybraných aspektů transformace v jednotlivých zemích postupně.

Česká republika

Na počátku transformace se z SBČS vyčlenily dva nové peněžní ústavy (Komerční banka Praha a na Slovensku Všeobecná úvěrová banka Bratislava) a bankovní sektor se rozrostl o Tatrabanku. V roce 1990 byl tento sektor poddimenzován, s velkou poptávkou po bankovních službách, což vyústilo ve vznik nových bank. V bankovním sektoru se však již začaly objevovat problémy, které souvisely s transformací, týkaly se špatných úvěrů a nízké kapitálové přiměřenosti (Vencovský, 1999, str. 497). Tyto problémy měl řešit tzv. Konsolidační program I., za základě něhož byla založena konsolidační banka, komerční banky oddluženy a nekapitalizovány a byla ustanovena inkasní jednotka ČSOB. V první fázi oddlužení dostaly banky 7,8 mld. Kč na posílení kapitálové pozice a 22,2 mld. Kč plynulo na odepsání špatných úvěrů státním podnikům. V druhé fázi poté Konsolidační banka odkoupila špatné pohledávky ve výši 15,1 mld. Kč. ČSOB díky své předchozí specializaci na úvěry exportním firmám měla nedobytné pohledávky ve výši 34,7 mld. Kč, které byly převedeny na Českou inkasní jednotku. V roce 1993 se začaly problémy se špatnými úvěry dále prohlubovat. Vliv zde mělo i pozdní přijetí zákona o kapitálové přiměřenosti v roce 1992. V roce 1994 zkrachovala první banka Bohemia. Tyto problémy vedly k pozastavení vydávání licencí ČNB. V roce 1996 po zpřísnění dohledu nad bankami přešlo několik bank v rámci konsolidačního programu do likvidace a pod nucenou správu ČNB. Ta také přistoupila k realizaci Konsolidačního programu II, který spočíval v přísnějším přístupu k problémovým bankám. Podařilo se tím odstranit některé problémové malé a střední banky. Krize bankovního sektoru přišla v roce 1998, kdy po měnové krizi a započaté recesi, znamenající zhoršení splácení úvěrů, se do problémů dostaly dvě největší banky – Česká spořitelna a Komerční banka. Vínou na tom měly samozřejmě také ztrátové operace minulých let (Vencovský, 1999, str. 498–500).

Privatizace českých bank byla dlouhodobým a politicky i ekonomicky hojně diskutovaným a kritizovaným procesem. Proces privatizace byl započat kuponovou privatizací, v rámci níž byly částečně privatizovány původní státní (kromě ČSOB). První plně zprivatizovanou bankou byla Živnostenská banka a to již v roce 1992. Této bance se také jako jediné podařilo vyhnout problémům se špatnými úvěry. Dvě největší banky Česká spořitelna a Komerční banka byly privatizovány, po očištění o klasifikované úvěry, až v roce 2000, resp. 2001.

Slovensko

Po osamostatnění Slovenska v roce 1993 došlo k otevírání nových bank, kdy z celkového počtu 23 v roce 1993 vzrostl tento počet na 33 v roce 1995, především díky bankám se zahraniční majetkovou účastí, viz Národní banka Slovenska, 2003. Od té doby se počet bank postupně snižoval až na 20 v roce 2002. NBS v roce 1994 zavedla opatření o kapitálové přiměřenosti, úvěrové angažovanosti a pravidlech likvidity. Zároveň došlo k navýšení požadavku na minimální výši základního kapitálu nově vznikajících bank. Obdobně jako v ČR, také na Slovensku byly banky privatizovány později. První byla v roce 1997 privatizována Investiční a rozvojová banka, jedna ze čtyř největších bank na Slovensku. Chřen (2005) uvádí, že tato privatizace do rukou slovenské VSŽ, spřízněné s politickými strukturami, zapříčinila její úpadek. Bankovní sektor na Slovensku naakumuloval v průběhu transformace ekonomiky poměrně velké procento klasifikovaných úvěrů, které kulminovalo v roce 1998 s 35 % (Kohútiková, 2002). Privatizace bankovního sektoru tak byla nutností a započala po volbách v roce 1998. Před samotnou privatizací bylo potřeba očistit a restrukturalizovat banky. V roce 1999 tak došlo k převodu klasifikovaných úvěrů tří největších státních bank (Slovenské spořitelny, Všeobecné úvěrové banky, Investiční a rozvojové banky) v hodnotě 100 mld. SKK na Konsolidační banku a Slovenskou konsolidační, které byly později sloučeny (Chřen, 2005). Do konce roku 2002 poté státní banky získaly strategické zahraniční investory.

Polsko

V počátečních letech transformace byl bankovní sektor hodně ovlivněn makroekonomickou nestabilitou, kdy Polsko zažilo propad HDP přibližně ve velikosti 12 % a inflaci téměř 800 % (viz Balcerowitz, 2001). Dalším vlivem byl poměrně velmi liberální postoj k vydávání bankovních licencí, díky němuž bylo v Polsku v roce 1992 již 54 bank. Akcionáři nově založených bank byly často státní podniky a municipální orgány. Nové banky pak často sloužily jako zdroj levného kreditu pro specifické sektory. NBP zpřísnila politiku v druhé polovině roku 1992. Do roku 1993 vstoupilo do polského bankovního segmentu rovněž 10 zahraničních bank, které sloužily primárně jako pomocník zahraničním subjektům při vstupu na polský trh. Zahraniční banky tak až do roku 1995 nebyly považovány za konkurenty bankám domácím (viz Balcerowitz, 2001).

Po zpřísnění licenční politiky byl vstup podmíněn splněním kapitálové přiměřenosti obvyklé v zemích EU.¹⁷ Pro udělení licence však zahraniční banky musely přikoupit neperspektivní domácí banky a skutečné náklady spojené s licencí se tak pohybovaly výše.

Banky se v prvních letech transformace potýkaly s velkým procentem klasifikovaných úvěrů (až ve výši 34 %, viz Balcerowitz, 2001). Polská vláda se rozhodla pomoci bankám a jednotlivé státní komerční banky rekapitalizovat ex-ante. Bankám byly klasifikované pohledávky ponechány a mohly je dále vymáhat. Vláda tak banky zbavila dluhů, pomohla jim vylepšit kapitálovou přiměřenost a zároveň mělo toto opatření sloužit jako motivační stimul pro budoucí rozvoj a také pro urychlení procesu jejich restrukturalizace. Do problémů se dostaly i nově založené nestátní komerční banky, jejichž situaci s klasifikovanými pohledávkami řešila NBP.

Samotná privatizace velkých státních bank byla zdlouhavým a velmi politizovaným procesem. Kvůli dluhovým problémům zmíněným výše započala až v roce 1993 a do konce roku 1995 byly částečně zprivatizovány 4 banky z 9. Plánem polské vlády bylo další banky konsolidovat a prodat je jako silnou banku. Tento plán vyšel částečně ve vytvoření skupiny PEKAO Group. Celkově však v Polsku vládla neochota prodávat banky zahraničním subjektům. Velká většina z bank tak

¹⁷ Ekvivalentní 5 mil. ECU.

byla zprivatizována formou IPO, což přispělo k následnému rozdrobení vlastnictví a hledání strategických investorů. V současné době je většina bankovního sektoru v soukromých rukou a státní podíl na vlastnictví činí 11 %.¹⁸

Maďarsko

Jak již bylo zmíněno výše, proces transformace bankovního sektoru v Maďarsku započal nejdříve, a to již v roce 1987. Před vznikem dvoustupňového bankovního doplňovaly Maďarskou národní banku (MNB) dvě obchodní banky a do roku 1989 byly založeny ještě další tři. Všechny přitom byly ve státním vlastnictví. Společným znakem byla podkapitalizovanost a klasifikované úvěry, jelikož státní úvěrová politika se řídila jinými principy než ziskovými. Přesto panují názory, že bankovníctví bylo nejvíce tržně orientovaným sektorem a díky nízké konkurenci i velice ziskovým, viz Kovacz, 1997.

V roce 1991 parlament schválil zákon o finančních institucích, který definoval aktivity bank, pravidla zakládání bank, kapitálovou přiměřenost a pravidla likvidity. Se zhoršujícími se makroekonomickými výsledky spojenými s transformací, které vyvolaly nesplácení úvěrů, docházelo i k zhoršení pozice bankovního sektoru. Maďarská vláda se proto rozhodla pro konsolidaci bank, která započala na konci roku 1992 v době, kdy hodnoty klasifikovaných úvěrů dosáhly hodnoty 14 % (standardní úvěry tvořily 74,4 %, nestandardní 3,4 %, pochybné 8,2 %, viz Cullen, 1999). Část ztrátových úvěrů odkoupil stát oproti emisi dluhopisů. Nedošlo však k odkupu nestandardních a pochybných úvěrů a také k výměně managementu. Situace se dále zhoršovala a v roce 1993 tvořily klasifikované úvěry 30 % (také díky zpřísnění metodiky, viz Novotná, 2003). Druhý krok byl učiněn v polovině roku 1993, kdy stát odkoupil od bank dluhy strategických podniků, přičemž celkové náklady tohoto očistění tvořily 1,6 % HDP. Ve třetí fázi mezi lety 1993–1994 poté došlo k navýšení kapitálové přiměřenosti na 8 %. Náklady této rekapitalizace dosáhly výše 4,8 % HDP (viz Novotná, 2003).

Privatizace bankovního sektoru započala v roce 1995, kdy bylo prodáno 6 státních bank. Největší maďarská banka NBS byla privatizována přes kapitálový trh a do roku 1997 vlastnictví státu v bankovním sektoru bylo 20 %. Většina bank přešla do rukou zahraničních investorů, kteří na konci roku 2001 vlastnili 62 % sektoru.

Shrme-li vývoj bankovního sektoru, tak všechny země prošly bankovními krizemi. Společnými příčinami jsou propad produkce na počátku transformace, spojený se zhoršením splácení úvěrů a existence špatných úvěrů díky pozůstatkům rozhodování centralizované vlády. Ve všech zemích postupně docházelo k oddlužení a restrukturalizaci bankovního sektoru a k privatizaci.

Než přejdeme k samotným hodnotám poskytnutých úvěrů, povšimněme si ještě vývoje úrokových sazeb v jednotlivých zemích, které determinují její výši. Vývoj diskontních sazeb zobrazuje tabulka č. 32. V ČR dochází od roku 1997 k postupnému snižování úrokových sazeb, přičemž od roku 2002 se sazby pohybují mezi 1 % a 1,75 %. Obdobný inflační průběh i obdobnou výši sazeb má Slovensko, které však nezaznamenalo tak výrazné snížení sazeb. Nejvýraznější rozdíl počáteční a koncové úrokové sazby můžeme pozorovat v případě Polska, kdy sazba 29 % v roce 1993 klesla na 4 % v roce 2006. V Maďarsku rovněž došlo za sledované období ke snižování sazeb, oproti ostatním zemím jsou však stále poměrně vysoké.

¹⁸ Viz <http://www.business.gov.pl/Banking,system,and,financial,services,in,Poland,108.html>, k 20. 9. 2007

Tabulka č. 32: **Diskontní sazby v jednotlivých zemích, ke konci období v procentech p.a.**

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	8	8,5	9,5	10,5	13	7,5	5	5	3,75	1,75	1	1,5	1	1,5
SR	12	12	9,75	8,8	8,8	8,8	8,8	8,8	7,75	6,5	6	4	3	4,75
PL	29	28	25	22	24,5	18,3	19	21,5	14	7,8	5,8	6,5	4,5	4
HU	22	25	28	23	20,5	17	14,5	11	9,8	8,5	12,5	9,5	6	8

Zdroj: ČNB, IMF – International Financial Statistics

Kromě všeobecného trendu sazeb je pro nás ještě důležité, jak se vyvíjely výpůjční sazby, které přímo vyjadřují cenu získání úvěru. Ty zobrazuje tabulka č. 33. Výpůjční sazby mají v některých letech odlišný průběh než diskontní.¹⁹ Stejně tak procentní rozdíl mezi těmito sazbami se v průběhu sledovaného období měnil. V případě ČR došlo k výraznějšímu snížení ceny úvěru až v roce 1999 oproti snížení diskontní sazby v roce 1998. Od roku 2002 je zde poměrně stabilní rozdíl 4–5 bazických bodů mezi těmito sazbami. V případě Slovenska přes značnou stabilitu diskontní sazby výpůjční sazby fluktovaly. V roce 1998 dosáhly dokonce hodnoty 21,2% oproti 8,8% u diskontní sazby. V případě Polska obě sazby zaznamenaly obdobný trend a výpůjční sazby jsou v posledních letech obdobné jako v ČR. Maďarské výpůjční sazby rovněž poměrně přesně kopírují trend diskontních sazeb. Maďarsko má přitom nejvyšší nominální sazby ze sledovaných zemí.

Tabulka č. 33: **Výpůjční sazby soukromému sektoru, p.a., průměrné**

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	14,1	13,1	12,8	12,5	13,2	12,8	8,7	7,2	7,2	6,7	6,0	6,0	5,8	5,6
SK	14,4	14,6	16,8	13,9	18,7	21,2	21,1	14,9	11,2	10,3	8,5	9,1	6,7	7,7
PL	35,3	32,8	33,5	26,1	25,0	24,5	16,9	20,0	18,4	12,0	7,3	7,6	6,8	5,5
HU	25,4	27,4	32,6	27,3	21,8	19,3	16,3	12,6	12,1	10,2	9,6	12,8	8,5	8,1

Zdroj: IMF – International Financial Statistics

Úvěry poskytnuté bankovním sektorem

Nyní po vymezení hlavních událostí, ovlivňujících úvěrovou schopnost bank a ceny úvěrů, přejdeme k třetí vazbě a povšimneme si výši jednotlivých úvěrů, které bankovní sektory jednotlivých států poskytly v jednotlivých letech, viz tabulka č. 34.

¹⁹ Zdrojem odlišností je kromě jistého zpoždění i rozdíl v povaze dat. Diskontní sazby jsou zde prezentovány jako stavy k 31.12. zatímco výpůjční sazby jsou průměrné.

Tabulka č. 34: Úvěry poskytnuté jednotlivým sektorům bankami v mil. USD, k 31.12.

		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	Firmy	20 762	25 775	29 531	31 035	24 300	26 399	20 366	18 433	14 072	14 460	17 749	21 691	23 284	31 893
	Vláda	60	67	132	146	397	475	429	881	4 026	5 275	5 885	4 809	3 032	2 931
	Dom.	1 552	1 655	1 334	1 388	1 399	2 084	2 120	2 478	3 191	5 192	8 189	12 647	15 410	23 680
	Celkem	22 374	27 498	30 997	32 569	26 096	28 958	22 914	21 791	21 289	24 927	31 822	39 148	41 725	58 504
SR	Firmy	7 728	7 358	9 036	10 230	9 347	9 094	7 761	6 864	4 765	4 971	6 358	6 247	7 528	—
	Vláda	2 129	2 440	2 423	2 489	3 240	4 169	3 878	4 212	7 191	6 005	8 406	11 232	12 580	—
	Dom.	604	515	515	581	607	752	868	951	1 073	1 352	2 314	3 618	5 319	—
	Celkem	10 462	10 314	11 974	13 300	13 193	14 015	12 506	12 028	13 029	12 328	17 078	21 096	25 427	—
PL	Firmy	—	—	—	23 815	25 271	32 004	32 637	37 047	40 556	42 469	45 131	54 766	51 276	66 219
	Vláda	—	—	—	782	959	1 878	2 141	1 520	2 391	3 150	3 930	5 265	5 209	6 911
	Dom.	—	—	—	4 096	5 229	6 822	8 821	11 631	13 867	16 437	19 768	28 882	33 781	51 835
	Celkem	—	—	—	28 693	31 459	40 704	43 600	50 198	56 814	62 056	68 829	88 913	90 265	124 965
HU	Firmy	—	—	—	—	—	—	9 834	11 178	12 489	16 381	21 246	27 765	26 755	33 901
	Vláda	—	—	—	—	—	—	513	758	1 280	2 677	4 624	6 726	6 745	8 272
	Dom.	—	—	—	—	—	—	8 496	6 871	5 412	6 475	4 772	4 114	2 988	4 652
	Celkem	—	—	—	—	—	—	18 843	18 807	19 182	25 532	30 642	38 606	36 489	46 825

Zdroj: ČNB – ARAD, NBS, NBP, MNB

Hodnoty celkových úvěrů pro ČR vykazují nejprve rostoucí trend až do měnové krize (částečně také díky krachu některých bank a restrukturalizačnímu programu) v roce 1997, po kterém díky hospodářské recesi došlo k snižování úvěrů. K oživení poskytování úvěrů došlo v roce 2002 a již v roce 2004 byly stavy úvěrů nad maximy předkrizového období. Stavy celkových úvěrů na Slovensku jsou poměrně stabilní a až od roku 2003 dochází k významnějšímu růstu. V Polsku došlo mezi lety 1996–2006 ke každoročnímu růstu hodnoty poskytnutých úvěrů, celkově za období přibližně na čtyřnásobek. Pro Maďarsko máme hodnoty k dispozici až od roku 1999, od kterého docházelo ke každoročním přírůstkům.

Na základě tabulky č. 34 si ještě můžeme povšimnout rozložení úvěrů mezi sektory. Tento údaj nám ukazuje následující tabulka č. 35. U všech sledovaných zemí (s výjimkou Maďarska, pro které máme hodnoty až od roku 1999) si můžeme povšimnout výrazné počáteční převahy úvěrů poskytnutých firmám. Firemní sektor však postupně snižoval své poměrné zastoupení na celkových úvěrech. V případě ČR došlo mezi lety 2001 až 2003 k výraznému navýšení vládních úvěrů, avšak po roce 2003 tyto hodnoty opět poklesly. Sektor domácností naopak od roku 1995 zažívá rostoucí trend až na současných 40,5 %. Na Slovensku se v průběhu sledovaného období dostal do popředí vládní sektor, který zvýšil svůj podíl z 20,4 % v roce 1993 na 49,5 % v roce 2005. Rovněž sektor domácností posiloval na úkor firem. V Polsku zaujímá vládní úvěr nízkých hodnot a firemní úvěry jsou postupně vyvažovány úvěry domácnostem. Obrácená situace je v případě Maďarska, kde byl podíl firem a domácností téměř vyrovnaný v roce 1999 a od něhož se podíl sektoru domácností snížil přibližně pětkrát. Podíl firem přitom mezi lety 1999 až 2006 vzrostl z 52,2 % na 72,4 %.

Tabulka č. 35: Podíl jednotlivých sektorů na celkových úvěrech (v %)

		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	Firmy	92,80	93,74	95,27	95,29	93,12	91,16	88,88	84,59	66,10	58,01	55,77	55,41	55,80	54,51
	Vláda	0,27	0,25	0,43	0,45	1,52	1,64	1,87	4,04	18,91	21,16	18,49	12,29	7,27	5,01
	Dom.	6,93	6,02	4,30	4,26	5,36	7,20	9,25	11,37	14,99	20,83	25,73	32,31	36,93	40,48
SR	Firmy	73,87	71,35	75,46	76,92	70,85	64,88	62,05	57,07	36,57	40,32	37,23	29,61	29,61	—
	Vláda	20,35	23,66	20,24	18,71	24,55	29,75	31,01	35,02	55,19	48,71	49,22	53,24	49,47	—
	Dom.	5,78	4,99	4,30	4,37	4,60	5,37	6,94	7,91	8,24	10,97	13,55	17,15	20,92	—
PL	Firmy	—	—	—	83,00	80,33	78,63	74,86	73,80	71,38	68,44	65,57	61,60	56,81	52,99
	Vláda	—	—	—	2,72	3,05	4,61	4,91	3,03	4,21	5,08	5,71	5,92	5,77	5,53
	Dom.	—	—	—	14,27	16,62	16,76	20,23	23,17	24,41	26,49	28,72	32,48	37,42	41,48
HU	Firmy	—	—	—	—	—	—	52,19	59,43	65,11	64,16	69,34	71,92	73,32	72,40
	Vláda	—	—	—	—	—	—	2,72	4,03	6,67	10,48	15,09	17,42	18,49	17,67
	Dom.	—	—	—	—	—	—	45,09	36,54	28,22	25,36	15,57	10,66	8,19	9,93

Zdroj: ČNB – ARAD, NBS, NBP, MNB

Pro náš cíl je nejdůležitější vývoj úvěrů poskytnutých firmám, který zobrazuje tabulka č. 36. V případě ČR docházelo k postupnému růstu hodnoty úvěrů až do období měnové krize, kdy došlo k propadu poskytnutých úvěrů. Po privatizaci velkých bank a s obnovením růstu hospodářství v roce 2002 dochází k opětovnému vzestupnému trendu v růstu úvěrů. Pokles úvěrů firmám mezi lety 2001–2003 byl způsoben poklesem úrokových sazeb, při kterých banky investovaly do méně rizikových státních cenných papírů (ČNB 2004). Vývoj na Slovensku zaznamenal obdobný průběh, kdy nejmenší hodnota poskytnutých úvěrů byla rovněž v roce 2001. V případě Slovenska můžeme rovněž pozorovat vytěšňovací efekt vládního úvěru, který po roce 1997 začínal nabírat na významu. I přes poměrně vysoké výpůjční sazby banky vkládaly peníze především do státních dluhopisů. (Výroční zprávy NBS 1998, 1999). Hodnoty poskytnutých úvěrů v Polsku ukazují na soustavný růst poskytnutých úvěrů. Dostupná data jsou k dispozici až od roku 1996, kdy už byl polský bankovní sektor po revitalizaci a částečně zprivatizován. Rovněž u Maďarska jsou k dispozici data až po skončení privatizace a s výjimkou roku 2005 docházelo k soustavnému růstu.

Tabulka č. 36: Úvěry poskytnuté firmám v mil. USD, k 31.12.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	5 013	3 756	1 504	-6 735	2 099	-6 033	-1 933	-4 361	387	3 289	3 942	1 593	8 610
SR	-370	1 678	1 194	-884	-253	-1 333	-896	-2 100	206	1 387	-111	1 281	—
PL	—	—	—	1 455	6 733	633	4 409	3 510	1 913	2 662	9 635	-3 490	14 943
HU	—	—	—	—	—	—	1 344	1 312	3 891	4 865	6 520	-1 010	7 146

Zdroj: ČNB – ARAD, NBS, NBP, MNB

Máme-li srovnat vliv bankovního sektoru a burzy na hospodářský růst, vzniká otázka, jak jej vzájemně porovnat. Oba dva typy zprostředkování zaznamenávají komparativní výhodu v jiných oblastech. Burza je díky vyšším fixním nákladům na primární emisi výhodnější při větších objemech zdrojů. Banky mají lepší možnost kontrolovat investované prostředky u menších firem. Banky mají ve srovnávaných zemích dlouhodobě větší tradici na poli zprostředkování, která navíc nebyla tak výrazně narušena obdobím centrálního plánování. Oba dva instituty finančního

zprostředkování se navíc v jednotlivých zemích vyvíjely odlišně a plnily různé funkce, viz výše. Vliv postihneme srovnáním ročních změn úvěrů a ročních přírůstků kapitálu, zprostředkovaných primárním trhem. Potřebná data jsou k dispozici až od roku 2000 a zobrazuje je následující tabulka č. 37. U všech zemí je jasná převaha bankovního financování oproti burzovnímu s jedinou výjimkou roku 2005 v případě Polska.

Tabulka č. 37: **Nově poskytnuté úvěry bankami a hodnota nově emitovaných akcií (NK), k 31. 12.**

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	úvěr y/y	-1 933	-4 361	387	3 289	3 942	1 593	8 610
	NK	0,00	0,00	0,00	0,00	214,00	0,00	103,20
SR	úvěr y/y	-896,28	-2 099,53	205,80	1 387,36	-111,22	1 281,09	—
	NK	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
PL	úvěr y/y	4 409,38	3 509,96	1 912,73	2 662,03	9 634,85	-3 490,23	14 942,66
	NK	1 378,90	732,10	149,80	378,60	3 538,10	2 231,40	2 859,80
HU	úvěr y/y	1 344,14	1 311,62	3 891,31	4 865,09	6 519,74	-1 010,37	7 146,23
	NK	20,00	23,70	3,10	117,70	77,00	17,70	9,10

Zdroj: ČNB – ARAD, NBS, NBP, MNB

1.5.3. Závěr

V práci jsme postupně prozkoumali tři vazby týkající se vlivu finančního zprostředkování na hospodářský růst. V rámci první vazby jsme analyzovali vliv burzy na akumulaci kapitálu prostřednictvím hodnot tržní kapitalizace a faktorů ji ovlivňujících. Burzy ve sledovaných zemích prošly různými vývoji, plynoucími z odlišných postupů v transformačním procesu. V ČR a SR byl kapitálový trh nástrojem sloužícím privatizaci a na počátku transformace zde bylo umístěno velké množství emisí. V Polsku a Maďarsku se přitom kapitálový trh vyvíjel graduálněji. Největším trhem je burza ve Varšavě, která i díky brzkému založení orgánu dohledu a množství inovací dosahuje nejvíce primárních emisí – jak hodnotou, tak i množstvím společností. Pražská burza je z hlediska hodnoty kapitálu druhá. Po očistění trhu od nelikvidních akcií, zařazených v důsledku privatizace a po zavedení orgánu dohledu v roce 1998, se pro investory postupně stávala stále atraktivnějším místem. První primární emise přišla až v roce 2004 a od té doby postupně vstupují na pražskou burzu další společnosti. Na pražskou burzu na rozdíl od polské vstoupily pouze vysoce kapitalizované společnosti. I přes menší množství emisí je jejich hodnota vysoká a přiřazuje pražské burze druhé místo. Maďarská burza se řadí co do hodnoty tržní kapitalizace i objemu nových emisí na třetí místo. Za téměř bezvýznamnou je možno považovat burzu v Bratislavě, kde ve sledovaném období nedošlo k žádné primární emisí.

Důležité rovněž je, aby trhy fungovaly a umožňovaly kromě primárního trhu i následný převod vlastnických práv. Snadnější převod těchto práv zvyšuje atraktivnost primárního trhu pro investory, a tím firmám zajišťuje snazší přístup ke zdrojům. Proto jsme se v rámci druhé vazby věnovali situaci na sekundárním trhu. Nejlikvidnější sekundární trh, měřeno v absolutních hodnotách, má Polsko, kde také největší podíl zaujímají kurzotvorné obchody oproti přímým. Druhým nejlikvidnějším trhem je poté pražská burza, následovaná burzou v Budapešti. Burza v Bratislavě je objemy svých obchodů nevýznamná.

V rámci třetí vazby jsme zkoumali vývoj bankovního sektoru a hodnoty poskytnutých úvěrů. Bankovní sektor má v zemích Visegrádské čtyřky díky neexistenci kapitálových trhů v období centrálního plánování větší historický význam a institucionální zázemí pro finanční zprostředkování. Kapitálové trhy byly po roce 1990 znovu zakládány, bankovní sektor zde již působil. Bankovní struktura centrálního plánování však neodpovídala požadavkům tržní ekonomiky a proto bylo nutné bankovní sektor transformovat. Ve všech sledovaných zemích se projeví problémy s klasifikovanými úvěry a privatizace bank probíhala postupně. Po privatizaci hlavních bank došlo ve všech zemích k růstu poskytnutých úvěrů. V ČR a Polsku přitom dochází k snižování podílu úvěru firem vůči domácnostem. Na Slovensku naopak vytlačují úvěry vládě soukromé investice. V Maďarsku se podíl úvěrů firem na celkových úvěrech zvyšuje.

Ve vzájemném srovnání bank s primárním trhem burzy zprostředkovaly více prostředků, tedy s výjimkou roku 2005 v případě Polska. Slovensko naopak spoléhá výhradně na bankovní financování.

1.6. Fiskální politika

Země střední Evropy prošly během minulých dvou dekad zajímavým vývojem ve fiskální oblasti. Veřejné rozpočty reagovaly na novou skutečnost – přechod na tržní ekonomiku. Politickým a ekonomickým změnám bylo třeba přizpůsobit systém výběru daní, který musel začít reflektovat rozvoj soukromého podnikání. Bylo třeba upravit také výdajové programy tak, aby nedeformovaly tržní prostředí, a to vše s ohledem na rozpočtovou rovnováhu. V námi porovnávaných zemích (Česku, Slovensku, Maďarsku a Polsku) probíhala tato přizpůsobení fiskální politiky zhruba s podobnou tendencí, bylo ovšem možno zaznamenat mnohé odlišnosti, které měly zásadní vliv na další vývoj hospodářství.

V této části textu se pokusíme přiblížit především to, jaký vliv mělo rozdílné pojetí fiskální politiky v transformaci na kapitálovou zásobu a potažmo hospodářský růst těchto zemí. Jedná se o obtížný úkol, neboť vliv hospodářské politiky na ekonomický růst není vždy jednoznačný. Prorůstový efekt veřejných financí je závislý nejen na celkové výši příjmů, výdajů a schodku, ale mnohem více závisí na struktuře zmíněných částí rozpočtů. Současné teorie růstu považují za klíčové především investice, což potvrzují také empirické studie. Proto se v textu zaměříme hlavně na to, jak může nastavení fiskální politiky a jejich jednotlivých částí ovlivnit motivaci soukromých subjektů k tvorbě úspor a investic. (Frait, Červenka, 2002)

1.6.1. Výchozí situace

Dříve, než začneme rozebírat a porovnávat veřejné finance a jejich vliv na kapitál, bude užitečné seznámit se s výchozím stavem, na který sledované země, respektive jejich vlády, při tvorbě hospodářské politiky navazovaly. Již v tomto stadiu nám totiž – jak uvidíme později – vyplynou na povrch některé zásadní odlišnosti, které se později promítly do charakteru a směřování veřejných financí v průběhu devadesátých let.

České i slovenské veřejné finance, fungující až do rozdělení společného státu v roce 1993 v rámci jednotného státního rozpočtu, byly charakteristické pro centrálně plánovanou ekonomiku. Daně v Československu se vyznačovaly vysokým objemem příjmů, které z tohoto zdroje do rozpočtu plynuly a nestandardní byla i jejich struktura. Nejvýznamnějším příspěvkem do veřejných rozpočtů byly na počátku 90. let výnosy z daně z obrátu (Široký, 2003). Ta byla definována jako rozdíl mezi administrativně určenými maloobchodními a velkoobchodními cenami (Sheetal, Henri, 1995) a mimo jiné sloužila v podmínkách centrálního plánování k regulaci převisům poptávky nad nabídkou. Jedním z důsledků této politiky bylo také obrovské množství jednotlivých tarifů, jejichž počet převyšoval 1000 (Sheetal, Henri, 1995). Komplikovanost soustavy byla navíc

ještě umocněna tím, že sazby a zařazení zboží do nich nebylo dáno zákonem, ale mohlo být libovolně měněno podle potřeb plánovitého hospodářství.

Daně z příjmu, které patří v západních demokraciích k nejdůležitějším příjmům rozpočtu, hrály v socialismu pouze marginální roli a jejich postavení se v roce 1990, tedy na samém počátku transformace, změnilo pouze nepatrně. Soukromé podnikání bylo v socialistických zemích zákonem zakázáno a zisk státních podniků tvořil přímý příjem státního rozpočtu, zdanění korporací tedy prakticky (tak jak ho známe dnes) neexistovalo.

Podobná situace byla také v Polsku, mírné odlišnosti však můžeme zaznamenat v případě Maďarska. Již od šedesátých let totiž v zemi probíhaly reformy, které přiblížily ekonomiku tržnímu hospodářství (například umožnily soukromé podnikání). Maďarsko tak již vstupovalo do devadesátých let s vícesazbovou daní z přidané hodnoty, která nahradila daň z obrátu, uplatňovala se již také daň z osobního příjmu a bylo provedeno snížení daňového zatížení podniků s eliminací řady daní a poplatků (Tanzi, 1995). Zdanění v Maďarsku tedy bylo již v této době přesunuto ze zisku podniků na osobní příjem a na spotřebu (Ámosi-Nagy, Kocsis a Sanchez, 1998), tuto situaci tedy můžeme ve srovnání s ostatními třemi zeměmi hodnotit jako pozitivní z pohledu vlivu na kapitálovou zásobu.

Na výdajové straně se Československé veřejné finance potýkaly s podobnými problémy jako v případě příjmů. Nové realitě nevyhovovala jak výše veřejných výdajů, tak ani jejich struktura. Vysoký objem dotací podniků změkčoval jejich rozpočtová omezení a důsledkem byla přirozeně neefektivnost. Nestandardně vysoké byly také transfery obyvatelstvu.

V Polsku byl vývoj veřejných výdajů velmi podobný, ovšem s tím rozdílem, že oproti Československu vysoké veřejné výdaje ohrožovaly rozpočtovou stabilitu. Na konci osmdesátých let došlo nakonec k úplnému kolapsu státního rozpočtu a již v této době tak musela být přijata některá reformní opatření, která znamenala škrty ve výdajích (Bratkowski, 1995).

Specifikem Maďarské situace ve veřejných výdajích bylo především snižování dotací podniků, k němuž docházelo v průběhu osmdesátých let, reformy se ovšem prakticky vůbec nedotkly transferů obyvatelstvu (Kornai, 1995).

Jak bylo naznačeno výše, neměly veřejné finance v Československu na konci socialismu zásadní problémy s udržení rozpočtové rovnováhy. Zcela opačná však byla situace v Polsku, kde si schodek vynutil dokonce reformní kroky, a také v Maďarsku. Již během 70. a 80. let docházelo v Maďarsku ke snižování podílu vládních příjmů a výdajů, tento pokles však neprobíhal stejným tempem. Příjmy sníženy byly, nicméně výdajová strana ve snaze uspokojit potřeby domácností působila v rozpočtu velké tlaky. Příjmy nebyly schopné pokrýt tento „sociální boom“ a vláda chybějící prostředky získávala půjčkou. Vzhledem k tomu, že si vláda půjčovala v zahraničí, velmi dynamicky rostla i zahraniční zadluženost země a na konci osmdesátých let dosahoval zahraniční dluh alarmující výše. Dluhová služba zároveň výrazně zatěžovala vnější rovnováhu, neboť na konci osmdesátých let dosáhl podíl dluhové služby na exportu zboží 63 % (Dethier Orłowski, 1998).

Dalším charakteristickým prvkem financování rozpočtového deficitu v Maďarsku byla skutečnost, že rozpočtové deficity byly automaticky financovány půjčkou od centrální banky za preferenční úrokovou sazbu. Neexistovalo žádné legislativní omezení těchto praktik a rozpočtová nerovnováha se tak v podmínkách administrativně řízených cen projevovala mimo jiné i skrytou inflací.

Toto vše jsou tedy skutečnosti, které mohly ovlivnit výchozí stav kapitálu ve sledovaných zemích a především také fiskální politiku v následujícím období, která nás bude zajímat především.

1.6.2. Vývoj fiskální politiky

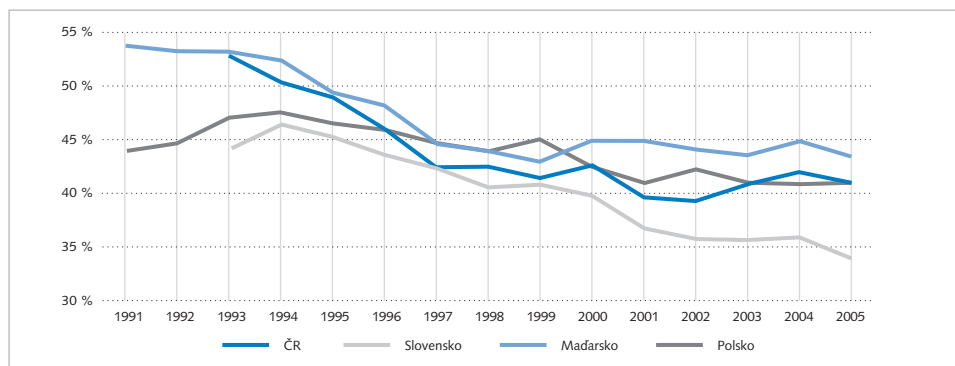
Nyní se dostáváme k části, která tvoří základ našeho textu. Porovnáme zde konkrétní prvky vývoje fiskální politiky v Česku, Maďarsku, Polsku a na Slovensku v kontextu jejich vlivu na zásobu kapitálu, a tedy hospodářský růst zemí.

1.6.2.1. Veřejné příjmy

Nejprve se zaměříme na příjmovou stranu. Z hlediska dopadů nastavení veřejných příjmů na zásobu kapitálu pro nás budou důležité zejména prvky daňového systému, které ovlivňují motivaci ekonomických subjektů spořit a investovat (Frait, Červenka, 2002). Proto nás bude nejvíce zajímat srovnání vývoje zdanění příjmů a spotřeby (poměr přímých a nepřímých daní) a také samotné zdanění příjmů korporací.

Pro komplexnější srovnání se v úvodu této části nejprve podíváme na vývoj celkové sumy veřejných příjmů relativně k hrubému domácímu produktu (graf č. 20).

Graf č. 20: Vývoj veřejných příjmů (v % HDP)

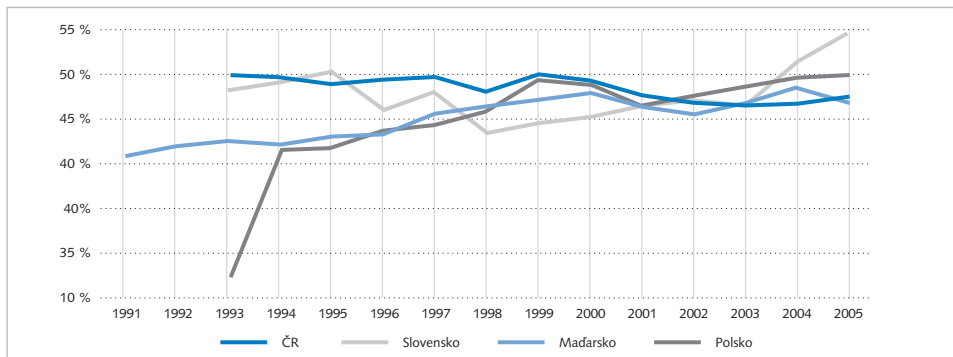
Zdroj: OECD Statistical Compendium

Ze srovnání je patrné, že nejvyšší podíl příjmů na HDP během sledovaného období vykazovalo Maďarsko, a to až na nepatrné výjimky v celém jeho průběhu. Tento vývoj byl dán jednak počáteční neochotou přetrvávajících socialistických vlád v první polovině devadesátých let k razantnějším reformním krokům a následně se také na vysokém podílu příjmů podepsaly problémy vlády s udržením rozpočtové rovnováhy, a tedy méně prostoru pro snižování daní.

Naopak Slovensko vykazuje již od roku 1993 výrazně nižší úroveň veřejných příjmů oproti Česku i ostatním porovnávaným zemím. Jejich vývoj se lehce vymykal i v prvních letech sledovaného období, neboť docházelo k růstu podílu veřejných příjmů na HDP. V roce 1993 byla totiž na Slovensku provedena daňová reforma, jejímž průvodním znakem byly vysoké daňové sazby a minimum výjimek. K poklesu podílu příjmů na HDP začalo docházet od roku 1995, příčinou bylo ovšem selhání aparátu při výběru daní a navíc také velký propad hospodářské výkonnosti podniků, a tudíž nízké příjmy ze zdanění korporací (Martins, Price, 2000). Tento pokles výkonnosti byl ve druhé polovině devadesátých let mezi sledovanými zeměmi spíše neobvyklý, v Maďarsku a Polsku podobná situace nastala mnohem dříve, v průběhu transformační recese v počátku devadesátých let.

Po stručném zhodnocení souhrnného vývoje veřejných příjmů se již podíváme na konkrétní prvky daňového systému, které ovlivňovaly kapitálovou zásobu v porovnávaných zemích. V grafu č. 21 je zobrazen vývoj procentního podílu příjmů z nepřímých daní na celkových daních. Tento graf nám tak může naznačit, jaké zátěži byla vystavena spotřeba oproti příjmům, a tedy nakolik daňový systém pozitivně či negativně působil na motivaci agentů spořit.

Graf č. 21: Příjmy z nepřímých daní (podíl na celkových daňových příjmech)

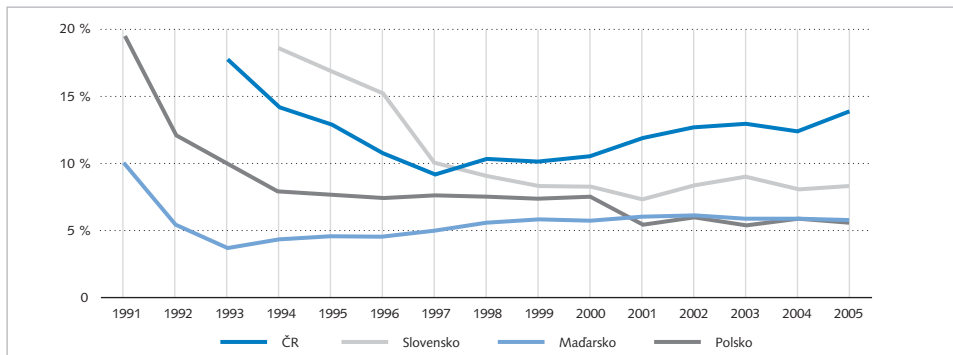

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Vývoj příjmů z nepřímých daní sledujeme vesměs až od doby, kdy byla v Česku, Maďarsku, Polsku a na Slovensku zavedena daňová soustava odpovídající současnému systému. Srovnatelná data nám pak začínají v roce 1993, kdy byla již ve všech těchto zemích zavedena daň z přidané hodnoty, spotřební daň a na straně přímých daní pak daň z příjmu jednotlivců a korporací.

Můžeme zde vidět, že Polsko společně s Maďarskem vykazovalo relativně nižší příjmy z nepřímých daní a státní rozpočet se tedy více spoléhal na příjmy ze zdanění důchodu. To vede ke zdražení úspor proti spotřebě a tedy (*ceteris paribus*) k nižší motivaci agentů spořit a negativně to ovlivní zásobu kapitálu v dlouhém období. Nicméně je třeba říci, že až do konce devadesátých let podíl nepřímých daní v obou zemích rostl a od roku 2000 již nepozorujeme žádné výrazné odlišnosti. Dále se podíváme, jak fiskální politika ovlivňovala motivaci agentů investovat. Toto působení daňového systému nám pomůže zprostředkovaně ilustrovat objem příjmů z daně z příjmu korporací zachycený v grafu č. 22.

Graf č. 22: Daň z příjmů korporací (podíl na celkových daň. příjmech)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Vývoj hodnot v je jednak ovlivněn nastavením výše daňových sazeb, ovšem významně zde působí také vývoj hospodářské výkonnosti podniků. Zejména v počátku devadesátých let, kdy ve sledovaných zemích probíhala takzvaná transformační recese, můžeme pozorovat (na příkladu Polska a Maďarska, kde již daň z příjmu korporací existovala) výrazný propad těchto příjmů. Po překonání transformační recese již můžeme příjmy ze zdanění korporací v Polsku i Maďarsku hodnotit jako stabilní a relativně nízké, což působí pozitivně na motivaci investorů.

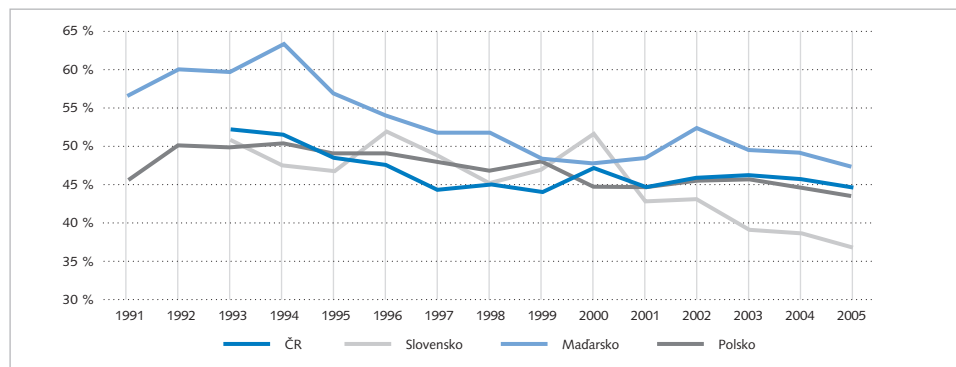
V Česku i na Slovensku pak vidíme, že k poklesu podílu příjmů ze zdanění korporací docházelo až do roku, 1996, tedy i v období opětovného hospodářského růstu, zde se tedy promítlo snížení daňových sazeb. Slovenský pokles však trval až do konce devadesátých let, což bylo způsobeno hospodářskými problémy na Slovensku, spojenými s propadem hospodářské výkonnosti podniků (Martins, Price, 2000).

V posledních pěti letech, která jsou v grafu zobrazena, je patrné, že všechny srovnávané země vykazují nižší podíl daňových příjmů ze zdanění korporací, než je tomu v Česku. To můžeme považovat za signál vyšší daňové zátěže podniků v ČR oproti ostatním zemím střední Evropy, a tedy faktor ohrožení konkurenční schopnosti české ekonomiky.

1.6.2.2. Veřejné výdaje

V této části porovnáme veřejné výdaje a jejich vliv na kapitálovou zásobu sledovaných zemí. Podívejme se nejprve na vývoj celkových vládních výdajů v Česku, Maďarsku, Polsku a na Slovensku (graf č. 23).

Graf č. 23: Veřejné výdaje (v % HDP)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Z grafického zobrazení je patrný neobvykle vysoký podíl veřejných výdajů na produktu v Maďarsku. Při srovnání s dalšími třemi zeměmi navíc působí překvapivě počáteční zvyšování tohoto podílu, které pozorujeme až do roku 1994. Je to dáno odlišnou politickou situací Maďarska, které ke skutečně razantním reformám výdajových programů přistoupilo až po volbách právě v roce 1994 (Dethier, Orlowski, 1998).

Vývoj veřejných výdajů v ostatních třech zemích byl v zásadě podobný: po počátečním snížení jejich podílu na HDP se ustálila hodnota tohoto poměru okolo 45 %. Pouze v případě Slovenska si můžeme všimnout lehkého odchýlení od této úrovně po roce 2001 v souvislosti s uskutečněnou reformou veřejných financí.

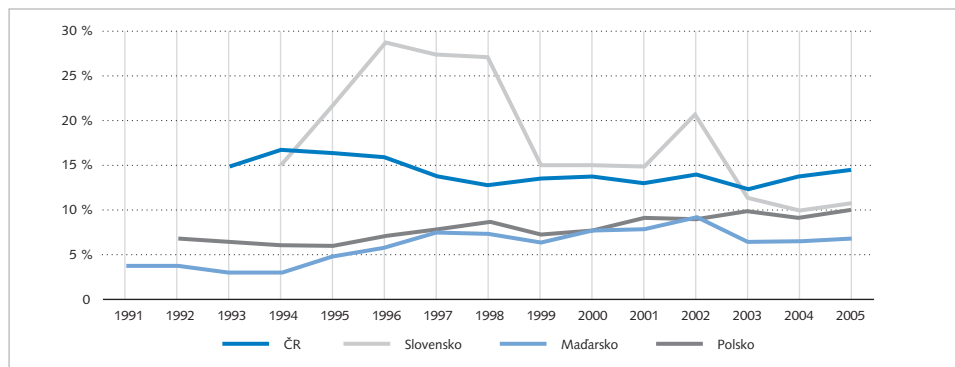
Pokud se však máme zabývat vztahem výdajů a kapitálu, je nutné zaměřit pozornost nejen na celkovou výši výdajů, ale také na oblasti, do kterých výdaje směřují. Nejběžněji jsou vládní výdaje členěny na transfery domácnostem a vládní nákupy zboží a služeb, podstatnou součástí jsou také dotace podnikům a nás budou v tomto textu zajímat především vládní investice.

Z údajů OECD je patrné, že transfery domácnostem hrají v moderních ekonomikách dominantní úlohu (OECD Statistical Compendium), ty však na kapitálovou zásobu země nepůsobí nebo ji ovlivňují jen velmi nepřímo.

Relativně významnou částkou, která plyne z veřejných rozpočtů jsou také dotace podnikům a finančním institucím. Prorůstový efekt tohoto typu výdajů je ovšem opět nejistý. Dotace jednak poskytují zdroje podnikatelům, kteří (pokud je efektivně využijí) mohou zvýšit svůj výstup, na druhou stranu jsou dotace mnohdy poskytovány ztrátovým firmám a o jejich efektivním využití lze tedy pochybovat.

Ze širokého spektra veřejných výdajů nás tedy v kontextu vlivu na kapitál budou zajímat především vládní investice, respektive jejich poměr vzhledem k ostatním vládním výdajům (graf č. 24).

Graf č. 24: Investiční výdaje (podíl na celkových veřejných výdajích)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

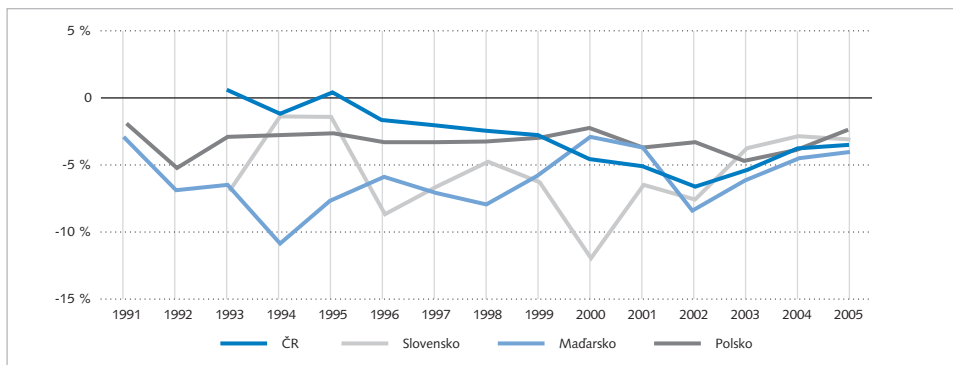
V grafu vidíme, že z relativně stálého trendu vývoje investičních výdajů veřejných rozpočtů se vymykají hodnoty těchto výdajů na Slovensku. Oproti dalším třem sledovaným zemím došlo mezi lety 1995–1998 k výraznému nárůstu veřejných investic, který je navíc neobvyklý i ve srovnání s ostatními zeměmi OECD. Je to způsobeno ambiciózní vládní politikou, která směřovala veřejné prostředky zejména do budování infrastruktury, zvláště do budování a správy komunikací (MMF, 1999).

Za jiných okolností bychom tuto strategii mohli hodnotit jako výrazně prorůstovou, respektive zvyšující kapitálovou zásobu v zemi, a tedy v tomto ohledu lepší než v dalších porovnávaných zemích. K nastartování ekonomického růstu na Slovensku však nedošlo ani po tomto investičním boomu. Tato expanzivní vládní politika totiž nebyla doprovázena adekvátním zvýšením veřejných příjmů a byla tak příčinou rozpočtových deficitů. Kromě toho došlo v tomto stejném období k selhání výběru daní a veřejné příjmy dokonce poklesly. Toto společně zapříčinilo neudržitelný propad vnitřní rovnováhy, která se následně přelila také do nerovnováhy vnější a měla za následek ztrátu kredibility slovenské ekonomiky. Následně došlo ke stagnaci ekonomického růstu na Slovensku a po roce 1998 byly slovenské vlády nuceny sáhnout ke konsolidaci veřejných financí (MMF, 1999). O těchto souvislostech však pojednáme blíže až v příští části.

1.6.2.3. Rovnováha veřejných financí

Jak napovídá nadpis, budeme se nyní zabývat vlivem rovnováhy veřejných rozpočtů na zásobu kapitálu a potažmo hospodářský růst. Při analýze budeme primárně vycházet z porovnání vzájemného souladu příjmové a výdajové strany veřejných rozpočtů tak, jak byly popsány v předchozích částech. Na úvod tedy porovnejme vývoj rozpočtových deficitů ve sledovaných zemích (graf č. 25).

Graf č. 25: Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP)

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Vývoj rozpočtového deficitu byl podle v prvních letech sledovaného období zřejmě nejdramatičtější v Maďarsku. Jak jsme již zmínili, bylo to odlišnou hospodářsko-politickou situací v této zemi, kdy prakticky až do roku 1994 držely moc ve svých rukou socialistické vlády. Ambiciózní výdajové programy však nebyly kryty dostatečnými příjmy a vidíme, že k opravdu mimořádnému propadu salda došlo v roce 1994. Následná konsolidace maďarských veřejných rozpočtů pak v dalších letech přinesla zlepšení, nicméně v porovnání s dalšími třemi zeměmi lze maďarské deficit hodnotit jako stále velmi vysoké.

Další výrazné výkyvy a propady do hlubokých záporných hodnot můžeme pozorovat i v případě Slovenska. Od roku 1996 se v grafu promítaly populistické kroky slovenské vlády, která sáhla k fiskální expanzi (financován byl ambiciózní investiční program, vysoký růst mezd ve veřejném sektoru a také zvýšení sociálních dávek – viz část 1.6.2.2). Ke zklidnění situace došlo až s výměnou ve vládních postech a v posledních pěti letech můžeme vidět návrat k „akceptovatelným“ hodnotám rozpočtového deficitu.

Stejně jako v předchozích částech však pro nás bude významné především to, jakým způsobem může nerovnováha veřejných financí ovlivnit motivaci subjektů v ekonomice spořit a investovat. K tomu může dojít při dluhovém financování rozpočtového deficitu, kdy vládní půjčka vystupuje na finančním trhu jako silný konkurent soukromé poptávky po úvěrech a tlačí tak na zvýšení reálné úrokové sazby. Vzhledem k tomu, že investice jsou vysoce citlivé na změny úrokové míry, způsobí její růst výrazný pokles investic a ten se promítne ve snížení zásoby kapitálu v příštím období (Modigliani, 1961).

Tato situace by však nemusela nastat, pokud by platil Ricardův teorém ekvivalence, podle kterého soukromé subjekty vnímají současný deficit jako budoucí zdanění a zvýší vlastní úspory. Růst soukromých úspor tak kompenzuje pokles úspor veřejných a k žádné změně úrokových měř či investic nedojde (Barro, 1997). Náhled na případné vyrovnávání soukromých a veřejných úspor nám nabízí následující tabulka.

Tabulka č. 38: Vývoj veřejných a soukromých úspor ve vybraných letech (v % HDP)

Česko						Polsko					
	2000	2001	2002	2003	2004		1991	1992	1993	1994	1995
veřejné	2,6	2,7	2,0	2,2	4,5	veřejné	-1,2	-0,8	0,3	1,6	2,3
soukromé	21,6	20,8	19,7	18,8	18,1	soukromé	41,7	37,0	28,8	21,6	18,3

Maďarsko					Slovensko						
	1992	1993	1994	1995	1996		1996	1997	1998	1999	2000
veřejné	0,5	-1,0	-1,5	-2,8	0,1	veřejné	3,4	3,0	3,4	2,4	0,6
soukromé	14,8	11,6	15,9	23,8	24,5	soukromé	21,0	21,9	20,8	21,5	23,0

Zdroj: OECD Statistical Compendium

Pro porovnání vlivu nerovnováhy veřejných rozpočtů na úroveň národních úspor ve sledovaných zemích jsou pro každou zemi vybrány roky, kdy docházelo k největším rozpočtovým schodkům. V těchto letech pak můžeme sledovat vývoj veřejných úspor a reakci soukromých subjektů v podobě vývoje úspor soukromých. Pokud by platil Ricardův teorém ekvivalence, muselo by s poklesem veřejných úspor dojít ke zvýšení úspor soukromých.

Hodnoty v tabulce však ukazují, že například v Česku docházelo po roce 2000, tedy v období rozpočtových deficitů, k poklesu i soukromých úspor, o kompenzaci tedy hovořit nelze. Ani polský příklad kompenzaci úspor nepotvrzuje: můžeme vidět, že k nízkým hodnotám úrovně veřejných úspor z počátku devadesátých let se přidával zároveň pokles úspor soukromých. Podobnou cestou se ubíraly i úspory na Slovensku.

V případě Maďarska je možné určitou kompenzaci vysledovat, ovšem pouze částečně mezi lety 1994–1996. Růst soukromých úspor v tomto období by bylo do jisté míry možné interpretovat jako kompenzaci poklesu veřejných úspor, tyto tři roky jsou ovšem jinak v rámci vývoje maďarských národních úspor pouze ojedinělé.

Souhrnně tedy můžeme konstatovat, že deficity veřejných financí měly potenciál ovlivnit ekonomickou situaci ve sledovaných zemích, a to tak, že způsobily pokles celkové nabídky úspor. Z tohoto pohledu lze tudíž hodnotit vliv rozpočtových deficitů na zásobu kapitálu ve sledovaných zemích jako negativní, přičemž je nutno poznamenat, že s největšími problémy v této oblasti se potýkaly Slovensko a Maďarsko.

1.6.3. Závěr

Při porovnávání vlivu fiskální politiky na změny kapitálové zásoby v Česku, Maďarsku, Polsku a na Slovensku jsme se zaměřili především na ty části veřejných financí, které mají potenciál přímo ovlivnit motivaci ekonomických subjektů k tvorbě úspor a investování.

Na příjmové straně veřejných financí jsme se proto zabývali především poměrem přímých a nepřímých daní, který nám ukazuje, do jaké míry je daněmi zatížena spotřeba oproti příjmům. Dále nás také zajímalo zdanění příjmů korporací, které ovlivňuje podnikatelskou aktivitu v zemi. Při porovnání hodnot poměru přímých a nepřímých daní a podílů příjmů ze zdanění korporací jsme ve sledovaných zemích nezaznamenali žádné výrazné odlišnosti, pouze v případě Polska a Maďarska jsme konstatovali relativně nižší podíl příjmů z nepřímých daní, nicméně tyto dvě země vykazovaly nižší daňovou zátěž korporací. V posledních letech se navíc u všech čtyř zemí oba ukazate-

le vyrovnávají, nelze tedy v žádné z nich jednoznačně vyzdvihnout či naopak odsoudit fiskální politiku na příjmové straně veřejných rozpočtů.

I v části věnované veřejným výdajům jsme se soustředili zejména na prvky rozpočtu, které působí na kapitál. Z tohoto omezení našeho zájmu pak vyplynulo zaměření na vládní investiční výdaje. Další typy výdajů, a především pak transfery domácnostem, které mezi výdaji ve sledovaných zemích dominovaly, pro nás budou zajímavé až v okamžiku zohledňování jejich dopadů na rozpočtovou rovnováhu. V tomto kontextu zde již můžeme prozradit, že zjištěný výrazný růst veřejných výdajů v Maďarsku, který byl tažen právě sociálními výdaji, se velmi negativně projevil v udržitelnosti vnitřní rovnováhy a zprostředkovaně tak ohrozil konkurenceschopnost ekonomiky.

Pojďme však shrnout přímý vliv výdajové strany veřejných rozpočtů na kapitálovou zásobu sledovaných zemí. A zde nás v textu zajímaly vládní investice. Při porovnání jejich vývoje v Česku, Maďarsku, Polsku a na Slovensku nás nejvíce zaujal výrazný skok podílu investic na celkových veřejných výdajích v letech 1995–1998, který zaznamenalo Slovensko. Vzhledem k tomu, že tyto investice směřovaly především do infrastruktury, mohlo by se zdát, že dopad na kapitálovou zásobu byl nejvíce pozitivní právě v této zemi, jak však ukázala další část (1.6.2.3), došlo v důsledku této fiskální expanze k ohrožení rozpočtové stability a výsledný dopad na kapitálovou zásobu nebyl ani zdaleka tak prospěšný, jak se mohlo na první pohled zdát.

Tyto nepříznivé dopady Slovenských i Maďarských deficitů způsobených vysokými výdaji, které jsme právě naznačili, byly v části věnované rovnováze navíc potvrzeny při porovnání vývoje soukromých a veřejných úspor. Mohli jsme vidět, že nedocházelo k přesvědčivé kompenzaci vládních deficitů růstem soukromých úspor, celkové národní úspory tedy v důsledku rozpočtové nerovnováhy klesaly. Pokles úspor, které tvoří nabídku zdrojů pro investice a tedy ovlivňují zásobu kapitálu v příštím období, pak nejvíce zasáhl Maďarsko a Polsko v první polovině devadesátých let, kdy tyto země dosahovaly největších rozpočtových schodků.

1.7. Mezinárodní pohyb kapitálů

Přliv zahraničního kapitálu může zvýšit kapitálovou zásobu dané země. Stává se tedy zdrojem prostředků, které mohou být v příchozí zemi použity k jejímu rozvoji, investicím a ekonomickému růstu. Pod pojmem zahraniční kapitál si budeme v této kapitole představovat jednotlivé kladné složky finančního účtu platební bilance. Srovnáme vývoj pohybu zahraničního kapitálu v zemích Visegrádské čtyřky (V-4) a jeho vliv na konkurenceschopnost ekonomik. Nejvíce prostoru bude věnováno přímým zahraničním investicím (PZI), jelikož jejich vliv na růst je zřejmě největší a nejpatrnější a je v teorii popsán nejpodrobněji (např. Benáček, 2000, Tomšík, Mišun, Srholec, 2001 a jiné). Prostor však bude věnován i pohybu portfoliových investic, krátkodobého a dlouhodobého kapitálu, které si nyní vymežíme.

Za přímé zahraniční investice se v souladu s definicí Mezinárodního měnového fondu považují vklady zahraničních investorů do podniků a společností, které představují minimálně 10% základního kapitálu nebo nejméně 10% hlasovacích práv. Podmínkou je trvalý zájem investora na společnosti a jeho podíl na řízení (Český statistický úřad, 2006). *Portfoliové investice* zahrnují mezinárodní transakce s majetkovými a dlužnými cennými papíry vlády a centrální banky, bank a podniků. Majetkové cenné papíry se týkají vlastnictví nižšího než 10%. Dlužné cenné papíry zahrnují hlavně obligace, směnky, nástroje peněžního trhu a finanční deriváty. *Ostatní kapitál* představuje především úvěry, obchodní půjčky, oběživo a vklady (IMF, 1993). Dle časového rozlišení je členěn na krátkodobý a dlouhodobý.

1.7.1. Výchozí stav pohybu kapitálu v roce 1990

V roce 1990 již docházelo v zemích V-4 k tokům zahraničního kapitálu. Šlo především o zahraniční půjčky, v menší míře o PZI. Nejprve rozebereme toky PZI v jednotlivých zemích V-4 v roce 1990, poté portfoliových a následně ostatních investic. V Maďarsku byl přliv PZI ovlivněn dřívějšími liberálnějšími opatřeními a snahami. Již v roce 1972 byl přijat zákon, který umožňoval zahraničním firmám zakládat v Maďarsku pobočky. Avšak reálně vstoupil v platnost až v roce 1988. Proto tedy byly případné PZI do roku 1989 značně omezeny, avšak byly položeny institucionální základy pro jejich příchod. Na konci roku 1988 už bylo v Maďarsku zaregistrováno 208 zahraničních firem, přičemž do země opravdu vstoupila jen polovina. Na konci roku 1989 bylo zaregistrováno 1349 zahraničních firem s kapitálem 387 mil. USD (van Hastenberg, 1999).

Také v Polsku, i když v menší míře, docházelo k přesunům kapitálu již před pádem komunismu. V průběhu 80. let bylo zrušeno omezení bariér zahraničního a smíšeného podnikání, aby tím byl povzbuzen vývoz za účelem vylepšení obchodní bilance a usnadnění zaplacení za zahraniční

půjčky režimu. Tímto byly formálně umožněny transfery zahraničního kapitálu a právě díky rostoucímu zahraničnímu vlastnictví došlo ke zvětšení soukromého sektoru, což také stálo za růstem ekonomiky po roce 1989 (Jackson, 2005). Polská vláda tedy povolila existenci tzv. smíšených firem se zahraniční kapitálovou účastí. První z nich se začaly objevovat v roce 1986. Do konce roku 1989 bylo vytvořeno 52 smíšených společností se základním kapitálem ve výši 40 mil. USD. V prvních 9 měsících roku 1989 vzniklo dalších 490 smíšených společností, přičemž celkově se jejich základní kapitál zvýšil na 135 mil. USD, z toho 70 mil. USD činily vklady zahraničních partnerů.

Československo žádné reformy v průběhu 80. let týkající se možného příchodu zahraničních investic neprovádělo. Navíc vzhledem ke státní formě vlastnictví bylo dosti těžké představit si soukromý zahraniční subjekt působící na československém trhu. Přesto ke konci desetiletí zřejmě došlo ke zmírnění těchto pravidel, protože se první PZI v Československu objevily už v roce 1989, a to ve výši 257 mil. USD (DSI, 2007).

Portfoliové investice neproudily ani do jedné ze zkoumaných zemí. Dle statistik IMF (DSI, 2007) činily ve všech zemích portfoliové investice v průběhu 80. let i v roce 1990 0 USD.

Zato k pohybu ostatního kapitálu docházelo, a to především formou půjček. Zatímco dle statistik IMF (DSI, 2007) z Československa v průběhu 80. let tyto prostředky odcházely (pravděpodobně formou „bratrských“ půjček a pomocí ostatním socialistickým státům), Polsko a Maďarsko se výrazně zadlužily, a to hlavně u západních států a institucí. Baláž a Williams (2000) uvádějí, že šlo o půjčky použité především na neefektivní rozvojové projekty nebo na úhradu dovozu spotřebního zboží.

Jelikož bylo v roce 1990 v zemích V-4 velice málo přímých zahraničních investic, můžeme konstatovat, že na konkurenceschopnost měly mizivý vliv. Mohly ji ovlivnit v negativním smyslu ostatní investice, tedy především zahraniční zadlužení Polska a Maďarska.

1.7.2. Vývoj pohybu kapitálu v průběhu transformace

1.7.2.1. Hlavní obecné faktory ovlivňující pohyb kapitálu

Na pohyb kapitálu v zemích V-4 mělo v průběhu transformace vliv mnoho faktorů. Předně vznikající tržní hospodářství nabízejí velká množství příležitostí jak pro občany dané země, tak postupně s otevíráním se světu a liberalizací i zahraničním subjektům. Proti těmto možnostem vystupuje riziko spojené s možnou nestabilitou dané země. Je potřeba zdůraznit, že právě stabilita či nestabilita (jak ekonomická, tak politická) v průběhu transformace byly důležitým prvkem pohybu kapitálu. Pohnutky investorů v rozhodování o lokalizaci investice sumarizuje např. Žďárek (2005). Dělí je na obecné a specifické faktory. Mezi obecné řadí politický rámec (stabilita prostředí v širším smyslu, pravidla pro vstup a působení v zemi, obchodní a daňová politika atd.) a kvalitu podnikatelského prostředí (existence podpory investic a zvlášť PZI, institucionální a sociální prostředí apod.) včetně podpory podnikání (sehrává významnou úlohu ve většině lokalizačních rozhodnutí). Za specifické považuje motivy ekonomického charakteru jako situaci na trhu, jeho struktura, možnost zlepšení efektivnosti a specifika dané země (levná pracovní síla, specifické suroviny na výrobu, know-how atd.).

Hošková (2001) uvádí: „Za nejvýznamnější podnět pro zahraniční investory se považuje úroveň politické stability a výkonnost ekonomiky, a to především pro velké investice, které potřebují dlouhodobé politicky spolehlivé a ekonomicky efektivní prostředí.“ V roce 1993 provedla Bank Austria/WIFO mezi potenciálními investory průzkum, z něhož vyplynulo následující seřazení preferencí motivů investorů do středoevropské a východní oblasti:

Tabulka č. 39: Určující faktory PZI ve státech východní Evropy

faktor	váha v %	faktor	váha v %
1. politická stabilita	28,25	7. konkureschopné náklady	6,88
2. významný domácí trh	17,44	8. měnová konvertibilita	3,69
3. finanční stabilita	11,55	9. dopravní síť/infrastruktura	2,46
4. kvalifikovaná pracovní síla	9,83	10. legislativa	1,47
5. potenciální ziskovost	8,6	11. potenciální exportní základna	1,23
6. geografická poloha	8,1	12. výhodný daňový systém	0,5

Zdroj: Stankowsky, J.: *Direktinvestitionen in Oseuropa*. Wien, Bank Austria / WIFO 1996, s. 26–27, In: Hošková, A.: *Vplyv priamych zahraničných investícií na Slovensku, 2001*

1.7.2.2. Přímé zahraniční investice (PZI)

Přímé zahraniční investice jsou z hlediska teorie obvykle považovány za pozitivní prvek ovlivňující hospodářství, a to především proto, že mohou ovlivnit ekonomický růst. Hošková (1999) z NBS (Národní banka Slovenska) je dokonce označuje za nejeftivnější formu zahraničního kapitálu. Aktivně napomáhají transformaci ekonomiky a přispívají k institucionálním reformám, které ovlivňují ekonomický vývoj. Jsou zdrojem přílivu kapitálu, technologií, manažerských dovedností, know-how či zkulturnění ekonomického prostředí. Přes všechny tyto pozitivní dopady existují i opačné názory. Ve výčtu jednotlivých pozitivních a negativních důsledků není u odborné veřejnosti větších rozporů. Uvádějí je například Tomšík, Mišun, Srholec (2001) či Benáček (2000). Mezi největší kladné aspekty přílivu PZI lze zařadit:

- zaplnění mezery nedostatečných úspor;
- příliv technologií;
- příliv manažerských dovedností;
- zlepšení institucionálního prostředí;
- snadnější přístup k zahraničnímu kapitálu;
- navázání kontraktů s domácími firmami, přístup na zahraniční trhy;
- vliv na životní prostředí a jiné.

Negativa spojená s přílivem PZI:

- možnost nepřátelského převzetí domácí firmy a útlum její činnosti;
- vytěsnění domácích úspor zahraničními;
- apreciacie měny v důsledku přílivu PZI;
- rozvoj kapitálově náročné výroby vede k útlumu a nezaměstnanosti v pracovně náročných výroбах, nicméně tento jev lze považovat za součást restrukturalizace;
- vyšší mzdy v zahraničních firmách se mohou přelévat do firem domácích, které však nedosahují odpovídající produktivity práce;
- inflační tlaky způsobené růstem peněžní zásoby;
- repatriace zisků a možné následné problémy s platební bilancí;
- vznik duální ekonomiky – zvýšení produktivity ve společnostech se zahraniční účastí nemá vliv na růst produktivity domácích firem – dochází tak k riziku postupnému vytlačení domácích firem.

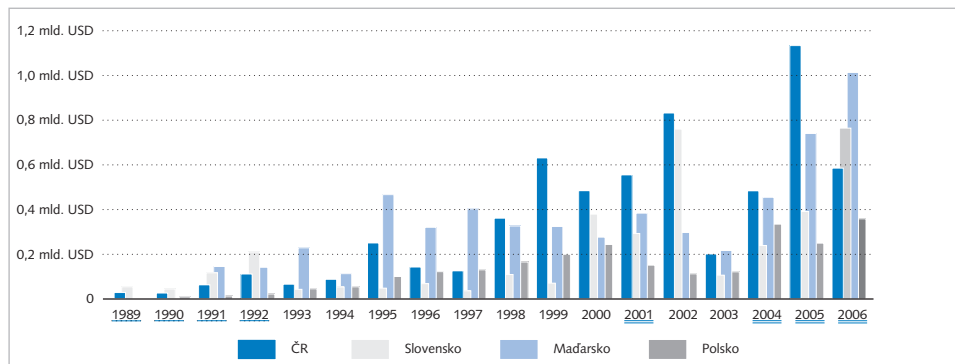
Vývoj pohybu PZI v průběhu transformace

Vývoj pohybu PZI v zemích V-4 znázorňují následující grafy. Pokud sledujeme objem přílivu PZI (jak absolutně, tak v přepočtu na 1 obyvatele), pak hlavním příjemcem PZI na počátku transformace bylo Maďarsko, především díky privatizaci státního majetku do zahraničních rukou. Vysoký příliv PZI podpořily i štědré investiční pobídky, které vláda zavedla již v roce 1990.

V polovině 90. let však Maďarsku začalo „dýchat na záda“ Polsko (v absolutních číslech). Došlo k ekonomické stabilizaci, zvyšování objemu privatizace, byla přijata legislativa podporující PZI, země se jasně nasměřovala k hodnotám západních zemí a zintenzívnila vztahy s nimi. Česká republika dosahovala v první polovině 90. let menších objemů než Polsko a Maďarsko, nicméně zdaleka ne tak nízkých jako Slovensko. Marcinčin a Lubyová (2002) uvádějí, že nízký příliv PZI na Slovensko byl jedním z indikátorů a zároveň důvodů přetrvávání strukturálních problémů slovenské ekonomiky. Mezi hlavní důvody řadí především politickou nestabilitu, ale také nepřehledné podnikatelské a legislativní prostředí.

V druhé polovině 90. let již získalo prvenství Polsko, tedy v absolutních číslech. Ve vyjádření na obyvatele bylo nejuspěšnější Česko, a to od roku 1998. V Maďarsku se totiž systém pobídek stal transparentnější a méně štědrý ve srovnání s minulými léty i ve srovnání s ostatními středoevropskými zeměmi. Navíc v nich docházelo k privatizacím významných podniků do zahraničních rukou, čemuž se tyto státy dříve bránily. Polsko zavedlo investiční pobídky ve formě tzv. ekonomických zón, které zahrnovaly plné osvobození od daně z příjmu po dobu první poloviny a 50% slevu na dani po dobu druhé poloviny stanovené existence ekonomické zóny, zjednodušený transferu majetku a desetileté osvobození od majetkové daně (Tomšík, Mišun, Srholec, 2000). Česko investiční pobídky zavedlo až v roce 1998: úplná či částečná sleva na dani po dobu 10 let, hmotná podpora vytváření nových pracovních míst, rekvalifikace a školení zaměstnanců, převody technicky vybaveného území za zvýhodněnou cenu či podpora výstavby průmyslových zón. Slovenská vláda schválila koncepci strategie podpory PZI v roce 1999. Od roku 2001 začaly platit daňové úlevy pro zahraniční investory, následovaly zákony o podpoře zřizování průmyslových zón a investičních pobídkách. Šlo především o pomoc na počáteční investice, příspěvky na nová pracovní místa a na rekvalifikaci zaměstnanců (Marcinčin, Lubyová, 2002). V absolutních číslech přilákalo Slovensko nejméně PZI, nicméně ve vyjádření na jednoho obyvatele si Slovensko především v posledních letech nestojí špatně.

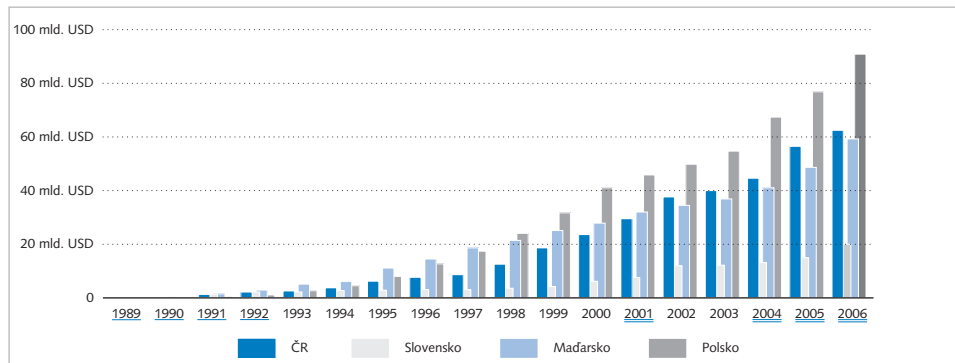
Graf č. 26: Vývoj přílivu PZI na jednoho obyvatele do jednotlivých států V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD)

Poznámka: — U ČR a SR jsou použita data za Československo, = U SR data ze NBS.
Zdroj: DSI Data Service & Information, 2007

Pro lepší orientaci se podívejme na následující 2 grafy, které ukazují kumulovaný příliv PZI. Nejprve v absolutních číslech, v druhém případě vztážen k počtu obyvatel. Nejvíce PZI přilákalo Polsko, trochu méně ČR a Maďarsko a Slovensko je zcela nejhorší zemí V-4.

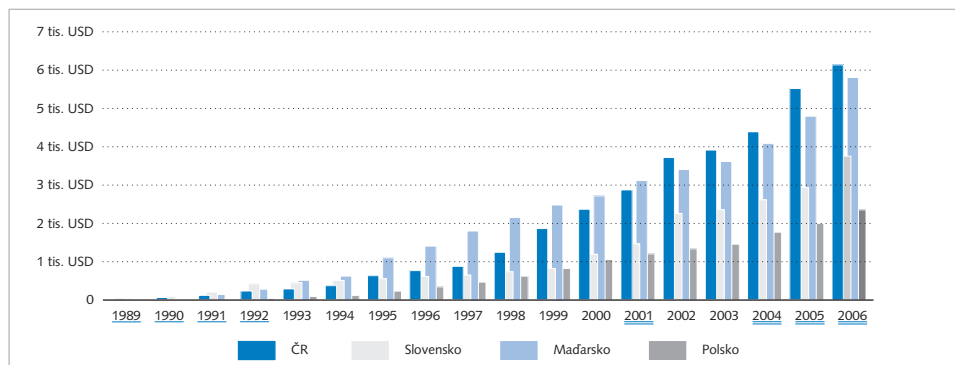
Graf č. 27: Kumulovaný příliv PZI v zemích V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD)

Poznámka: — U ČR a SR jsou použita data za Československo, = U SR data ze SNB.
Zdroj: DSI Data Service & Information, 2007

Srovnáme-li data přílivu PZI na 1 obyvatele, neúspěšnějšími zeměmi jsou Maďarsko a Česká republika. Polsko dosahuje nízkých hodnot a po roce 2000 bylo Slovensko úspěšnější.

Graf č. 28: Kumulovaný příliv PZI na obyvatele v zemích V-4 v letech 1989–2006 v USD

Poznámka: Pro rok 2006 použit stejný údaj počtu obyvatel jako v roce 2005
— U ČR a SR jsou použita data přílivu kapitálu za Československo, = U SR data ze SNB.
Zdroj: DSI Data Service & Information, 2007

Dopady přílivu PZI na ekonomiky V-4

Mezinárodní srovnání vlivu podniků se zahraniční účastí nabízí sledování zaměstnanosti, tržeb a produktivity práce. I když nejsou dostupná úplná data, můžeme získat orientační přehled, jak si firmy (v oblasti zpracovatelského průmyslu) s PZI stojí.

Tabulka č. 40: Ukazatele za podniky s PZI ve zpracovatelském průmyslu

		ČR	Maďarsko	Polsko	SR
podíl na zaměstnanosti v %	1 996	13,1	36,1	12,0	13,0
	1 998	19,2	44,9	26,0	18,5
	2 001	34,1	45,2	32,9	36,4
index 2001/1996	v %	260,3	125,2	274,2	280,8
podíl na tržbách v %	1 996	22,6	61,4	17,4	21,6
	1 998	31,6	70,0	40,0	36,2
	2 001	53,5	72,5	52,0	59,3
index 2001/1996	v %	236,7	118,1	298,9	274,5
produktivita práce ¹⁾	1 996	1,73	1,70	1,45	1,66
	1 998	1,65	1,56	1,54	1,96
	2 001	1,56	1,60	1,58	1,63
index 2001/1996	v % ²⁾	90,2	94,1	109,0	98,2

Poznámka: 1) Poměr úrovně produktivity v podnicích s PZI k průměrné úrovni produktivity v domácích firmách.

2) Vývoj poměru úrovně produktivity v podnicích s PZI k průměrné úrovni produktivity v domácích firmách. Podnik PZI = podnik s alespoň 10 % podílem nerezidentů, v případě Maďarska podnik s alespoň 10 % podílem nerezidentů a alespoň jedním zahraničním vlastníkem. Za Maďarsko jsou uvedeny všechny firmy, za ČR všechny podniky se 100 a více zaměstnanci, nad 20 zaměstnanců jde o částečné odhady. Za Polsko jsou uvedeny firmy nad 5 zaměstnanců (1996, 1998), resp. nad 10 zaměstnanců (2001).

Zdroj: Spěváček, V. – Vintrová, R. – Hájek, M. – Žďárek, V.: *Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996–2005, 2005*

Nejvyšší podíl na zaměstnanosti byl v roce 1996 zaznamenán v Maďarsku, což koresponduje s nejvyššími přílivy PZI. Ve všech zemích došlo ve sledovaném období k růstu vlivu PZI na zaměstnanost. Shodný vývoj lze sledovat i v podílu tržeb firem pod zahraniční kontrolou na celkových tržbách. V tomto ukazateli již byl ve všech zemích získán většinový podíl proti domácím subjektům. Produktivita práce má pozitivní vliv na ekonomický růst, protože jejím zvyšováním dochází k efektivnějšímu využívání zdrojů v ekonomice. Nejpříznivější trend lze vypočítat u ČR. Domácí firmy snížily mezeru mezi domácími firmami a firmami s PZI. Podobný vývoj zaznamenáváme u všech zemí V-4 kromě Polska. Tento fakt naznačuje zapojování domácích společností do mezinárodních vazeb a tlak na jejich restrukturalizaci a výkonnost vedoucí ke snížení nebezpečí výskytu duální ekonomiky (Spěváček, Vintrová, Hájek, Žďárek, 2005).

Zajímavé ukazatele zachycuje i další tabulka. Opět uvádí míru zapojení zahraničních investic do ekonomik V-4. Z tabulky je patrné, že podniky pod zahraniční kontrolou se významně podílely na výkonu ekonomik, a to především ve zpracovatelském průmyslu. Nemalých hodnot však dosáhly i v sektoru služeb. Nejvíce se firmy pod zahraniční kontrolou zapojily v Maďarsku.

Tabulka č. 41: Údaje za podniky pod zahraniční kontrolou (podle metodologie národního účetnictví, rok 2002)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko
HPH ve zpracovatelském průmyslu (v % z celku)	41,4	54,5	—	40,0
HPH v sektoru služeb průmyslu (v % z celku)	29,8	30,7	—	—
obrat v zpracovatelském průmyslu (v % z celku)	45,5	60,5	38,9	—
obrat ve službách (v % z celku)	26,7	33,2	26,7	—
zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu (v %)	30,3	38,1	24,1	24,0
zaměstnanost ve službách (v %)	19,2	14,8	15,3	—
sklon k importu (podíl importu na celkovém obratu, v %)	45,4	—	35,7	—
sklon k exportu (podíl exportu na celkovém obratu, v %)	65,5	—	39,7	—
produktivita práce ¹⁾	3,9	10,2	10,5	—

Poznámka: 1) průměrné tempo růstu (1997–2002) v %.

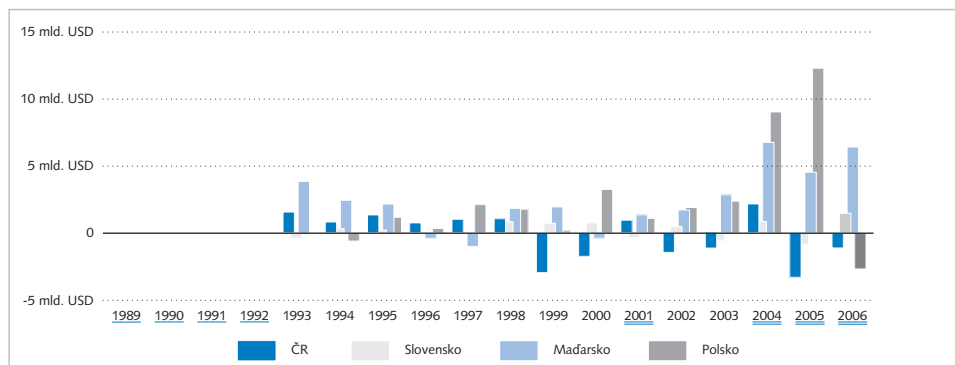
Zdroj: Spěváček, V. – Vintrová, R. – Hájek, M. – Žďárek, V.: *Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996–2005, 2005*

Z výše uvedených fakt lze vypožorovat, že PZI se v zemích V-4 zapojují do ekonomické aktivity, podílejí se na tvorbě HDP a pracovních míst, do zemí investují značné finanční prostředky, čímž přispívají k ekonomickému růstu. Zároveň přispěly k restrukturalizaci transformačních ekonomik. Přesnější kvantifikace by si vyžádaly rozsáhlý průzkum, který přesahuje možnosti autorů.

1.7.2.3. Portfoliové investice

Každá ze zemí umožnila zahraničním investorům obchodování s portfoliovými investicemi v jiném roce. Československo zaznamenalo v platební bilanci první transakce již v roce 1992, o rok později Maďarsko a poslední bylo v roce 1994 Polsko. Srovnáme-li jednotlivé státy, v 90. letech byl hlavní čistý příliv zaznamenán v Maďarsku. Polsko a Česko také dosáhly nemalých hodnot na rozdíl od Slovenska, které objem portfoliových investic nikdy nemělo vysoký. Po roce 2000 Polsko pomalu Maďarsko předběhlo, zatímco Česko zaznamenalo vesměs čisté odlivy. Celkové objemy portfoliových investic ve všech zemích postupně rostly, což svědčí o postupném zvyšování atraktivity lokality pro zahraniční investory a o zlepšování institucionálních podmínek fungování trhů s těmito produkty.

Graf č. 29: Čistý příliv portfoliových investic v zemích V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD)

Poznámka: — U ČR a SR jsou použita data přílivu portfoliových investic za Československo, = U SR data ze SNB.

Zdroj: DSI Data Service & Information, 2007

Pokud se podíváme na strukturu portfoliových investic, hlavními produkty byly státní dluhopisy a ostatní dlužné cenné papíry. Jak v Maďarsku, tak i v Polsku, kde například v letech 2002 a 2003 tvořily většinu transakcí. I v Česku došlo postupně ke přesunu investorů k dlužným cenným papírům, a to i v případě investic českých subjektů investujících v zahraničí. Slovensko dosahovalo nízkých hodnot, za čistými přílivy také vesměs stojí aktivity vlády, avšak k aktivitám soukromých subjektů docházelo taktéž (NBS, 1998–2006).

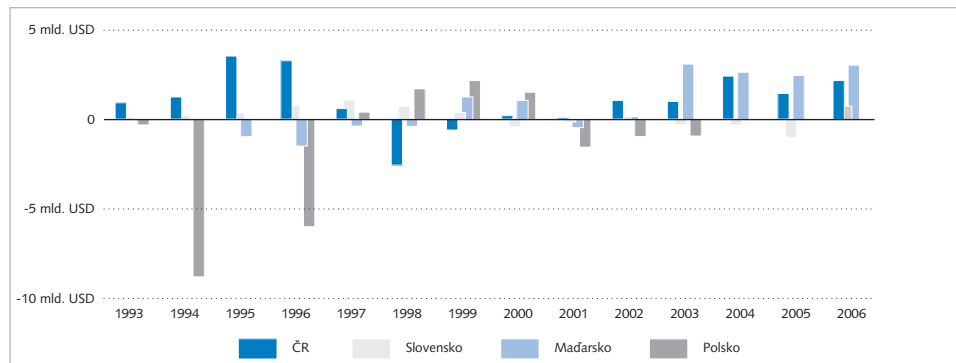
Význam portfoliových investic v zemích V-4 postupně narůstal díky institucionálním změnám a zlepšením kapitálových trhů. I když docházelo k investicím do majetkových cenných papírů, postupně byly prostředky v zemích investovány do dlužných cenných papírů, z velké části státních, což zvyšuje zahraniční zadlužení každé země. Přesto však lze konstatovat, že formou portfoliových investic došlo ke zvýšení kapitálové zásoby.

1.7.2.4. Dlouhodobé investice

Dlouhodobý kapitál znamená sice přísun prostředků do země, do firem, které potřebují kapitál, nicméně po nějaké době musejí být vráceny, a to včetně úroku (což samozřejmě platí pro každou investici). Aby byly produktivní, musí výnos z investice, na kterou byly použity, přesáhnout i úrokovou míru. Navíc se dá předpokládat, že ne každá investice je takto produktivní a její návratnost koresponduje s délkou úvěru. Nicméně minimálně ovlivňují konkurenceschopnost tak, že je to jeden z možných finančních zdrojů pro podniky, a tudíž se tyto půjčené peníze mohou stát zdrojem výnosné investice.

Vývoji v první polovině 90. let odpovídá předchozí zadlužení z dob komunismu. Zatímco v Polsku a Maďarsku docházelo k odlivům (v Polsku především v letech 1994 a 1996) a tedy splacení dřívějších půjček, Česko a Slovensko byly čistými příjemci dlouhodobého kapitálu. Ke konci 90. let již bylo Polsko také příjemcem dlouhodobého kapitálu, docházelo k zadlužování privátního sektoru. Česko zaznamenalo dočasný odliv způsobený recesí ekonomiky, odlivem dlouhodobých zdrojů obchodních bank a menším čerpáním zahraničních úvěrů. V roce 2001 zaznamenaly všechny země odliv, v pozdějších letech Česko a Maďarsko příliv a Polsko a Slovensko odliv způsobený splácením dřívějších závazků či umisťováním dlouhodobých vkladů obchodních bank do zahraničí.

Graf č. 30: Čistý příliv dlouhodobých ostatních investic do zemí V-4 v letech 1993–2006 (v mil. USD)

Poznámka: Data Polska obsahují pouze dlouhodobé úvěry z důvodu odlišné evidence polské centrální banky. Pokud je v některých letech u některých zemí hodnota rovna nule, příslušná centrální banka v tomto členění daná data neposkytuje.

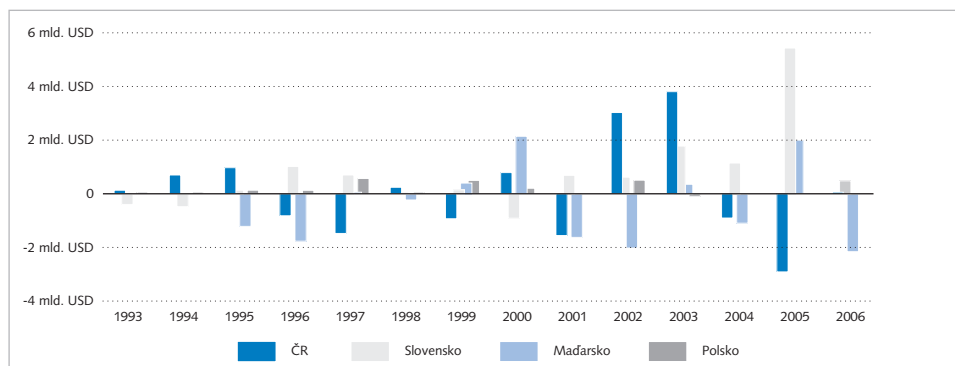
Zdroj: centrální banky příslušných zemí, 2007

Srovnáme-li výši dlouhodobého kapitálu s PZI, dosahovaly značně nižších hodnot, a to především od druhé poloviny 90. let (s výjimkou Slovenska). Důvodem jsou samozřejmě i vyšší odlivy dlouhodobých investic, k odlivu PZI totiž docházelo ve velmi malé míře. Pro ekonomiky V-4 měly tedy větší význam PZI a měly větší možnost ovlivnit konkurenceschopnost.

1.7.2.5. Krátkodobé investice

Funkce krátkodobých investic je podobná jako u dlouhodobých. Stávají se zdrojem peněžních prostředků v dané zemi. Nicméně jejich největší nevýhodou je právě jejich krátkodobost a tedy nestálost. Tyto investice často reagují na momentální stav na trhu.

Graf č. 31: Čistý příliv krátkodobých investic v zemích V-4 v letech 1993–2006 (v mil. USD)

Poznámka: Data Polska obsahují pouze krátkodobé úvěry z důvodu odlišné evidence polské centrální banky. Pokud je v některých letech u některých zemí hodnota rovna nule, příslušná centrální banka v tomto členění daná data neposkytuje.
Zdroj: centrální banky příslušných zemí, 2007

Nestálost krátkodobých investic dokládá i výše uvedený graf. U všech zemí docházelo k výkyvům v jejich pohybech. Zatímco v jednom roce zaznamenaly země čistý příliv, v roce následujícím, popř. za 2 roky již zaznamenaly opačný vývoj. Obecně lze konstatovat, že v 90. letech byly objemy nižší nežli po roce 2000, což je patrně důsledkem lepšího fungování trhů s těmito instrumenty, jejich rozvoje a momentálních příznivých podmínek pro příslušné investice.

1.7.3. Závěr

Na počátku 90. let 20. století prodělaly země V-4 řadu dramatických změn. Jednou z nich bylo i otevření se pohybům kapitálu z a do zahraničí, což by mělo být pozitivním prvkem pro dané ekonomiky a především pro růst. Zahraniční kapitál totiž zvýšil kapitálovou zásobu zemí V-4.

Pokud bychom měli mezi sledovanými zeměmi identifikovat „vítěze“ či „poraženého“ v oblasti zahraničních kapitálových toků, svedeme to velmi těžko. PZI z počátku transformace mířily do Maďarska, které se nebránilo prodeji do zahraničního vlastnictví a jako první zavedlo investiční pobídky. Stejná opatření postupně zavedly i ostatní státy a příliv PZI vzrostl i u nich. V absolutních číslech nejvíce PZI mířilo do Polska, výrazně nejméně na Slovensko. Ve vyjádření na obyvatele však nejvíce PZI získalo Maďarsko a Česko.

Vliv na konkurenceschopnost vyvozujeme už ze samotné existence PZI na územích států. Tyto firmy se podílejí na tvorbě HDP, investicích, zaměstnanosti a jejich podíl a vliv v ekonomikách

nadále roste. I přes možná značná negativa PZI se domníváme, že jejich vliv na konkurenceschopnost je pozitivní a lepší, než situace, když by v ekonomikách vůbec nebyly. Z tohoto pohledu je na tom nejlépe Maďarsko, kde PZI mají největší vliv na ekonomiku.

Objemy portfoliových investic v průběhu transformace neustále narůstaly. Tvoří prostředky, které do zemí přicházejí a mohou být investovány k rozvoji domácích ekonomik. Bohužel značná část příchozích portfoliových investic mířila do státních dlužných cenných papírů. Efektivnost jejich využití zde nebudeme rozebírat.

Objemy ostatního kapitálu také postupně narůstaly. Krátkodobý kapitál a jeho příliv svědčí o vyspělosti kapitálového trhu a o možnostech investování v daných zemích. Reaguje na momentální situaci na trhu. Případné prostředky získané tímto způsobem mohou státy využít k dalšímu investování, musí však počítat s krátkodobostí a volatilitou. V zemích V-4 docházelo ke značně volatilnímu vývoji, což odpovídá charakteru investic. Dlouhodobý kapitál představuje především úvěry. Jsou vhodným zdrojem prostředků, protože je jejich doba splácení delší. Až na Polsko byly země vesměs příjemci, což zvýšilo jejich kapitálovou zásobu na úkor zahraničního zadlužení.

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

Blok C: Produktivita

1.8. Politický systém

Změny v politické a ekonomické oblasti, které se uskutečnily v zemích střední Evropy po pádu komunismu na přelomu 80. a 90. let 20. století, představují stále výzvu pro provádění řady výzkumů ve spřízněných vědních oborech.

Československo, Maďarsko a Polsko, kterým se budeme věnovat, se na počátku transformace vyznačovaly hned několika specifiky, která ovlivnila formování jejich demokracie a tržních mechanismů. Vyskytovala se přesto, že tyto země po desetiletí spojovala nedemokratická forma vlády a hospodářská politika řízená pomocí centrálního plánu. Tato specifika byla mimo jiné podmíněna historií jednotlivých národů.

Naším cílem bude snaha odpovědět na následující čtyři otázky: “Jaký vliv měl na charakter a výkonnost ekonomik střední Evropy přechod od totalitního (resp. autoritářského) režimu k tomu demokratickému? Jak se tento přechod projevil ve smyslu akumulace výrobních faktorů práce a kapitálu a jak ovlivnil jejich produktivitu? Existovaly mezi vymezenými zeměmi významné rozdíly v jejich politickém vývoji? Mohly ovlivnit dlouhodobý růstový potenciál jejich ekonomik?”

V ekonomické literatuře existuje řada studií, které zkoumají zejména prospěšnost jednotlivých politických systémů (diktatura versus demokracie) ve vztahu k hospodářskému růstu. Současně hledají vhodné nástroje (mechanizmy), pomocí nichž politika ekonomický růst ovlivňuje nejpravděpodobněji. Například Giavazzi, Tabellini (2004) ve své studii zkoumají vzájemné vztahy mezi politickou a ekonomickou liberalizací. Giavazzi a Tabellini se přitom nesoustřeďují pouze na to, jak liberalizace ovlivňuje vývoj ekonomických veličin (míru investic, růst ekonomiky, atd.), ale také na jejich účinek na kvalitu institucí, která doprovází či je způsobena liberalizacemi. Výsledky této studie jsou spolu s dalšími shrnuty v práci Tabelliniho (2005). Autor se v ní zabývá rolí, která náleží státům při rozvoji ekonomik. Fidrmuc (2003) ve své studii rovněž hledal souvztažnost mezi politickou a ekonomickou liberalizací ve vazbě na růst, ovšem pouze na vzorku postkomunistických zemí. Persson, Tabellini (2006) zvolili pro svůj výzkum odlišný přístup. Definovali pojem demokratický kapitál, od jehož úrovně následně odvozovali velikost růstu hospodářství v zemích s (ne) demokratickou formou vlády. Haan, Lundström, Sturm (2004) se zaměřili na míru ekonomických svobod. Konstatovali, že se odvíjí od rozvinutosti politických a individuálních svobod v zemi a má vliv především na investice, které následně ovlivňují růst hospodářství. Autoři studií se však zpravidla vyhýbají vytváření striktních závěrů o vlivu politiky na ekonomický růst. Jsou si vědomi, že velmi závisí na metodologii, kterou při výzkumu použili a také na časovém období, které zkoumali. Důkazy o rozporuplnosti výsledků studií podává práce Przeworski, Limongi (1993). Obecně

dnes mezi ekonomy převládá názor, že demokracie má pozitivní vliv na ekonomický růst. Není však zcela jasné, od jaké fáze rozvoje demokracie se tak děje, jak intenzivní tento pozitivní vliv na ekonomický růst skutečně je a na základě kterých mechanismů se přesně projevuje.

V souladu s našim cílem byla za účelem srovnání poznatků vybrána jako stěžejní aktuální práce P. M. Pinta a J. F. Timmonse nazvaná „The Political Determinant's of Economic Performance“. Publikována byla v roce 2005. Autoři v ní skloubili poznatky o politice a akumulaci výrobních faktorů práce a kapitálu včetně jejich produktivity s vazbou na ekonomický růst. Zkoumání bylo prováděno na širokém vzorku zemí včetně postkomunistických zemí. Pinto a Timmons dospěli k závěru, že země s nedemokratickou formou vlády se vyznačují vysokou akumulací výrobního faktoru práce, nízkou akumulací lidského kapitálu a nízkou produktivitou. Jejich ekonomický růst má tudíž extenzivní charakter. U demokratických zemí se determinanty hospodářského růstu vyvíjejí opačným směrem. Typická je pro ně intenzivní forma ekonomického růstu. Zvolený druh politického režimu zároveň podle názoru autorů studie systematicky ovlivňuje spíše jakým způsobem země rostou než jakou měrou.

V textu bude využito chronologického řazení událostí. Bude hledáno propojení mezi jednáním vlád u moci, vývojem hospodářství, chováním voličů a výsledky volebních klání. Trendy vývoje determinant ekonomického růstu v zemích střední Evropy v letech 1947–1988 a 1988–2005 budou porovnány se závěry studie Pinta, Timmonse (2005).

1.8.1. Charakteristické prvky nedemokratických politických systémů zemí střední Evropy a jejich vliv na hospodářství v letech 1947–1988

Komunistické strany, které se chopily moci v Československu a Maďarsku krátce po druhé světové válce, byly v politických systémech těchto zemí již historicky zakořeněny a dařilo se jim značně rozšiřovat základny svých příznivců. Na základě represí a machinací zničily konkurenční politické strany, které se hlásily k odlišné ideologii nebo nebyly ochotné se jim podřídit. V Maďarsku byla také umlčena silná nepolitická opozice v podobě římskokatolické církve (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000).

V odlišné situaci se nacházelo Polsko. Komunistický režim v něm byl ustanoven silou pomocí sovětského vojenského a policejního aparátu po vytačení německých okupantů Rudou armádou. V Polsku existoval tradičně silný protiruský postoj, který bránil zformování domácího komunistického hnutí. K moci si proto podle dostupných důkazů polská komunistická strana musela dopomoci zfalšování výsledků parlamentních voleb v roce 1947 (Kubát, 2006).

V čele těchto zemí stál během nedemokratické fáze jejich novodobých dějin prezident (Československo) nebo kolektivní hlava státu (Maďarsko, Polsko). V systémech nadvlády jediné politické strany byli vybráni politickou elitou bez formální soutěže mezi kandidáty. Nejvyšším orgánem státní moci byl zpravidla oficiálně ustanoven parlament. Ve skutečnosti to však byla vláda, která představovala ústřední orgán státní moci realizující politiku komunistické strany. Výkonná moc se chovala téměř nezávisle bez většiny usměrňování mocí zákonodárnou. Moc soudní podléhala politickým vlivům.

Stranické systémy Polska a obou částí Československa navíc vedle vůdčí komunistické strany tvořily vždy další dvě politické strany. S komunistickou stranou byly sdružené v tzv. Frontě národní jednoty (resp. Národní frontě). Plnily funkci iluzorní opozice. Ambice těchto politických subjektů totiž nijak nevybočovaly z ideologického rámce prosazovaného komunistickými strana-

mi. Oficiální opozice tedy neexistovala. Ta neoficiální se potýkala s represemi ze strany státních orgánů (Kubát, 2006) (Balík, Kubát, 2004).

Charakter stranických systémů zabraňoval soutěživé formě voleb při dodržování demokratických principů. Voliči ve volbách hlavně vyjadřovali svoji loajalitu vůči komunistické straně. Po téměř půlstoletí proto měly parlamentní volby v zemích střední Evropy identického vítěze (komunistické strany).

Tehdejší charakter politických institucí napomáhá pro ekonomické účely ozřejmit Polity IV Project. Jeho autoři se specializují na kvantifikaci jednotlivých druhů politických režimů a jejich transformaci (Marshall, Jager, 2002). Hlavním výstupem Polity IV Project je kombinovaný ukazatel politických systémů, který u všech tří zemí v letech 1947–1988 dosahoval nejčastěji hodnoty -7.¹ Tato hodnota v souladu s realitou vyjadřovala, že v zemích střední Evropy nedocházelo k tradiční dělbě moci ve státě.

Polity IV Project ve svém hodnocení zachycuje také výjimečné etapy nedemokratické formy vlády v těchto zemích. Představovaly její krizi nebo naopak utužení. Jedním z důvodů krizí byla rostoucí nespokojenost občanů s výsledky centrálně plánovaného hospodářství. Maďarská revoluce v letech 1956–1957, srpnové události roku 1968 v Československu ani vznik masového opozičního hnutí v Polsku na počátku 80. let ovšem neměly významný vliv na změnu tehdejších politických institucí. Komunistické strany si ve všech případech dokázaly udržet svoji moc. Politická liberalizace se tedy v Československu, Maďarsku i Polsku uskutečnila celá až s pádem komunistického režimu. Liberalizační opatření, která se rozhodly vlády Maďarska a Polska díky selhávání centrálního plánování pozvolna do svých ekonomik začlenit, se ukázala být prospěšná. Na rozdíl od Československa jim tato opatření na mikroekonomické úrovni poskytovala určitou výhodu při přechodu k tržnímu hospodářství na počátku 90. let.

Tabulka č. 42: **Hodnocení Polity IV Project středoevropských zemí od 40. let 20. století do současnosti**

datum vzniku politického systému	datum zániku politického systému	trvalost politického systému	ukazatel demokracie	ukazatel autokracie	kombinovaný ukazatel politických systémů
POLSKO					
22. 12. 1947	30. 8. 1980	33	0	7	-7
31. 8. 1980	13. 12. 1981	1	0	6	-6
14. 12. 1981	21. 7. 1983	2	0	8	-8
22. 7. 1983	25. 11. 1987	4	0	7	-7
26. 11. 1987	6. 2. 1989	1	0	6	-6
7. 2. 1989	1. 7. 1991	2	5	0	5
2. 7. 1991	23. 12. 1995	4	8	0	8
24. 12. 1995	26. 10. 2002	7	9	0	9
27. 10. 2002	–	1	10	0	10

1 Kombinovaný ukazatel politických systémů nabývá hodnot od -10 (autokracie) do +10 (demokracie). Vypočítán je odečtením ukazatele autokracie od ukazatele demokracie, jehož hodnoty se pohybují od 0 do -10, resp. 0 až +10. Autoři totiž předpokládají, že existují země s prvky jak autokratické, tak i demokratické formy vlády. V datových souborech s výsledky výzkumu se mohou objevit i tzv. standardizovaná hodnocení autorit, která nabývají hodnot -66, -77 nebo -88. Symbolizují případy v nichž se země ocitly v situaci okupace zahraničními silami během války, zkolabovala v nich vláda a zemi zachvátila anarchie nebo probíhalo transformační období, kdy vznikly zcela nové instituce. Jednotlivé číselné hodnoty ukazatelů autokracie a demokracie jsou dosaženy na základě stanoveného systému kódování vycházejícího z podrobnějších ukazatelů charakteru politických institucí, které lze nalézt na: www.cidcm.umd.edu/polity. Každý z těchto ukazatelů má stanovenou své vlastní číselné hodnocení, jehož cílem je věrně vykreslit stav v dané oblasti politických institucí. Autoři při hodnocení vycházeli z řady historických zdrojů popisujících události v konkrétních zemích ve sledovaných obdobích. Důvěryhodnost dat se opírá o pečlivost a zpětnou kontrolu při jejich zpracování.

datum vzniku politického systému	datum zániku politického systému	trvalost politického systému	ukazatel demokracie	ukazatel autokracie	kombinovaný ukazatel politických systémů
MAĎARSKO					
16. 12. 1948	4. 11. 1956	8	0	7	-7
5. 11. 1956	27. 5. 1957	1	-66	-66	-66
28. 5. 1957	22. 5. 1988	31	0	7	-7
23. 5. 1988	23. 10. 1989	1	2	4	-2
24. 10. 1989	2. 2. 1990	0	-88	-88	-88
3. 2. 1990	–	15	10	0	10
ČESKOSLOVENSKO					
5. 5. 1948	20. 8. 1968	20	0	7	-7
21. 8. 1968	30. 6. 1969	1	-77	-77	-77
1. 7. 1969	10. 12. 1989	20	0	7	-7
11. 12. 1989	8. 6. 1990	0	0	6	-6
9. 6. 1990	31. 12. 1992	3	8	0	8
ČESKÁ REPUBLIKA					
1. 1. 1993	–	12	10	0	10
SLOVENSKÁ REPUBLIKA					
1. 1. 1993	30. 10. 1998	6	7	0	7
31. 10. 1998	–	6	9	0	9

Zdroj: Marshall, M. G., Jagers, K., (2005)

Charakter politické soutěže a jeho vliv na zdroje ekonomického růstu v zemích střední Evropy v letech 1947–1988 odpovídal závěrům, ke kterým dospěli Pinto a Timmons (2005) ve svém výzkumu. Československo, Maďarsko a Polsko trpěly trvalým nedostatkem výrobního faktoru práce, protože se ve velké míře spoléhaly na jeho akumulaci. Současně se vyznačovaly nízkým rozvojem lidského kapitálu. Možnost navyšovat fyzický kapitál u nich podléhala centrálnímu rozhodování. Produktivita v jejich hospodářství se udržovala spíše na nižší úrovni.

Země střední Evropy se především v počáteční fázi nedemokratického režimu spoléhaly v souladu s ideologií komunistické strany na extenzivní růst jejich hospodářství. Poznatky o nevhodnosti či vyčerpanosti této formy růstu vyústily později v případě Maďarska a Polska k hledání prostředků motivace k vyšší produktivitě ekonomických subjektů. Orientace maďarské a polské komunistické strany na těžký průmysl se totiž u obou zemí ukázala jako nešťastná. Důvodem byla silná tradice zemědělství v těchto zemích či nedostatek nerostných surovin. Pozvolné prosazení liberalizačních opatření alespoň částečně vedlo maďarské a polské hospodářství k opuštění na zdroje velmi náročné extenzivní formy růstu. Přesto ani způsob ani míra, kterými ekonomiky Maďarska a Polska rostly, nebyly uspokojivé. Tento závěr platil i pro Československo, které liberalizačním procesem v 70. a 80. letech neprošlo.

Československo, Polsko a Maďarsko se v letech 1947–1988 vyznačovaly nedemokratickou formou vlády. Nastavení politických systémů umožňovalo prosazovat hospodářské politiky nikoliv v zájmu většiny obyvatelstva, ale úzké skupiny vysoce postavených představitelů komunistických stran. Charakteristickým prvkem politických systémů byla jejich stabilita. V demokracii je oceňována. V nedemokratickém režimu vedla k neschopnosti pružně reagovat na změny v potřebách obyvatel, na technologický rozvoj atd. I přes patrnou nefunkčnost a neefektivitu centrálního plánování

přetrvál tento přístup k hospodářské politice díky stabilitě politických systémů po několik desetiletí. Neschopnost komunistických elit vybudovat dobré základy pro dlouhodobě udržitelný růst ekonomik se stala jedním z faktorů, který zapříčinil pád komunismu v zemích střední Evropy.

1.8.2. Vývoj politického a ekonomického systému zemí střední Evropy v letech 1988–2005

Bezprostředně po Sametové revoluci v listopadu 1989 vznikla v Československu masová protestní hnutí Občanské fórum (OF) v české části a Veřejnost proti násilí (VPN) v slovenské části státu. Tato hnutí se zpočátku prezentovala jako nepolitická, charakteru zásadně občanského, která jsou ve své podstatě národním hnutím za obnovu a rekonstrukci celé společnosti. Střetávalo se v nich mnoho názorových proudů, které měly různou často protikladnou ideologickou orientaci. Jejich vyjednávání s politickou reprezentací komunistického režimu vedlo k sestavení tzv. vlády národního porozumění, která měla překlenout období do uskutečnění prvních demokratických voleb. Připravit měla rovněž dokumenty obsahující politická a ekonomická stabilizační opatření (Pšeja, 2005).

V Polsku tíživá ekonomická situace přinutila nejvyšší komunistické představitele k oficiálnímu vyjednávání s opozicí. Rostoucí hrozba hyperinflatione, velké vnitřní a vnější zadlužení státu společně s klesající mocí komunistické vlády totiž koncem 80. let vytvořily prostor pro opětovné zintenzivnění činnosti Solidarity.² Výsledkem jednání komunistického vedení a představitelů Solidarity u tzv. kulatého stolu v roce 1989 byla dohoda o vytvoření pseudodemokratického politického systému, který měl v Polsku existovat po dobu čtyř až šesti let (Kubát, 2006).

Jednání u tzv. kulatého stolu navrhli opozici rovněž maďarští komunisté.³ Jeho výjimečnost v porovnání s vývojem v Československu a Polsku spočívala v tom, že strany v něm zastoupené neřešily, zda má být realizován přechod k demokracii, ale jako podobu by měl mít. V Maďarsku byli totiž mnozí z komunistických představitelů přesvědčeni, že další reformy hospodářství, které se potýkalo s těžkostmi především v oblasti zahraničního zadlužení, se již bez návratu k demokracii neobejdou (Vykoukal, Litera, Teichman, 2000). Navíc věřili, že se jim podaří s opozicí vyjednat pro soutěživé parlamentní volby taková pravidla, že ve volbách uspějí (Novák, Lebeda, 2004).

V Maďarsku tedy nevznikl ani pseudodemokratický politický rámec jako v Polsku, ani přechodná vláda složená z členů komunistické strany a opozice jako v Československu. Nikdy se v něm také nezformovalo široké názorové hnutí (Novák, Lebeda, 2004). Svůj podíl na tom s určitostí měla ekonomická liberalizace, která v Maďarsku probíhala po několik desetiletí během totalitního režimu. Byla rozsáhlejší (více koncepční) než v Polsku a přesvědčila maďarskou společnost (včetně politiků komunistické strany) o její prospěšnosti pro hospodářství.⁴ Ekonomická liberalizace pro politickou liberalizaci vytvořila stabilnější prostředí a usnadnila ji. Maďarsko se tak stalo příkladem potvrzení jednoho ze závěrů studie Giavazziho, Tabelliniho (2004): „Přichází-li ekonomická liberalizace jako první v pořadí, vytváří zpravidla podmínky pro stabilnější formu demokracie.“ Podíváme-li se na výsledky hodnocení Polity IV Project (z nichž mimochodem studie Giavazziho

2 Solidarity vznikla v Polsku na počátku 80. let. Jednalo se o jediné masové opoziční hnutí v tehdy nedemokratických zemích střední Evropy. Po roce a půl svého otevřeného působení v polské politice byl tento nezávislý odborový svaz zatlačen do ilegality. Jeho vliv na polskou politiku však přetrvál a s postupem let opětovně narůstal.

3 Maďarské opoziční hnutí se formovalo od poloviny 80. let. Zahrnovalo historické i nové politické subjekty.

4 Liberalizaci hospodářství také určitou měrou nahrávala skutečnost, že Maďarsko mohlo čerpat z geografické blízkosti a historické spřízněnosti se zeměmi západní Evropy. Tyto výhody byly posíleny možností Maďarů do těchto států snadněji vycestovat na rozdíl od ostatních zemí východního bloku.

a Tabelliniho vychází), přesvědčíme se, kombinovaný ukazatel politických systémů nabývá ihned v roce 1990 maximální hodnoty +10 (Marshall, Jager, 2002). Zároveň platí až do současnosti, což vypovídá o stálosti maďarského politického systému. V případě Polska dosahuje ukazatel v letech 1989–1991 hodnoty +5. Československu byla v období působení vlády národního porozumění přidělena hodnota -6. V roce 1990, kdy se v Československu konaly první demokratické volby, se již kombinovaný ukazatel politických systémů obrátil do kladných hodnot (+8).

Polosoutěživé parlamentní volby, které v Polsku proběhly v červnu 1989, představovaly famózní vítězství pro kandidáty Solidarity (Cabada, Dvořáková, 2004). Rozdělení poslaneckých mandátů sice proběhlo podle předem stanoveného klíče mezi strany Fronty národní jednoty a opozici, ale po vytvoření společné vlády již Solidarita (v rozporu s původními dohodami) nesla hlavní odpovědnost za vedené státu.

V Maďarsku se konaly svobodné soutěživé volby do jednokomorového parlamentu v březnu a dubnu 1990. Na rozdíl od Československa a později také Polska, kde volby probíhaly podle poměrných pravidel, pro ně byla zvolena poměrně komplikovaná smíšená forma (Novák, Lebeda, 2004). Vláda křesťansky a národně orientovaných stran, která z nich vzešla, byla charakteristická značnou stabilitou. Stabilitu vykazovaly po zbytek 90. let i všechny následující maďarské vlády. Maďarsko se tímto rovněž lišilo od ostatních zemí střední Evropy (Cabada, Dvořáková, 2004).

Odrážela se v Maďarsku pozitiva plynoucí z ekonomické liberalizace, která předcházela tu politickou, nejen v hladkém prosazení demokracie, ale i v ekonomickém růstu? Důležité je zdůraznit, že se Maďarsko obdobně jako ostatní země střední Evropy nevyhnulo transformační recesi. Jeho první demokratická vláda si s sebou z minulosti přinesla stará přesvědčení o nutnosti uspokojit zejména spotřební preference voličů. Obávala se totiž případných občanských nepokojů (Kornai, 1996). Zvolila proto gradualistický přístup k transformaci. Vyhýbala se činění zásadnějších kroků směrem k makroekonomické stabilizaci. Výsledkem byl enormně rostoucí rozpočtový deficit.⁵ Jeho negativa spočívala v prosazení tzv. vytěšňovacího efektu (crowding-out effect). V jeho důsledku se odčerpává kapitál od soukromých subjektů. Nižší tvorba kapitálu vede v budoucnosti dle ekonomické teorie k poklesu výkonnosti hospodářství. Naproti tomu vytvořené stabilní politické prostředí přitahovalo do maďarské ekonomiky kapitál ze zahraničí. Maďarsko v tomto období představovalo největšího příjemce zahraničních investic mezi zeměmi střední Evropy. Zahraniční investoři poskytovali nejen kapitál a moderní technologie, ale kladli také nové požadavky na pracovní sílu (Fóti, 2005), (Kertesi, Kőllő, 2001). Produktivita maďarského hospodářství se zvyšovala, což vytvářelo příznivé podmínky pro jeho budoucí růst. Bezproblémový přechod k demokracii tedy měl na maďarské hospodářství z politického úhlu pohledu jak negativní, tak i pozitivní efekt.

Suverénním vítězem parlamentních voleb v Československu se v červnu 1990 stalo Občanské fórum v české části federace a Veřejnost proti násilí na Slovensku (Pšejja, 2005). Politickou stabilitu jmenované federální vlády pak během jejich funkčního období nenarušily ani spory mezi představiteli české a slovenské částí federace, ani rozštěpení obou hnutí na různě ideologicky založené politické strany.

První plně demokratické volby se v Polsku konaly až v roce 1991 (tj. nejpозději mezi námi sledovanými zeměmi). Nadměrná proporčnost volebního systému⁶ však způsobila, že sestavování

5 Příčiny prohlubujících se deficitů se nacházely jak na straně příjmů, tak i výdajů. Snížení výkonu maďarské ekonomiky se projevilo poklesem příjmů do státního rozpočtu. Na straně výdajů rozpočet zatěžovala nutnost splácet velký zahraniční dluh, rostoucí zátěž spojená se štedrými platbami sociálního zabezpečení v důsledku rostoucí nezaměstnanosti, požadavky na zvýšení penzí, snaha zabránit příliší velkému poklesu reálných mezd, atd. (Stephan, 1999).

6 Neexistence uzavírací klauzule způsobila, že po sečtení volebních hlasů proniklo do dolní kontroly parlamentu 29 politických subjektů.

vlády bylo značně problematické (Strmiska a kol., 2005). Následně vzniklé vlády byly velmi nestabilní a měly krátkou existenci. Po pádu druhé z nich se rozhodl polský prezident vypsat předčasné volby.

V Československu druhé demokratické parlamentní volby v roce 1992 předznamenaly rozpad federace. Transformace obecně dopadla na Slovensko tvrdším způsobem. Politici na Slovensku si uvědomovali negativní rozpoložení svých potenciálních voličů, a proto ještě naléhavěji začali volat po posílení jejich vlivu v rámci federace. Mnozí z nich také prosazovali zpomalení tempa liberalizace a privatizace spolu s méně restriktivní hospodářskou politikou, která měla umožnit poskytnout občanům vyšší sociální ochranu. Celé této nelehké situace dokázalo na slovenské politické scéně využít ve svůj prospěch Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS). Radikálně apelovalo na obranu slovenských národních zájmů a zmírnění sociálních dopadů ekonomické transformace (Strmiska a kol., 2005). Ve volbách mělo HZDS velký úspěch. V České republice naopak vyhrála pravicově orientovaná ODS. Odstředivé tendence mezi vládnoucími politickými stranami byly tak velké, že jediným schůdným řešením se stal rozpad federace na dvě samostatné republiky k 31. 12. 1992.

V Polsku v předčasných parlamentních volbách v roce 1993 vyhrála postkomunistická levice. O rok později se stal v Maďarsku vítězem voleb rovněž levicový politický subjekt, který vznikl z bývalé komunistické strany. Rozhodování polských voličů se v případě ekonomické problematiky odvíjelo zejména od nárůstu příjmové nerovnosti ve společnosti (Rutkowski, 1998). V případě Maďarska byli voliči pravděpodobně na základě zkušeností z minulosti přesvědčeni, že postkomunistická levice bude mít lepší předpoklady pro řešení narůstajících problémů hospodářství. Navíc levicová orientace strany měla být pro voliče zárukou, že zavedení případných úsporných opatření pro ně nebude tak bolestivé (Kornai, 1996). Polská i maďarská vláda levicových stran neohrožily demokracii v těchto zemích.⁷ Nevyplnily se také obavy, že by jejich hospodářská politika mohla vést ke vážnému zpomalení tempa transformace, čímž by byl ohrožen růstový potenciál ekonomik. V Polsku sice vláda levice vedla ke změně rychlosti a směru transformace, ale základní závazky přijaté ve vztahu k tržní ekonomice a liberálním politikám se nezměnily (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). Hlavní odlišností této vlády byla její vyšší míra přihlížení k sociálním aspektům transformace. Maďarská levice musela přes počáteční váhání (způsobené jejím ideologickým zaměřením) přistoupit k zásadní makroekonomické stabilizaci ekonomiky. V následujících letech obnovila její konkurenceschopnost. Maďarské i polské levicové strany tak před veřejností potvrdily vážnost svého mínění přeměnit se v levicové strany západoevropského typu. Kolodko (2000) se pozastavuje nad pochybnostmi, které v institucích a organizacích západní Evropy (včetně řady levicových vlád) vyvolávaly transformované postkomunistické politické strany. Na příkladech konkrétních úspěchů dokládá jejich neopodstatněnost.

Nakolik se však ekonomické záležitosti skutečně promítly do rozhodování voličů? Harper (1999) ve své studii dospívá k závěru, že navzdory očekávaním měly ekonomické faktory přinejlepším mírný vliv na volební preference stran. Maďarské voliče zajímaly spíše názory politických stran na podobu uspořádání maďarského státu, na vztah k minulosti Maďarska, na postoje ke křesťanské tradice, na řešení problematiky maďarských menšin v zahraničí, atd. Politické soupeření tedy bylo spojeno s kulturně-teritoriální dimenzí.

Otázkou zůstává, zda bychom dosáhli obdobných výsledků jako v Harperově studii i u dalších zemí střední Evropy. Harperova zjištění mohou nepřímo potvrzovat skutečnost, že témata, kterým voliči přikládali během svého rozhodování význam, odrážela převládající linie štěpení v maďarské společnosti. V Polsku nebo na Slovensku obdobně jako v Maďarsku totiž v devadesátých

⁷ Demokracie, resp. demokratické zřízení, je založeno na principu podřízení menšiny většině a uznání rovnosti, svobod a politických práv občanů (David, 1999).

letech převládaly (nebo byly rovněž silné) jiné linie štěpení společnosti než právě linie socioekonomická. V Polsku byla po celá devadesátá léta socioekonomická konfliktní linie částečně zastíněna politicky významnou linií vztahu k minulosti (resp. komunismu), linií stát–církve a linií město-venkov (Cabada, Dvořáková, 2004). Na Slovensku se dle politologických výzkumů stala socioekonomická konfliktní linie primární s volbami v roce 2002. Silnou však nadále zůstala konfliktní linie církev–stát (Strmiska a kol., 2005).

Potlačení ekonomických otázek v rozhodování voličů mohlo souviset se skutečností, že zde ho-voříme o tzv. transformujících se zemích. Demokracie v těchto zemích trvala pouze krátce. U je-jich občanů se intenzivně projevovaly různorodé zájmy (přesvědčení), které u nich mohly ekono-mickou problematiku na čas odsunout do pozadí. Pokud by se však i v budoucnu rozhodování voličů odvíjelo ve vyšší míře od jiných linií štěpení než té socioekonomické, mohl by být narušen jeden z tichých předpokladů řady soudobých politicko-ekonomických studií (včetně tohoto textu). Ekonomické otázky mají podle tohoto předpokladu pro voliče značný význam.

Po rozpadu Československa se slovenský politický systém potýkal se velkou nestabilitou. Její příčiny se nacházely v rovině nedostatečné zkušenosti s vlastním státním zřízením, v neexistenci elity schopné najít kompromis, ve vysokém stupni etnické heterogenity a historicky podmíněném ekonomickém vývoji (Mesežnikov, Gyárfášová, 2004). Vládě HZDS byla v roce 1994 vyslovena nedůvěra. Do předčasných parlamentních voleb v témže roce stát vedla značně ideologicky hete-rogení koaliční vláda složená s dřívějších opozičních stran. (Kubát a kol., 2004).

Opětovné vítězství HZDS ve volbách v roce 1994 znamenalo pro Slovensko počátek regresivní-ho vývoje jeho demokratických standardů (Kubát a kol., 2004). Nerespektování politických a ob-čanských práv spolu s manipulativním užíváním moci vládní elitou patřily mezi příčiny zpomale-ní výkonnosti slovenské ekonomiky počínaje rokem 1997.⁸ Mezinárodní instituce vnímaly vývoj na Slovensku negativně. Zamýšlený vstup Slovenska do Evropské unie či NATO se z pohledu zúčastněných stran v tomto období oddálil. Určitým paradoxem ovšem je, že vláda let 1994–1998 byla až do konce námi sledovaného období nejstabilnějším vládním uskupením na Slovensku. Po celé čtyřleté období vládla v nezměněném stranickém složení a udržela si potřebnou většinu v parlamentu.

V České republice po rozpadu federace vytvrvala naopak pravicová koaliční vláda v úřadu až do konce funkčního období. Po parlamentních volbách v roce 1996 její strany vytvořily vládu i napodruhé. Vláda ovšem tentokrát disponovala pouze menšinovým zastoupením v parlamentu. Pravicová vláda se od počátku svého působení potýkala s řadou problémů (vnitřními spory uvnitř koalice a samotných stran, neprůhledností financování politických stran, propuknutím měnové krize), které nakonec vedly k odstoupení dvou menších koaličních subjektů z vlády a k jejímu pádu (Pšeja, 2005). Počátkem ledna 1998 byla proto prezidentem republiky jmenována menšinová dočasná tzv. poloúřednická vláda (Novák, Lebeda, 2004).

Fidrmuc (2000) uvádí ve své studii zajímavý závěr. Parlamentní volby ve všech čtyřech sledo-vaných zemích, kterým jsme se doposud věnovali, měly podle jeho názoru především charakter referend o rychlosti reforem a o všeobecné reformní strategii. Budeme-li respektovat předpoklad,

8 Konkrétně vláda Vladimíra Mečiaru nerespektovala rozhodnutí ústavního soudu, přesouvala pravomoci ze státní samosprávy na centrální úroveň, manipulovala médii, uchýlovala se k téměř mafiánským praktikám, když zneužívala tajné služby a policii k boji proti svým odpůrcům, atd. (Cabada, Dvořáková, 2004 či Schimmelfennig, Engert, Knobe, 2003). Provádění kontroly činnosti vlády moci zákonodárnou bylo díky opatřením vládních stran ztíženo. Vazba mezi vládou a vybranými zájmovými skupinami se stala intenzivnější, neboť tyto skupiny se veskrze obávaly zahraniční konkurence. Tyto zájmové skupiny rovněž od státu požadovaly záruky a finanční prostředky výměnou za osobní zisky politiků nebo za podporu ve volební kampani (Mesežnikov, Gyárfášová, 2004). Vláda proto odkládala institucionální reformy, které by ekonomické subjekty motivovaly k vyšší efektivitě. Zavdávala takto příčinu ke snižování konkurenceschopnosti slovenského hospodářství. Vyhovnění požadavkům zájmových skupin také vedlo k výraznějšímu uvolnění fiskální politiky.

že ekonomická problematika má pro voliče význam, znamená to, že voliči se na ekonomiku soustředili jako na celek (tj neorientovali se podle své osobní finanční situace). Nehodnotili politiky pouze na základě jejich kompetentnosti během uplynulého volebního období, ale i podle jejich schopnosti řídit zemi v budoucnu. Prozíravost voličů, kteří rozhodují o budoucí reprezentaci jejich státu, můžeme tedy zařadit mezi jeden z klíčů k vytvoření podmínek pro lepší výkonnost ekonomik. Studie Fidrmuce (2000) je pak jedním z příkladů, z kterých tento předpoklad přímo či nepřímo vyplývá.

Před polskými parlamentními volbami v roce 1997 si pravicová část politického spektra uvědomila, že její případný úspěch ve volbách bude závislý na schopnosti sjednotit se. Odborový svaz Solidarita inicioval vytvoření volební koalice s názvem Volební akce Solidarita (AWS). Sdružovala v sobě přes čtyři desítky názorově heterogenních politických subjektů, z nichž jedna část měla blízký vztah právě k odborovému hnutí a druhá k církvi. Tento krok se AWS vyplatil a volby vyhrála (Stmiska a kol., 2005). Do vlády vstoupila společně s jinou menší pravicovou politickou stranou. Strany vládní koalice stmelovalo silné protikomunistické přesvědčení jejích členů, ale rozcházely se v názorech na hospodářskou politiku. Prosazení typicky „pravicové“ hospodářské politiky bránil odpor některých členů AWS, když hlasovali v dolní komoře parlamentu proti návrhům vlády (Cabada, Dvořáková, 2004).

Stabilitu polské vlády dále narušila výrazná ztráta popularity u voličů. Byla způsobena nepopulárnými opatřeními, která souvisela s rozsáhlou reformou veřejných služeb (Belka, 2001). Rovněž se na ní podepsala zhoršující se ekonomická situace v důsledku krize v Rusku. V roce 2000 se vládní koalice rozpadla. S ohledem na blížící se parlamentní volby však umožnily ostatní politické strany přetrvat AWS v úřadu v podobě jednobarevné menšinové vlády (Cabada, Dvořáková, 2004). AWS ve snaze alespoň částečně získat zpět podporu voličů přistoupila k rozsáhlým veřejným výdajům, které poškozovaly zdraví polských veřejných financí (Artis, Banerjee, Marcellino, 2006). Upřednostnila tak své krátkodobé politické cíle bez zhodnocení dlouhodobých ekonomických důsledků.

OECD ve své zprávě o stavu ekonomiky Maďarska z roku 2002 uvedla, že i zde příčiny prohlubujících se deficitů státního rozpočtu nesouvisely pouze s nižší výkonností mezinárodních ekonomik, ale také se zneužitím veřejných financí vládou pro politické účely. Vládní koalice dvou pravicových stran, která vítězně vzešla z maďarských parlamentních voleb v roce 1998, totiž musela v letech 2001 a 2002 několikrát upravovat díky své velmi expanzivní fiskální politice návrhy státních rozpočtů.

Můžeme proto předpokládat, že zmíněné vlády svým chováním vytvořily podmínky pro ovlivnění jejich ekonomik fenoménem nazvaným politicko-rozpočtový cyklus. Vyznačuje se opakovaným cíleným zneužitím veřejných financí⁹ před volbami za účelem znovuzvolení vlád. V současnosti již existují tři generace modelů, které se tímto fenoménem zabývaly (Mink, Haan, 2005). Platnost našeho předpokladu může být doložena studiem Brender, Drazen (2004)¹⁰ a Shi, Svensson (2006).¹¹ Jejich výsledky vypovídají o tom, že země s krátkodobou demokratickou historií mají větší sklon vytvářet politicko-rozpočtové cykly. Příčiny cyklů autoři vidí zejména v krátkodobé zkušenosti občanů s volebním procesem a jejich horší informovaností, která souvisí s rozvojem nezávislých médií. Přitom platí, že čím méně jsou si vlády jisté svým znovuzvolením, tím více jsou ochotny riskovat, protože případné břemeno nápravy pošramocených veřejných financí převezme jejich nástupce. Ke vzniku politicko-rozpočtových cyklů v zemích střední Evropy pravděpodobně přispěl i vybraný politický (resp. volební) systém. Jak uvádí studie Persson, Roland,

9 Zneužití může mít podobu prohloubení rozpočtových deficitů nebo nárůstu veřejných výdajů či poklesu veřejných příjmů z důvodu snížení daní bez významnějšího vlivu na celkový stav rozpočtového deficitu.

10 V širokém vzorku zemí zastoupeném v této studii se nacházely i státy střední Evropy.

11 V této studii bylo mezi zkoumané země zařazeno Maďarsko.

Tabellini (2006), zastoupení poměrných prvků ve volebním systému vede ke vzniku koaličních vlád, které mají sklon utrácet více finančních prostředků než vlády reprezentované jedinou politickou stranou. Poměrný volební systém je pak typický spíše pro parlamentní volební systémy, které se v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku vyskytovaly. Efekty iniciace politicko-rozpočtových cyklů na dlouhodobý růst ekonomik (na rozdíl od růstu krátkodobého) však nejsou přesně známy. V mnoha případech je obtížné empiricky dokázat samotnou politickou manipulaci ekonomikou. Předpokládá se však, že tato selhání vlád mají z hlediska dlouhodobého negativní vliv na míru investic a tím i na lepší výkonnost hospodářství (Converse, Kapstein, 2006).

Určité náznaky snahy ovlivnit některé skupiny voličů veřejnými finančními prostředky se objevily také na konci volebního období let 1998–2002 v České republice. V předčasných parlamentních volbách v roce 1998 zvítězila levicová Česká strana sociálně demokratická (ČSSD). Aby zabezpečila akceschopnost své vlády, uzavřela tzv. opoziční smlouvu s pravicovou a současně tehdejší druhou nejsilnější parlamentní stranou (Novák, Lebeda, 2004). Během procesu dokončení transformace a snahy o obnovení vyššího růstu ekonomiky byla tudíž tato vláda limitována nutností hledat konsensus mezi všemi politickými subjekty zastoupenými v parlamentu. Kdyby ovšem opoziční smlouva nevznikla, prožila by pravděpodobně Česká republika období střídání vlád, politické nestability a předčasných voleb, což by neumožnilo dostat hospodářství z tehdejší recese.

Na Slovensku přinutil opozici nesouhlas s politikou vlády ve volebním období 1994–1998 k intenzivní spolupráci, a to bez ohledu na ideologické odlišnosti politických stran v ní zastoupených a na osobní nevraživost mezi jejími členy (Strmiska a kol., 2005). Bývalé vládní HZDS v parlamentních volbách v roce 1998 předstihlo o necelé jedno procento hlasů druhou nejúspěšnější Slovenskou demokratickou koalici (SDK).¹² Nenašlo ovšem partnera, který by s ním byl ochoten sestavit vládu při dostatečném počtu mandátů v parlamentu.¹³ Novou vládu proto vytvořily politické strany tzv. antimečiarovské opozice (Cabada, Dvořáková, 2004). Strany navzájem stmelovala vize návratu k neautoritativnímu stylu vlády, dodržování práv a provedení rozsáhlých ekonomických reforem. Tuto vizi se jim nakonec podařilo naplnit. Stranám antimečiarovské opozice ve volbách také mimo jiné napomohlo vyjádření podpory pro vstup Slovenska do Evropské unie. Korespondovalo s názorem nezanedbatelné části slovenských voličů.

Vstup do Evropské unie se stal rovněž důležitým motivem diskuzí během volební kampaně před parlamentními volbami v roce 2001 v Polsku. Při rozpadu pravicové části polského stranického systému a při integračních procesech v jeho levé části vytvořilo toto téma prostor pro zviditelnění nových politických subjektů (Kubát, 2005). Především Liga polských rodin (LPR) a Sebeobrana Polské republiky (SRP) oslovily politicky nepokrytý podíl voličstva, který se vyznačoval euroskeptismem (Markowski, Tucker, 2006). Ve zmíněných volbách obdržely tyto politické strany 18,1 % z celkového počtu hlasů. Vítězem voleb se stal s drtivým náskokem Svaz demokratické levice (SLD) – Unie práce (UP). Byl však nucen vytvořit vládní koalici s Polskou lidovou stranou (PSL) (Strmiska a kol., 2005). Spolupráce postkomunistické levice však nebyla tak úspěšná jako v letech 1993–1997. Narůstající rozdíly v názorech právě ve vztahu k Evropské unii vedly k rozpadu koalice v roce 2003. Do konce volebního období působila v úřadu tzv. poloúřednická vláda, která měla za cíl částečně stabilizovat polský politický systém.

Naopak v Maďarsku konsensus mezi politickými stranami o neexistenci jiné alternativy, než je připojení k Evropské unii, způsobil, že toto téma nezasáhlo výrazně do volební soutěže

12 SDK bylo oním účelových spojeným vybraných slovenských opozičních stran, které vzniklo za účelem porazit HZDS ve volbách.

13 K vítězství mu tak nepomohla ani novela volebního zákona, kterou v tajnosti spolu s koaličním partnerem schválilo těsně před volbami, aby v co nejvyšší míře znemožnilo opozičním stranám vypořádat se s nově vzniklými podmínkami.

v roce 2002 (Fólsz, Tóka, 2004). Vítězně z ní vzešla a vlády se ujala maďarská levice. V roce 2004 sice došlo k výměně na postu předsedy vlády, avšak vláda nadále pokračovala ve výkonu své funkce v nezměněném stranickém složení. Maďarský politický systém si nadále udržoval svoji vysokou stabilitu (Strmiska a kol., 2005).

Maďarský politický systém se tak lišil především od polského a slovenského politického systému. Jejich stranické systémy po celá 90. léta a roky následující trpěly nízkou institucionální zakotveností. Potýkaly se s intenzivním dělením, zánikem a vznikem nových politických subjektů, které se orientovaly v řadě případů na krátkodobý úspěch bez viditelné snahy se v politickém systému etablovat. Z voleb vzešlé koaliční vlády pak trpěly nestabilitou ve smyslu vlastní soudržnosti i adekvátní podpory na parlamentní úrovni.

V letech 2002–2006 například tato skutečnost na Slovensku ve vyšší míře zkomplikovala ekonomické reformy prováděné vládou. Pravicově orientovaná koaliční vláda, která se zformovala po parlamentních volbách v roce 2002, se totiž zavázala k jejich pokračování. Přes nelehkou politickou situaci se ovšem vládě podařilo slovenské hospodářství nastartovat obdivuhodným způsobem. Jeho růst dosahoval pro mnohé záviděníhodných hodnot (Okáli, Frank, Gabrielová, Kormanová, Moray, Outrata, 2005 či Okáli, 2006).

V České republice se v volbách v roce 2002 podařilo ČSSD obhájit postavení nejsilnější parlamentní politické strany. Působení této levicové strany u moci bylo ovšem tentokrát politicky méně úspěšné. Pro vládnutí si zvolila značně heterogenní formu koaliční spolupráce se dvěma menšími politickými subjekty. Zranitelnost a nefunkčnost vlády se neskrývala jen v různých názorových postojích jejích členů, ale i v nejmenší možné většině v parlamentu. Tato vláda byla značně nestabilní. Mezi její dva prioritní cíle patřilo zdárné dokončení příprav na vstup do Evropské unie a ozdravení veřejných financí. První z nich se jí zdařilo, druhý byl po bouřlivé politické debatě naplňován spíše pozvolna.

Do Evropské unie vstoupily Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko společně s dalšími státy v první polovině roku 2004.

Touha zemí patřit mezi členy této mezinárodní organizace v nich vytvářela potřebu intenzivněji posilovat jejich demokratické principy. Proces demokratické konsolidace byl totiž Evropskou unií pečlivě monitorován (Pridam, 2002). Představoval důležité hodnotící měřítko pro přijetí do ní.

Protože se středoevropským zemím dařilo demokracii uspokojivě rozvíjet, směřoval vliv Evropské unie především do oblasti ekonomické. Cílem Evropské unie bylo odstranit v těchto zemích bariéry a neefektivnosti na institucionální úrovni, které bránily jejich ekonomikám v lepším prosazení tržních mechanismů. Posílena měla být jejich konkurenceschopnost.

Uplatnění demokratických principů (a to nejen v rámci politického systému) přispělo k tomu, jakým způsobem hospodářství zemí střední Evropy rostla. Všechny země si totiž shodně na počátku 90. let prošly transformační recesí. V následujících letech pak zažívaly období klasického kolísání výkonnosti ekonomik. Důležité z hlediska růstu ovšem bylo, že existoval trend, který poukazoval na zlepšení v rámci akumulace výrobních faktorů a jejich produktivity. Demokracie tak vytvářela předpoklady pro vhodné institucionální podmínky, které měly přispívat k udržitelnosti dlouhodobého růstu ekonomik.

Země střední Evropy zaznamenaly nárůst lidského kapitálu. Přesto se tato oblast rozvoje ekonomik stále vyznačovala značnými nedostatky a prostorem pro zlepšení. Nedostatky často vyplývaly z nevhodného nastavení trhů práce a neschopnosti vzdělávacích systémů reagovat na nové potřeby pracovního trhu.

Ke změnám na institucionální úrovni v jednotlivých ekonomikách významně přispívala i akumulace fyzického kapitálu. Rozšiřující se příliv zahraničního kapitálu s sebou přinášel nové technologie, výrobní postupy, pracovní návyky, které zvyšovaly produktivitu jak kapitálu, tak i práce.

Následně pod tlakem konkurenčního boje přecházely i do domácích ekonomických subjektů a byly stále zdokonalovány.

Akumulace výrobního faktoru práce se ve středoevropských zemích s technologickým rozvojem postupně snižovala.

Celková produktivita výrobních faktorů rostla. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko tak po pádu komunismu díky součinnosti politické a ekonomické liberalizace plynule přešly od extenzivního růstu ekonomik k intenzivnímu. Potvrdily se závěry studie Pinta, Timmonse (2005), že v zemích s demokratickou formou vlády se snižuje akumulace výrobního faktoru práce, roste akumulace lidského kapitálu a zvyšuje se jejich celková produktivita. Přes množství nedostatků, zde existovala snaha vlád vylepšit tržní prostředí s cílem zvýšit v mezinárodním měřítku konkurenceschopnost jejich ekonomik.

1.8.3. Závěr

Demokratický politický systém byl prospěšný pro tvorbu podmínek, které měly za cíl zvyšovat konkurenceschopnost středoevropských ekonomik. Proměna formálních i neformálních institucí se projevila lepším využitím výrobních faktorů práce a kapitálu. Ekonomické subjekty zaváděly nové výrobní technologie a pracovní postupy. Ekonomiky se oprostily od extenzivní formy růstu. Včlenění principu svobody do politického a ekonomického systému nemělo vliv na míru, jakou země střední Evropy rostly. Ta kolísala v závislosti na aktuálních událostech uvnitř nich samých i v zahraničí. Důležitý byl trend formy zvyšování výkonnosti ekonomik. Ten byl pozitivní. Postupné prosazování demokratické konsolidace (přes veškeré odchylky a těžkosti) podporovalo rozvoj tržního prostředí a naopak.

Příkladem často nelehkého politického vývoje může být nestabilita vlád, která se vyskytovala v České republice či v Polsku a na Slovensku. Její příčiny pramenily z nastavení volebních systémů, z nízké zakotvenosti politických subjektů ve stranických systémech, atd. Nestabilita některých vlád těchto zemí bránila snadnějšímu prosazení vhodných hospodářských politik. Na případu slovenských vlád v letech 1998–2002 a 2002–2006 se však lze přesvědčit, že přesto bylo dosaženo výsledků, které obdivuhodně nastrovaly růst této ekonomiky. Nestabilita vlád tedy automaticky nevedla k horším hospodářským výsledkům. Důležitá byla snaha nalézt konsensus v rámci širokého stranického spektra a prosadit nezbytná opatření i přes nejistotu udržení se u politické moci.

Nakolik bude do výkonnosti hospodářství zemí Střední Evropy z hlediska dlouhodobého promlouvat zmíněný fenomén politicko-rozpočtového cyklu, nelze v současnosti s určitostí říci. Krátkodobě ovšem tento typ selhání vlád veřejným financím a ekonomikám jako celku příliš neprospívá. Před problémem narůstajícího zadlužení státu stála nejedna z jejich soudobých vlád.

1.9. Regulace

Z pohledu nové institucionální ekonomie, politické ekonomie regulace, teorie veřejné volby či konstituční ekonomie je výše a především kvalita uplatňovaných regulačních opatření jednou z determinant dlouhodobé růstové výkonnosti země. Dlouhodobou růstovou výkonnost můžeme potom v nejširším slova smyslu ztotožnit s konkurenční schopností země.

Regulace má své místo tam, kde trh není schopen zajistit optimální alokaci zdrojů. Potřeba regulace je úzce spjata s existencí veřejných statků, externalit, přirozených monopolů, nedostatkem konkurence a nedokonalými informacemi. Nutno si ovšem uvědomit, že neexistuje „ideální regulace“ a v podstatě každá uplatňovaná regulace je spojena s dodatečnými náklady. Regulace je spojena s problémem získávání renty („rent-seeking“), problémem zastoupení (principal agency-problem), morálního hazardu, vede k růstu transakčních nákladů.

Místo pro regulaci se otvírá pouze tam, kde trh selhává. Z hlediska konkurenční schopnosti jak jednotlivých podniků, tak i ekonomiky jako celku je velmi důležitá nejen celková míra regulace, důležitou roli hraje především její kvalita. Regulace by neměla firmy nadměrně časově ani finančně zatěžovat, aplikovaná regulační opatření by měla být jasná a jednoduchá, role regulátora jednoznačně vymezena tak, aby neumožňovala zneužití. Regulace by měla přispívat k růstu ekonomické efektivnosti a neměla by vyvolávat nadměrný růst transakčních nákladů podnikatele. V takovém případě vytváří aplikovaná regulace vhodné prostředí pro podnikání a růst konkurenční schopnosti domácích podniků.

Nutno upozornit, že pod pojmem regulace bývá často zahrnována celá řada aktivit nejen vlády, ale nejrůznějších i jednotlivých ekonomických subjektů. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) definuje regulaci jako soubor rozmanitých nástrojů, pomocí nichž vláda uvaluje požadavky na podniky a obyvatele (OECD, 1997). Braithwaite a Drahos ztotožňují regulaci s normami, standardy, principy a pravidly, které řídí vzájemné vztahy a jejich vynucení. Regulace zde není omezena pouze na činnost vlády, ale regulací jsou nazývány všechny formální a neformální instituce, tedy i kultura, zvyklosti či náboženství (Braithwaite – Drahos, 2000).

V dalším textu je regulace pojímána v užším slova smyslu. Regulací jsou rozuměny aktivity vlády, jejichž cílem je ovlivnit chování ekonomických subjektů a které přímo ovlivňují činnost podniků. Rozlišována je ekonomická regulace a regulace podnikatelského prostředí. Do ekonomické regulace spadají opatření podporující konkurenční prostředí v zemi, regulace monopolů, cenová regulace, přímé zasahování státu do činnosti jednotlivých podniků a regulace zahraničního obchodu. Do skupiny regulace podnikatelského prostředí potom veškerá opatření, která kladou určité administrativní, finanční či časové nároky na podniky. Spadají sem tedy i veškerá opatření sociální regulace.

Tato kapitola je zaměřena na analýzu regulace a deregulace v zemích V-4 v období 1990–2006. Jen okrajová pozornost je věnována regulaci zahraničního obchodu. Této oblasti je v monografii vyhrazena samostatná kapitola. V úvodu kapitoly je popsán a komparován stav regulace v zemích Visegrádské čtyřky (V-4) na konci 80. let, tedy v období, kdy všechny země V-4 nastoupily na cestu k tržnímu hospodářství. Druhá část postihuje hlavní vývojové trendy a rozdíly v oblasti regulace a hodnotí vývoj rozsahu a kvality regulace v zemích V-4. Pro přehlednost je tato podrobněji vnitřně členěna. Nejdříve je analyzován vývoj ekonomické regulace, následně regulace podnikatelského prostředí. V závěru je potom zhodnocen vývoj celkové výše a kvality regulace a vliv vývojových trendů v oblasti regulace na celkovou konkurenční schopnost zkoumaných ekonomik. V závěrečné kapitole je popsán současný stav regulace v zemích V-4, zachyceny jsou společné znaky a hlavní rozdíly v regulaci uplatňované v zemích V-4.

1.9.1. Vývoj regulace v období 1990–2006

1.9.1.1. Situace na konci 80. let

Všechny země Visegrádské čtyřky byly až do konce 80. let 20. století centrálně plánovanými ekonomikami. Téměř veškeré ekonomické aktivity v těchto zemích podléhaly extrémní podobě regulace. Uplatňovaný systém centrálního plánování se ovšem v jednotlivých zemích více či méně lišil.

Konec 80. a počátek 90. let dvacátého století se ve všech zemích V-4 nesl ve znamení velkých systémových změn. Československo, Polsko a Maďarsko zahájilo do té doby unikátní proces ekonomické transformace z centrálně plánovaného na tržní hospodářství. Stejně jako se lišil systém centrálního plánování, tak byla svým způsobem unikátní i transformace realizovaná v jednotlivých zemích.

Československo bylo na konci 80. let striktně centrálně plánovanou ekonomikou, založeno na společenském vlastnictví výrobních faktorů a ekonomickém rozhodování postaveném na direktivním státním plánování. Soukromý sektor téměř neexistoval. Většina ekonomických aktivit byla plánována státní plánovací komisí v soustavě národohospodářských plánů. Struktura československého hospodářství byla monopolní a činnost jednotlivých podniků byla řízena centrálním plánem, který stanovoval kdo, co, jak a pro koho bude vyrábět. Centrálním plánem byly určovány také ceny. Tyto neodrážely poměr mezi nabídkou a poptávkou. Byly převážně utvářeny na nákladovém principu a v mnoha případech díky cenovým subvencím neodrážely ani skutečné náklady. Monopolizováno bylo také bankovníctví a pojišťovnictví. V době socialismu v tehdejší Československu fungovala jednostupňová bankovní soustava. Veškerá bankovní činnost byla centralizována do Státní banky československé, která byla přímo podřízena vládě. Monopolizován byl i zahraniční obchod. Ten byl převážně orientován na trhy RVHP, obchod se západem byl silně omezen.

Na rozdíl od Československa bylo Polsko a Maďarsko na konci 80. let již jakýmsi hybridem mezi centrálním plánováním a tržní ekonomikou. Polsko a Maďarsko podnikalo významné reformní kroky již od 60. let 20. století. Cílem reformy bylo zmírnit nedostatky systému centrálního plánování a motivovat státní podniky ke zkvalitňování produkce a růstu výstupu. Do systému centrálního plánování byly postupně vnášeny tržní prvky. V Maďarsku byl v roce 1968 přijat plán reformy s názvem Nový ekonomický mechanismus. Reformy vedly k odstranění detailního centrálního plánování a přísné plánování nahradily regulací. Postupně docházelo ke zrušení závazných plánů, zrušení centrálních přidělení a liberalizaci cen. Podniky byly formálně prohlášeny za nezávislé na krátkodobých centrálních plánech, získaly autonomii v rozhodování o množství výstupu. Právo

řízení přešlo na vedení podniku, které bylo ovšem stále dosazováno shora. Další vlna reform přišla v 80. letech. Legislativně byla zakotvena svoboda podnikání a možnost zakládání soukromých společností, zmírněny byly také podmínky pro udělování licencí nutných k drobnému podnikání. Soukromý sektor byl v převážné míře tvořen řemeslníky, obchodníky či provozovateli restaurací.¹ Podnikání bylo ovšem silně regulováno. Soukromý sektor neměl možnost získat úvěry od státních bank či dotace ze státního rozpočtu, přísné a selektivní bylo udělování licencí opravňujících k podnikání, přetrvávala také stálá nejistota ohledně budoucnosti soukromého podnikání. Zcela zakázáno bylo zakládání soukromých středních či velkých podniků (Kornai, 1986). V roce 1984 byl přijat konkurenční zákon, který více méně odpovídal prostředí tržní ekonomiky. V roce 1985 došlo k dalšímu uvolnění regulace státních podniků, vedení podniků bylo nově voleno zaměstnanci. Na konci osmdesátých let byla zřízena dvoustupňová bankovní soustava, zavedena nová daňová soustava, v rámci níž fungovala daň z přidané hodnoty a systém daně z příjmu. Byl také přijat zákon o podniku, který dovoloval prodej státních podniků do soukromých rukou. Došlo k liberalizaci zahraničního obchodu a učiněny byly další pokroky v cenové liberalizaci.² Značná část cen byla vytvářena na tržním principu (již v roce 1968 bylo 58 % cen průmyslových výrobců a 21 % cen spotřebního zboží tržních) i když stát tvorbu cen reguloval (Kornai, 1996).

V Polsku došlo k nejvýraznějším změnám v systému tržní koordinace v 80. letech. V roce 1981 byl přijat zákon o podnikání, který přenesl větší rozhodovací pravomoci na podniky. Vedení podniků již nebylo dosazováno shora, ale bylo voleno zaměstnanci. Takto zvolené vedení potom rozhodovalo o objemu produkce, celkovém zaměření a strategii podniku. Legalizováno bylo také drobné soukromé podnikání (Crane, 1991). K dalším reformám došlo v letech 1988–1989 (tzv. Rakowského reformy). Státní plánování bylo omezeno na vytváření mantinelů pro působení ekonomických subjektů. Státní plánovací komise, která předtím utvářela hospodářskou politiku, byla transformována na centrální plánovací kancelář. Ta nově plnila pouze funkci dohledu nad fungováním hospodářství. Uzákoněna byla také možnost svobodně podnikat a došlo ke zrovnoprávnění podniků všech právních forem (státních a soukromých) a odstranění stropu na počet pracovníků zaměstnaných v soukromém sektoru. Reformy dále liberalizovaly zahraniční obchod (až na výjimky týkající se strategických odvětví) a kapitálové toky. Zřízena byla dvoustupňová bankovní soustava s nezávislou centrální bankou. Došlo také k uvolnění některých cen. V roce 1988 stát reguloval ceny řádově 31 % celkového obchodu (Wang, 1991).

Míra ekonomické regulace na konci 80. a počátku 90. let byla ve všech zemích V-4 vysoká. I přesto, že Maďarsko a Polsko již dříve realizovalo určité reformní kroky, které do koordinace plánem vnášely tržní prvky, míra regulace v obou zemích byla stále značná. Mnoho cen stále podléhalo striktní cenové regulaci, struktura hospodářství byla převážně monopolní, kdy hospodářství bylo složeno z velkých monopolních firem vlastněných státem. Soukromé podnikání bylo omezeno a silně regulováno. V Polsku soukromý sektor produkoval v roce 1989 cca 28 % hrubého domácího produktu, v Maďarsku byl podíl soukromého sektoru na HDP v roce 1989 cca 20 %. Československo bylo na počátku 90. let stále centrálně plánovaným hospodářstvím starého typu s minimálním podílem soukromého sektoru. V roce 1989 zde produkoval soukromý sektor jen cca 5 % HDP (Borish – Noel, 1996).

Cílem reform realizovaných na počátku 90. let 20. století v zemích V-4 bylo vytvoření tržní ekonomiky postavené na demokratickém základě. Reformy se nesly v duchu odstranění extrémní podoby regulace a nastolení nové kvality regulace, která by byla tržně konformní.

Československo a Polsko zvolily metodu šokové terapie. Transformace byla založena na rychlé liberalizaci a stabilizaci hospodářství. Maďarsko se rozhodlo pro pozvolnější přechod k tržnímu

1 Tito podnikali buď sami nebo s rodinou a několika zaměstnanci.

2 Blíže např. Kornai (1986), Hare – Radice – Swain (1981) či Kornai (1996).

hospodářství (Crane, 1991). Nicméně ať již byla zvolena jakákoli metoda transformace, tento proces s sebou nesl radikální změnu role státu v hospodářství. Úkolem vlády bylo vytvořit vhodný institucionální rámec pro působení ekonomických subjektů a dohlížet na jeho dodržování. Přímé zásahy vlády do alokace vzácných zdrojů měly být omezeny na oblasti tržního selhání.

1.9.1.2. Vývoj celkové výše a kvality regulace

Úroveň a celková kvalita regulace uplatňovaná v centrálně plánovaných ekonomikách byla silně v kontrastu s potřebami tržního hospodářství. Bylo třeba přijmout novou legislativu, vymezit nové funkce státu, provést celkovou liberalizaci hospodářství a nastolit novou kvalitu regulace. Celková deregulace hospodářství a nastolení vysoké kvality regulačních opatření tam, kde je to nezbytné ovšem nebyla procesem rychlým a jednoduchým, o čemž se přesvědčily všechny země V-4. Legislativa byla v mnoha případech přijímána ve spěchu a trpěla řadou nedostatků. Uplatňovaná regulace se tak od roku 1990 dynamicky vyvíjela s cílem odstranění zjevných nedostatků a nastolení její vyšší kvality.

Ekonomická regulace

Jak již bylo řečeno, od počátku 90. let zahájily všechny země V-4 ekonomickou transformaci. Jednou z podmínek efektivní fungování tržního hospodářství byla přeměna společenského vlastnictví na soukromé. V roce 1990 byl ve všech zemích V-4 nastartován proces privatizace. Zvolená metoda privatizace se v jednotlivých zemích V-4 výrazně lišila. Privatizace malých provozoven a drobných podniků byla realizována ve všech zemích V-4 formou aukcí. Velká privatizace nabývala v bývalém Československu podobu kupónové privatizace, druhá vlna potom převážně formu přímých prodejů. V Maďarsku a Polsku byla velká privatizace realizována zejména formou přímých prodejů, kdy v Polsku bylo upřednostňováno vedení a pracovníci podniků, v Maďarsku naopak zahraniční kapitál.

Tabulka č. 43 zachycuje vývoj podílu soukromého sektoru na vytvořeném hrubém domácím produktu v období 1990–2006. Zatímco v roce 1990 produkoval soukromý sektor v Polsku a Maďarsku jen 20 % celkové produkce a v bývalém Československu pouze málo přes 10 %, v roce 1996 se v zemích V-4 vyprodukovalo v soukromém sektoru 70 % výstupu (v Polsku o něco méně) a v roce 2006 již produkoval soukromý sektor ve všech zemích V-4 více než 3/4 veškeré produkce. O poznání nižší podíl soukromého sektoru ze zemí V-4 lze najít v Polsku.

Tabulka č. 43: Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP)

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002–2006
Česká republika	11,5	25	56	70	80	80	80
Slovensko	—	32	58	70	75	80	80
Maďarsko	20	50	60	70	80	80	80
Polsko	31	47	58	60	65	70	75

Zdroj: Borish – Noel (1996): *Private Sector Development During Transition – The Visegrad Countries*, ERBD (2007): *Transition Report 2007*

Nezbytným krokem směrem k tržnímu hospodářství a efektivní alokaci zdrojů byla cenová liberalizace. V roce 1990 byly ve všech zemích V-4 přijaty zákony o cenách, které odstartovaly cenovou liberalizaci. Dle údajů Evropské banky pro obnovu a rozvoj byla úroveň cenové liberalizace srovnatelná se západním standardem v Maďarsku již v roce 1990, v Československu o rok později a v Polsku v roce 1992. Vláda si ve všech zemích ponechala možnost zasahovat do tržní tvorby cen

jen ve vybraných případech. Na začátku roku 1993 tak ve všech zemích V-4 cenové regulaci podléhaly jen ceny v síťových a monopolizovaných odvětvích, které čekaly na restrukturalizaci a privatizaci a ceny komodit s výrazným sociálním dopadem. Cenová regulace byla postupně uvolňována, země přecházely k mírnějším nástrojům cenové regulace (k věcně usměrňovaným cenám).

Postup cenové liberalizace ilustruje tabulka č. 44, která zachycuje vývoj počtu regulovaných cen v koši 15 komodit v období 1989–2005 (údaje pro rok 2006 nebyly bohužel k dispozici). V roce 1989 je ve všech zemích V-4 regulována značná část koše, úroveň cenové regulace se v jednotlivých zemích ovšem liší. V roce 2005 jsou již ve všech zemích V-4 regulovány ceny jen 1 až 2 komodit z koše 15 posuzovaných.

Tabulka č. 44: Počet regulovaných cen z koše 15 komodit*

	1989	1990	1991	1992	1993 až 1994	1995 až 1996	1997	1998 až 1999	2000 až 2002	2003	2004 až 2005
Česká rep.	15	15	9	4	4	4	2	2	2	1	1
Maďarsko	7	7	6	4	2	2	2	2	2	2	2
Polsko	10	4	3	3	3	2	2	1	1	1	1
Slovensko	15	15	9	5	5	5	5	4	3	3	2

Poznámka: *) Koš se skládá z mouky, chleba, mléka, benzínu, bavlněné látky, bot, papíru, aut, televize, cementu, oceli, uhlí, dřeva, nájmu a vnitřní autobusové dopravy.

Zdroj: EBRD (2006): *Transition Report 2006*

Od počátku 90. let byly také vytvářeny podmínky pro nastolení konkurenčního prostředí, které by stimulovalo efektivní alokaci zdrojů. Zatímco v Maďarsku již jakási legislativa upravující konkurenční prostředí existovala, v ostatních zemích V-4 byla na počátku 90. let ve spěchu přijímána. V Polsku byl přijat antimonopolní zákon v roce 1990, v Československu o rok později. Také v Maďarsku došlo k úpravě stávající legislativy, která ne zcela odpovídala novým podmínkám. Nejvýraznější změny tato zaznamenala v roce 1990 a 1996. Ve všech zemích byl pověřen dohledem nad ochranou hospodářské soutěže dříve či později nezávislý regulátor. K výrazným změnám v legislativě upravující hospodářskou soutěž došlo na počátku 21. století. Motorem těchto změn byla příprava všech zemí V-4 na členství v Evropské unii. Legislativa v oblasti ochrany hospodářské soutěže tak byla postupně přizpůsobena evropskému standardu. V Polsku byl v roce 2000 přijat nový konkurenční zákon, v České republice a na Slovensku o rok později, v roce 2001. Maďarsko potřebné legislativní změny implementovalo novelou zákona z roku 2004. Ve všech zemích došlo ke zjednodušení regulace a snížení celkové administrativní náročnosti pro podniky.

K výrazným změnám došlo ve sledovaném období také v oblasti síťových odvětví. Tyto na počátku 90. let podléhaly silné regulaci, která byla postupně zmírňována. Regulace pozvolna přecházela pod správu nezávislého regulátora. Výrazné změny v oblasti regulace síťových odvětví přinesl počátek 21. století. Deregulace síťových odvětví úzce souvisela s přípravou zemí V-4 na vstup do Evropské unie. S cílem sladění legislativy s právem Společenství byly přijímány nové zákony upravující oblast síťových odvětví či novelizována stávající legislativa. V oblasti energetiky došlo k oddělení distribuce a výroby energie a konečný odběratel dostal možnost volby dodavatele. Regulace zůstala zachována v oblasti distribuce jako síťovém odvětví. Oblast výroby byla postupně deregulována. Cenová regulace výroby byla omezena na případ nedostatečné konkurence v odvětví.³ Zatímco v České republice, Maďarsku a Polsku byly postupně přijaty zákony na základě

3 V Polsku vytvořil podmínky pro deregulaci trhu s elektrickou energií již zákon z roku 1997. V České republice zákon z roku 2000 a na Slovensku a v Maďarsku zákon z roku 2001.

kterých docházelo k deregulaci trhu nejdříve s elektrickou energií, potom plynem a nakonec teplem, Slovenská republika volila jinou cestu. Oblast energetiky byla upravena zákonem o regulaci v síťových odvětvích. Regulací byly ve všech zemích pověřeni nezávislí regulátoři. K deregulačním krokům došlo i v oblasti telekomunikací. Byl umožněn volný vstup do dříve regulovaného odvětví telekomunikace a regulací byl i tady ve všech zemích V-4 pověřen nezávislý regulátor.

Postup celkového procesu deregulace a nastolení nové kvality regulace v zemích V-4 lze zachytit pomocí tzv. ukazatelů transformace, publikovaných Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj (EBRD). Tabulka č. 45 zachycuje, kdy byla uplatňovaná regulace v daných oblastech již srovnatelná s úrovní regulace ve vyspělých tržních ekonomikách.

Tabulka č. 45: Vývoj ukazatelů transformace v období 1990–2006

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
velká privatizace					CR	HU		SR									
malá privatizace					CR, PL, SR		HU										
cenová liberalizace	HU		PL														
ochrana hospodářské soutěže			SR, CR														
bankovní reforma								HU								CR	
finanční trh																HU	
liberalizace obchodu a směnného kurzu		HU		PL													
telekomunikace			SR, CR					HU, CR			PL						
dráhy											PL						
energie								HU					SR				
voda a odpadní hospodářství											HU, CR						

Poznámka: CR – Česká republika, HU – Maďarsko, PL – Polsko, SR – Slovensko.
Zdroj: EBRD (2007): Transition Report 2007

Nejrychlejší postup v celkové deregulaci hospodářství učinila zejména v průběhu 90. let Česká republika a Maďarsko. Na Slovensku se po rozdělení federace a nástupu Mečiarovy vlády reformy výrazně zpomalily, k jejich urychlení došlo až od roku 1999. V Polsku byla liberalizace hospodářství pozvolnější. Polská vláda daleko více zohledňovala případné sociální dopady a krátkodobý vliv liberalizace na zaměstnanost.⁴ Ještě v roce 2006 např. nedosahovalo Polsko ve velké privatizaci západního standardu.⁵

4 To bylo také důvodem otálení privatizace v odvětvích, která zaměstnávala vysoké procento obyvatel (např. těžba uhlí).

5 Na konci roku 2006 stát držel podíly v sektoru elektrické energie, plynu, paliv, hutnictví železa a oceli, těžby uhlí, zinku a rud, přepravy, lehkém průmyslu, chemickém a farmaceutickém průmyslu, oblasti stavby lodí či v oblasti těžby a zpracování dřeva. (Ministry of the Treasury, 2007).

Regulace podnikatelského prostředí

Klíčovou roli při posuzování vlivu regulace na celkovou konkurenční schopnost země hraje nejen výše a kvalita uplatňované ekonomické regulace, ale také celková kvalita podnikatelského prostředí. Výše a především kvalita veškerých uplatňovaných regulačních opatření a regulační zátěž dopadající na podniky determinují náklady firem a jejich rychlost reakce na tržní podněty. Regulace podnikatelského prostředí tak velkou měrou ovlivňuje konkurenční schopnost domácích podniků a tedy i konkurenční schopnost ekonomiky jako celku.

Nezbytnou součástí procesu transformace bylo přijetí legislativy upravující soukromé podnikání. V Polsku a Maďarsku již na počátku 90. let taková legislativa existovala a v omezené míře bylo povoleno soukromě podnikat. V Československu nikoli. Ovšem i v případě, že legislativa upravující soukromé podnikání existovala, byla v mnoha ohledech neslučitelná s podmínkami svobodného tržního hospodářství. Nutná byla její úprava.

Soukromé podnikání bylo v Polsku na počátku 90. let legislativně upraveno a povoleno zákonem z prosince roku 1988 o svobodě podnikání (Act on Freedom of Economic Activity). Zákon zavedl svobodu podnikání a stanovil podmínky, které je nutno splnit pro podnikání ve vybraných oborech. V roce 1990 byla potom v Polsku přijata novela obchodního zákona (původní úprava pocházela z roku 1934). V roce 1991 byla na podkladě zákona z roku 1934 přijata také nová právní úprava likvidace společnosti a vyrovnání.

V roce 1990 byl přijat nový zákon o podnikání a obchodních společnostech, jenž upravoval formy soukromého podnikání i v Maďarsku. O dva roky později byl přijat také nový zákon o bankrotu, který nahradil starý nevyhovující zákon a na jehož základě zaniklo od roku 1992 mnoho ztrátových firem.

V Československu byl v roce 1990 spěšně přijat provizorní zákon o soukromém podnikání občanů (zákon 105/1990 Sb.). Šlo o předchůdce živnostenského zákona. Ten vstoupil v platnost v roce 1992 (zákon 455/1991 Sb.) a od té doby byl mnohokrát novelizován. Zákon upravoval podmínky živnostenského podnikání a kontrolu nad jejich dodržováním. V roce 1991 byl potom přijat také obchodní zákoník (zákon 513/1991 Sb.), který upravoval postavení podnikatelů, obchodní závazkové vztahy a některé jiné vztahy související s podnikáním. Ve stejném roce byl přijat také zákon o konkurzu a vyrovnání, který řešil majetkové uspořádání dlužníka, který je v úpadku.

Zákony upravující soukromé podnikání byly ve všech zemích V-4 často novelizovány s cílem odstranění nedostatků a zkvalitnění právní úpravy. K výrazným změnám v legislativě potom došlo na konci 90. let 20. století a počátku 21. století v rámci přípravy zemí na vstup do EU. Nicméně časté změny legislativy byly díky jejich frekvenci podnikateli vnímány negativně a nesly s sebou dodatečné náklady spojené s nastudováním a přizpůsobením se nové legislativě. Z průzkumu mezi podnikateli, prováděném na Slovensku vyplynulo, že časté změny legislativy, její složitost a nejednoznačnost byly vnímány jako druhá nejvýznamnější překážka podnikání (RUZ a PAS, 2006).

Tabulka č. 46 zachycuje vývoj regulační zátěže dopadající na podnikatele v zemích V-4 v období 2003–2006 (delší časová řada bohužel není k dispozici).⁶ Údaje pocházejí z databáze Světové banky. Zátěž je zkoumána pro modelovou společnost působící v dané zemi. Jedná se o společnost s ručením omezeným, která působí v hlavním městě a má 5 domácích vlastníků. Firma má 50 zaměstnanců a obrat je nižší než 100 násobek národního důchodu na osobu. Firma působí v hlavním odvětví hospodářství a nepodléhá speciálnímu daňovému režimu.

6 Regulací zátěž je Světovou bankou hodnocena od roku 2003.

Tabulka č. 46: Regulační zátěž podnikání v zemích V-4

		Česká rep.		Slovensko		Maďarsko		Polsko	
		2003	2006	2003	2006	2003	2006	2003	2006
založení podniku	procedury (počet)	10	10	10	9	6	6	10	10
	doba na vyřízení (dny)	40	24	103	25	52	38	31	31
	náklady (% NI na hlavu)	10	8,9	9,4	4,8	40,4	20,9	21,2	21,4
	minimální kapitál (% NI na hlavu)	47,4	36,8	50,3	39,1	96,4	74,2	247	204
přijímání a propouštění pracovníků	index obtížnosti přijetí*)	11	33	16	17	11	11	11	0
	index pružnosti pracovní doby*)	20	20	60	60	80	80	60	60
	index obtížnosti propuštění*)	30	30	40	40	10	10	40	40
	index strnulosti zaměstnání*)	20	28	38	39	33	34	37	33
	náklady přijetí (% mzdy)	—	35	—	35,2	—	35,2	—	21,4
	náklady propuštění (týdny mzdy)	21,7	21,7	13	13	34,5	34,5	13	13
změna vlastnictví	procedury (počet)	4	—	—	3	—	4	—	6
	doba na vyřízení (dny)	—	123	—	17	—	78	—	197
	náklady (% hodnoty vlastnictví)	—	3,0	—	0,1	—	11	—	2,0
získání úvěru	ochrana práv dlužníka a věřitele (0–10, vyšší skóre lepší ochrana)	6	—	9	—	6	—	4	—
	index informací o úvěru (0–6, vyšší skóre, více inf. klientovi)	5	—	3	—	5	—	4	—
ochrana investorů	index ochrany investorů (0–10, vyšší hodnota, vyšší ochrana)	5	—	4,3	—	4,3	—	6	—
vymáhání plnění smluv	procedury (počet)	22	21	27	27	21	21	41	41
	doba (dny)	830	820	655	565	335	335	1 000	980
	náklady (% NI na osobu)	14,6	14,1	15,7	15,7	9,6	9,6	10	10
uzavření podniku	doba platební neschopnosti (roky)	9,2	9,2	4,8	4,8	2	2	3	3
	náklady pl. neschopnosti (% dluhu)	14,5	14,5	18	18	14,5	14,5	22	22
	míra návratnosti (centů z dolaru)	17,4	18,5	39,8	48,1	38,8	39,7	25,9	27,9
licence a povolení ¹⁾	procedury (počet)	—	31	—	13	—	25	—	25
	čas k vyřízení (dny)	—	271	—	272	—	212	—	322
	náklady (% NI na osobu)	—	14,5	—	17,1	—	260	—	85,6
placení daní	platby (počet)	14	—	30	—	24	—	43	—
	čas (hodiny)	930	—	344	—	304	—	175	—
	splatné daně (% hrubého zisku)	49	—	48,9	—	59,3	—	38,4	—
zahraniční obchod	dokumenty k vývozu	5	—	9	—	6	—	6	—
	čas na vyřízení vývozu (dny)	20	—	20	—	23	—	19	—
	dokumenty k dovozu	8	—	8	—	10	—	7	—
	čas na vyřízení dovozu (dny)	22	—	21	—	24	—	26	—

Poznámka: 1) k postavení skladu, 2) jedná se o index podmínek zaměstnání, kde je kromě flexibility pracovní doby zahrnována také výše minimální mzdy a dny placené dovolené, *) index se pohybuje v rozmezí 0–100 (0-žádné překážky, 100-maximálně regulováno).

Zdroj: World Bank (2007): Doing Business – Get Full Data

K výrazným pozitivním změnám došlo ve všech zemích V-4 v oblasti založení společnosti. Ve všech zemích V-4 vyjma Polska došlo ke zkrácení času nutného k založení společnosti a také poklesu finanční náročnosti celého procesu. Nejvýraznějšího zlepšení zaznamenalo Slovensko, kdy doba nutná k založení společnosti mezi lety 2003–2006 poklesla z více než 100 dnů na 25 a náklady byly sníženy téměř na polovinu. V roce 2006 bylo nejrychlejší a nejméně nákladné založení společnosti na Slovensku a v České republice.

Přijímání zaměstnanců bylo v roce 2006 relativně jednoduché ve všech zemích V-4. Problematictější bylo využívání práce přes čas u stávajících pracovníků či již jejich propouštění. Tato úprava firmám znesnadňovala pružnou reakci na případné silnější výkyvy v poptávce. Flexibilita pracovní síly (přijímání, propouštění, využití práce přes čas) byla v roce 2006 nejvyšší v České republice, nejobtížnější situaci měli v tomto ohledu zaměstnavatelé na Slovensku. Z hlediska finanční náročnosti patřilo ovšem najímání a propouštění pracovníků na Slovensku k „nejlevnějším“ ze zemí V-4 (hned po Polsku).

Pružnost reakce firem na tržní podněty byla omezena také finanční a zejména časovou náročností vyřizování různých oprávnění, povolení či licencí upravujících specifické oblasti a dodržování veškerých ustanovení sociální regulace (hygienické a jiné normy, atesty, standardy). Vyřízení nezbytných podkladů k postavení skladu trvalo v zemích V-4 v roce 2006 cca 9 měsíců. Enormně nákladné bylo vyřízení v Maďarsku, kde se náklady pohybovaly kolem 260% národního důchodu na hlavu.

Problematické bylo, i přes jistá zlepšení, v roce 2006 ve všech zemích V-4 vymáhání plnění smluv. Nejlepší situace byla v této oblasti v Maďarsku, i když i zde bylo k vymáhání plnění smluv nutno absolvovat 21 procedur a celý proces trval téměř rok. Byl také spojen s nemalými náklady, které činily téměř 10% národního důchodu na hlavu. Poslední pomyslnou příčku ze zemí V-4 zaujímalo v této oblasti Polsko, kde vymáhání pohledávek trvalo téměř 3 roky a v průběhu procesu bylo nutno absolvovat více než 40 procedur. Nutno také poznamenat, že v této oblasti nedošlo v zemích V-4 (s výjimkou Slovenska) v období 2003–2006 k výraznějšímu zlepšení.

Zdlouhavá a finančně náročná byla také procedura ukončení činnosti podniku. Nejpalcivější byla situace v České republice. Doba platební neschopnosti podniku před vyhlášením konkurzu zde byla v roce 2006 cca 9 let a výtěžnost procesu konkurzu a vyrovnání představovala méně než 20% celkového dluhu. Na počátku nového tisíciletí přijalo Polsko, Slovensko a Česká republika novou právní úpravu konkurzu a vyrovnání. V Polsku byl nový zákon o bankrotech přijat v roce 2003. V roce 2006 vstoupil v platnost nový zákon o konkurzu a restructuralizaci i na Slovensku. Cílem nových úprav bylo posílení práv věřitelů, urychlení procedury a zajištění vyšší výtěžnosti. I přes jistý pokrok ovšem nová úprava kvalitativně zaostává za standardem vyspělých zemí.⁷ V roce 2006 byl přijat nový insolvenční zákon i v České republice, zákon zde nabude platnosti ovšem až od 1. 1. 2008. Maďarská úprava konkurzu a vyrovnání pochází z počátku 90. let a byla také několikrát novelizována. I zde se jedná o přijetí nové právní úpravy této oblasti.

Regulace a konkurenční schopnost

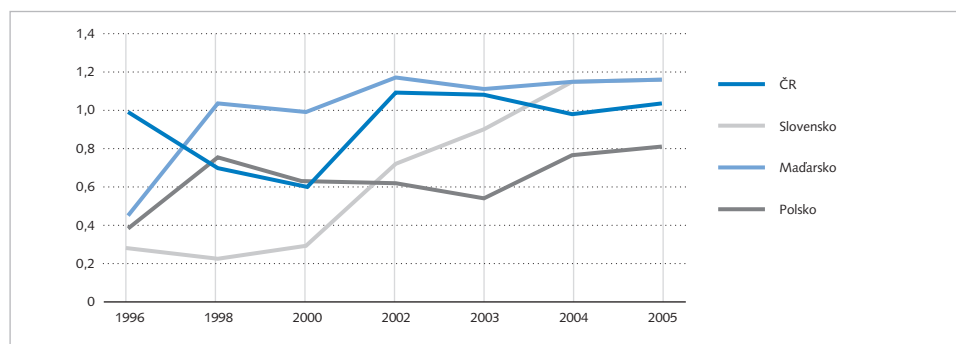
Jak již bylo naznačeno v úvodu, regulaci lze pojímat různě široce a pod tímto pojmem si lze představit téměř všechny aktivity vlády. Způsob měření výše a kvality regulace je proto přímo závislý na výkladu obsahu tohoto pojmu. Námi vymezenému pojmu regulace nejlépe odpovídá ukazatel kvality regulace Světové banky. Ukazatel se zaměřuje na posouzení kvality regulace uplatňované vládou. Zkoumá, zda využívaná regulační opatření nevytváří bariéry působení tržního mechanismu a zda jsou uplatňována skutečně jen tam, kde trh selhává, a to takovým způsobem, aby

⁷ Podrobněji k problematice Bachanová (2007a).

minimalizovala možná rizika jejich zneužití a čerpání renty. Posuzováno je, zda vláda nevyužívá regulační opatření jako cenovou kontrolu, mzdovou regulaci, nepřiměřený bankovní dozor či regulace omezující volný zahraniční obchod nebo vytvářející bariéry podnikatelské aktivity soukromého sektoru. Předmětem zájmu jsou také vládní intervence, diskriminační tarify či nerovné zdanění domácích a zahraničních subjektů, posuzována je složitost administrativních postupů při zakládání a provozování podnikatelské činnosti, dotování neefektivních podniků vládou, snadnost vstupu zahraničního kapitálu do země, kvalita legislativy v oblasti ochrany hospodářské soutěže, kvalita regulace trhu práce s ohledem na dopad regulace na náklady firem a celková jednoduchost, průhlednost a prospěšnost uplatňovaných regulačních opatření. Hodnota ukazatele kvality regulace se pohybuje v rozmezí -2,5 až +2,5. Vyšší hodnota ukazatele značí vyšší regulační kvalitu.⁸ Graf č. 32 zachycuje vývoj ukazatele kvality regulace v zemích V-4 v období 1996–2005.

Graf č. 32: Vývoj ukazatele kvality regulace v zemích V-4

Zdroj: Kaufman – Kraay – Masruzzi (2006): *Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2005*

Z grafu je zřejmé, že nejvyšší kvalitu regulace ze zemí V-4 mělo v roce 2005 Slovensko, Polsko naopak výrazněji zaostávalo. Kvalita celkové regulace se v zemích V-4 v období 1996–2005 zvyšovala. Vývoj kvality regulace byl ovšem rozdílný. V Maďarsku a Polsku došlo k výraznému růstu kvality regulace v roce 1998. Zatímco v Maďarsku od tohoto roku kvalita regulace dále mírně rostla, v Polsku kvalita regulace dále spíše stagnovala. V České republice kvalita regulace v roce 2000 výrazně poklesla, o dva roky později výrazně stoupla. Od té doby se ukazatel kvality regulace pohybuje na obdobné úrovni. Na Slovensku kvalita regulace výrazně rostla až od roku 2002.

Rozdílný vývoj kvality regulace v zemích V-4 lze do jisté míry vysvětlit různě zvolenými metodami transformace a rozdílným tempem průběhu celkové deregulace hospodářství. Růst kvality regulace, ke kterému došlo v roce 2002 ve všech zemích V-4 kromě Polska, lze vysvětlovat způsobováním legislativy právu Společenství a přípravě na deregulaci trhu s energií. Výrazný růst kvality regulace na Slovensku od roku 2002 lze potom spojovat s realizací ekonomických reforem Dzurindovy vlády a výrazným urychlením privatizace.⁹

Ve všech zemích V-4 kvalita regulace ve sledovaném období výrazně vzrostla. Výjimkou je Česká republika, zde dosahoval ukazatel kvality regulace již v roce 1996 vysokých hodnot, v roce 1998 došlo ovšem k jeho výraznému poklesu. Tento stav lze vysvětlovat částečně tím, že ukazatel kvality regulace je z velké části postaven na měkkých datech, tedy názorech a postojích veřejnosti.

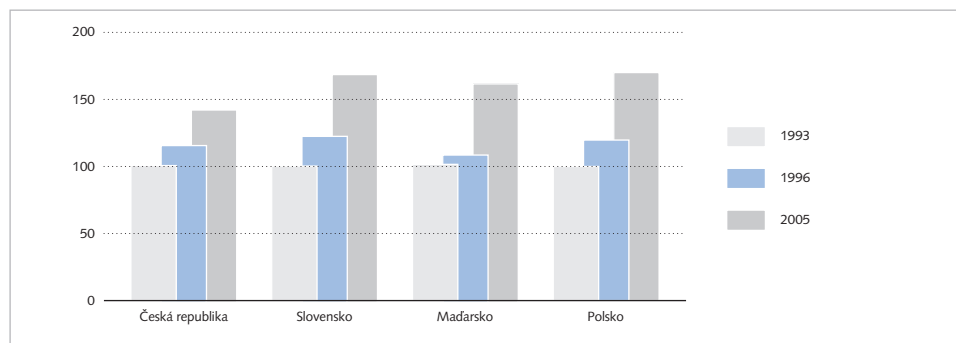
8 Blíže o ukazateli kvality regulace Kaufman – Kraay – Masruzzi (2005, 2006).

9 Podrobněji ke konkrétním determinantám vývoje kvality regulace v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku Bachanová (2006a, 2007, 2007a).

V roce 1995 byla kondice české ekonomiky zdánlivě dobrá. Ovšem problémy bankovního sektoru, úpadek řady bank, finanční krize a následující recese hospodářství v období 1997–1998 odhalily neduhy českého hospodářství. Tento fakt se tak na hodnotách ukazatele výrazně podepsal. Hodnoty ukazatele z roku 1996 tak jsou pravděpodobně nadhodnoceny. S ohledem na tento fakt lze tedy konstatovat, že i kvalita regulace českého hospodářství ve sledovaném období vzrostla.

Jak již bylo řečeno v úvodu, konkurenční schopnost země lze v nejširším slova smyslu ztotožnit s ekonomickou výkonností. Graf č. 33 zachycuje vývoj reálného HDP v zemích V-4 v období 1993–2005. Z grafu je zřejmé, že ekonomická výkonnost zemí V-4 od počátku 90. let výrazně rostla.

Graf č. 33: Vývoj reálného HDP v zemích V-4 (rok 1993=100)

Zdroj: IMF: World Economic Outlook Database, April 2007

Pokud se pokusíme hodnotit vliv růstu kvality regulace na konkurenční schopnost zemí V-4, musíme vzít v úvahu, že kvalita regulace je jen jednou z mnoha determinant konkurenční schopnosti země. Rostoucí kvalita regulace se může navíc v celkové výkonnosti ekonomiky odrazit až se značným zpožděním. Nelze proto přesně kvantifikovat vliv tohoto faktoru na konkurenční schopnost. Nicméně lze konstatovat, že vyšší kvalita regulace k růstu ekonomické výkonnosti zemí V-4 nemalou měrou přispěla.

1.9.1.3. Současný stav regulace

Všechny země Visegrádské čtyřky jsou v současné době fungujícími tržními ekonomikami, kde dle údajů Světové banky soukromý sektor generuje kolem 80% hrubého domácího produktu.

Většina cen je utvářena na tržním principu. Regulovány jsou již jen ceny síťových odvětví, veřejných statků či vybrané sociálně citlivé komodity. Regulované ceny jsou převážně stanoveny na nákladovém principu bez křížového financování. Cenová regulace spadá do kompetence nezávislých regulátorů, popřípadě měst a obcí (místní služby).

Zahraniční obchod je liberalizovaný, vstupem do Evropské unie v roce 2004 se všechny země V-4 vzdaly samostatné obchodní politiky a oblast zahraničního obchodu je upravena legislativou Společenství. Privatizace je téměř dokončena a situace v této oblasti je srovnatelná se standardem vyspělých tržních ekonomik. Výjimkou je Polsko, kde stát drží stále podíly ve vybraných společnostech a velká privatizace dosud není dokončena.

Legislativa je harmonizována s právem Společenství a odpovídá standardům vyspělé tržní ekonomiky. Deregulace pokročila i v oblasti síťových odvětví. V oblasti energetiky je oddělena distribuce od výroby, kdy regulována zůstává jen distribuce jako síťové odvětví. Pokrok byl učiněn také v oblasti telekomunikací.

Ve všech zemích Visegrádské čtyřky ovšem zůstává problematická kvalita uplatňovaných regulačních opatření a celková finanční a administrativní zátěž z hlediska podniků. Zdlouhavé je vyřizování různých povolení, získávání licencí či potřebných atestů, dodržování hygienických či jiných norem. Nedostatečně rychlá je činnost soudů a problematická a zdlouhavá procedura uzavření podniků. Lepší situace je v tomto ohledu v Maďarsku.

192. Závěr

Regulace, její výše a kvalita je jedním z faktorů, které významně ovlivňují konkurenční schopnost ekonomiky. Zasahování státu skutečně jen tam, kde trh selhává a vytvoření jednoduchého, jasného a stálého regulatorního rámce pro chování ekonomických subjektů a zajištění nízké finanční a časové náročnosti dodržování stanovených regulačních opatření je jednou z podmínek vysoké konkurenční schopnosti ekonomiky.

V zemích Visegrádské čtyřky došlo v období 1990–2006 k výrazným změnám v pojetí regulace. Na počátku 90. let 20. století zahájila tehdejší Československá republika, Polsko a Maďarsko proces ekonomické transformace, jejímž cílem byla přeměna centrálně plánovaného hospodářství na tržní. Výchozí podmínky v jednotlivých zemích se značně lišily a lišilo se také pojetí a průběh transformace.

Nicméně transformace znamenala pro všechny země V-4 výraznou modifikaci role státu v hospodářství. Základní otázky kdo, co, pro koho a za kolik bude vyrábět byly ponechány na individuální volbě jednotlivých ekonomických subjektů. Úkolem státu bylo vytvořit vhodný regulatorní rámec pro chování ekonomických subjektů a do alokace vzácných zdrojů zasahovat jen v případě tržního selhání.

Systém regulace se neustále vyvíjel. V průběhu sledovaného období 1990–2006 bylo možno zaznamenat nejen výrazný posun v oblasti deregulace, ale také výraznější růst kvality uplatňované regulace. Regulací byli postupně pověřeni nezávislí regulátoři, došlo ke zmírňování uplatňované cenové regulace a užívání jemnějších nástrojů. K růstu kvality regulace dále výrazně přispěla příprava zemí V-4 na vstup do Evropské unie. Došlo ke sladění legislativy s právem Společenství, což v mnoha případech přispělo k růstu její kvality. Členství v EU bylo také důvodem výrazné deregulace síťových odvětví.

Úroveň regulace uplatňovaná v současné době v zemích V-4 je srovnatelná s mírou regulace vyspělých tržních ekonomik. Nicméně problematickou se stále jeví kvalita uplatňovaných regulačních opatření. Jak již bylo řečeno, nejen výše, ale především kvalita regulace je jednou z determinant konkurenční schopnosti země. Nahlížení na uplatňované regulace zorným úhlem podnikatele, celkové zjednodušení regulatorního rámce, snižování časové a finanční náročnosti dodržování jednotlivých regulačních opatření je cestou k růstu konkurenční schopnosti ekonomik zemí Visegrádské čtyřky.

1.10. Strukturální politika

Struktura ekonomiky je dynamickou proměnnou, která odráží změny v struktuře agregátní domácní i zahraniční poptávky. Na tyto změny reagují podniky změnou nabídky a dochází k posunu ve struktuře ekonomiky. Rychlost těchto změn je dána flexibilitou prostředí, kde významnou roli hraje dostupnost informací, flexibilita trhu práce, liberalizace cen a mezinárodního obchodu apod. Do procesu strukturálních změn může vláda zasáhnout nástroji strukturální politiky s cílem strukturální změny vyvolat, urychlit, zpomalit, nebo zcela zastavit. V současné literatuře existuje celá řada definic strukturální politiky, přičemž Blais (Blais, 1986) definuje strukturální politiku jako „soubor selektivních opatření přijatých státem za účelem změny uspořádání průmyslu“, naproti tomu např. Beblavý (Marcinčin, 2000) definuje průmyslovou politiku jako soubor jakýchkoliv opatření přijatých státem, které mají podstatný a nestejný vliv na jednotlivá odvětví průmyslu a proto, vědomě nebo nevědomě, mění uspořádání průmyslu. Šipko (Beblavý, 2004) píše, že: „Za průmyslovou politiku můžeme označit všechny kroky vlády a jejích institucí, které se zaměřují na dosažení změny v průmyslu prostřednictvím stimulů, které vedou k produkci určitých průmyslových výrobků, případně mají vliv na problematiku vstupu a nebo výstupu z konkrétního průmyslového odvětví. Zjednodušeně můžeme říct, že průmyslová politika je soubor takových aktivit veřejného sektoru, které ovlivňují výkonnost zpracovatelského sektoru a sektoru služeb“.

Pro účely tohoto textu definujeme strukturální politiku jako soubor zamýšlených (tj. vědomých) vládních opatření, směřujících ke změně ve struktuře produkce průmyslových odvětví nebo vedoucích ke změně výrobního chování průmyslových producentů s cílem ovlivnit vývoj strukturálních změn. Konkrétními nástroji takto pojeté politiky jsou přímé i nepřímé nástroje státní pomoci, kam patří finanční dotace a půjčky, daňové úlevy, odpuštění nedoplatků a podobně. V našem pojetí se tedy jedná o nástroje státní pomoci podnikům.

Cílem tohoto textu je porovnat vývoj strukturálních politik v České republice, na Slovensku, v Polsku a Maďarsku od roku 1990 do roku 2005 a zhodnotit jejich vliv na konkurenceschopnost výše uvedených ekonomik. Zaměříme se na vývoj státní pomoci podnikům a jejich dopad na tržní prostředí a možnosti přispívat ke konkurenceschopnosti jednotlivých odvětví národního hospodářství. V první části textu se zabýváme teoretickými aspekty státní pomoci, následující část textu věnujeme strukturálním politikám jednotlivých zemí a v poslední části provádíme komparaci a zhodnocení dopadu strukturální politiky.

1.10.1. Teoretické přístupy ke strukturální politice

Teoretické pohledy na státní pomoc zahrnují jak negativa, tak pozitiva tohoto nástroje hospodářské politiky. K hlavním deklarovaným pozitivům patří příliv technologií, růst exportu a tvorba nebo zachování pracovních míst. Negativa zahrnují diskriminaci nedotovaných podniků a odrazení případných nedotovaných investorů.

Zastánci státní pomoci argumentují tím, že státní zásahy mají zvýšit celkový blahobyt. Tento koncept naráží na kritiku ze strany liberálních ekonomů, kteří argumentují, že poskytnutí podpory naruší fungování trhu, takže původní kalkulace, která by vedla k úspěchu, je selektivním poskytnutím podpory změněna a ten, kdo kalkuloval správně, prohrává, a naopak vyhrává ten, kdo dostal dotaci. „Trh se tak stává místem, kde se hraje s vědomím, že kdykoliv může přijít zásah shora, který přerozdělí karty tržních hráčů. Reakcí hráčů je znechucení hrou, změna hřiště, hra při zemi, snaha podvádět, či přistoupit na hru na dotace“ (Zemplinerová, 2006).

Empirické studie ukazují, že státní pomoc omezuje efektivnost alokace zdrojů (např. Schweiger, 2006, Tullock, 1965, Olson, 1965, Krugman, 1974). Firmy, které dostávají pomoc ze státních rukou nekrachují, roste jejich tržní podíl navzdory ekonomické slabosti, ale neroste produktivita výrobních faktorů (Schweiger, 2006). Státní pomoc má tedy pro trh rušivý vliv, protože úspěšnost ekonomiky z velké části závisí na tom, jak je úspěšná při alokaci vstupů a vstupů mezi podniky při minimalizaci poruch a neshod (např. Eslava et. al., 2004). Schweiger (Schweiger, 2006) uvádí, že proces alokace sestává ze dvou komplementárních součástí – statické, mezisektorové alokace a dynamické, horizontální alokace zdrojů a výstupů z méně produktivních do produktivnějších podniků. Státní podpora způsobuje oddálení bankrotu ztrátových firem a tudíž přesouvá břemeno strukturálního přizpůsobení na efektivnější firmy, které s ním nepočítaly. Výsledkem je pak vliv nejen na firmy, které pomoc dostávají, ale také na alokaci zdrojů mezi firmami. Státní pomoc také stanovuje měkká rozpočtová omezení firmám, které pomoc dostávají a tato měkká rozpočtová omezení mají vliv na životní cyklus firem, čímž je ovlivněno tržní prostředí, které následně ovlivňuje růst celkové produktivity výrobních faktorů (Schweiger, 2006). Ukazatelem negativního vlivu státní pomoci je například vysoký tržní podíl firem, které dosahují podprůměrné produktivity práce.

Velká část státní pomoci na záchranu a restrukturalizaci směřuje do sektoru průmyslu, jednak z toho důvodu, že průmysl je považován za vůdce modernizace a tvorby kvalifikovaných pracovních míst, a také je fundamentálním zdrojem nejrůznějších pozitivních externalit. V transitivních ekonomikách je motivem státní pomoci břemeno vysokého podílu těžkého průmyslu na produkci. Zanechání těchto odvětví zcela bez zásahů v tržním prostředí by podle zastánců státní pomoci mohlo mít negativní následky pro zaměstnanost a sociální systém a náhlý kolaps dosavadní páteře průmyslu by mohl přinést hlubokou a těžce řešitelnou strukturální krizi. Příliv pomoci je navíc motivován politicky a zanechání stěžejních podniků bez pomoci je těžce politicky průchodnou záležitostí a přináší ztrátu voličských hlasů.

Na základě těchto poznatků se přikláníme k závěru, že státní pomoc může mít příznivý dopad například na nezaměstnanost, ale má negativní vliv na efektivnost, alokaci zdrojů, rozhodnutí o ukončení činnosti, na produktivitu VF a na podnikatelské klima v ekonomice a ve svém důsledku, zejména při nejasných pravidlech a netransparentním způsobu udělování, vede k omezení hospodářského růstu.

1.10.2. Výchozí situace

I přes určité odlišnosti v hospodářské situaci jednotlivých zemí je možné konstatovat, že sledované ekonomiky střední Evropy se na konci 80. let minulého století nacházely ve stavu, který se diametrálně odlišoval od vyspělých západních ekonomik. Centrálně plánované hospodářství vedlo k tomu, že podniky pracovaly neefektivně, na základě zastaralých pracovních postupů i technologií. Charakteristickými rysy bylo plýtvání, umělá zaměstnanost, nízká kvalita a řízení centrálním plánem, které mělo za následek nezainteresovanost vedoucích pracovníků na hospodářském výsledku podniků (např. Holman, 2000). Struktura ekonomiky byla socialistickým zřízením výrazně deformována z důvodů metody alokace zdrojů centrálním plánem, kde politická kritéria byla nadřazena kritériím ekonomickým. Výsledkem byl růst zejména těžkého, chemického a těžebního průmyslu na úkor lehkého průmyslu a služeb. Produkt ekonomik byl charakteristický nízkou konkurenceschopností na mezinárodních trzích, přebytkem neprodejných statků na jedné straně a nedostatkem zboží na straně druhé (Hashi–Hajdukovic, 2006).

Ve všech sledovaných zemích se v období plánovaného hospodářství strukturální politika projevovala v systému dotací a podpory těch podniků a odvětví, které byly shledány jako stěžejní. Důležitost podniků a odvětví nebyla měřena jejich ekonomickou úrovní, produktivitou práce, nebo konkurenceschopností na trhu, ale byla výsledkem politického rozhodnutí na domácí i mezinárodní úrovni. Výsledkem této politiky často bylo přerozdělování zdrojů od úspěšných k méně úspěšným, což v konečném důsledku vedlo k poklesu motivace úspěšnějších podniků, zastarání výrobních postupů, opotřebením kapitálových statků, nízké produktivitě práce i kapitálu, snížení výkonnosti celého hospodářství a poklesu mezinárodní konkurenceschopnosti.

Změny ve struktuře ekonomiky a v průmyslu byly fundamentálním znakem transformace. Změny struktury v transformaci se odlišovaly od změn probíhajících ve vyspělých ekonomikách. Byly rychlejší a prochází jimi téměř celá ekonomika současně. K základním změnám patřila liberalizace trhu jak domácího, tak ve vztahu k zahraničí, omezení subvencí atd. To vše s sebou přineslo četné problémy jako nutnost čelit vyspělé zahraniční konkurenci, rostoucí nezaměstnanost, hrozbu úpadku celých regionů a nebo například tvrdá rozpočtová omezení. V této pozici se pak nacházely vlády se svou strukturální politikou, a musely vzít všechny tyto okolnosti na vědomí. Nositelé strukturální politiky se tak ocitli pod tlakem sociálních aspektů restrukturalizace a bylo otázkou, do jaké míry jsou schopny tomuto tlaku odolat a činit krátkodobě nepopulární a „bolestivá“ opatření.

Všechny země byly na konci 80. let zeměmi se zastaralou strukturou ekonomiky, s převažujícím zaměřením na průmysl a nepřilíš rozvinutým sektorem služeb. Silné zastoupení průmyslu a nižší podíl služeb vycházel z koncepce centrálního plánování, relativně vysoký podíl zemědělství v Polsku a na Slovensku byl dán zejména historickým vývojem a charakterem krajiny. Typickými znaky byla vysoká monopolizace ekonomiky, nízká kvalita produkce, dotace „strategickým“ podnikům apod.

1.10.3. Strukturální politika České republiky

Strukturální politika prvních let transformace odrážela těžké finanční problémy mnoha podniků, které se projevovaly zejména v jejich zadluženosti bankám nebo jiným podnikům. Vláda se snažila tuto zadluženost snížit a urychlit tak privatizaci a restrukturalizaci podnikatelského sektoru. Tato myšlenka však nebyla podepřena žádnou dlouhodobou koncepcí strukturální politiky a pomoc byla udělována víceméně nahodile. Hlavní formou podpory byla nepřímá podpora, poskytovaná pomocí bankovních úvěrů státem vlastněných bank. První aktivitou které měla směřovat

k oddlužení podniků, bylo odpuštěno 50 mld. CSK¹ ve formě vládních dluhopisů vydaných Fondem národního majetku (Hashi–Balcerowicz, 2004).² Další forma oddlužování probíhala také v rámci bankovního sektoru. V únoru 1991 byla zřízena Konsolidační banka, která plnila funkci restrukturalizační agentury a správce problémových dluhů. Konsolidační banka převzala část úvěrů poskytnutých komerčními bankami podnikům a tím vylepšila dluhové portfolio bank. Objem převedených úvěrů činil 120 mld. CSK.³

S cílem snížit zadlužení podniků proběhlo v dubnu a září 1993 clearingové vyrovnání mezispolečenských dluhů, jehož se zúčastnilo na 5000 společností. Tímto procesem, organizovaným Fondem národního majetku, se dluhy snížily o 15 mld. CZK (Hashi–Balcerowicz, 2004).

Podpora podniků ve finanční tísní státem pokračovala po mnoho let a měla nejrůznější formy. Státy byly zadluženy bankám, které vlastnil do konce 90. let stát. Neschopnost splácet dluhy tak nevedla k bankrotu podniků, ale k akumulování dluhů u bank, a pokud se do problémů dostaly samotné banky, poskytl stát podporu bankám s argumentem ochrany před kolapsem bankovního sektoru. V roce 1996, po kolapsu několika menších bank, byly nedobytné pohledávky bank převedeny do Konsolidační banky. Cena tohoto programu byla oficiálně 100 mld CZK, neoficiálně 240 mld. CZK. Další podobná pomoc následovala v letech 2000 a 2001, kdy se chystal prodej státního podílu velkých bank. Tehdy stát umožnil převod klasifikovaných dluhů ve výši 60 mld. CZK z Komerční banky do společnosti KONPO s. r. o. a také poskytl ČSOB záruky za špatné dluhy ve výši 50–200 mld. CZK při převodu krachující IPB.^{4,5}

V období 1990–1998 neměla vláda ucelenou koncepci státní pomoci podnikům. Velkou část poskytovala prostřednictvím zadlužování státem vlastněných bank, později také ve formě záruk, případně ve formě přímé pomoci. V tomto období se zvyšovala role Konsolidační banky. Z původního správce špatných dluhů se postupně stávala instituce zainteresovaná v restrukturalizaci firem, řídicí financování vybraných projektů, očišťující bankovní sektor a poskytující technickou asistenci při privatizaci bank. Společně s Českou inkasní a Českou finanční tvořila skupinu hlavních transformačních institucí.

Dalším aspektem státní pomoci je způsob schvalování a udělování. V ČR stejně jako i v ostatních zemích vstupovala část pomoci do státního rozpočtu a byla jeho zamýšlenou součástí, velká část však byla výsledkem jednorázových rozhodnutí vlády.

Změna strukturální politiky nastává v roce 1998, kdy nová vláda přichází s rozhodnutím vyřadit se s problémem privatizovaných společností, zadlužených u státem vlastněných bank. Koncepce byla představena v rámci tzv. programu revitalizace českého průmyslu, jehož realizace měla vést k re-nacionalizaci zadlužených společností, jejich oddlužení a následně opětovné privatizaci. Součástí programu bylo také zřízení Revitalizační agentury v květnu roku 1999 (jako pobočky Konsolidační banky), která byla za provádění restrukturalizace dluhů a rekapitalizaci odpovědná. Evidence o průběhu a výsledcích programu je velmi slabá. Zúčastnilo se ho 8–12 společností, přičemž výše poskytnuté pomoci je neznámá (Hashi–Balcerowicz, 2004). Účinnost tohoto

1 CSK = koruna československá, CZK = koruna česká.

2 Deset miliard CSK bylo určeno k posílení kapitálové pozice komerčních bank a 40 mld. k odstranění nejnedobytnějších dluhů podniků vůči bankám (Hashi–Balcerowicz, 2004).

3 Z této částky se českých podniků týkalo 80 mld. CSK a 40 mld. CSK se týkalo Slovenských podniků (Hashi–Balcerowicz, 2004).

4 Posláním společnosti Konpo, s. r. o. je minimalizace negativního dopadu do výdajů státu, vyplývající z privatizačního procesu Komerční banky, a. s. v návaznosti na odkoupení 60 mld. Kč nebonitních pohledávek. Po převzetí pohledávek z Komerční banky, a. s. spočívají základní činnosti v jejich správě, t. j. provádění úkonů, spojených se stabilizací portfolia pohledávek, činnosti, spojené s restrukturalizací pohledávek dlužníků, provádění finančních analýz převzatých pohledávek, oceňování pohledávek a nemovitostí a vymáhání pohledávek administrativní cestou až po vyřešení úplným splacením, postoupením nebo soudní cestou. (<http://www.kobp.cz/vyrz/2001/doccz/subsidsr.htm>).

5 V současné době je tato podpora předmětem mezinárodní arbitráže mezi českou vládou a ČSOB.

programu tak nelze zhodnotit. Ovšem arbitrární výběr zahrnutých společností, netransparentnost a neznámá výše podpory spíše přispěla k nerušení tržního prostředí, nežli naopak.

V roce 2001 byla Konsolidační banka, do té doby hlavní instituce poskytující státní pomoc, transformována do České konsolidační agentury, která již neměla bankovní licenci. Rozvojová úloha byla přenesena na Českomoravskou záruční a rozvojovou banku, která se stala zprostředkovatelem a realizátorem podpory plynoucí (zejména) ze státního rozpočtu a poskytuje velkou většinu podpor malým a středním podnikům.

Vstup a přípravy vstupu do EU představovaly význačnou složku ovlivňující státní pomoc. V ní se ČR zavázala harmonizovat legislativu týkající se státní pomoci a zřídit nezávislou instituci zodpovědnou za kontrolu a sledování státní pomoci. Součástí smlouvy byla snaha o minimalizaci státní podpory.⁶

1.10.3.1. Vývoj státní pomoci v ČR

Velikost podpory poskytnuté státem v prvních letech transformace, ať už formou dotací, prostřednictvím bank nebo jiných organizací, je neznámá. Dostupné údaje jsou pouze kusé a vzájemně nesrovnatelné. Například Bohatá (in: Hashi a Balcerowicz, 2004) uvádí výdaje Konsolidační banky, FNM a příbuzných institucí v letech 1993–1998. Od roku 1997 do roku 2003 byl za monitorování a vyhodnocování státní pomoci zodpovědný ÚOHS, který také zpracovával výroční zprávy o její výši a směrování. Ovšem také data poskytovaná ÚOHS nejsou pro naše účely vhodná, nejsou srovnatelná ani mezi roky samotnými (z důvodů často se měnící metodologie jejich sběru), tak ani mezinárodně, v podstatě ze stejného důvodu, tj. rozdílné metodologie.⁷

Uvádíme tedy data poskytována a vypracovaná Evropskou komisí v rámci state aid scoreboard. Následující tabulka udává procentní podíl státní pomoci podle jejího cíle. Uváděná data jsou zpracována metodologií odlišnou od národních a snaží se data z období před synchronizací s pravidly EU více přiblížit metodologii používané v EU. To v některých letech způsobuje výrazné odchylky od dat národních.

6 Asociační dohoda byla postupně uzavřena se všemi zeměmi (Polsko: podepsána 1991/vstoupila v platnost 1994, Maďarsko 1991/94, ČR 1993/95, SR 1993/95) Součástí dohod byly u všech zemí předpisy dotýkající se zásady zachování konkurence. Podle dohody se každá ze stran zavázala srozumitelně a transparentně poskytovat státní pomoc, což mimo jiné zahrnovalo i povinnost informovat o výši a účelu poskytnuté státní pomoci. Z toho pro vyplynula povinnost změny legislativy a mimo jiné také povinnost každoročně vypracovávat zprávy o velikosti a formě poskytnuté státní pomoci.

7 Data jsou dostupná na stránkách ÚOHS: <http://compet.cz>.

Tabulka č. 47: Státní pomoc v ČR podle cíle (v %, ze s.c.)

rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
zemědělství	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	36,42	26,49
rybolov	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4,58	0,48
horizontální pomoc, z toho	0,00	14,38	18,90	10,25	9,74	48,50	72,72
kulturní dědictví	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
zaměstnanost	0,00	0,31	0,74	0,52	0,30	0,07	0,39
životní prostředí	0,00	2,67	1,97	0,91	3,63	9,40	1,75
regionální pomoc	0,00	2,16	5,11	1,90	2,90	23,26	38,24
výzkum a vývoj	0,00	1,63	2,10	1,44	1,75	12,07	19,34
malé a střední podniky	0,00	7,48	8,84	4,96	1,05	3,66	12,95
vzdělávání	0,00	0,09	0,14	0,52	0,11	0,04	0,05
sektorová pomoc, z toho	100,00	85,54	81,10	89,75	90,26	7,24	0,06
uhelný průmysl	0,00	0,00	0,00	0,11	0,00	3,06	0,00
finanční služby	100,00	70,79	66,16	83,20	82,60	4,18	0,06
zpracovatelský sektor	0,00	14,76	14,94	6,44	7,66	0,00	0,00
celková pomoc (bez zemědělství, rybolovu a dopravy)	100,00	99,92	100,00	100,00	100,00	59,00	73,04
celková pomoc bez železnic	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
celková pomoc bez železnic v mil. EUR	897	1 687,9	1 445,4	3 296,3	2 337,5	455,7	529,8
pomoc v % HDP		2,4	2,0	4,0	2,8	0,5	0,5

Zdroj: Evropská komise, 2007

Z tabulky vyčteme postupný, vcelku výrazný nárůst výše státní pomoci s vrcholem v roce 2002 a následující poměrně strmý pokles mezi lety 2003 a 2004. Výrazný vzestup je způsoben dotacemi bankovnímu sektoru, resp. převedením klasifikovaných pohledávek do České konsolidační agentury v rámci privatizace bank.

Je také vidět nárůst regionální a horizontální pomoci a prudký pokles pomoci sektorové. Od roku 2003 se zvýšila zejména podpora malých a středních podniků, výzkumu a vývoje, naopak sektorová pomoc nebyla udělena téměř žádná. Ovšem stejně jako v případě např. Polska se do značné míry jedná pouze o administrativní změnu a pomoc směřuje do stále stejných podniků.

1.10.4. Strukturální politika Slovenska

Prostředí slovenské ekonomiky na počátku 90. let stále vykazovalo, jako pozůstatek centrálního plánování, mnohé deformace. Ty se týkaly cen, mezinárodního i vnitrostátního obchodu, majetkových vztahů atd. Struktura ekonomiky a její případné změny byly přímo či nepřímo ovlivňovány odstraněním, resp. ponecháním těchto deformací.

Stát poskytoval podnikům dotace z důvodů snahy odvrátit bankroty a podpořit restrukturalizaci, přičemž velkou roli hrál i sociální aspekt a snaha o zabránění masovému nárůstu nezaměstna-

nosti.⁸ Tyto dotace však z velké části nebyly ani schvalovány, ani registrovány, často byly poskytovány nepřímou formou a celkově byl systém udílení dotací netransparentní a zpětně do značné míry nevystopovatelný.

Vysledovat, jakým způsobem slovenská vláda udělovala podporu podnikům a v jaké to bylo výši, je pro léta 1990–1998 nemožné. Ministerstva a jiné zodpovědné instituce nemají tato data k dispozici a nečetné studie z té doby se v informacích zejména o výši pomoci natolik rozcházejí, že není možné dobrat se důvěryhodných údajů. Přesto existuje širší shoda (např. zprávy EK, OECD, EBRD, Marcinčin, aj.) o obecné podobě státní pomoci v těchto letech.

Pomoc podnikům byla udělována na základě rozhodnutí vlády několikaletými způsoby. Mezi nejčastější způsoby podpory patřily přímé dotace, subvence, garance půjček, daňové úlevy a slevy na pokutách a nedoplatcích, případy prodeje nemovitostí ze nižší než tržní cenu. Část těchto dotací vstupovala do státního rozpočtu, ovšem velký díl byl výsledkem jednorázových rozhodnutí vlády.

První roky byly ve znamení příprav podniků na privatizaci. Současně dochází k prvnímu masovějšímu propouštění pracovníků. Dochází také k četným organizačním změnám, ale stále přetrvávají problémy podniků. Hlavními problémy slovenského průmyslu byly opotřebenost výrobních prostředků, nízký podíl konečné sofistikované produkce a vysokou energetickou i surovinovou náročnost (Marcinčin, 2000).

Do vybraných podniků směřovaly nemalé dotace a ty narušily proces kreativní destrukce, neboť dotace umožňují i neefektivním podnikům přežít. O pomalosti strukturálního posunu svědčí fakt, že mezi lety 1993–97 bylo vyhlášeno pouze 427 konkurzů. Vezmeme-li navíc v úvahu skutečnost, že mnoho podniků bylo od konkurzu zákonem ochráněno, je zřejmé, že k žádným výrazným strukturálním změnám dojít nemohlo.

Co se týče konkrétních kroků na poli strukturální politiky na Slovensku, jsme v devadesátých letech svědky spíše koncepcí a návrhů, resp. rozporu mezi koncepcemi a praktickou strukturální politikou. Například v roce 1992 předložil Anton Vavra, místopředseda pro ekonomiku ve vládě J. Čarnogurského, dokument s názvem „Strukturální politika Slovenské republiky“. Dokument se zaměřuje na několik stěžejních sektorů, které jsou státem viděny buďto jako vítězové, nebo naopak poražení. Jako poražené vidí těžební a hutnický průmysl a cílem strategie bylo je utlmit. Naopak za strategické odvětví považuje energetiku (viz Marcinčin, 2000). Uváděné cíle nejsou však nijak kvantifikovány a je pouze deklarována snaha o strukturální posun, s nutností utlumení některých odvětví. Nástrojem mělo být použití vládních dotací a zdanění. Další koncepce průmyslové politiky přišla v prosinci 1992. Autorem byl L. Černák, ministr hospodářství v nové vládě V. Mečiar. Dokument s názvem „Průmyslová politika Slovenské republiky“⁹ obsahuje plány vlády pro všechna odvětví – cílem bylo utlmit neefektivní podniky a snížit výrobu oceli a spotřebu surovin a energií.

Jak však upozorňuje Marcinčin (Marcinčin, 2000), podíváme-li se na konkrétní návrhy podpory vlády v roce 1992, vidíme, že podpora směřuje přesně do těch odvětví, která jsou viděna jako nežadoucí. To jen potvrzuje domněnku, že strukturální politika nebyla v té době konzistentním souborem opatření, ale fungovala spíše na arbitrárních rozhodnutích vlády, často zcela v kontradiktu s původním záměrem. Tento rozpor je ovšem částečně vysvětlitelný, neboť slovenská ekonomika

8 Současně platí, že celá transformace byla charakteristická propojeností jednotlivých částí hospodářské politiky a na strukturu ekonomiky měly vliv i opatření učiněná primárně s jiným cílem, přičemž změna struktury ekonomiky mohla, ale nemusela být až mezi dalšími cíli tohoto opatření. Příkladem je zavírání podniků s nepříznivým vlivem na životní prostředí v prvních letech transformace, které mělo vliv na snížení podílu odvětví těžkého průmyslu na produktu.

9 Ke schválení tohoto dokumentu nedošlo.

se potýkala s vysokou mírou nezaměstnanosti a její další růst by mohl mít četné negativní dopady na veřejné rozpočty i sociální smír a samozřejmě volební preference.

V následujících letech posilují intervencionistické tendence vlády. Byl schválen zákon 192/1995 „O zabezpečení zájmu státu při privatizaci strategicky důležitých státních podniků a akciových společností“ (dále zákon o strategických podnicích). V zákoně byly vymezeny podniky, kde by vláda měla mít svůj vliv, a omezoval, resp. zakazoval jejich privatizaci a poskytoval různé výhody v podobě garancí a půjček. Tento zákon obsahoval seznam 26 podniků, které nesměly být privatizovány. Jednalo se o podniky z oblasti plynárenství a energetiky, pošt a telekomunikace, zbrojní výroby a všeobecného strojírenství, farmaceutické výroby, zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Dále bylo ustanoveno 43 strategických podniků s majetkovou účastí státu. Všechny tyto podniky měly výrazný vliv na ekonomický růst, finanční podmínky a zaměstnanost. Výrazné investice těchto podniků financované státem garantovanými půjčkami dočasně zvýšily tempo růstu ekonomiky a zaměstnanosti v polovině 90. let. Státní vlastnictví také vedlo k laxní finanční disciplíně, zvýšení energetické náročnosti a dalším problémům (více např. OECD 2002). Zařazením těchto podniků do speciální privilegované skupiny značně ztížilo možnost jejich zániku a navíc vyslalo negativní signály nepreferovaným účastníkům trhu.

Až do roku 1998 byla strukturální politika koncipována jako izolovaná část hospodářské politiky, bez adekvátních vazeb na ostatní části hospodářské politiky. Její podstatou byla tradiční forma, založená na přímých zásadách vlády do ekonomiky. Obecně lze říci, že vládní politiky v tomto období byly příliš vágní a jejich záběr byl nadměrně široký. Státní podpora byla přidělována arbitrárně na základě vládní volby vítězů a poražených. Celé období do roku 1998 bylo charakteristické tradiční formou strukturální politiky, kde hlavním nástrojem byly úvěrové záruky, směřování pomoci bylo arbitrární na základě politického rozhodnutí, a kde, v případě Slovenska, pomoc směřovala zejména do základních odvětví – hutnictví a chemického průmyslu.¹⁰ Slovenská vláda si sice uvědomovala problémy ekonomiky, ale praktická hospodářská politika vždy skočila u dotací a subvencí tradičních odvětví z éry centrálního plánování. To dokládají předložené koncepce strukturální politiky konfrontované s praxí.

Od roku 1999 vychází strukturální politika Slovenska z dokumentu „Rozpracování průmyslové politiky Evropské unie v podmínkách Slovenské republiky“, který byl přijat usnesením vlády SR č. 761 ze dne 8. září 1999. Slovensko se začalo připravovat na vstup do EU a tak ke změně tak došlo, mj. na základě doporučení Evropské komise.¹¹ Cílem strukturální politiky se stala redukce nadbytečných průmyslových kapacit, přesměrování výrobních faktorů z průmyslu a zlepšení konkurenceschopnosti slovenského průmyslu. Tyto cíle jsou sice stále totožné s těmi, které jsou součástí koncepcí od počátku transformace, novinkou je však zavedení důslednějšího procesu schvalování a kontroly státní podpory. K tomuto účelu byl v roce 1999 přijat nový zákon 231/1999 „o štatnej pomoci“ a byla zřízena nová nezávislá instituce – Úrad pre štátnú pomoc (USP), který podle zákona o státní pomoci může posuzovat zda jsou programy státní pomoci v souladu s právem EU a Slovenska a současně eviduje toky státní pomoci a provádí také monitoring výše a formy státní pomoci.

Vládní koncepce strukturální politiky se začíná orientovat spíše na koordinaci procesu strukturálních změn, a nikoliv na jeho financování. Státní pomoc byla postupně redukována a uváděna do souladu s požadavky EU. Současně byl zaveden přístup „podpory všech podniků (nejen průmyslových) všech velikostí“ (viz Industrial policy of the Slovak Republic). „Ovšem i po uvedených změnách si vláda zachovává vliv na průmysl, a to hlavně prostřednictvím regulace anebo přímo

¹⁰ Do těchto odvětví směřovalo 49,2 % navrhované podpory (Marcinčin, 2000).

¹¹ Konkrétně se jednalo např. o dokumenty „Action programme to strengthen competitiveness of European industry“ (no. 94/413/EC) a „Work-out of industrial policy of the European Union to the conditions of Slovak Republic.“

prostřednictvím vlastnictví podniků veřejných služeb“ (OECD, 2000). V prosinci 2001 byla přijata novela zákona o státních podnicích, která upravila proces likvidace a zvýšila transparentnost řízení státních podniků (viz Pravidelná správa o připravenosti Slovenskej republiky na členstvo v Evropské unii, 2002).

V rámci změny kurzu strukturální politiky po roce 1999 se jejími prioritami stalo zvyšování konkurenceschopnosti průmyslu, které je nezbytné pro úspěch na světových trzích. Zákon 231/1999 učinil kroky směrem k modernímu pojetí strukturální politiky, ale jeho znění stále nebylo v souladu s požadavky EU. Terčem kritiky byly zejména dotace na zaměstnanost a dotace „citlivým“ odvětvím, jako byl automobilový a ocelářský průmysl. Proto došlo k novelizaci tohoto zákona zákonem 434/2001, který se právu EU výrazně přiblížil. Následující novelizace zákonem 461/2002 s 203/2004 uvedla tento zákon zcela do souladu s požadavky EU

1.10.4.1. Vývoj státní pomoci na Slovensku

Data o výši a směřování státní pomoci jsou pro Slovenskou republiku velmi skromná. Do roku 1999 se vyskytují pouze neucelená data pro určitá odvětví nebo sektor, která se navíc z jednotlivých zdrojů výrazně liší. Není ani zřejmá metodologie sběru těchto dat a proto považujeme jejich vypovídací schopnost za velmi malou. Od roku 1999 jsou k dispozici údaje o tocích státní pomoci, jejichž evidence byla prováděna Úřadem pro státní pomoc a Ministerstvem financí.¹² Ovšem jako i v ostatních případech jsou národní data nevhodná pro mezinárodní srovnání a proto vycházíme z údajů Evropské komise a state aid scoreboard.

Tabulka č. 48: Státní pomoc na Slovensku podle cíle (v %, ze s.c.)

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005
zemědělství	0,0	0,0	0,0	0,0	2,1	3,1
horizontální pomoc, z toho	78,2	43,4	49,9	71,5	59,9	58,7
obchod, vývoj a zmezinárodnění	0,0	0,0	0,3	2,2	0,5	0,1
kulturní dědictví	0,6	0,0	1,8	0,0	0,1	0,5
zaměstnanost	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
životní prostředí	5,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
regionální pomoc	61,8	38,5	44,0	68,1	57,2	53,8
výzkum a vývoj	6,6	4,3	3,9	1,3	0,4	1,0
MSP	4,0	0,6	0,0	0,0	0,0	1,2
vzdělávání	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7	1,7
sektorová pomoc, z toho	21,5	56,6	50,1	28,5	38,0	38,2
uhlí	3,5	4,2	3,3	1,8	0,0	0,8
finanční služby	0,0	25,1	0,0	0,0	0,0	0,0
zpracovatelský sektor	1,8	14,6	44,7	26,7	38,0	37,4
jiné neprůmyslové sektory	16,2	12,7	2,0	0,0	0,0	0,0
celková pomoc (bez železnic, rybolovu a dopravy)	99,6	100,0	100,0	100,0	97,9	96,9
celková pomoc (bez železnic)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
celková pomoc (bez železnic) v mil. EUR	154,4	142,7	126,2	172,7	227,1	253,0
pomoc v % HDP	0,6	0,5	0,4	0,5	0,7	0,7

Zdroj: Evropská komise, 2007

¹² Data jsou k dispozici na internetových stránkách Ministerstva financí SR.

Jak je z výše uvedené tabulky patrné, existovalo v uvedených letech několik zjevných trendů ve vývoji státní pomoci. Prvním z nich je výrazný nárůst regionální pomoci, tj. státní pomoc směřující do méně rozvinutých regionů nebo regionů trpících určitým problémem, např. nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti. Změna tohoto ukazatele signalizuje příklon k pojetí strukturální politiky podle pravidel a pojetí EU, neboť regionální politika je hlavním pilířem systému státní podpory v EU. Druhým je pak narůstající podpora ocelářskému průmyslu. Tyto změny a vývoj jednotlivých ukazatelů v daných letech jsou však deformovány změnami legislativy, neboť Úrad pre štátnú pomoc registroval jen tu podporu, která byla podporou dle zákona. Tím lze například vysvětlit nulovou podporu železniční dopravě v roce 2003, protože od tohoto roku se podpora železničním považovala za veřejný zájem a dotace ve veřejném zájmu nebyly USP chápány jako veřejná podpora.

Významnějším trendem, který u státní pomoci nastal, je změna forem státní pomoci. Zatímco v letech 2000 a 2001 činily nejvýznamnější podíl státní záruky za úvěry následované dotacemi a zvýhodněnými úvěry, v následujících letech se do popředí dostávají daňové úlevy a odpuštění daní, cla nebo dovozní přírážky následované dotacemi. Od roku 2003 včetně nejsou použity státní záruky za úvěry.¹³

1.10.5. Strukturální politika Maďarska

V prvním období, cca do roku 1995 prochází Maďarsko fází kreativní destrukce. V této fázi transformace, kterou můžeme zařadit do období 1990–1995, vypracovaly tři maďarské vlády rozdílné koncepce strukturální politiky (OECD 1995). První koncept z roku 1990 neobsahoval žádnou konkrétní strategii a spočíval spíše ve výčtu toho, co by strukturální politika dělat neměla. V této strategii nebyly ani určeny konkrétní nástroje státní pomoci. S postupující transformací docházelo k stále výraznějším strukturálním změnám, které zahrnovaly zejména zmenšování podniků a omezování produkce. Na základě tohoto vývoje byla na přelomu let 92 a 93 zformulována nová strategie strukturální politiky. Tato strategie měla střednědobý charakter a představila škálu nástrojů, jak podpořit přizpůsobování soukromého sektoru změnám v ekonomice, při snaze vyhnout se nadměrným zásahům do jejich chodu. Jedním z nejvýraznějších rysů tohoto konceptu bylo určení dvanácti (později patnácti) strategických státních firem (špinavý tucet), které mohly obdržet pomoc v rámci „krizového managementu“. Do těchto firem proudila podpora v podobě přímých transferů, odpuštění plateb daní, sociálního pojištění a úvěrů, a čerpání z rozvojových a restrukturalizačních fondů. Zdroje k restrukturalizaci zejména patnácti (dříve 12) velkých firem plynuly z nejručnějších institucí (státní rozpočet, Agentura státního vlastnictví atd.). Török (1997) odhadl výši podpory pro tyto firmy na 1,5 miliard dolarů.¹⁴

Podpora v rámci krizového managementu se stala nejdůležitějším znakem strukturální politiky a zůstala jím po dlouhou dobu. Vedle pomoci velkým firmám proběhla, v rámci téhož konceptu strukturální politiky, dvě kola konsolidace dluhů v programu Konsolidace bank a dluhů. Program se uskutečnil mezi lety 1993–1996 a týkal se přibližně 150 firem. Celkové odhadované náklady (Szanyi, 1996) byly 4–4,5 mld. USD.

Druhý koncept strukturální politiky se v konečném důsledku omezil pouze na dotace a pomoc v rámci krizového managementu a prvotně deklarovaná snaha o strategický rozvoj se vůbec nedostala do realizační fáze. Směřování dotací nebylo podřízeno žádné celkové vizi a byly

¹³ Více ve výročních zprávách o poskytnuté státní pomoci na stránkách MF SR.

¹⁴ Účinnosti této formy podpory je diskutabilní. Polovina podporovaných firem přežila a byla privatizována, část byla prodána částečně a část firem zůstala zcela v rukou státu.

umísťovány nahodile do těch podniků, které ji zrovna potřebovaly a o kterých bylo rozhodnuto, že ji dostanou.

Třetí koncept průmyslové politiky vznikl v roce 1995. Motivem implementace třetího plánu se mimo jiné stala postupná harmonizace s požadavky EU.¹⁵ Tomu také odpovídá jeho podoba, v níž se odráží snaha přijmout, zatím alespoň částečně, požadavky kladené v rámci předstupních příprav – např. decentralizace distribuce státní pomoci či zřízení instituce zodpovědné za kontrolu udělování státní pomoci (více viz Szanyi, 2004).¹⁶ Koncept obsahoval podrobný soupis nástrojů a cílů, které byly kompatibilní s pojetím EU. Většina nástrojů byla orientována na podporu vědy a výzkumu, malých a středních podniků a na cíle regionální politiky. Z nástrojů cílených na určitou firmu nebo projekt se přešlo k obecné podpoře investičního prostředí na základě stanovených pravidel. Hlavním cílem se stalo zvýšení dlouhodobé konkurenceschopnosti. Praxe však probíhala poněkud odlišně. Hodnotí jí např. Tétényi (Szanyi, 2004), který říká, že v prvních letech (do roku 1995) byly strukturální posuny a vývoj důsledkem přílivu přímých zahraničních investic a nikoliv aktivní strukturální politiky. Globální útěk států z ekonomiky a následná pomoc pouze vybraným podnikům vedly dle Tétényiho ke kolapsu mnoha firem a snížení účinnosti státní pomoci.

Jak v druhém, tak i v třetím konceptu se vyskytovaly nástroje zaměřené zejména na vybrané sektory v ekonomice, přičemž sektory, které byly ve středu pozornosti, se v průběhu času měnily. Hlavní důraz byl zpočátku kladen na sektory, v nichž se nacházely firmy špinavého tuctu; tj. na automobilový, elektrotechnický a chemický průmysl. Později, v rámci rozšíření špinavého tuctu na patnáct firem, se spektrum rozšířilo ještě o průmysl metalurgický. S třetím konceptem se způsob podpory sektorů změnil. Namísto krizového managementu se nosnou myšlenkou stalo zvýšení konkurenceschopnosti. To však neznamenalo konec krizového managementu nebo dokonce přímých podpor četným nezdravým podnikům. Hlavní změnou byla změna toku státní podpory, která se přesunula na státní rozvojové agentury a neplynula firmám přímo ze státního rozpočtu. Většina podpory byla udělována na základě obecně platných pravidel, stále však existovaly výjimky v podobě automobilového, elektrotechnického a chemického průmyslu, kterým bylo přiznáno určité preferenční postavení.

V rámci přibližování se EU a nutnosti harmonizace proběhla v roce 2000 i čtvrtá změna koncepce strukturální politiky, která byla součástí Národního rozvojového plánu a která byla logickým pokračováním koncepce z roku 1995. Přinesla rozšířenou škálu nástrojů strukturální politiky, které byly v souladu s nástroji EU. Verze strukturální politiky z roku 2000 stála zejména na podpoře moderních technologií, výzkumu a vývoje a rozvoje konkurenceschopnosti. Zvyšování produktivity práce z důvodů technologického pokroku však vedlo k poklesu nároků na pracovní sílu, a tedy k nárůstu nezaměstnanosti, mj. v „citlivých“ odvětvích. Existuje však přetrvávající rozpor mezi koncepcí a praxí, která byla taková, že postižené podniky byly dále nepřímo dotovány právě z důvodů podpory nezaměstnanosti (Szanyi, 2004). Na druhou stranu však v rámci Národního rozvojového plánu dochází také k podpoře investic prosperujících soukromých a často i zahraničních firem.

Kritici čtvrté koncepce z roku 2000 (dle Szanyi, 2004) poukazují zejména na její zbrklou a neadekvátní přípravu a tím i nedokonalost v implementaci.

Další revize z roku 2002 znamenala již menší změny. K největším změnám patřil větší důraz na daňové nástroje, případně zrušení dříve zřízené podpory pro průmyslové zóny volného obchodu (více viz Hashi–Balcerowicz, 2004).

¹⁵ Konkrétně se jedná o článek 62/4b Evropské asociační dohody.

¹⁶ Kontrolu nejdříve provádělo Ministerstvo financí, později tzv. SAMO – State Aid Monitoring Office.

1.10.5.1. Vývoj státní pomoci v Maďarsku

Ani v Maďarsku nejsou za první roky dostupné srovnatelné údaje o tocích státní pomoci. Szanyi (2004) cituje maďarské ministerstvo financí a uvádí výši státních dotací v letech 1988–1995 a výši i cíle státní pomoci pro sektor průmyslové výroby v letech 1996–2000, National Survey of Hungary pak uvádí státní podporu v letech 1996–2001.

Pro účely srovnání opět uvádíme data state aid scoreboard, vypracovaná Evropskou komisí.

Tabulka č. 49: Státní pomoc v Maďarsku podle cíle (v %, ze s.c.)

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005
zemědělství					44,1	35,0
rybolov					0,1	0,0
horizontální pomoc, z toho:	28,2	43,1	53,1	38,5	31,6	28,4
kulturní dědictví	0,0	0,0	1,1	2,2	6,4	4,7
zaměstnanost	2,4	4,4	4,1	4,4	1,7	0,6
živ. prostředí	3,1	1,8	7,7	0,5	0,1	0,4
regionální pomoc	18,6	24,2	25,2	24,2	17,4	16,7
výzkum a vývoj	1,3	5,1	3,2	0,6	1,2	2,7
rizikový kapitál	0,0	0,0	0,0	0,4	0,7	0,7
MSP	2,9	7,5	11,7	4,1	3,4	2,3
vzdělávání	0,0	0,1	0,1	2,1	0,6	0,3
sektorová pomoc, z toho:	71,8	56,9	46,9	61,5	24,2	36,6
těžba uhlí	2,2	2,7	1,5	1,1	4,4	2,4
finanční služby	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0
zpracovatelský sektor	69,6	52,2	45,4	57,6	17,5	28,0
další služby	0,0	0,2	0,0	0,6	0,4	0,1
doprava (bez. železnic)	0,0	0,0	0,0	2,1	1,9	6,1
celková pomoc (bez zemědělství, rybolovu a dopravy)	100,0	100,0	100,0	97,9	53,8	58,9
celková pomoc (nezahrnuje železnice)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
celková pomoc (nezahrnuje železnice) v mil. EUR	757,2	738,7	844,4	931,2	1 110,3	1 609,9
pomoc v % HDP	1,1	1,0	1,1	1,2	1,3	1,8

Zdroj: Evropská komise, 2007

Z tabulky je vidět postupný nárůst státní pomoci, přičemž dochází k postupnému snižování pomoci sektorové a nárůstu pomoci horizontální a do zemědělství. Zcela jednoznačně do roku 2003 roste podíl regionální pomoci a pokles v roce 2004 je způsoben změnou metodologie a přesunem části pomoci do zemědělství. Ze sektorové pomoci zabíral největší podíl zpracovatelský sektor, ale i tam podíl postupně klesal. Příčinu tohoto vývoje spatřujeme zčásti ve tlaku EU, částečně pak v postupné konsolidaci tohoto sektoru a dokončující se transformaci.

Co se týče forem poskytnuté pomoci, postupně klesá podíl přímého financování v podobě nevratných dotací a roste vliv nepřímých dotací v podobě daňových úlev. Posledním rokem masivní přímé podpory státem byl rok 1996. Stát přispíval na reorganizaci podniků, rekapitalizaci bank a na jiné dokončované projekty velkého rozsahu. Po tomto roce je vidět výrazný pokles podílu tohoto nástroje. Ostatní formy podpory mají jen marginální podíl (více viz. Szanyi, 2004).

S přibližujícím se vstupem do EU a měnící se legislativou se postupně upouštělo od pomoci přidělené ad-hoc. V roce 1996 činila pomoc ad-hoc 19,08 % celkové pomoci, v roce 2000 již byla veškerá poskytnutá pomoc součástí nějakého programu státní pomoci (viz Szanyi, 2004).

1.10.6. Strukturální politika Polska

Politika záchrany a restrukturalizace byla v Polsku implementována dvěma pilíři – zřízením Agentury pro rozvoj průmyslu (ARP) a Programem finanční restrukturalizace podniků a bank (PFRPB).

Ve snaze řešit špatnou situaci alespoň některých podniků, založil stát v roce 1991 Agenturu pro rozvoj průmyslu (ARP). ARP byla založena s cílem přispívat k restrukturalizaci polského průmyslu financováním restrukturalizačních programů a pomáhat státním firmám ve finančních problémech. Hlavními nástroji této agentury byly zvýhodněné půjčky, záruky, a snížení vlastního jmění o výši dluhu. Avšak ve skutečnosti pomoc z ARP nebyla firmami použita k urychlení restrukturalizace, o níž se podniky začaly pokoušet až mnohem později. Informace o státní pomoci plynoucí z této agentury jsou velmi omezené.

V roce 1993 byla představena nová strategie strukturální politiky ve formě PFRPB, která měla vést k vyřešení problémů s rostoucím zadlužením podniků. Program zahrnoval decentralizovaný proces konsolidace vedený bankami. Jednotlivé banky vyjednávaly se zadluženými podniky o restrukturalizačním plánu, přičemž plán zahrnoval i nástroje pomoci, zejména odpuštění dluhů. Zdroje nutné k financování programu ve výši cca 2,3 mld. USD byly získány emisí státních obligací (Hashi-Balczerowicz, 2004). Ačkoliv úspěšnost programu byla pod původním očekáváním, některé problémy se zadlužením podniků a likviditou bank se vyřešit podařilo. Kromě výše zmíněných systémů podpory existovaly ještě samostatné programy sektorové pomoci, zaměřené hlavně na uhelný a ocelářský průmysl.

Proces udělování státní pomoci nebyl žádným způsobem koordinován a ani v Polsku nebyl zpočátku součástí dlouhodobější strategie. To se projevovalo systémem pomoci, který byl garantována fiskálními orgány ad hoc. Pomoc byla podnikům poskytována proto, aby se vyhnuly bankrotu a mohly ještě chvíli fungovat, přičemž požadavek na restrukturalizaci nebyl často ani vysloven a pokud byl, neměl stát možností, jak tyto změny vynutit. Existovalo také silné propojení mezi politickou silou a dostupností státní pomoci. Hlavními příjemci pomoci proto většinou byly velké státní nebo bývalé státní podniky. Problémem také bylo, že většina pomoci nebyla oficiálně zaznamenána.

V roce 1994 proběhla první revize legislativy týkající se státní pomoci. Ze 127 zákonů jich jen 24 bylo v souladu s požadavky EU. Další zákony musely být zrušeny, změněny, případně se staly předmětem vyjednávání s EU. Postupně rostoucí problémy plynoucí z nadměrné státní pomoci (jako růst deficitu státního rozpočtu, netransparentnost, inflační tlaky, neefektivnost pomoci) a současný tlak Evropské unie vedly v roce 2000 k přijetí nového zákona O připustnosti a dohledu nad státní pomoci pro podnikatele. Tento zákon vstoupil v platnost 1. 1. 2001 a zohledňoval požadavky EU, zahrnuté v článku 63 asociační dohody z roku 1991. Zákon však stále obsahoval mnoho chyb a v roce 2002 byl nahrazen zákonem novým. Jeho princip je v podstatě stejný, pouze zpřesňuje a definuje nepřesnosti a nejasnosti v předchozím zákoně. Ani tento zákon však nevyřešil všechny problémy se státní pomocí (špatná kontrola a nedostatek systémových programů) a v roce 2004 byl přijat zákon nový.

1.10.6.1. Vývoj státní pomoci v Polsku

Ani Polsko není v evidenci státní pomoci výjimkou a data pro začátek devadesátých let neexistují. První dostupná data prezentuje Formalczyk (Sowa, 2003), který uvádí formy státní pomoci pro rok 1994. První oficiální data o státní pomoci připravilo Ministerstvo financí pro roky 1996 a 1997. Od roku 1998 byl za monitoring dat zodpovědný Úřad pro konkurenci a ochranu spotřebitele. Metodologie sběru dat se v průběhu času měnila stejně jako klasifikace pomoci, přesto se dle Sowy (2003) jedná o nejdůvěryhodnější a vlastně jediná data týkající se velikosti a struktury státní pomoci.¹⁷ Od roku 2000 jsou k dispozici námi uváděna data ze state aid scoreboard.

Z národních dat lze vyčíst, že mezi lety 1995–2000 docházelo k postupnému snižování státní pomoci. Pokles byl následně vystřídán postupným nárůstem, který byl nejvýraznější v roce 2003. V tomto roce byla výše udělené pomoci velmi vysoká z důvodu realizace zákona z 28. 11. 2003 o restrukturalizaci hornictví černého uhlí v letech 2003–2006, na základě kterého bylo jen v roce 2003 uděleno 15,5 mld. pomoci, zejména ve formě daňových úlev. Následuje prudký pokles vyvolaný požadavky Evropské komise a novou legislativou. Je zřejmé, že v centru pozornosti stál sektor těžby uhlí, zaměstnanost a restrukturalizace. Prudké vzájemné výkyvy mezi výše uvedenými položkami pak jsou z velké části jen změnou v metodice posuzování a pomoc plyne do stále stejných podniků. V roce 2004 stojí za povšimnutí výrazný nárůst výše horizontální pomoci na restrukturalizaci, což je výsledkem realizace opatření tzv. „antikrizových zákonů“. Mezi lety 2004 a 2005 dochází k prudkému poklesu pomoci na restrukturalizaci a nárůstu pomoci na tvorbu a ochranu pracovních míst. Hashi a Balcerowicz (Hashi–Balcerowicz, 2004) v této souvislosti hovoří pouze o přesunu stejné pomoci z kategorie restrukturalizace do kategorie zaměstnanost s tím, že situace zůstává fakticky stejná. Tomu odpovídá i skutečnost, že v obou letech největší část pomoci plyne do slezského regionu a lze se snadno domnívat, že i do stejných firem.

Tabulka č. 50: Státní pomoc v Polsku cíle (v %, ze s.c.)

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005
zemědělství	0	0	0	0	30,38	50,98
rybolov	0	0	0	0	0,017	0
horizontální pomoc, z toho:	65,99	30,57	39	14,974	17,94	34,09
obchod, vývoj a zmezinárodnění	0	0	0	0	0,261	0
kulturní dědictví	0	0	0	0	0	0
zaměstnanost	27,85	5,508	5,214	8,8 932	8,868	16,32
energie	0	0	0	0	0	0,01
životní prostředí	5,116	1,761	4,029	1,3 783	0,372	0,39
regionální pomoc	31,48	11,42	13,59	3,4 785	6,928	10,06
výzkum a vývoj	1,446	1,76	3,499	0,4 053	0,886	2,031
MSP	0,094	0,993	3,138	0,5 826	0,323	3,982
sociální pomoc individuálním zákazníkům	0	0	0	0	0,066	0,122
Vzdělávání	0	9,127	9,525	0,2 356	0,232	1,179
sektorová pomoc, z toho	26,17	65,18	50,68	82,463	23,09	14,91
uhlí	21,57	54,23	47,34	71,309	17,3	11,7
finanční služby	0	10,41	0	0	0	0

¹⁷ Tato data jsou k dispozici na http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analzy/.

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005
průmyslová výroba	2,808	0,545	3,339	10,85	5,248	2,511
jiné neprůmyslové sektory	1,801	0	0	0,3 045	0,535	0,113
jiné služby	0	0	0	0	0,007	0,013
doprava	0	0	0	0	0	0,579
celková pomoc (bez železnic, rybolovu a dopravy)	100	100	100	100	69,6	48,43
celková pomoc (bez železnic)	100	100	100	100	100	100
celková pomoc (bez železnic) v mil. EUR	1 850,1	1 465,4	997,9	6 005,8	2 921,9	1 874,1
pomoc v % HDP	0,9	0,6	0,4	2,9	1,4	0,8

Zdroj: Evropská komise, 2005

Vývoj výše i struktury státní pomoci prodělal ve sledovaném období význačné změny. Z tabulky plyne, že výrazně poklesla sektorová pomoc. Toto však může být zkruseno pouze překlasifikováním části pomoci na pomoc horizontální, která je pro orgány EU přípustnější. V roce 2002 plynulo 90% sektorové pomoci do sektoru těžby uhlí a 70% horizontální pomoci sledovalo cíl záchrany a restrukturalizace (v tabulce nezachyceno, neboť neodpovídá metodologii Scoreboardu). To samo o sobě svědčilo o neefektivnosti využívání pomoci, neboť těžba uhlí čerpá pomoc již déle než 10 let a restrukturalizace měla být také vzhledem k již vyčerpané výši pomoci již dávno provedena. V roce 2003 dochází k výraznému nárůstu státní pomoci z důvodu podpory sektoru hornictví černého uhlí, což je uvedeno výše. Následuje pokles vyvolaný požadavky Evropské komise a novou legislativou.

Z hlediska formy podpory tvořila hlavní složku skupina A, tj. dotace a daňové úlevy, přičemž vyšší podíl až do roku 2004 mají daňové úlevy, ale v roce 2005 převládají dotace. Tento vývoj však není způsoben nárůstem udělených dotací, ale výrazným snížením poskytnutých daňových úlev z 4412,7 mil PLN v roce 2004 na 649,4 mil PLN v roce 2005 (viz. Raport o pomocy publicznej w Polsce, za jednotlivé roky 1995–2005)

Mění se také způsoby financování pomoci. Do roku 2004 bylo hlavním nástrojem státní pomoci v Polsku snížení závazků společností vůči státu. Neneman a Sowa (2002) v této souvislosti hovoří o tzv. vynucené pomoci.¹⁸ Až v roce 2005 se poprvé vydalo více pomoci ve formě přímých výdajů (77,1%) než ve formě snížení příjmu do státního rozpočtu (22,9%). Stalo se tak zejména proto, že v roce 2005 nebyla udělena žádná pomoc ve formě kapitálově-investičních dotací (viz Raport o pomocy publicznej w Polsce, za jednotlivé roky 1995–2005)

1.10.7. Závěr

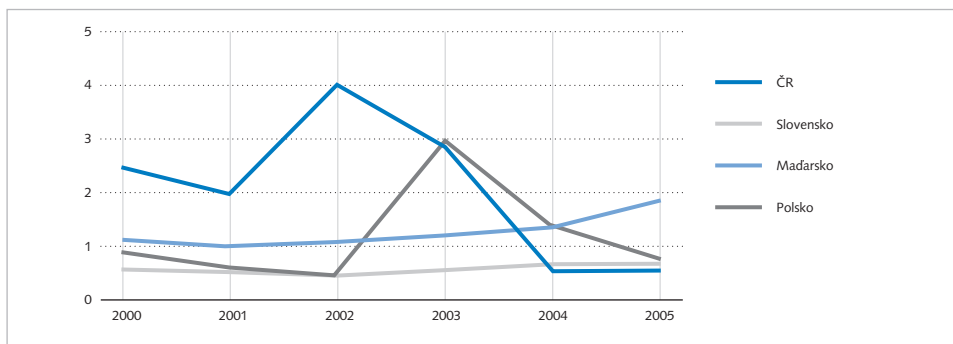
Zatímco ve vyspělých zemích je státní pomoc ve prospěch určitých firem, odvětví, aktivit nebo regionů obhajována tržním selháním, námi zkoumané země procházely navíc procesem transformace. Na počátku transformačního procesu všechny země prováděly podobné záchranné a restrukturalizační politiky s cílem urychlit přizpůsobovací proces a zachránit co nejvíce firem.

Srovnání strukturální politiky v jednotlivých zemích je ztíženo několika podstatnými vlivy. První překážkou je rozdílná metodologie sběru dat, a to jak mezi jednotlivými zeměmi, tak i v průběhu sledovaného období v každé zemi. Další překážkou je neucelenost dostupných dat, zejména

¹⁸ Jedná se o situaci, kdy zejména velké společnosti se silným politickým vlivem přestanou platit své závazky vůči státu a tím si vynutí jejich odpuštění, což je ve svém důsledku forma státní pomoci. Tento systém produkuje problém morálního hazardu v podobě „inspirace“ pro ostatní firmy. Současně definují i další důvody této struktury (více viz Neneman a Sowa (2002) nebo Sowa (2003).

pak pro období devadesátých let. Srovnání vývoje státní pomoci v 90. letech tak můžeme shrnout pouze do obecných trendů s vědomím, že čím více do minulosti, tím nižší je jejich vypovídací schopnost. Jediná srovnatelná data vycházejí ze zpráv EK, konkrétně ze state aid scoreboard, kde pro sledované země existují data od roku 2000. Následující graf udává podíl státní pomoci na HDP.

Graf č. 34: Srovnání podílu státní pomoci na HDP

Zdroj: Evropská komise, 2007

Zejména v ČR a v Polsku je vidět výrazný výkyv v roce 2002, resp. 2003. V ČR souvisí zejména s privatizací bankovního sektoru, v Polsku pak s realizací zákona o restrukturalizaci hornictví černého uhlí.

Všechny země prošly etapou výraznější státní pomoci, která byla důsledkem pozůstatků centrálního plánování a vyjadřovala snahu vlád o urychlení strukturálního posunu, snížení sociálních důsledků transformace a také snahy o co nejmenší ztrátu voličů. V jednotlivých zemích tak nalezneme jak podobnosti, tak i výrazné odlišnosti.

V České republice se velká část státní pomoci, zejména v 90. letech, realizovala prostřednictvím pomoci bankám držícím portfolio nedobytných dluhů. Podniky se tak mohly bez problému zadlužovat u státem vlastněných bank, která stát následně ve velké většině zachránil. Tento způsob státní pomoci umožňoval podnikům přežít i v případě jejich nízké efektivity a nelze tedy hovořit o účinné strukturální politice. Po očistění bank v souvislosti s jejich privatizací se státní pomoc výrazně snižuje. Pro detailnější hodnocení efektivnosti bohužel nejsou k dispozici údaje z konkrétních dotovaných podniků.

Strukturální politika Slovenské republiky byla v období od roku 1990 do roku 1998 založena na tradiční formě, charakteristické přímými zásahy vlády do vývoje jednotlivých sektorů. Státní pomoc byla přidělována arbitrárně na základě rozhodnutí vlády. Tato rozhodnutí byla výsledkem neprůhledného rozhodování a často směřovala do upadajících odvětví. Tím mnohdy došlo k dalšímu prohloubení tendencí, které byly již z počátku považovány za negativní. Deklarované cíle strukturálních politik byly většinou v přímém rozporu s konkrétními kroky vlády. Zavedený systém dotací pro „strategické“ podniky (kterými byli většinou hlavní hráči na trhu) byl demotivující pro nedotované subjekty a bránil strukturálnímu posunu ekonomiky. Teprve ke konci 90. let se charakter strukturální politiky mění a došlo k řadě radikálnějších změn. Zvrat v pojetí strukturální politiky navázal na doporučení orgánů EU implementovat v rámci předvstupního procesu v zemích usilujících o vstup do EU „Akční program na posílení konkurenceschopnosti evropského průmyslu“. Nová filozofie přístupu k strukturální politice, včetně jejího institucionálního zakotvení, byla shrnuta v dokumentu „Rozpracovanie primyselnej politiky Európskej únie na podmienky

Slovenskej republiky“. V roce 1999, v rámci příprav vstupu do EU, došlo ke změně legislativy týkající se přidělování státní pomoci. Systém se stal transparentnějším a kontrolovaným také díky zřízení Úřadu pre štátnú pomoc. Přesto však stále zůstávaly odvětví, jimž byla pomoc v rozporu s pravidly EU – jde o tzv. strategické podniky zejména v automobilovém a ocelářském průmyslu. Přípravy a vstup Slovenska do EU znamenal nutnost přizpůsobit strukturální politiku strategii unie a ukončil systém arbitrárně přidělovaných dotací a podpory neperspektivních podniků. Změnily se formy i směřování státní pomoci, která začala podléhat kontrole nezávislého úřadu a orgánů EU. Takto moderně pojatá strukturální politika přispívá k rychlejšímu tempu strukturálních změn, které vytváří prostor pro dlouhodobě udržitelný růst v rámci globální ekonomiky a pro zvyšování konkurenceschopnosti Slovenska.

Také strukturální politika v Maďarsku prodělala v letech 1990–2005 výrazný vývoj a prošla čtyřmi revizemi své koncepce. Každá revize strukturální politiky znamenala postupný vývoj směrem k požadavkům EU. Proces harmonizace s EU vedl k omezení přímých státních dotací a nárůstu vlivu daňových nástrojů. Snížila se pomoc jednotlivým sektorům ve prospěch horizontální a regionální pomoci a zvýšila se transparentnost udělování státní pomoci. Zatímco počátky udílení státní pomoci byly netransparentní, udělované ad hoc, čímž narušovaly konkurenční prostředí a mohly odrazovat nedotované podniky od vstupu na trh, postupně převážila pomoc udílená na základě projektových programů, zvýšila se transparentnost i kontrola pomoci. Hlavní pozornost se postupně přesouvala od domácích subjektů v potížích k perspektivním, často zahraničním, firmám. V devadesátých letech byla velká část pomoci udělena prostřednictvím očištění státních bank od klasifikovaných úvěrů, což je situace podobná s vývojem v České republice.

V Polsku byla státní pomoc po celou dobu zaměřena zejména na sektor těžby uhlí, záchranu a tvorbu pracovních míst a na restrukturalizaci. Největším příjemcem státní pomoci byly kromě sektoru těžby uhlí také polské železnice (PKP). „Udílení státní pomoci bylo charakteristické nízkou transparentností. Pomoc byla z velké části motivována politicky ve snaze získat hlasy v častých volbách. Směřovala tak zejména do velkých podniků se silnými odbory“ (Hashi, 2003). Přímé dotace do některých firem na trhu působily jednak omezením konkurence, ale zejména snížily zájem dotovaných firem o hlubokou restrukturalizaci. Neprovedená restrukturalizace ovšem vyžadovala jen další a další dotace ze strany státu. Pomoc nebyla součástí žádné dlouhodobé koncepce a byla zaměřena pouze na pomoc podnikům v problémech – velmi často ve vlastnictví státu.

Institucionální uspořádání a celkový přístup se však v jednotlivých zemích lišil. V Polsku byla zřízena Agentura pro rozvoj průmyslu a hlavním motorem strukturální politiky byl decentralizovaný program Finanční restrukturalizace bank a podniků. V Maďarsku byla restrukturalizace podniků kombinovaná s konsolidací bank také docela decentralizovaná, přesto za klíčovou instituci považovat Maďarskou investiční a rozvojovou banku. Hlavní institucí implementující strukturální politiku v České republice byla Konsolidační banka. Ve věch zemích podpora přicházela z četných zdrojů, v rozličných formách a jejich celková výše je neznámá. Netransparentní systém poskytování pomoci deformoval prostředí. Jak uvádí Bohatá (2004), nedostatečná kontrola a netransparentní kanály distribuce státní pomoci snižují efektivnost veřejné podpory a přispívají k růstu příležitostí pro korupci v politických stranách, ve veřejné správě a ve státem vlastněných bankách.

Na státní pomoc jednotlivých zemí měla také rostoucí vliv EU. Začátkem devadesátých letech všechny země započaly vyjednávací proces s EK za účelem připravit se na eventuální vstup do EU. Asociační dohoda byla postupně uzavřena se všemi zeměmi (Polsko 1991/94, Maďarsko 1991/94, ČR 1993/95, SR 1993/95) a dávala jim určitý čas na uvedení legislativy do souladu s EU. Významnou součástí vyjednávacího procesu byla také státní pomoc. Evropská unie, v podstatě soucítící s problémy transformujících se zemí, se chtěla ujistit, že různé formy intervencí budou omezeny jak v čase, tak ve svém rozsahu, a budou časem uvedeny do souladu s principy platnými v EU. V době podpisu smluv byla většina státní pomoci v rozporu s pravidly EU a ta lpěla na jejím

postupném snížení a harmonizování pravidel. Jedním z požadavků bylo zřízení instituce zodpovědné za sledování a vyhodnocování státní pomoci. Teprve od toho okamžiku jsou k dispozici kompletní a relativně důvěryhodná data. V Maďarsku to byl Úřad pro monitoring státní pomoci (1996), v Polsku se za sledování stal zodpovědný Úřad pro konkurenci a ochranu spotřebitele, na Slovensku Úřad pro státní pomoc a v ČR to bylo nejdříve Ministerstvo financí a od roku 2000 Úřad pro ochranu hospodářské soutěže.

Hodnocení pomoci vzhledem k cílům je také poznamenáno jistými nejasnostmi. Na základě dostupných dat se však lze domnívat, že se mnohdy sice změnil cíl pomoci, ale příjemci zůstali stejní. Pohled na státní pomoc se v jednotlivých zemích i v jednotlivých letech lišil v závislosti na politické orientaci vlády a na její odolnosti vůči tlaku jednotlivých skupin, počátkem 21. století však byly všechny země nuceny harmonizovat legislativu a radikálně snížit výši státní pomoci. Poslední novelizací harmonizující legislativu byly národní verze zákonů o státní pomoci, přijaté v Polsku v roce 2002, na Slovensku také 2002, v ČR v roce 2000 a v Maďarsku v roce 2001. Obecně můžeme říct, že výše státní pomoci od podepsání Evropské dohody klesala, ovšem s více či méně výraznými výkyvy, jako například v roce 2002 v ČR nebo 2003 v Polsku. Také v Maďarsku po vstupu do EU začala státní pomoc po letech poklesu růst.

Dopad strukturální politiky na hospodářský růst a konkurenceschopnost nelze z dostupných údajů určit. K posouzení efektivnosti a účinnosti státní pomoci podnikům by bylo nezbytné mít k dispozici data dotovaných podniků. Lze však usuzovat, že zejména v devadesátých letech, v období netransparentního udělování dotací na základě nejasných pravidel, byla státní pomoc neefektivní a narušovala tržní prostředí, přispívala ke konzervaci nevhodné struktury hospodářství, ale částečně chránila před masovým nárůstem nezaměstnanosti. Postupně se situace měnila, docházelo k transparentnějšímu udělování, definic jasných pravidel a kontrole státní pomoci. Legislativa se vyvíjela směrem ke standardu EU a do značné míry se změnily cíle státní pomoci i použité formy. Domníváme se, že tento přístup snížil negativní dopady státní pomoci. Například snižování regionálních disparit, podpora malého a středního podnikání a podpora vývoje a výzkumu dává dobré předpoklady pro růst produktivity práce a konkurenceschopnost ekonomiky.

1.11. Zahraniční obchod

Z pohledu teorie má zahraniční obchod dvě základní funkce: transformační, tj. přizpůsobení vyrobené produkce spotřebě, a růstovou, která se týká dopadu na efektivitu využívání výrobních faktorů. Pokud se zaměříme na druhou z uvedených funkcí, pak můžeme přínosy zahraničního obchodu pro ekonomický růst země shrnout do těchto bodů:

- odstranění zkreslení cen;
- zintenzivnění konkurenčního boje;

Odstranění zkreslení cen a zintenzivnění konkurenčního boje souvisejí s liberalizací zahraničně-obchodních vztahů (a cen). Zapojení ekonomiky do mezinárodního prostředí přináší vedle nové konkurence také určitou míru nestability, a tedy nutnost pružně reagovat na změny. Získaná flexibilita a adaptabilita ekonomiky pak také zpětně přispívá k lepší schopnosti uspět na zahraničních trzích.

- příliv nových technologií;

Příliv nových technologií do země je spjat zejména s importem produkce investičního charakteru, především třídy SITC 7 (stroje a dopravní prostředky). Podle Baláže (1996) se však vliv nových technologií na produktivitu výrobních faktorů neomezuje pouze na samotný příliv, tedy schopnost země technologie rychle získat a aplikovat, ale zahrnuje také informovanost a znalost nových technologií a schopnost země vytvářet inovace.

- specializace ekonomiky;

Konfrontace výrobního profilu ekonomiky s vnějším prostředím, tedy zahraniční poptávkou a konkurencí, má za následek specializaci ekonomiky, což se týká zvláště malých ekonomik, kde platí, že jejich ekonomická struktura je dána exportní výkonností (Kubišta, 1999). Takováto specializace ekonomiky pak znamená růst konkurenční schopnosti prostřednictvím růstu produktivity výrobních faktorů, a tedy vyšší efektivity jejich využívání. Specializace ekonomiky se odráží ve změnách komoditní struktury zahraničního obchodu. Kvalitativní struktura exportu pak vypovídá o technologické úrovni produkce s tím, že platí, že čím vyšší technologická úroveň exportu, tím vyšší HDP na hlavu (Gertler, 2006).

- realizace úspor z rozsahu.

Větší zahraniční trh představuje zejména pro malé ekonomiky další možnost pro uplatnění domácí produkce, což z hlediska výrobců znamená efektivnější výrobu z důvodu realizace úspor z rozsahu.

To, do jaké míry zahraniční obchod ovlivní domácí ekonomiku, záleží na přístupu státu. Stát může povahou realizované obchodní politiky přínosy zahraničního obchodu pro ekonomický růst země potlačit, deformovat nebo zmenšit. Role státu v zahraničním obchodě bývá zaměřena jednak na vytváření institucionálního rámce, tedy „řízení“ vlivu vnějšího prostředí na ekonomiku, a dále na cílené aktivity státu, zaměřené na prosazení domácích firem na zahraničních trzích, tj. proexportní politiku. Státní ochrana určitého odvětví však může znamenat zakonzervování stávajícího stavu, a tedy přežívání neefektivních výrobních faktorů. V takovém případě nejsou výrobní faktory země využívány efektivně, což má negativní dopad na ekonomický růst země.

Cílem této kapitoly je srovnat vývoj zahraničního obchodu zemí V-4 v letech 1990–2006 s ohledem na jeho vliv na ekonomický růst. Vývoj zahraničního obchodu je zhodnocen na základě indikátorů obchodního výkonu ekonomiky a údajů týkajících se zejména komoditní stránky zahraničního obchodu.

1.11.1. Determinanty výchozího stavu

Výchozí stav zahraničního obchodu v roce 1990 byl u všech sledovaných zemí dán jednak dědičtím z období realizace centrálně plánovaného hospodářství a fungování trhu RVHP, a dále pak změnami, jež souvisely se zahájenou liberalizací zahraničního obchodu na konci 80. let.

V tržních ekonomikách byl po 2. světové válce zahraniční obchod využíván jako akcelerační ekonomického růstu domácí ekonomiky. Opačná situace byla v centrálně-plánovaných ekonomikách, kde byl význam zahraničního obchodu nedoceněn a spočíval v „zajištění dovozních požadavků odvozených od autarkně zformované struktury domácí výroby“ (Kubišta, 1999).

Všechny čtyři země byly coby centrálně plánované ekonomiky orientovány na trh RVHP, který byl sice velký, ale světové ekonomice uzavřený mimo jiné díky systému zúčtování ve směnitelných rublech (Holman, 2000). Podle Country Studies (1993) byl vysoký stupeň soběstačnosti oficiálním cílem RVHP, proto bylo nemyslitelné obchodovat se západními státy. To však platilo ve striktní podobě jen do 80. let, pak už země RVHP jistě obchodní kontakty a dohody s tržními ekonomikami měly.

Hlavní odlišností RVHP byl jeho institucionální mechanismus, který měl za následek zkrácení nákladů, cen i kurzů (Kubišta, 1999). Uzavřenost trhu RVHP a cenové deformace pak znamenaly „zakonzervování“ neefektivních výrobních faktorů. Navíc byly všechny čtyři země závislé na importu surovin ze SSSR, což koncem 80. let přinášelo další problémy spojené s tím, že SSSR suroviny směřovala na světové trhy a pro země RVHP tak nebyl dostatek potřebných zdrojů pro jejich surovinově náročné výroby (Černoch, 2003).

Organizace zahraničního obchodu měla povahu státního monopolu, kde mohly provádět zahraničně-obchodní transakce pouze subjekty k tomu určené (tzv. podniky zahraničního obchodu). Takováto organizace zahraničně-obchodních vztahů však nefungovala v nejprísnejší podobě ani do roku 1990. V Maďarsku byly první kroky k liberalizaci provedeny již v roce 1968, kdy dostalo několik průmyslových firem právo exportovat. K úplnému zrušení státního monopolu zahraničního obchodu došlo v roce 1988 v Polsku (Kaminski, 1999) a Československu, v Maďarsku pak v lednu 1990 (Marer, 1991).

1.11.2. Výchozí stav v roce 1990

Ačkoliv liberalizace maďarského zahraničního obchodu začala dříve, byla prováděna postupně a pomalu v rámci tříletého programu, přijatého v roce 1989. I systém přidělování importů byl v Maďarsku opuštěn až v roce 1990, stejně tak byly velmi pomalu rušeny kvóty na řadu spotřebního zboží, které byly navíc bezprostředně nahrazovány cly (Kaminski, 1999). Naproti tomu v Polsku došlo k liberalizaci „skokové“ v lednu roku 1990; současně byla zavedena nová dovozní cla o průměrné výši 12 %, v případě průmyslové produkce 21 % a některá necelní opatření k ochraně určitých odvětví, např. výroby automobilů a spotřební elektroniky (Marer, 1991). V Československu vedlo rychlé zrušení systému zahraničně-obchodních přírůžek k výraznému snížení ochrany domácích výrobců, což však bylo kompenzováno jednak zavedením cel o průměrné výši 5 %, ale hlavně devalvací kurzu CZK, ke které došlo těsně před liberalizací zahraničního obchodu (Jonáš, 1997).

Z hlediska zahraničního obchodu a jeho vlivu na odstranění cenového zkresení bylo významným počinem vedle liberalizace cen a zahraničního obchodu také zavedení směnitelnosti měny (Marer, 1991). Pokud jde o kurzy, mělo Maďarsko náskok, protože tam došlo k zavedení jednotného kurzu pro obchodní a neobchodní platby již v roce 1982, kdežto v Československu to bylo až v roce 1990, stejně jako v Polsku (Tomšík, 1997).

Míru zapojení zemí do světové ekonomiky lze hodnotit na základě ukazatele otevřenosti. V roce 1990 byla otevřenost zemí, měřeno jako podíl obratu zahraničního obchodu na HDP, v ČR 58 %, Maďarsku 57 % a v případě SR 53 %. V naprosto odlišné pozici z hlediska zapojení do mezinárodní dělby práce a směny bylo Polsko, kde činila otevřenost pouhých 27 %, což znamená, že zde byl význam zahraničního obchodu relativně malý. Na druhou stranu je však nižší úroveň otevřenosti pochopitelná vzhledem k velikosti polského trhu ve srovnání s dalšími třemi zeměmi. Z hlediska exportního výkonu na tom bylo v roce 1990 nejlépe Maďarsko, kde dosahoval ukazatel exportu na hlavu asi 1 100 USD, zatímco v Československu 765 USD a v Polsku necelých 500 USD.

Všechny čtyři země v roce 1990 realizovaly svůj zahraniční obchod jak se zeměmi RVHP, tak i tržními ekonomikami. Propad objemu obchodu v rámci RVHP o 20–30 % v tomto roce byl způsoben hlavně velkým propadem obchodu s bývalou NDR, kde bývalá NSR nahradila většinu z toho, co bylo dříve dováženo z ostatních zemí RVHP (Marer, 1991).

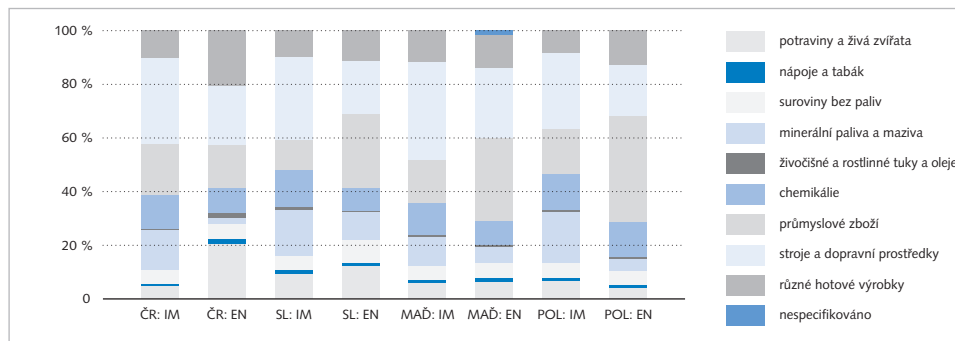
V komoditní struktuře zahraničního obchodu nebyly mezi zeměmi na začátku 90. let velké rozdíly, na čemž měly na straně exportů zásluhu jejich konkurenční výhody v podobě levné pracovní síly navíc doplněné prováděnými devalvacemi a na straně importů surovinová náročnost domácích výrobců, ale i pořízování nových technologií a nenasycenost domácích spotřebitelů.

Ve všech čtyřech zemích byla dominantní importovanou produkcí produkce komoditní třídy SITC 7 (stroje a dopravní prostředky) tvořící 28 (SR) – 36 (ČR) % celkových importů jednotlivých zemí. Ve vývozech SR, ČR a Polska naproti tomu hrála hlavní roli třída SITC 6 (průmyslové zboží) s 27 (Polsko) – 39 (SR) %, zatímco v případě Maďarska to byly třídy SITC 7, SITC 8 (různé hotové výrobky) a SITC 0 (potraviny a živá zvířata) shodně po 21 % (Graf č. 35:).¹

¹ Vzhledem k problémům s dostupností údajů za rok 1990 byla pro výchozí stav využita nejstarší dostupná data, tj.: import Maďarska rok 1991, export Maďarska rok 1992, údaje z Polska za rok 1992, z ČR za rok 1993 a ze SR za rok 1994.

Graf č. 35: Komoditní struktura zahraničního obchodu dle tříd SITC

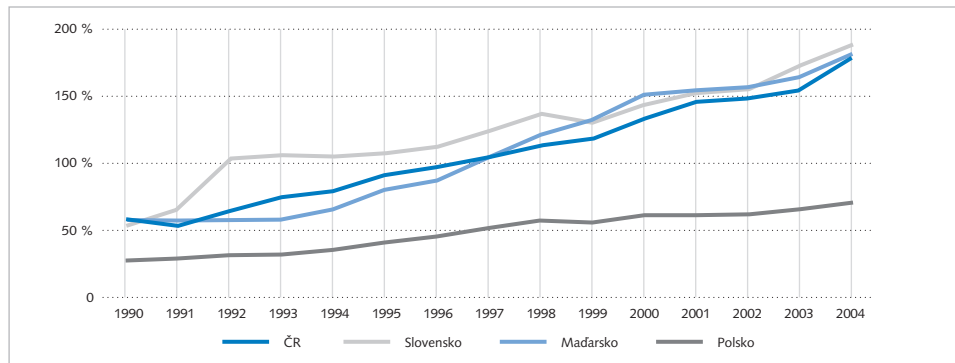
Zdroj: UN Comtrade (2007)

Na počátku 90. let byly pro všechny země společné hrozby spojené s vnějším prostředím, které Tomšík (1997) shrnuje následovně: ukončení RVHP, přechod na placení v konvertibilních měnách, realizace zahraničního obchodu za světové ceny, růst cen ropy vyvolaný konfliktem v Perském zálivu a obchodní embargo uvalené na Jugoslávii.

1.11.3. Vývoj základních ukazatelů zahraničního obchodu

V grafu č. 36 je zachycen vývoj otevřenosti, který je měřen jako podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP. Otevřenost všech sledovaných ekonomik v letech 1990–2004 rostla, rozdílné však bylo tempo růstu.

Graf č. 36: Vývoj otevřenosti ekonomiky (v %)

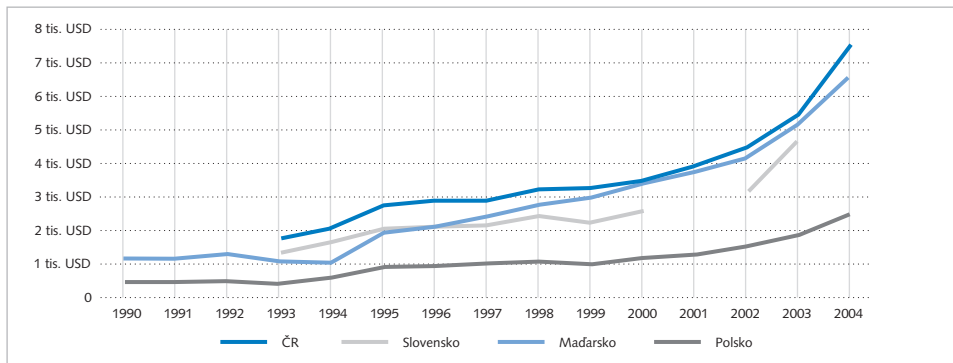

Zdroj: World Resources Institute (2007)

Nejenže SR, Maďarsko a ČR vykazují ve srovnání s Polskem dlouhodobě podstatně vyšší otevřenost, také tempo růstu otevřenosti bylo v jejich případě vyšší. V roce 2004 dosáhla otevřenost v SR 187%, v Maďarsku 180%, v ČR 179%, zatímco v Polsku ani ne 70%. Vysoká otevřenost tak zejména v případě malých ekonomik ČR, Maďarska a SR znamená významnou úlohu zahraničního obchodu coby determinantu ekonomického růstu země.

Vzhledem k tomu, že jde o rozdílně velké ekonomiky, je pro srovnání exportního výkonu vhodnější využít ukazatel exportu na hlavu, který vypovídá o tom, kolik vyprodukuje občan dané země produkce určené pro zahraniční trhy.

Graf č. 37: Vývoj exportu na hlavu (tis. USD, b.c.)

Zdroj: World Resources Institute (2007)

Jak je patrné z grafu č. 37, tak Polsko za ostatními zeměmi zaostávalo také v úrovni exportu na hlavu (v roce 2004 necelých 2 500 USD). Největší exportní výkon dlouhodobě vykazuje ČR (v roce 2004 téměř 7 500 USD), následovaná Maďarskem (přes 6 500 USD) a SR (téměř 4 700 USD v roce 2003).

Deficity obchodní bilance byly (s výjimkou několika let) pravidlem u všech zemí. Příčiny těchto deficitů jsou jednak na straně importu, kde ekonomický růst zemí vedl k prudkému nárůstu importu, a pak souvisela zejména na začátku 90. let s touhou spotřebitelů po „západní“ produkci, ale i poměrně liberálním přístupem k importům (Tomšík, 1997).

Tabulka č. 51: Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ČR	1,4	-2,3	-3,3	-6,2	-5,7	-1,2	-1,2	-3,0	-2,6	-2,2	-2,3	-0,4
HU	-9,9	-8,6	-0,3	0,5	0,9	-1,4	-2,7	-3,8	-1,5	-2,4	-4,5	-3,1
PL	-3,4	2,3	1,4	-2,5	-4,3	-5,1	-8,3	-6,5	-3,7	-3,3	-2,5	-1,9
SR	-4,8	4,7	1,6	-11,0	-9,5	-10,9	-5,2	2,3	-10,2	-7,0	-1,2	-3,5

Zdroj: vlastní výpočty

Největší problémy s obchodní bilancí má sice dlouhodobě Polsko (s rekordním schodkem v roce 1999), avšak z hlediska jeho podílu na HDP je na tom nejhůře SR. Vzhledem k tomu, že bilance zahraničního obchodu byla u všem zemí převážně pasivní, pohybuje se podíl obchodní bilance na HDP v záporných číslech (viz tabulka č. 51).

V ČR prodělal vývoj podílu schodku zahraničního obchodu na HDP dvě odlišné fáze. Od roku 1993 docházelo k prohlubování podílu schodku zahraničního obchodu na HDP. Po roce 1996 s rekordním podílem schodku na HDP (asi 6%) byl naopak trend klesající, přičemž v roce 2004 činil podíl schodku zahraničního obchodu na HDP asi 0,4%.

V případě Maďarska došlo v roce 1993 k velkému zhoršení obchodní bilance vlivem prudkého nárůstu importu, vyvolanému opětovným růstem reálného HDP po předchozích letech propadu (deficit činil téměř 4 mld. USD, což bylo necelých 10% HDP). V roce 1995 pak bylo maďarskou vládou jako reakce přijato protekcionistické opatření v podobě 8% dovozní přírážky² a provedena devalvace HUF.

Polsko dosáhlo největšího deficitu obchodní bilance až koncem 90. let, což bylo důsledkem jejího rychlého zhoršování od roku 1996. V roce 1999 tak činil deficit téměř 14 mld. USD (více než 8% HDP). I v Polsku byl problém s deficitem obchodní bilance řešen zavedením dovozní přírážky ve výši 3%, dále pak prováděním minidevalvací (Tomšík, 1997).

Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP není, co se časové řady týče, úplně korektní, přesto lze říct, že obchodní bilance SR byla téměř po celé sledované období deficitní. K výjimce došlo v roce 1994 a 1995, což bylo způsobeno devalvací SKK z roku 1993 a poklesem importu vlivem zavedení dovozní přírážky (Soták, 2005). Deficity obchodní bilance SR v letech 1996–1998 souvisí dle Jakobyho (2000) především s disproporčním vývojem domácí nabídky a poptávky, udržováním fixního kurzu SKK (až do října 1998) při vyšší míře inflace než v zahraničí a vývojem poptávky v zahraničí (zpomalení ekonomického růstu v zemích EU). Rekordní podíl schodku obchodní bilance na HDP byl v SR dosažen dle výše uvedených údajů v roce 1996, kdy činil 11%.

Indikátorem kvalitativních změn v ekonomice je dlouhodobý vývoj směnných relací, tj. lepší uplatnění domácí produkce na zahraničních trzích vlivem specializace na sofistikovanější produkci (Vintrová, 2007). Vzhledem k tomu, že směnné relace vyjadřují změny kupní síly exportu, pak v případě, kdy ceny, za které země prodává svoji produkci, rostou rychleji než ceny dovozní, dochází ke zlepšování směnných relací.

V případě ČR se projevuje dlouhodobě příznivý vývoj směnných relací. Naproti tomu v ostatních zemích se směnné relace tak příznivě nevyvíjejí. Zatímco se však v Maďarsku a Polsku směnné relace střídatě zlepšují a zhoršují, slovenské směnné relace se zhoršují nepřetržitě, a zahraniční obchod tak působí na domácí ekonomiku negativně (viz tabulka č. 52).

Tabulka č. 52: Vývoj směnných relací (2000 = 100)

	ČR	HU	PL	SR		ČR	HU	PL	SR
1990	103,1	—	99,9	—	1999	102,9	102,4	106,0	97,3
1991	80,1	95,8	91,5	—	2000	100	100	100	100
1992	83,6	95,9	97,2	103,9	2001	102,4	100,6	100,0	98,9
1993	89,1	98,7	104,1	101,8	2002	105,6	102,1	99,3	99,8
1994	94,1	101,3	108,0	100,4	2003	106,2	101,8	98,8	99,6
1995	94,6	102,2	109,4	101,4	2004	106,6	101,7	102,2	99,3
1996	97,4	100,8	106,7	96,7	2005	104,8	100,1	103,3	99,0
1997	97,8	102,3	105,2	99,5	2006	104,1	98,7	102,8	97,7
1998	103,4	103,3	107,3	98,6	2007p	104,2	98,8	103,1	98,2

Zdroj: European Commission (2007)

2 Tato přírážka se netýkala pouze strojů a energií (Kaminski, 1997); byla v platnosti do roku 1997.

1.11.4. Komoditní struktura zahraničního obchodu

Vývoj komoditní struktury exportů závisí na strukturálních proměnách ekonomik a souvisí také se změnami teritoriální struktury zahraničního obchodu. Ztráty původních trhů, tedy rozpad RVHP, rozpad SSSR a Jugoslávie a konflikt v Perském zálivu, působily podle Baláže (1996) na počátku 90. let jako negativní faktor. Na druhou stranu tento krátkodobý negativní dopad na jednotlivé ekonomiky umožnil změnu komoditní struktury a budoucí orientaci na produkci s vyšší přidanou hodnotou. V první polovině 90. let se na vyspělých trzích zemí EU prosazovala zejména pracově náročná produkce, která navíc využívala výhody cenové konkurenceschopnosti vyvolané devalvacemi domácích měn.

V komoditní struktuře exportu nebyly mezi zeměmi na začátku 90. let velké rozdíly, na čemž měly zásluhu výhody v podobě levné pracovní síly. Přesto se již v roce 1993 vymykalo Maďarsko, kde již mírně dominovala třída SITC 7 (24 % maďarských exportů). Také další vývoj byl podobný, tj. růst podílu SITC 7, i když ten byl opět v případě Maďarska podstatně rychlejší a v roce 2005 byla tato komoditní třída suverénně dominantní (s 59 % celkových exportů). Maďarská restrukturalizace totiž sice podle Kaminského (1999) kopírovala z pohledu exportní výkonnosti vývoj v dalších tranzitivních ekonomikách, ale probíhala rychlejším tempem. V roce 2005 všechny sledované země exportovaly především produkci SITC 7 následovanou komoditní třídou SITC 6 (dohromady 61 % (Polsko) – 73 % (ČR)).

Tabulka č. 53: Komoditní struktura exportu dle tříd SITC (v %)

	1993				1997				2001				2005			
	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR
0	7	17	10	6	4	11	12	3	3	7	7	3	3	5	9	4
1	1	2	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0	1	0	1	0
2	6	6	6	5	4	3	3	4	3	2	2	3	3	2	2	3
3	6	4	9	5	4	2	7	5	3	2	6	7	3	3	5	7
4	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	9	11	7	12	9	8	8	11	6	6	6	7	6	8	7	6
6	30	16	27	39	27	13	27	34	24	10	23	27	22	10	22	25
7	28	24	21	19	38	45	22	28	47	57	36	40	51	59	39	45
8	13	19	20	13	14	13	22	14	12	13	17	14	12	9	14	10
9	0	0	0	0	0	3	0	0	0	3	2	0	0	5	2	0
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Poznámka: 0: potraviny a živá zvířata, 1: nápoje a tabák, 2: suroviny bez paliv, 3: minerální paliva a maziva, 4: živočišné a rostlinné tuky a oleje, 5: chemikálie, 6: průmyslové zboží, 7: stroje a dopravní prostředky, 8: různé hotové výrobky, 9: nespecifikováno.

Zdroj: vlastní výpočty

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, jsou rozdíly v dopadu obchodu jednotlivých komoditních skupin na ekonomický růst. Jednou z cest, jak měřit kvalitu exportu, je dle Gertlera (2006) zjišťování podílu technologicky vyspělé produkce na celkových exportech země, což zveřejňuje např. Eurostat.³

³ Mezi produkty označované jako high-tech patří: letecká technika, výpočetní technika, kancelářská technika, elektronika, přístroje, produkty farmaceutického průmyslu, elektrotechnika a zbraně (Eurostat, 2007).

Tabulka č. 54: Podíl high-tech produkce na celkových exportech (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ČR	8	8	9	12	12	14
HU	19	23	20	21	22	22
PL	2	3	3	3	3	3
SR	4	3	3	3	3	5

Zdroj: European Commission (2007)

Podíl sofistikované produkce se v zemích V-4 výrazně lišil. Na jedné straně stojí Maďarsko, kde high-tech produkce tvořila kolem 22% celkových exportů země, s velkým odstupem následované ČR. V ČR podíl sofistikované produkce v exportech v letech 1999–2004 rostl a dosáhl 14%. Vysoký podíl high-tech produkce v Maďarsku lze spojovat s masivním přílivem FDI,⁴ když mezi lety 1990–1997 absorbovalo Maďarsko asi 1/2 FDI směřujících do střední Evropy (Kaminski, 1999). Dalším faktorem, který v Maďarsku podpořil nárůst podílu high-tech produkce bylo podle Dezséri – Élterö – Meisel (2001) rychlé přijímání technických standardů a růst kvality produkce, a to zejména v těchto odvětvích: elektronika, telekomunikační zařízení a kancelářské přístroje. Polsko a SR z hlediska vyspělosti exportní produkce zaostávají, podíl high-tech produkce tam v roce 2004 dosahoval 3% (Polsko) a 5% (SR).

V tabulce č. 55 je zachycen vývoj komoditní struktury importu. Ze srovnání vývoje mezi lety 1993 a 2005 je patrný pokles významu třídy SITC 3 o 4–9 p.b., což zřejmě souvisí se snižováním energetické náročnosti výroby související s restrukturalizací. Hlavní importní komoditní třídou je SITC 7, jejíž podíl na celkových importech zemí rostl na úkor všech ostatních tříd s výjimkou třídy SITC 6. Jedině v Maďarsku došlo k masivnějšímu růstu (o 18 p.b.) bez současného růstu podílu SITC 6.

Tabulka č. 55: Komoditní struktura importu dle tříd SITC (v %)

	1993				1997				2001				2005			
	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR
0	6	5	10	7	5	4	7	6	4	3	5	5	4	3	5	5
1	1	0	1	2	1	0	1	1	1	0	0	1	1	0	1	1
2	5	3	5	5	4	3	4	4	3	2	3	4	3	1	3	4
3	11	15	13	21	9	9	9	16	9	5	10	15	7	6	11	14
4	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	12	13	13	11	12	11	14	12	11	9	14	10	11	9	14	10
6	16	20	18	15	19	20	20	16	20	16	20	18	20	14	20	18
7	36	31	30	29	38	41	36	36	42	51	36	38	40	49	35	38
8	12	12	10	9	12	10	9	9	10	9	8	9	11	7	8	11
9	1	0	0	0	0	1	0	0	0	4	2	0	4	10	2	1
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Poznámka: 0: potraviny a živá zvířata, 1: nápoje a tabák, 2: suroviny bez paliv, 3: minerální paliva a maziva, 4: živočišné a rostlinné tuky a oleje, 5: chemikálie, 6: průmyslové zboží, 7: stroje a dopravní prostředky, 8: různé hotové výrobky, 9: nespecifikováno.

Zdroj: vlastní výpočty

4 FDI byly do Maďarska lákány mimo jiné tím, že stály jakoby zahraničně-obchodní politiku země, tj. byly jim vrácena cla za importy určené pro zpracování a následný export a investiční zařízení byly osvobozeny od dovozního cla (Kaminski, 1999).

Rozdílné složení importů se odráží také v jeho využití. Pro ekonomický růst je především důležité, jakým způsobem je importovaná produkce využita (viz tabulka č. 56).

Tabulka č. 56: Vývoj využití importů dle tříd SITC (v %)

	osobní spotřeba (SITC 0,1,8)				výrobní spotřeba (SITC 2,3,4,5,6)				investiční činnost (SITC 7)			
	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR	ČR	HU	PL	SR
1990	16,0	—	—	—	45,5	—	—	—	38,5	—	—	—
1991	15,8	—	—	—	51,8	—	—	—	32,4	—	—	—
1992	16,8	16,9	21,2	—	42,1	52,3	48,7	—	41,1	30,8	30,2	—
1993	19,1	17,8	20,7	17,8	44,6	52,8	49,6	52,8	36,3	29,4	29,7	29,3
1994	20,0	17,7	19,5	17,3	44,9	50,9	51,5	54,9	35,1	31,4	29,0	27,7
1995	18,5	17,8	18,1	15,9	45,9	49,9	51,8	55,1	35,6	32,3	30,0	28,9
1996	18,1	16,0	18,4	16,1	43,8	53,9	48,4	48,6	38,2	30,1	33,2	35,2
1997	17,8	15,6	16,9	15,7	44,2	53,9	47,0	48,4	38,0	30,5	36,1	35,9
1998	16,9	14,1	16,5	16,1	43,7	43,9	45,1	43,6	39,5	42,0	38,4	40,3
1999	16,9	14,4	15,6	15,7	43,1	38,7	45,9	46,5	40,0	46,9	38,5	37,7
2000	15,0	14,0	14,3	14,1	45,0	35,5	48,7	50,2	40,0	50,5	37,1	35,7
2001	14,5	13,1	14,4	14,4	43,3	33,6	48,9	48,0	42,2	53,3	36,7	37,6
2002	15,1	12,8	14,4	14,8	42,5	33,7	48,0	47,0	42,4	53,5	37,6	38,2
2003	15,1	12,5	13,4	14,5	42,1	35,1	48,4	44,3	42,8	52,3	38,2	41,1
2004	15,6	12,8	13,5	15,2	42,2	34,2	47,9	45,2	42,3	52,9	38,6	39,5
2005	16,0	12,2	14,2	16,5	43,8	34,7	49,9	45,1	40,2	53,2	35,9	37,8

Zdroj: vlastní výpočty

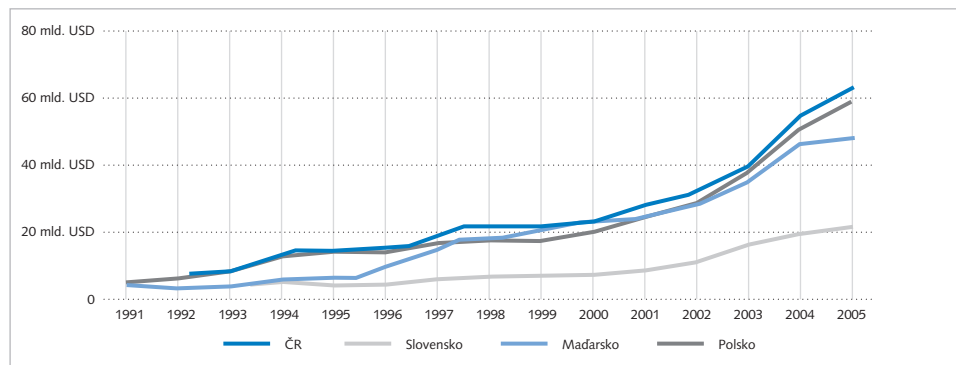
V prvním srovnatelném roce 1993 platilo shodně pro všechny čtyři země, že byla importována především produkce určená k výrobní spotřebě (45 % (ČR) – 53 % (Maďarsko a SR)) následovaná produkcí investičního charakteru (29 % v SR a Maďarsku – 36 % v ČR). Dalším vývojem zvyšovaly importy převážně určené pro investiční činnost svůj podíl na celkových importech všech zemí a v roce 2005 pak tvořily 36 % (Polsko) – 53 % (Maďarsko). Přesto s výjimkou Maďarska v roce 2005 převažovala produkce určená k výrobní činnosti (44 % v ČR – 50 % v Polsku). Souhrnně importy na výrobní spotřebu a investiční činnost tvořily v roce 2005 přes 80 % celkových dovozů zemí.

Vzhledem k tomu, co bylo uvedeno v úvodu kapitoly, lze dominanci produkce pro investiční činnost v Maďarsku považovat za prospěšnou, neboť s sebou přináší příliv technologií, potřebných pro růst produktivity výrobních faktorů, a tedy ekonomický růst. Ostatní země z tohoto pohledu mírně zaostávají. Závěry ohledně dopadů je však nutné brát s určitou rezervou, neboť rozčlenění do jednotlivých skupin užití je velmi hrubé a svým způsobem zavádějící, neboť velkou část ze SITC 7 tvoří vozidla a elektrospotřebiče, které jsou spíše určeny pro osobní spotřebu.

Vývoj transformačního výkonu ekonomik je důležitý pro zhodnocení, zda ekonomika importované vstupy transformuje do produkce s vyšší přidanou hodnotou, která byla následně exportována, což by přispívalo k ekonomickému růstu země. Hodnocení transformačního efektu je provedeno dle Jirgese a Plchové (1996) tak, že jsou vzaty v úvahu importy surovin (třídy SITC 2 a 3) a exporty hotových výrobků (třídy SITC 5, 6, 7 a 8). Na základě jejich porovnání můžeme činit závěry o tom, jak ekonomika využívá importované zdroje k výrobě produkce s vyšší přidanou hodnotou.

V následujícím grafu č. 38 je patrné, že ve všech sledovaných letech převyšoval export hotových výrobků import surovin. Transformační výkon všech zemí nepřetržitě rostl, což bylo způsobeno podstatně rychlejším růstem exportu hotových výrobků, než jaký byl růst importu surovin. V roce 2005 vykazovala největší transformační výkon ČR (přes 62 mld. USD), dále Polsko (58 mld. USD), následované Maďarskem (48 mld. USD) a SR (něco přes 21 mld. USD). Z tohoto pohledu SR velmi zaostává za ostatními zeměmi v schopnosti zužitkovat vstupy v produkci s vyšší přidanou hodnotou, což není pro budoucí ekonomický růst pozitivní.

Graf č. 38: Vývoj transformačního výkonu (mld. USD)

Zdroj: vlastní výpočty

1.11.5. Obchodní politika

Obecně platí, že vstup států do svobodné mezinárodní směny změní původní rozložení nákladů a přínosů z takové interakce. Konkrétně to znamená, že sledování obchodní politiky je důležité, protože determinuje, zda, resp. do jaké míry, bude zahraniční obchod moci působit jako faktor ekonomického růstu země. Obchodní politika může být hodnocena na základě ukazatele svobody obchodu zveřejňovaného institucí The Heritage Foundation.⁵

Tabulka č. 57: Vývoj svobody obchodu (v %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ČR	91,0	90,0	91,0	72,4	94,8	87,0	67,8	68,0	68,6	68,4	71,8	77,4
HU	56,0	54,0	54,0	56,0	58,2	71,6	72,8	75,0	71,0	71,0	65,0	77,4
PL	52,0	52,0	64,6	88,0	88,0	89,8	72,6	73,8	65,2	65,4	74,2	77,4
SR	90,0	90,0	88,0	68,0	68,0	66,2	75,2	74,7	67,8	67,8	67,8	77,4

Zdroj: The Heritage Foundation (2007)

V případě Maďarska a Polska platí, že svoboda obchodu ve sledovaném období rostla z výchozích 56 % (Maďarsko), resp. 52 % (Polsko) na více než 77 % v roce 2006, což dle měřítek The Heritage

⁵ Index obchodní svobody zohledňuje jak vážené průměry celních sazeb, tak i necelní bariéry. Ty jsou do skóre započteny jako trestné body ve výši až 20 p.b. nebo 1/5 maximálního skóre (Beach, Kane, 2007).

Foundation představuje téměř svobodný obchod. Odlišný vývoj byl v ČR a SR, kde tento ukazatel fluktoval, i když i zde byla úroveň svobody obchodu dost vysoká. Takováto úroveň svobody zahraničního obchodu představuje pozitivní faktor z hlediska ekonomického růstu obou zemí.

Z hlediska průměrných celních sazeb si do roku 2003 uchovalo nejvyšší úroveň celní ochrany Polsko, od vstupu do EU podléhají všechny země společnému celnímu sazebníku (viz tabulka č. 58).

Tabulka č. 58: Vývoj průměrných celních sazeb (v %)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ČR	5,3	—	—	4,8	4,8	5,0	7,7	7,3	6,9	6,8	6,5	6,1	6,0	6,0
HU	—	12,7	12,6	8,5	8,5	—	15,2	14,3	13,3	12,4	11,9	11,7	9,5	9,5
PL	—	12,2	11,7	8,5	8,5	11,6	18,7	13,1	—	15,9	14,5	12,6	13,9	13,9
SR	—	—	—	—	—	8,0	—	8,1	6,9	6,4	6,1	6,1	5,0	5,0

Zdroj: WB (2002)

1.11.6. Závěr

Pozitivní vliv zahraničního obchodu na ekonomický růst čtyř sledovaných zemí byl na začátku 90. let spojen se samotnou liberalizací zahraničního obchodu a cen, kdy došlo k odstranění zkrslení cen, ale také díky poměrně liberálnímu přístupu ke vstupu zahraničních konkurentů na domácí trhy, což přineslo zintenzivnění konkurenčního boje na původně oligopolních trzích.

V roce 1990 vykazovaly všechny země malou otevřenost, i když byl rozdíl mezi malými ekonomikami a Polskem. Měřeno jako podíl obrátu zahraničního obchodu na HDP byla otevřenost ČR 58 %, Maďarska 57 % a v případě SR 53 %. Naproti tomu Polsko se zapojovalo do mezinárodní dělby práce a směny nejméně, kde činila otevřenost pouhých 27 %. I když otevřenost všech ekonomik rostla, tento rozdíl zůstal i nadále zachovaný (v roce 2004: 187 % SR, 180 % Maďarsko, 179 % ČR a 70 % Polsko). V malých ekonomikách ČR, Maďarska a SR tak zahraniční obchod byl (a je) zvláště důležitým faktorem ekonomického růstu.

Z hlediska exportní výkonnosti na tom bylo (a je) nejlépe ČR – v roce 2004 téměř 7 500 USD na hlavu, zatímco v Maďarsku připadalo na jednoho občana asi 87 % toho co v ČR; v SR asi 63 %, zatímco v Polsku pouze 1/3.

Deficity obchodní bilance byly (s výjimkou několika let) pravidlem u všech zemí. Největší problémy s obchodní bilancí mělo sice dlouhodobě Polsko (s rekordním schodkem v roce 1999), ale z hlediska podílu obchodní bilance na HDP je na tom nejhůře SR (několikrát schodek přes 10 % HDP).

Indikátorem kvalitativních změn v ekonomice je dlouhodobý vývoj směnných relací, který hořoval ve prospěch ČR. Nejhůře z tohoto pohledu dopadá zahraniční obchod na SR, kde se směnné relace téměř nepřetržitě zhoršují. V ostatních dvou zemích je vývoj směnných relací nestejnorodý a prochází obdobími zlepšování a zhoršování. V roce 2006 došlo k meziročnímu zhoršení směnných relací ve všech zemích, což by mělo dle odhadů Evropské komise mělo být částečně eliminováno mírným meziročním zlepšením.

Začínající změny teritoriální orientace, zejména exportu, ve prospěch vyspělých západních trhů s sebou postupně nesly také změny v komoditní struktuře, které souvisely s měnícím se výrobním profilem ekonomik. Vzhledem k tomu, že pro ekonomický růst je důležitá kvalita exportů zemí, má nejlepší předpoklady pro vyšší ekonomický růst Maďarsko, kde je podíl high-tech produkce

na celkových exportech země výrazně vyšší než v ostatních zemích a dosahuje okolo 22 % (v ČR v roce 2004 14 %, zatímco v SR 5 % a v Polsku 3 %).

Co se týče importů, v Maďarsku dlouhodobě převažují importy určené především pro investiční činnost (54 % celkových importů v roce 2005), kdežto u ostatních zemí je to produkce určená pro výrobní spotřebu. To znamená, že touto cestou není do ČR, Polska a SR zajištěn příliv nových technologií potřebných pro ekonomický růst.

Dále byl zohledněn vývoj transformačního výkonu. Pro všechny ekonomiky platilo, že po celé sledované období jejich transformační výkon rostl vlivem rychlejšího růstu exportu hotových výrobků, než byl import surovin, rozdílné bylo ale tempo růstu. Z tohoto pohledu je na tom nejlépe ČR, kde je jsou importované suroviny nejlépe využity v transformování v produkci s vyšší přidanou hodnotou (v roce 2005 přes 62 mld. USD), což dává ČR dobré předpoklady pro budoucí ekonomický růst. V Polsku byl transformační výkon v roce 2005 58 mld. USD, v Maďarsku pak 48 mld. USD. Nejhůře je schopno transformovat vstupy do produkce s vyšší přidanou hodnotou SR, kde tento ukazatel činil v roce 2005 jen něco málo přes 21 mld. USD.

Použitá literatura k 1. kapitole

- ALESINA, A. – TABELLINI, G. (2005): Why is Fiscal Policy Often Procyclical? NBER Working Paper No. 11600, September 2005.
- ANNUAL SURVEY OF HUNGARY ON STATE AID FALLING UNDER ARTICLE 62 OF THE EUROPEAN AGREEMENT 1996–2000. 2002. Dostupné na: [http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/\(PortalArticles\)/72E76354718AAF7CC125E610035239/\\$File/EVESJEL_96_00_vegleges_angol.doc?OpenElement](http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/(PortalArticles)/72E76354718AAF7CC125E610035239/$File/EVESJEL_96_00_vegleges_angol.doc?OpenElement) (14. 7. 2007).
- ANNUAL SURVEY OF HUNGARY ON STATE AID IN THE MANUFACTURING AND CERTAIN OTHER SECTORS 1996–1998. 2000. Dostupné na: [http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/\(PortalArticles\)/2BCFE33B38DF9B90C25662003B0D4C/\\$File/EVESJEL_96_98_en.doc?OpenElement](http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/(PortalArticles)/2BCFE33B38DF9B90C25662003B0D4C/$File/EVESJEL_96_98_en.doc?OpenElement) (15. 7. 2007).
- ARTIS, M. – BANERJEE, A. – MARCELLINO, M.: The Central and Eastern European Countries and the European Union. 1. vyd. New York: Cambridge University Press 2006. 398 s. ISBN 0-521-84954-3.
- BACHANOVÁ, V. (2006): Analýza ukazatelů kvality regulace – aplikace na členské země EU. Národohospodářský obzor No. 1, 2006. s. 3–11.
- BACHANOVÁ, V. (2006a): Regulace a deregulace v ČR v období 1990–2005. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 6/2006, 2006.
- BACHANOVÁ, V. (2007): Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. 6/2007, 2007.
- BACHANOVÁ, V. (2007a): Regulace a deregulace v Polsku a na Slovensku v období 1990–2006. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper No. /2007, 2007.
- BALCEROWITZ, E. – BRATKOWSKI, A. (2001): Restructuring and Development of the Banking Sector in Poland. Lessons to be Learnt by Less Advanced Transition Countries, Case, Warsaw, 2001. Dostupné na: http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/RC44.pdf.
- BALDWIN, R. – CAVE, M. (1999): Understanding regulation: theory, strategy, and practice. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- BALÁŽ, P. (1996): Rast konkurenčnej výkonnosti – cesta rozvoja slovenskej ekonomiky. Vydavateľstvo SPRINT, 1996.
- BALÁŽ, V. – WILLIAMS, A. M. (1999): Capital mobility in transition countries of Central Europe: macroeconomic performance factors and structural policies. Exeter, University of Exeter, 1999.
- BALÍK, S. – KUBÁT, M.: Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. 1. vyd. Praha: Dokořán 2004. 165 s. ISBN 80-86569-89-0.
- BANK OF CANADA (2007): Historická data o směnných kurzech CZK, PLN a HUF vůči EUR. Dostupné na: <http://www.bank-banque-canada.ca/en/rates/echform.html> (srpen 2007).
- BARRO, R. J. (1991): Economic Growth in a Gross Section of Countries. Quarterly Journal of Economics, Vol. 106, 1991, str. 407–443.
- BARRO, R. J. (1997): Macroeconomics. The MIT Press, 5th edition, 1997.
- BARRO, R. – SALA-I-MARTIN, X. (1995): Economic growth. New York, McGrawHill 1995.
- BEACH, W. – KANE, T. (2007): Methodology: Measuring the 10 Economic Freedoms. Dostupné na: http://www.heritage.org/research/features/index/chapters/html/index2007_chap3.cfm (cit. dne 16. 8. 2007).
- BELKA, M. (2001): Poučení z polské transformace. Praha, 2001. Finance a úvěr 51/2001 č. 4.
- BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice v české ekonomice: praxe, teorie a aplikace. Praha, Institut ekonomických studií, Univerzita Karlova, 2000.
- BESLEY, T. – PERSSON, T. – STURM, D. (2005): Political Competition and Economic Performance: Theory and Evidence from the United States, NBER Working Paper No. 11484, July 2005.
- BIJAK, J. – KORYS, I. (2006): Statistics or Reality? International Migration in Poland. Warszawa: Central European Forum for Migration Research 2006. Dostupné na: http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2006-03.pdf (červen 2007).
- BINTER, R. – MOUDRÝ, M. (2007): Význam kapitálového trhu pro českou ekonomiku a její výkonnost, BCPP, 2007. Dostupné na: http://www.seminar-burzy.cz/files/07_Moudry_Binter_Prezentace_FINAL.pdf.

- BLOOM, D. E. – CANNING, D. (2005): Global Demographic Change: Dimension and Economic Significance. Harvard Initiative for Global Health, Working Paper No. 1, 2005.
Dostupné na: http://www.hsph.harvard.edu/pgda/working/working_paper1.pdf.
- BLOOM, D. E. – CANNING, D. – SEVILLA, J. (2003): The Demographic Dividend. RAND. 2003.
Dostupné na: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1274/index.html.
- BOHATÁ M. (2002), Country Report on State Aid in the Czech Republic, mimeo 2004.
- BOKROS L. – DETHIER J. J. (1998): Public finance reform during the transition: the experience of Hungary. Worldbank [on-line] 12. 5. 2007, dostupný na: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1998/11/17/000178830_98111703545548/Rendered/PDF/multi0page.pdf.
- BONGAARTS, J. (2004): Population Aging and the Rising Costs of Public Pensions. Working Paper No. 185/2004, Policy Research Council, Population Division, 2004.
Dostupné na: <http://www.popcouncil.org/publications/wp/prd/rdwplist.html>.
- BORISH, M. S. – NOEL, M. (1996): Private Sector Development During Transition – The Visegrad Countries. World Bank Discussion Papers no. 318, 1996.
- BRAITHWAITE, J. – DRAHOS, P. (2000): Global Business Regulation. Oxford: Oxfom University Press, 2000.
- BRATKOWSKI, A. S. (1995): Fiscal policy in Poland under transition. CASE Research Foundation, Warsaw, 1995.
- BRENDER, A. – DRAZEN, A.: Political Budget Cycles in New Versus Established Democracies. 2004.
Dostupné na: <http://www.nber.org>.
- BUKODI, E. (2006): Increasing labour market insecurities among young people in Hungary? Otto Friedirch University, Bamberg, 2006. Dostupné na: <http://www.flexcareer.de/papers/no9.pdf> (červen 2007).
- CABADA, L. – DVOŘÁKOVÁ, V. – a kolektiv: Komparace politických systémů III.. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Oeconomica 2004. 330 s. ISBN 80-245-0806-0.
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE (2007): Poland – basic trends (macroeconomic indicators). Warszawa, 2007. Dostupné na: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_poland_basic_trends.pdf (červen 2007).
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE OF POLAND (2007): Regional data bank. GUS [on-line] 10. 7. 2007, dostupný na: http://www.stat.gov.pl/bdren/wybrane_czechy.nts.
- CHREN, M. (2005): Privatization in the Slovak Republic. The William Davidson Institute – University of Michigan, 2005. Dostupné na: <http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/PolicyBriefs/2006/PB30.pdf>.
- CIHELKOVÁ, E. (2003): Vnější ekonomické vztahy Evropské unie. C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5.
- COMPREHENSIVE MONITORING REPORT ON SLOVAKIA'S PREPARATIONS FOR MEMBERSHIP.
Dostupné na: http://www.government.gov.sk/dokumenty/cmr_sk_final.pdf (16. 3. 2007).
- CONVERSE, N. – KAPSTEIN, E. B.: The Economics of Young Democracies: Policie and Performance. Centre for Global Development 2006, Working paper č. 85, s. 1–59.
- COUNTRY STUDIES (1993): Foreign Trade.
Dostupné na: <http://www.country-studies.com/poland/foreign-trade.html> (cit. dne 7. 8. 2007).
- CRANE, K. (1991): Institutional Legacies and Economic, Social and Political Environment for Transition in Hungary and Poland. The American Economic Review, Vol. 81, No. 2, 1991, s. 318–322.
- CSERES-GERGELY, Z. (2003): Residential mobility, migration and economic incentives – The case of Hungary in 1990–1999. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg, 2003. Dostupné na: <http://www.migration-research.org/EastWest/dokumente/Flowenla26.pdf> (červen 2007).
- CULLEN, A. (1999): Financial Reform In Transitional Economies: The Case of Hungary, 1999.
Dostupné na: <http://www.tcd.ie/Economics/SER/sql/download.php?key=202>.
- CVENGROŠ, F. (2004): Ekonomický růst a trh práce (několik postřehů). Smilovice, 2004.
Dostupné na: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Cvengros_P04_pdf.pdf (duben 2007).
- CZESANY, S. (2005): Specifika hospodářského cyklu ve vybraných tranzitivních ekonomikách. Praha, Český statistický úřad, 2005.
- ČERNOCH, P. (2003): Cesta do EU – východní rozšíření Evropské unie a česká republika v období 1990–2004. Linde, 2003.
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA (2007): Platební bilance 1993–2006. Praha, ČNB, 2007.
- ČÍHÁK, M. (1998): Od teorie růstu k politické ekonomii růstu, (Příčiny a důsledky moderních empirických studií o růstu), Finance a úvěr, č. 7, 1998, str. 414.
- ČSÚ (2006): Statistická ročenka České republiky. Praha, Český statistický úřad, 2006.

- ČSÚ: Makroekonomické údaje České republiky.
Dostupné na: http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje (květen 2006).
- ČSÚ: Vnitřní stěhování v České republice.
Dostupné na: [http://www2.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/5A003110D9/\\$File/402905a1.pdf](http://www2.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/5A003110D9/$File/402905a1.pdf) (květen 2006).
- DAS, D. K. (2002): Trade Liberalization and Industrial Productivity: An Assessment of Developing Country Experience. Dostupné na: www.icier.org/pdf/deb.pdf (cit. dne 11. 2. 2007).
- DAVID, R. (1999): Politologie, základy společenských věd. 3. dopl. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 391 s. ISBN 80-7182-084-9.
- DE HAAN, J., LUNDSTRÖM, S., STURM, J. E. (2006): Market-oriented Institutions and Policies and Economic Growth: A Critical Survey. *Journal of Economic Surveys* 2006, č. 20, s. 159–191.
- DEICHMANN, U. – HENDERSON, V. (2000): Urban and Regional Dynamics in Poland. World Bank, Washington D. C., 2000.
Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2000/11/17/000094946_00110805385712/additional/115515322_20041117144032.pdf (červen 2007).
- DEMENY, P. (2003): Encyclopaedia of Population. Macmillan Reference. 2003.
- DETHIER J. – ORLOWSKY. (1998): Managing the public deficit, The Setting: Macroeconomic Policy in Public finance reform during the transition: the experience of Hungary, The World Bank, 1998.
- DEZSÉRI, K. – ÉLTETŐ, A. – MEISEL, S. (2001): Technical Barriers to Trade for Hungarian Exports to the European Union. WP. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/03800/03846/03846.pdf> (cit. dne 14. 8. 2007).
- DIVÍNSKÝ, B. (2005): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti. Dostupné na: <http://www.sfp.sk/dokumenty/publikacie/59>.
- DRBOHLAV, D. (2004): Migration Trends in Selected EU Applicant Countries. Volume II – The Czech Republic. Vienna: IOM 2004.
- DUŠÁNKOVÁ, O. et al. (1995): Cizinci a trh práce. Praha: SZS MPSV ČR 1995.
- DVOŘÁK, P. (2005): Bankovníctví pro bankéře a klienty, 3. přepracované a rozšířené vydání, Linde Praha, 2005.
- EBRD (2007): Transition Report 2007. European Bank for Reconstruction and Development, May 2007.
- EBRD: STRUCTURAL CHANGE INDICATORS.
Dostupné na: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/stats/sci.xls> (10. 12. 2006).
- ECONOMIC SURVEY OF HUNGARY. 1999 2000 2002 2004. Dostupné na: <http://www.oecd.org>.
- ECONOMIC SURVEY OF POLAND 2006. 2006. Dostupné na: <http://www.oecd.org>.
- EIU (2006): Hungary risk: Legal & Regulatory Risk. Economist Intelligence Unit, 2006.
- EU ACCESSION SERIES: EU state aid law (Slovak republic). Issue 1 october 2003. Dostupné na: http://www.ssd.com/files/tbl_s29Publications/FileUpload5689/8559/EUStateAid01.pdf (10. 2. 2007).
- EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (EBRD): Selected economic indicators data. Dostupné na: <http://www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/index.htm> (16. 9. 2007).
- EUROPEAN COMMISSION (2004): The social situation in Europe. Luxemburg, 2004.
- EUROPEAN COMMISSION (2005): Statistical Annex of European Economy SPRING 2005. [on-line] 19. 5. 2007 dostupný na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2005/statannex0105_en.pdf.
- EUROSTAT (2007): High-tech Exports. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detail-ref&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE/basic/strind/innore/ir140 (cit. dne 28. 7. 2007).
- EVANS, A. (2003): Enlargement and State Aid in CEECs. Queen's University Belfast, 2003.
Dostupné na: <http://www.clasf.org/assets/CLaSF%20Working%20Paper%2004.pdf> (18. 4. 2007).
- EVROPSKÁ KOMISE (2007): State aid scoreboard report. Dostupné na: http://ec.europa.eu/comm/competition/state_aid/studies_reports/stat_tables.html.
- ÉKES, I. (2007): The Hungarian Economy and the Labour Market. Ecostat, Budapest, 2007.
Dostupné na: <http://www.gpn.org/data/hungary/hungary-analysis.pdf> (červen 2007).
- FIDRMUC, J.: Economic reform, democracy and growth during post-communist transition. *European Journal of Political Economy* 2003, č. 19, s. 583–604.

- FIDRMUC, J.: Political support for reforms: Economics of voting in transition countries. *European Economic Review* 2000, č. 44, s. 1491–1513.
- FILER, K. R. – HANOUSEK, J. (2001): Data Watch: Research Data from Transition Economies. [on-line] 10. 12. 2006, dostupný na <http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp416.pdf>.
- FÓTI, K.: The Impact of Changes in Competitiveness on Labour-Market and Human-Resources Development. The Case of Hungary. Institute for World Economics Hungarian Academy of Science 2005, Working paper č. 154, s. 1–32.
- FÖRSTER, M. – D'ERCOLE, M. M. (2005): Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s. OECD [on-line] 6. 12. 2006, dostupný na: <http://www.oecd.org/dataoecd/48/9/34483698.pdf>.
- FŐLSZ, A. – TÓKA, G.: The Dynamics of Public Opinion about the European Union in Hungary. Department of Political Science, Central European University, Budapest 2004, s. 1–28.
- FRAIT, J. – ČERVENKA, M. (2002): Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2002.
- FRANC, A. (2006): Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice. Working Paper č. 22/2006. Brno: CVKSČE 2006.
- FREEMAN, R. B. (2007): Labor markets institutions around the world. NBER Working Paper No. 13242, July 2007.
- GARNER, T. I. – TERREL, K. (1997): Changes in Distribution and Welfare in transition Economies: Market vs. Policy in Czech Republic and Slovakia. Davidson institute [on-line] 16. 12. 2006, dostupný na <http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp77.pdf>.
- GAZDA, J. – LIŠKA, V. (2004): Kapitálové trhy a kolektivní investování, Professional Publishing, 2004.
- GERBERY, D. – KVAPILOVÁ, E. (2005): Nové kontúry sociálneho štátu na Slovensku. Inštitucionálne základy sociálnej súdržnosti. In: Transformácia sociálneho systému na Slovensku, stav, výsledky, riziká narušenia sociálnej súdržnosti a modely riešenia. Stredisko pre štúdium práce a rodiny, Bratislava 2005. Dostupné na: http://www.vupsr.gov.sk/texty/File/transformacia/Zaverecná_správa_Transformacia_december_2005.pdf (duben 2007).
- GERTLER, P. (2006): Export Structure Quality and Economic Growth. BIATEC, 10/2006. Dostupné na: http://www.nbs.sk/BIATEC/BIA10_06/13_17.PDF (cit. dne 26. 7. 2007).
- GIAVAZZI, F. – TABELLINI, G.: Economic and Political Liberalizations. INNOCENZO GASPARINI INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH 2004, Working paper č. 264, s. 1–36.
- GOLDBERG, I. (2004): Poland and the Knowledge Economy. Enhancing Poland's Competitiveness in the European Union. 2004. Dostupné na: <http://www.worldbank.org>.
- GÖDRI, I. (2005): The Nature and Cause of Immigration Into Hungary and the Integration of Immigrants into Hungarian Society and Labour Market. Dostupné na: http://demografia.hu/Dem_angol/2005/Godri.pdf.
- GRUBER, J. – WISE, D. (1997): Social Security Programs and Retirement Around the World. NBER Working Paper No. 6134. Dostupné na: www.nber.org/papers/w6134.
- HAJDÚ, J. (2006): Main Challenges of the Hungarian Labour Law in the Last Five Years. *Transition Studies Review*, Vol. 13, No. 1, 2006, s. 34–37.
- HANOUSEK, J. (2007): Výchozí poznámky k panelové diskusi: Kapitálový trh, IPO a ekonomický růst. BCPP, 2007. Dostupné na: http://www.seminar-burzy.cz/files/07_Hanousek_Prezentace_FINAL.pdf.
- HARE, P. G. (1991): Hungary: In Transition to a Market Economy. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, No. 4, str. 195–201, 1991.
- HARE, P. G. – RADICE, H. K. – SWAIN, N. (1981): Hungary: A Decade of Economic Reform. London: Allen and Undin, 1981.
- HARPER, M.: Economic Voting in Post-Communist Eastern Europe. Center for the Study of Democracy, University of California, Irvine, 1999, č. 6, s. 1–28.
- HÁRS, A. (2003): Channaled East-West Labour Migration in the Frame of Bilateral Agreements. Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP 2003/1. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, Budapest University of Economic Science 2003.
- HÁRS, A. – KOVÁTS, A. (2005): Immigration as a Labour Market Strategy. HUNGARY. In *Immigration as a Labour Market strategy – European and North American Perspectives*. Migration Policy Group, 2005.

- Dostupné na: <http://www.migpolgroup.com/multiattachments/2555/DocumentName/HungaryImmigrationLabourMarketStrategyHarsKovats.pdf>.
- HÁRS, A. – SIMONOVITS, B. – SIK, E. (2004): The Labour Market and Migration: Threat or Opportunity? In KOLOSI, T. et. al. (eds.): Social Report 2004. Budapest: TÁRKI 2004.
- HASHI, I. – BALZEROWICZ, D. (2004): The Comparative Analysis of State Aid and Government Policy in Poland, Hungary and the Czech Republic. Dostupné na: <http://www.case.com.pl/dyn/plik--2845314.pdf> (20. 6. 2007).
- HASHI, I. – HAJDUKOVIC, D. (2006): Industrial Restructuring and Competitiveness: Empirical Evidence from the Czech Republic, Hungary and Poland, Working Paper 03–2006. Dostupné na: <http://www.staffs.ac.uk/schools/sciences/geography/links/IESR/downloads/workingpaper3.pdf> (15. 4. 2007).
- HASTENBERG, J. J. W. van (1999): Foreign direct investment in Hungary. Utrecht, Utrecht university, 1999.
- HELPMAN, E. (2004): The Mystery of Economic Growth. Harvard University Press, 2004. ISBN 0-674-01572-X.
- HERITAGE FOUNDATION (2007): Index of Economic Freedom. Poland. Dostupné na: <http://www.heritage.org/index/country.cfm?id=Poland> (10. 4. 2007).
- HESTON, A. – SUMMERS, R. – ATEN, B. (2006): Penn World Table Version 6.2. Dostupné na: <http://pwt.econ.upenn.edu> (cit. dne 2. 8. 2007).
- HOLMAN, R. (2000): Transformace české ekonomiky: V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy. CEP, 2000. ISBN 80-90275-6-2.
- HORÁKOVÁ, M. (1998): Vývoj mezinárodních pracovních migrací v České republice. Praha: VÚPSV 1998.
- HORÁKOVÁ, M. (2000): Vývoj pracovních migrací v České republice. Praha: VÚPSV 2000.
- HORÁKOVÁ, M. (2004): Trendy v zahraničních pracovních migracích v České republice v letech 1995–2004. Praha: VÚPSV 2004.
- HORÁKOVÁ, M. (2006): Mezinárodní pracovní migrace v České republice. Praha: VÚPSV 2006.
- HOÓS, J. (1999): Employment policy in Hungary with special regards to the problems of unemployment. Budapest University of Economic Sciences, Budapest, 1999. Dostupné na: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN005869.pdf> (červen 2007).
- HOŠKOVÁ, A. (1999): Portfóliové investície na Slovensku. BIATEC 1999, č. 2, Národná banka Slovenska, Inštitút menových a finančných štúdií NBS, 1999.
- HOŠKOVÁ, A. (2001): Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska. BIATEC 2001, č. 9, str. 7–10, 2001.
- HOŠKOVÁ, A. (2001): Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku Slovenska. Bratislava, Národná banka Slovenska, Inštitút menových a finančných štúdií NBS, 2001.
- HRDLÍČKOVÁ, Z. (2006): Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost ČR. Brno: CVKSČE MU 2006. 34 s. WP č. 8/2006. ISBN 1801-4496.
- HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE (2007): Long time series. KSH [on-line] 10. 7. 2007 dostupný na: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,119919&_dad=portal&_schema=PORTAL.
- IMF (2007): World Economic Outlook Database. Dostupné na: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/data/weorept.aspx?sy=1992&ey=2008&sm=1&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=%2C&br=1&c=964%2C935%2C936%2C944&s=BC_A_NGDPD&grp=0&a=&pr1.x=76&pr1.y=16 (cit. dne 10. 6. 2007).
- IMF (2007): World Economic Outlook Databases. April 2007. Dostupné na: <http://www.imf.org> (1. 5. 2007).
- INFOSTAT (2000): Populačný vývoj v Slovenskej republike 1999. Bratislava: Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky 2000. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/popul1999.pdf>.
- INFOSTAT (2001): Obyvateľstvo Slovenska 1945–2000. Bratislava: Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky 2001. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obyv-452000.pdf>.
- INFOSTAT (2003): Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002. Bratislava: Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky 2003. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/popul/2002x.pdf>.
- INFOSTAT (2006): Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2005. Bratislava: Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky 2006. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/reganal2005final.pdf>.
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (1993): Balance of Payments Manual. Washington, D. C., IMF, 1993.

- INVEST EAST (1998): Hungary – Trade Regulations and Standards.
Dostupné na: <http://www.factbook.net/countryreports/hu/HuTradeRegs.htm> (cit. dne 25. 7. 2007).
- JACKSON, J. E. (2005): The political economy of Poland's transition: new firms and reform governments. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- JACKSON, J. E. – KLICH, J. – POZNAŇSKA, K. (2005): The Political Economy of Poland's Transition. 1. vyd. New York: Cambridge University Press 2005. 278 s. ISBN 0-521-83895-9.
- JAKOBY, M. (2000): Zahraniční obchod In MARCINČIN, A. – BEBLAVÝ, M. Hospodárska politika na Slovensku 1990–1999. n, 2000.
- JAKUB, F. (2003): Kapitálový trh v České republice a jeho budoucnost v kontextu vstupu ČR do EU. Vysoká škola ekonomická, 2003. Dostupné na: http://www.radce-investora.cz/export/Pages/Seminare/Studenti_a_pedagogove/get_dms_file.do?FileId=99.
- JANDOVÁ, M. (2006): Vývoj institucionálních, teritoriálních a institucionálních aspektů zahraničního obchodu ČR. WP č. 20, 2006.
- JANDOVÁ, M. (2007): Zahraniční obchod Slovenské republiky 1993–2006. WP č. 10, 2007.
- JEŽEK, T. a kol. (2004): Jak emitovat dluhopisy a akcie na veřejném trhu. Komise pro cenné papíry, 2004, Dostupné na: http://ftp.pse.cz/Info.bas/Cz/NXT_KCP_IPO_final.pdf.
- JIRGES, T. – PLCHOVÁ, B. (1996): Zahraniční obchod a národní ekonomika – teoretické přístupy a implikace pro českou ekonomiku. VŠE, 1996.
- JOLLS, CH. (2007): Employment Law and Labor Market. NBER Working Paper No. 13230, July 2007.
- JONÁŠ, J. (1997): Ekonomická transformace v České republice. Management Press, 1997.
- JONÁŠ, J. (2007a): Finanční zprostředkovatelé a jejich vliv na hospodářský růst v ČR. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper. V tisku.
- JONÁŠ, J. (2007b): Finanční zprostředkovatelé a jejich vliv na hospodářský růst Polska a Slovenska. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper. V tisku.
- JUHÁSZ, J. (1999): Illegal Labour Migration and Employment in Hungary. International Migration Papers. Geneva: ILO 1999.
- JUHÁSZ, J. (2003): Hungary: Transit Country Between East and West. Migration Information Source, 2003. Dostupné na: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?time=1&ID=181>.
- JURČOVÁ, D. et al. (2005): Demografická charakteristika obvodov Slovenskej republiky 1996–2003. Inštitút informatiky a štatistiky, Bratislava 2005. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/demobvod.pdf> (duben 2005).
- JURČIKOVÁ, V. – VOKOUN, J. – KAČÍRKOVÁ, M. (2005): Zmeny v správaní podnikovej sféry v priebehu transformácie ekonomiky Slovenskej republiky. Ekonomický časopis, 53, 2005, s. 49–62.
- KAMINSKI, B. (1999): Hungary – Foreign Trade Issues in the Context of Accession to the EU. WB Paper no. 441, 1999.
- KARPÍŠEK, Z.: Nabídka pracovních sil (Vybrané problémy dalšího vývoje zdrojů pracovních sil v ČR). VÚPSV Praha 2003. Dostupné na: http://www.vupsv.cz/Karpisek_Nabidak_prac_sil.pdf (květen 2006).
- KAUFMAN, D. – KRAAY, A. – MASRUZZI, M. (2005): Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996–2004. World Bank Policy Research Working Paper No. 3630, 2005.
- KAUFMAN, D. – KRAAY, A. – MASRUZZI, M. (2006): Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2005. World Bank Policy Research Working Paper No. 4012, 2006.
- KEPINSKA, E. (2003): Recent Trends in International Migration Poland 2003. CMR Working Paper č. 52. Warsaw: Centre for Migration Research 2003.
- KEPINSKA, E. (2004): Recent Trends in International Migration – The 2004 SOPEMI Report for Poland. CMR Working Paper č. 56. Warsaw: Centre for Migration Research 2004.
- KEPINSKA, E. (2005): Recent Trends in International Migration. The 2005 SOPEMI Report for Poland. CMR Working Paper č. 2/60. Warsaw: Centre for Migration Research 2005.
- KEPINSKA, E. (2006): Recent Trends in International Migration. The 2006 SOPEMI Report for Poland. CMR Working Paper č. 15/73. Warsaw: Centre for Migration Research 2006.
- KEPINSKA, E. – OKOLSKI, M. (2002): Recent Trends in International Migration Poland 2002. CMR Working Paper č. 48. Warsaw: Centre for Migration Research 2002.
- KERTESI, G. – KÖLLÖ, J. (1999): Unemployment, Wage Push and the Labour Cost Competitiveness of Regions – The Case of Hungary, 1986–1996. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1999. Dostupné na: <http://www.econ.core.hu/doc/bwp/bwp/bwp995.pdf> (červen 2007).

- KERTESI, G. – KÖLLŐ, J.: Economic transformation and the revaluation of human capital-Hungary, 1986–1999. Budapest Working Papers on the Labor Market 2001, č. 4., s. 1–35.
- KEUNE, M. (2003): Capitalist Divergence and Labour Market Flexibility in the Czech Republic and Hungary: A Comparative Analysis of Standard and non-Standard Employment. Czech Sociological Review No. 6/2003, str. 795–813, Praha, 2003.
Dostupné na: http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/505_64keune18.pdf (červen 2007).
- KOHN, M. (2004): Financial institutions and markets. Oxford University Press, New York, 2004.
- KOHÚTIKOVÁ, E. (2002): Zmeny v regulácii na európskom finančnom trhu. NBS, 2002.
Dostupné na http://www.nbs.sk/MEDIA/PRISP/KOH_02.HTM.
- KOLODKO, G. W.: From Shock to Therapy. The Political Economy of Postsocialist Transformation. 1. vyd. New York: Oxford University Press 2000. 457 s. ISBN 0-19-829743-2.
- KOMINEK, Z. (2003): Stock markets and industry growth: an eastern European perspective. Working paper No. 81, EBRD, 2003.
- KORMANOVÁ, L. – OÚTRATA, R. – VOKOUN, J. (n): Foreign Trade of the Slovak Republic. Ekonomický ústav SAV, n.
- KORNAI, J. (1986): The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes, and Reality. Journal of Economic Literature, Vol. 24, 1989, p. 1687–1737.
- KORNAI, J. (1995): Postsocialistická transformace a stát: úvahy ve světle fiskálních problémů Maďarska in Ekonomie reformy, vybrané stati o teoretických a praktických otázkách přechodu k tržní ekonomice, Management Press, Praha, 1995. ISBN 8085603845.
- KORNAI, J. (1996): Placení účtu za gulášový komunismus: Maďarský vývoj a makroekonomická stabilizace z pohledu politické ekonomie. ČNB Working Paper No. 54, Praha 1996.
- KORYS, I. (2003): Migration Trends in Selected EU Applicant Countries: Poland. Vienna: IOM 2003.
- KOSTOLNÁ, Z. – HANZELOVÁ, E.: Vybrané aspekty pracovnej migrácie v Slovenskej republike. Práca a sociálna politika, č. 7–8, 1996, s. 9–10.
- KOVACZ, A. (1997): The Hungarian banking systém. OECD, 1997.
- KROUPA, A. a kol. (1997): Nelegální zaměstnávání a podnikání cizinců na českém trhu práce. Dostupné na: <http://www.vups.cz/neleg.pdf>.
- KSH (2006): Népmozgalom, 2005. Végleges adatok. (Vital Events 2005, Final Data). Budapest 2006.
Dostupné na: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz05v.pdf>.
- KUBIŠTA, V. a kol. (1999): Mezinárodní ekonomické vztahy. HZ Editio, 1999.
- KUBÁT, M. (2005): Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989–2005). 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2005, 181 s. ISBN 80-86429-46-6.
- KUBÁT, M. (2006): Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionální studie. 1. vyd. Praha: Dokořán 2006, 237 s. ISBN 80-7363-079-6.
- KUBÁT, M. a kolektiv: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA 200., 432 s. ISBN 80-86432-90-4.
- KUPISZEWSKI, M. (2005): Migration in Poland in the Period of Transition – the Adjustment to the Labour Market Change. PIE Discussion Paper Series, March 2005. Warszawa: Central European Forum for Migration Research 2005.
Dostupné na: <http://www.ier.hit-u.ac.jp/pie/Japanese/discussionpaper/dp2004/dp266/text.pdf> (červen 2007).
- KWIATKOWSKI, E. et al. (2001): Labour Market Flexibility and Employment Security – Poland. Geneva, 2001. Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/ep28.pdf> (červen 2007).
- KWIATKOWSKI, E. et al. (2004): Regional economic and labour market performance and inter-regional labour market balance – the case of Poland. Institut für Arbeitsmarkt Nürnberg, 2004.
Dostupné na: http://doku.iab.de/zaf/2004/2004_4_zaf_kwiatkowski_kucharski_tokarski.pdf (červen 2007).
- LACZA, K. (2007): Systém dotací pro podniky plánující IPO na Budapeštské burze cenných papírů. BCPP, 2007. Dostupné na: http://www.seminar-burzy.cz/files/07_Lacza_Prezentace_FINAL.pdf.
- LAKY, T. et. al. (2004): The Hungarian Labour Market 2004. Budapest: National Employment Foundation 2004.
- LAKY, T. et. al. (2005): The Hungarian Labour Market 2005. Budapest: National Employment Foundation 2005.

- LEE, R. – TULJAPURKAR, S. (2001): „Population Forecasting for Fiscal Planning: Issues and Innovations.“ In AUERBACH, Alan J. – LEE, Ronald D.: Demographic Change and Fiscal Policy, Cambridge University Press. 2001.
- LEVINE, R. (2004): Finance and Growth, Theory and Evidence. 2004, in AGHION, P. – DURLAUF, S., Eds. (2005): Handbook of Economic Growth, The Netherlands: Elsevier Science, 2005.
- LEVINE, R. – LOAYZA, N. – BECK, T. (2000): Financial and the source of growth. Journal of Financial Economics, 2000.
- LEVINE, R. – LOAYZA, N. – BECK, T. (2000a): Financial intermediation and growth: causality and cauces. Journal of Monetary Economics, 2000.
- LUX, M. et al. (2006): Analýza opatření bytové politiky směřující k podpoře flexibility práce v ČR. Sociologický ústav AV, Praha, 2006.
Dostupné na: http://seb.soc.cas.cz/publikace_download/publikace/flexibilita/flexibilita2.pdf (červen 2007).
- MACH, M.: Makroekonomie II pro inženýrské studium. VŠE. Praha 1995. ISBN 80-7079-498-4.
- MANKIWI, N. G. (1995): The Growth of Nations. Brookings Papers on Economic Activity No. 1 (Spring), 1995, str. 275–310.
- MANKIWI, N. G. – ROMER, D. – WEIL, D. N. (1992): A Contribution to the Empirics of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, May 1992, str. 407–437.
- MARCINČIN, A. – LUBYOVÁ, M. (2002): EÚ-monitöring I. Bratislava, Slovak Foreign Policy Association, Friedrich Ebert Stiftung, 2002.
- MARCINČIN, A., – MORVAY, K. (2001): Makroekonomická ilúzia a mikroekonomická realita – príklad Slovenska. Finance a úvér, č. 3, 2001.
- MARCIČIN, A. (2000): Hospodárska politika na Slovensku 1990–1990, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu, Bratislava, 2000, ISBN 80-968147-1-0.
- MARKOWSKI, R. – TUCKER, J. A.: Euroskepticism and the Emergence of Political Parties in Poland. 2006. Dostupné na: http://homepages.nyu.edu/~jat7/Markowski_Tucker_Euroskkep_2006.pdf.
- MARSHALL, M. G. – JAGGER, K.: Polity IV Data Set. 2002.
Dostupné na: <http://www.worldbank.org,www.cidcm.umd.edu/polity>.
- MARTINS, O. J. – PRICE, T. (2000): Policy Interdependence During Economic Transition: The Case of Slovakia, 1999–2000. OECD Economics Department Working Papers, No. 253, OECD Publishing, 2000. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=240456 (12. 12. 2006).
- MENŠÍK, J. (2005a): Peníze a kapitál. Disertační práce, Masarykova univerzita, 2005.
- MENŠÍK, J. (2005b): Výrobní úvér. In Evropské finanční systémy, Masarykova Univerzita v Brně, 2005, s. 133–137.
- MESEŽNIKOV, G. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Slovensko: desať rokov samostatnosti a rok reformem. 1. vyd. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky 2004. 165 s. ISBN 80-88935-59-8.
- MESÁROŠ, O. (2000): Vývoj a hlavní strukturální změny v zahraničním obchodě České republiky. VŠE, 2000.
- MINISTERSTVO FINANČÍ SR.
Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4458>.
- MINISTERSTVO FINANČÍ ČESKÉ REPUBLIKY (2003): Vývoj a současný rozsah cenové regulace. Dostupné na: <http://www.mfcr.cz> (20. 4. 2006).
- MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY SR (2004): Sektorový operačný program – Ludské zdroje. MPSVR SR, Bratislava 2004.
Dostupné na: http://www.esf.gov.sk/documents/018_SOP_program.pdf (duben 2007).
- MINISTERSTWO GOSPODARKI, DEPARTAMENT ANALIZ EKONOMICZNYCH. Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej w 1996 roku podmiotom gospodarczym, Warszawa 1998.
Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (17. 6. 2007).
- MINISTERSTWO GOSPODARKI, DEPARTAMENT ANALIZ EKONOMICZNYCH. Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej w 1997 roku podmiotom gospodarczym, Warszawa 1998.
Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (17. 6. 2007).
- MINISTERSTWO GOSPODARKI, DEPARTAMENT ANALIZ I PROGNOZ. Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 1998 roku, Warszawa 1999.
- MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH (2007): Poland in international economic organizations. Dostupné na: <http://www.business.gov.pl/International,Exchange,92.html> (cit. dne 16. 8. 2007).

- MINISTRY OF ECONOMIC AFFAIRS AND LABOUR (2005): POLAND
Macroeconomic performance in figures 1995–2004. [on-line] 10. 5. 2007 dostupný na:
http://www.polcommerce.com/PDF_ZIP/Poland_figures.zip.
- MINISTRY OF ECONOMY AND LABOUR (2004): Poland 2004 – Report Foreign Trade. Dostupné na: http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/C41A2C65-57AA-4A67-8CBD-F8F22CD6CEAB/13427/Report_foreign_2004.pdf (cit. dne 10. 8. 2007).
- MINISTRY OF ECONOMY AND LABOUR (2005): Poland 2005 – Report Foreign Trade. Dostupné na: http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/C41A2C65-57AA-4A67-8CBD-F8F22CD6CEAB/15237/Report_foreign_2005.pdf (cit. dne 10. 8. 2007).
- MINISTRY OF ECONOMY AND LABOUR (2006): Poland 2006 – Report Foreign Trade.
Dostupné na: http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/C41A2C65-57AA-4A67-8CBD-F8F22CD6CEAB/26763/raportoHZ_angielska.pdf (cit. dne 10. 8. 2007).
- MINISTRY OF ECONOMY AND TRANSPORT (2007): Overview of the Characteristics and Current Trends of the Hungarian external trade – based on 2006 data.
Dostupné na: http://en.gkm.gov.hu/data/cms684783/trade_2006q4_ENG.pdf (cit. dne 29. 7. 2007).
- MINISTRY OF THE TREASURY (2007): Privatisation Lines for Treasury Assets in 2007. Warszawa, 2007.
Dostupné na: http://www.msp.gov.pl/index_eng.php?dzial=30&id=434 (1. 6. 2007).
- MINK, M. – DE HAAN, J.: Are There Political Budget Cycles in the Euro Area? 2005.
Dostupné na: http://congress.utu.fi/epcs2006/docs/D6_mink.pdf.
- MISHKIN, F. S. (2004): The economics of money, banking, and financial markets. Addison – Wesley, 7. vyd. 2004.
- MISHKIN, F. S. (2005): How Big a Problem is Too Big to Fail? NBER Working Paper No. 11814, December 2005.
- MMF (1999): Slovak Republic: Selected Issues and Statistical Appendix. IMF Staff Country Report No. 99/112, MMF, 1999.
- MODIGLIANI, F. (1961): Long-Run Implications of Alternative Fiscal Policies and the Burden of the National Debt. The Economic Journal, Vol. 71, No. 284. (Dec., 1961), pp. 730–755.
- MONITORING REPORT ON THE SLOVAK REPUBLIC'S PROGRESS IN ITS PREPARATION FOR THE EU MEMBERSHIP. September 2002 – May 2003. Dostupné na: http://www.government.gov.sk/eu/dokumenty/monitor_sprava_092002-052003_en.pdf (15. 3. 2007).
- MORVAY, K. (2005): Stratéga a priebeh ekonomickej transformácie na Slovensku. Ekonomický časopis, 53, 2005, s. 5–32.
- MUSÍLEK, P. (2002): Trh cenných papírů. Ekopress, 2002.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA (1998–2006): Správa o menovom vývoji v SR 1998–2006. Bratislava, Národná banka Slovenska, 1998–2006.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA (2007): Platební bilance 1993–2006. Bratislava, NBS, 2007.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA (2007): Historická data o kurzu SKK včú EUR.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk> (srpen 2007).
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA 1993–2003 (2003): Národná banka Slovenska, 2003.
- NAROŽNÝ, M. (2006): High unemployment in Poland – not only a labour market problem. Brussels, 2006. Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/country_focus/2006/cf06_2006en.pdf (červen 2007).
- NATIONAL BANK OF HUNGARY (2007): Balance of payments 1995–2006. Budapešť, National bank of Hungary, 2007.
- NATIONAL BANK OF POLAND (2007): Balance of payments 1993–2006. Varšava, National bank of Poland, 2007.
- NATIONAL PROGRAMME FOR THE ADOPTION OF THE ACQUIS 2001 – INDUSTRIAL POLICY.
Dostupné na http://www.vlada.gov.sk/eu/Dokumenty/acquis2001_en/15_en.doc (cit. dne 12. 3. 2007).
- NEWBERY, D. M. (1995): Tax and benefit reform in Central and Eastern Europe. Center for Economic Policy Research: London.
- NEWBERY, D. M. (1995): Tax and benefit reform in Central and Eastern Europe. Center for Economic Policy Research: London.
- NĚMEC, Daniel (2006b): Demografický vývoj SR 1990–2005. Brno: CVKSČE MU, Working Paper No. 26/2006.

- NĚMEC, Daniel, TOMEŠ, Zdeněk (2006a): Demografický vývoj ČR 1990–2005. Brno: CVKSČE MU, Working Paper No. 4/2006.
- NIEDERMAYER, L. (2001): Nízký růst úvěrů postihuje malé a střední podniky. HN, 2001.
Dostupné na: http://www.cnb.cz/cz/pro_media/clanky_rozhovory/media_2001/cl_01_010221.html.
- NORTH, D. (1995): Institucionální struktury a transformační procesy. Politická ekonomie 5/1995.
- NORTH, D. C. (1994): Economic Performance Through Time. The American Economic Review, vol. 84, No. 3, 1994, p. 359–368.
- NOVOTNÁ, J. (2003): Restructuring of the nankiny sector in Hungary. BIATEC, Národní banka Slovenska, 2003.
- NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol.: Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004. 485 s. ISBN 80-86473-88-0.
- NÝVLTOVÁ, R. – REŽŇÁKOVÁ, M. (2007): Mezinárodní kapitálové trhy, zdroj financování. Grada, Praha, 2007.
- OECD (1997): The OECD Report on Regulatory Reform: Synthesis. Paris.
Dostupné na: <http://www.oecd.org> (12. 5. 2006).
- OECD (1999): Thematic review of the transition – From initial education to working life: Hungary – country note. OECD, 1999. Dostupné na: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a210.pdf> (červen 2007).
- OECD (2001): Regulatory governance: Improving the institutional basis for sectoral regulators of infrastructure public services – Hungarian experience. By Peter Szagvari, OECD, 2001.
Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/7/38/2730633.pdf> (20. 3. 2006).
- OECD (2002): Polan: From Transition to New Regulatory Challenges. OECD Reviews of Regulatory Reform, 2002.
- OECD (2002): Trends in International Migration. Paris: OECD 2002.
- OECD (2004): Economic Survey of the Slovak Republic.
Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/50/49/25658276.pdf>.
- OECD (2005): Economic Survey of the Slovak Republic
Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/40/4/35390288.pdf>.
- OECD (2005): Hungary – Report on Competition Law and Institutions (2004). DAF/COMP 7/2005.
Dostupné na: http://www.oecd.org/dataoecd/12/43/3442716_2.pdf (6. 12. 2006).
- OECD (2006): International Migration Outlook. Annual Report. Paris: OECD 2006.
- OECD (2006): OECD Factbook 2006: Economic, Environmental and Social Statistics, 2006. ISBN 92-64-03561-3.
- OECD Statistical Kompendium. Dostupné z DSI World Statistics: <http://195.145.59.167/ISAPI/DBDemo/DII/Capters?ID=90C8ACB433A84CDA96DE3C42695ED39D&DB=OECD&Source=01.&Text=OECD%2C+Organisatio n+for+Economic+Co%2Doperation+and+Development%2C+Paris&P=0&Nr=1>.
- OECD: Economic Surveys 2001–2002 Slovak Republic.
- OECD: Statistická data. Dostupné na: <http://195.145.59.167> (duben 2007), placený přístup.
- OKOLSKI, M. (1997): Recent Trends in International Migration Poland 1996. CMR Working Paper č. 43. Warsaw: Centre for Migration Research 1997.
- OKOLSKI, M. (1998): Recent Trends in International Migration Poland 1997. CMR Working Paper č. 28. Warsaw: Centre for Migration Research 1998.
- OKOLSKI, M. (1999): Recent Trends in International Migration Poland 1998. CMR Working Paper č. 32. Warsaw: Centre for Migration Research 1999.
- OKOLSKI, M. (2000): Recent Trends in International Migration Poland 2000. CMR Working Paper č. 39. Warsaw: Centre for Migration Research 2000.
- OKOLSKI, M. (2001): Recent Trends in International Migration Poland 2001. CMR Working Paper č. 43. Warsaw: Centre for Migration Research 2001.
- OKÁLI, I.: Hlavné trendy vývoja hospodárstva Slovenska v roku 2005 a odhad jeho hospodárského rastu v roku 2006. Ekonomický časopis 2006, č. 5, s. 411–425.
- OKÁLI, J. – FRANK, K. – GABRIELOVÁ, H. – KORMANOVÁ L. – MORVAY, K. – OUTRATA, R.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2004. Ekonomický časopis 2005, č. 5, s. 451–498.
- OLEXA, M. – HALUŠKA, J. (2006): Súčasná ekonomická situácia v slovenskej republike. GPN [on-line] 28. 12. 2006, dostupný na http://www.gpn.org/data/slovakrepublic/slovak_republic-sk.pdf.

- OLEXA, M. – HALUŠKA, J. (2006): Súčasná ekonomická situácia v Slovenskej republike. Inštitút informatiky a štatistiky, Bratislava 2006. Dostupné na: http://gpn.org/data/slovakrepublic/slovak_republic-sk.pdf (duben 2007).
- OLSON, M. (1996): Big bills left on sidewalk: why some nations are rich and others poor. *Journal of Economic Perspective*. No. 2, Spring 1996.
- O'ROURKE, K. H. – TAYLOR, A. M. (2006): Democracy and Protectionism. NBER Working Paper No. 12250, May 2006.
- PAUKOVIČ, V. (2001): Nezamestnanosť na Slovensku – jej príčiny, dôsledky – pokus o makrosociologickú analýzu javu. In: *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých*, Prešov 2001. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub/biblio/biblio_01.pdf (březen 2007).
- PERSSON, T. – ROLAND, G. – TABELLINI, G. (2006): Electoral rules and government spending in parliamentary democracies. 2006. Dostupné na: <http://www.econ.berkeley.edu/~groland/pubs/ms.pdf>.
- PERSSON, T. – TABELLINI, G.: Democratic capital: The nexus of political and economic change. INNOCENZO GASPARINI INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH 2006, Working paper č. 308, s. 1–48.
- PINTO, P. M. – TIMMONS, J. F.: The Political Determinant's of Economic Performance: Political Competition and the Sources of Growth. *Comparative Political Studies* 2005, č. 1, s. 26–50.
- PIĘTKA, K. (2007): Social Protection in Poland. [on-line] 19. 5. 2007 dostupný na: <http://siteresources.worldbank.org/INTECONEVAL/Resources/PolandSocialPolicyReview.pdf>.
- PORUBĀNOVÁ, S. (2005): Inštitucionálne zabezpečenie trhu práce v transformácii sociálneho systému na Slovensku – zmeny a očakávania. In: *Transformácia sociálneho systému na Slovensku, stav, výsledky, riziká narušenia sociálnej súdržnosti a modely riešenia*. Stredisko pre štúdium práce a rodiny, Bratislava 2005. Dostupné na: http://www.vupsvr.gov.sk/texty/File/transformacia/Zaverecna_sprava_Transformacia_december_2005.pdf (duben 2007).
- POTŮČEK, M. (1999): Křížovky české sociální reformy. Sociologické nakladatelství, Praha 1999.
- POTŮČEK, M. – RADIČOVÁ, I. (1997): Two social policies out of one: The Czech and Slovak Example. [on-line] 10. 12. 2006, dostupný na http://martinpotucek.cz/download/two_social_policies.pdf.
- POTŮČEK, M. – Radičová I. (1998): Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989. Sborník Karolinum, Praha 1998.
- PRIDAM, G.: EU Enlargement and Consolidating Democracy in Post-Communist States – Formality and Reality. *JCMS* 2002, č. 3, s. 953–973.
- PRUS, A. (2005): Liberalization and Privatization of Electrical Energy Sector. Industry Canada International Market Research Reports: Industry Sector Analysis – Poland. Dostupné na: <http://strategis.ic.gc.ca/epic/site/imir-ri2.nsf/en/gr-01935e.html#a8> (10. 5. 2007).
- PRUŠOVÁ, A. – LÍŠKA M. (2001a): Odchod občanov Slovenskej republiky za prácou do cudziny. *Práca a sociálna politika*, č. 3, 2001, s. 4–6.
- PRUŠOVÁ, A. – LÍŠKA M. (2001b): Cudzinci na pracovnom trhu Slovenskej republiky. *Práca a sociálna politika*, č. 9, 2001, s. 2–8.
- PRZEWORSKI, A. – LIMONGI, F. (2003): Political Regimes and Economic Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 1993, č. 7, s. 51–69.
- PŠEJA, P.: *Stranický systém české republiky*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2005. 203 s. ISBN 80-7325-069-1.
- REICHOVÁ a kol. (2006): Sprístupnenie trhov práce vo vybraných krajinách EÚ a vývojové trendy na trhu práce v SR. Výskumná úloha č. 18. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny 2006.
- RUTKOWSKI, J. J. (1998): Welfare and Labor Market in Poland. The World Bank, 1998. Working paper č. 417, s. 95. ISBN 0-8213-4318-1.
- RUZ a PAS (2006): Komplexný audit prekážok podnikania na Slovensku. (květen, 2006).
- SALAMIN, J. – FLORO, M. (1993): Hungary in the 1980s: A Review of National and Urban Levels of Economic Reforms. World Bank, Washington D.C., 1993. Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/Resources/336387-1169585750379/twurdwp2.pdf> (červen 2007).
- SAMSON, Š. (2006): Foreign Trade of the Slovak Republic. Dostupné na: http://www.nbs.sk/BIA TEC/BIA04_06/7_9.PDF (cit. dne 10. 12. 2006).
- SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (1995): *Ekonomie*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1995. ISBN 80-205-0192-4.

- SARIO (2006): Slovensko – načo hľadať ďalej. Dostupné na: http://www.sario.sk/swift_data/source/dokumenty/Podporaexportu/VyvoZO_2005.pdf (cit. dne 18. 12. 2006).
- SASS, M. (2004): FDI in Hungary – the first mover's advantage and disadvantage. Budapest, Hungarian Academy of Science, 2004.
- SCHIMMELFENNIG, F. – ENGERT, S. – KNOBEL, H. (2003): Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. *JCMS* 2003, č. 3, s. 495–518.
- SCHWEIGER, H. (2006): The Impact of State Aid for Restructuring on the Allocation of Resources, EBRD, December 2006. Dostupné na: http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2007/0105_1015_0903.pdf (15. 12. 2006).
- SELENY, A. (2006): The Political Economy of State-Society Relations in Hungary and Poland. 1. vyd. New York: Cambridge University Press 2006. s. 277. ISBN 0–521–83564-X.
- SHEETALL, K. CH. – HENRI, R. L. (1995): Fiskální politika in Ekonomie reformy, vybrané stati o teoretických a praktických otázkách přechodu k tržní ekonomice. Management Press Praha, 1995.
- SHI, M. – SVENSSON, J. (2006): Political budget cycles: Do they digger across countries and why? *Journal of Public Economics* 2006, s. 1367–1389.
- SIMONYI, A. (1998): Transformation of the labour market in Hungary and spreading forms of atypical employment. Etovos Lorand University, Budapest, 1998.
Dostupné na: <http://www.econ.kobe-u.ac.jp/~yoshii/e/laborseminar/5.pdf> (červen 2007).
- SIROVÁTKA, T. a kol. (2003): Problémy trhu práce a politiky zaměstnanosti. Brno, Praha: Masarykova Univerzita, VÚPSV, Národní vzdělávací fond 2003.
- SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD.
Dostupné na: <http://www.statistics.sk/pls/elisw/MetaInfo.explorer?obj=189&cmd=go&s=1003&ss=3&so=81>.
- SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD.
Dostupné na: <http://www.statistics.sk/pls/elisw/MetaInfo.explorer?obj=39&cmd=go&s=1002&ss=2&so=15>.
- SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD: Statistická data o inflaci a mzdách.
Dostupné na: <http://www.statistics.sk> (duben 2007).
- SOCHA, M. W. – WEISBERG, Y. (1999): Poland in transition: labor market data collection. Washington D. C., 1999. Dostupné na: <http://www.bls.gov/opub/mlr/1999/09/art2full.pdf> (červen 2007).
- SOTÁK, B. (2005): Zahraničný obchod Slovenskej republiky v období 1993–2004. Bakalářská práce. Dostupné na: http://ies.fsv.cuni.cz/storage/work/577_branislav_sotak.pdf (cit. dne 19. 12. 2006).
- SOWA, M. (2003): State aid and government policy in Poland. 1994–2002.
- SPĚVÁČEK, V. – VINTROVÁ, R. – HÁJEK, M. – ŽDÁREK, V. (2005): Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996–2005. Praha, CES VŠEM, 2005.
- STATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2006): Databáze slovenského statistického úradu. SUSR [on-line] 12. 12. 2006, dostupný na <http://www.statistics.sk/pls/elisw/metainfo.explorer>.
- STEPHAN, J.: Economic Transition in Hungary and East Germany. 1. vyd. London: MACMILLAN PRESS LTD, 1999. 293 s. ISBN 0-333-75143-4.
- STIGLER, G. (1971): The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*, Spring 1971, s. 3–21.
- STRMISKA, M. – HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. – CHYTILEK, R. (2005): Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů. 1. vyd. Praha: Portál 2005. s. 727. ISBN 80-7367-038-0.
- SURDEJ, A. (2004): Managing Labor Market Reforms: Case Study of Poland. University of Krakow, 2004. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2005/Resources/bp_poland_labor_market_reform.pdf (červen 2007).
- SVOBODA, M. (2005): Jak investovat, aneb, Anatomie burzovních lží. Vyd. 2., CP Books, Brno, 2005.
- SZANYI, M. (2004): State aid to the Hungarian manufacturing sector 1990–2000. Dostupné na: <http://www.case.com.pl/dyn/plik--2845314.pdf>.
- ŠIROKÝ, J. (2003): Daňová teorie s praktickou aplikací. C. H. Beck, 2003.
- TABELLINI, G. (2005): The Role of the State in Economic Development. *KYKLOS* 2005, č. 2, s. 283–303.
- TANZI, V. (1995): Finanční trhy a veřejné finance v procesu transformace in Ekonomie reformy, vybrané stati o teoretických a praktických otázkách přechodu k tržní ekonomice, Management Press, Praha, 1995.
- TANZI, V. – ZEE, H. (1997): Fiscal policy and the long-run growth. *IMF Staff Papers*. June 1997.
- THE HERITAGE FOUNDATION (2007): Index of Economic Freedom – Hungary. Dostupné na: <http://www.heritage.org/research/features/index/country.cfm?id=Hungary> (cit. dne 12. 8. 2007).

- TOMŠÍK, V. (1997): Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik – České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí. WP, AV ČR, 1997.
- TOMŠÍK, V. – MIŠUN, J. – SRHOLEC, M. (2000): Přímé zahraniční investice v ČR, Polsku a Maďarsku. Praha, Newton Holding, a. s., 2000.
- TOMŠÍK, V. – MIŠUN, J. – SRHOLEC, M. (2001): Různé pohledy na přímé zahraniční investice. Praha, Newton Holding, a. s., 2001.
- TOMŠÍK, V. – PLOJHAR, M. – SRHOLEC, M. (2003): Efekty přímých zahraničních investic na platební bilanci. Praha, Newton Holding, a. s., 2003.
- TOMŠÍK, V. – PLOJHAR, M. – SRHOLEC, M. (2003): Makroekonomický vývoj Polska: Dlouho očekávané oživení a role měnové politiky NBP. Praha, Newton Holding, a. s., 2003.
- TÓTH, J. (2006): Migrant Workers and Free Movement in Hungary. In A Regional Approach to Free Movement of Workers: Labour Migration Between Hungary and Its Neighbouring Countries. Szeged: The European Studies Centre, University of Szeged 2006.
- TREGLER, K. (2005): Oceňování akciových trhů: metody měření správnosti ocenění. C. H. Beck, Praha, 2005.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (1994): Hungary: 1994 Country Report on Economic Policy and Trade Practices. Dostupné na: http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/economics/trade_reports/1994/Hungary.html (cit. dne 2. 8. 2007).
- UNDP (2004): Millennium Development Goals: Reducing Poverty and Social Exclusion in Slovak Republic. UNDP [on-line] 12. 12. 2006, dostupný na: http://europeandcis.undp.org/?menu=p_cms/show&content_id=97473BDA-F203-1EE9-BBE2931879CC8473.
- UNECE (2000): The Transition Economies 1989–1999: Foreign Trade and Payments. Dostupné na: http://www.unece.org/ead/pub/001/001_4.pdf (cit. dne 10. 12. 2006).
- UNITED STATES TRADE REPRESENTATIVE (2004): Hungary. Dostupné na: http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2004/2004_National_Trade_Estimate/2004_NTE_Report/asset_upload_file18_4772.pdf (cit. dne 2. 8. 2007).
- UNITED STATES TRADE REPRESENTATIVE (2004): Poland. Dostupné na: http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2004/2004_National_Trade_Estimate/2004_NTE_Report/asset_upload_file962_4792.pdf (cit. dne 2. 8. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 1999 roku, Warszawa 2000. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2000 roku, Warszawa 2001. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2001 roku, Warszawa 2002. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2002 roku, Warszawa 2003. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2003 roku, Warszawa 2004. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2004 roku, Warszawa 2005. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- URZĄD OCHRONY KONKURENCJI I KONSUMENTÓW: Raport o pomocy publicznej w Polsce udzielonej przedsiębiorcom w 2005 roku, Warszawa 2006. Dostupné na: http://www.uokik.gov.pl/pl/pomoc_publiczna/raporty_i_analizy/ (13. 6. 2007).
- UTKULU, U. – SEYMEN, D. (2004): Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15. Dostupné na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/seymen.pdf> (cit. dne 14. 8. 2007).
- ÚRAD PRE ŠTÁTNU POMOC. Dostupné na: http://web.archive.org/web/20040603050042/www.usp.sk/f_05_spravy.html.

- VAGAC, L. – PALENÍK, V. – KVETAN, V. – KRIVANSKA, K. (2001): Sectoral Analysis of the Slovak Foreign Trade.
Dostupné na: http://www.cphr.sk/english/publications_phare2001b.pdf (cit. dne 10. 12. 2006).
- VAVREJNOVÁ, M. (2004): Mobilita pracovní síly před a po vstupu ČR do EU. Acta Oeconomica Pragensia. Aktuální otázky vstupu České republiky do Evropské unie. 2004, č. 3, s. 195–219.
- VAVREČKOVÁ, J. (2006): Migrační potenciál po vstupu ČR do EU (výsledky terénního šetření). Praha: VÚPSV 2006.
- VENCOVSKÝ, F. et al. (1999): Dějiny bankovníctví v českých zemích. Bankovní institut, Praha, 1999.
- VINTROVÁ, R. (2007): Reálná a nominální konvergence v zemích středoevropské pětky. Politická ekonomie 2/2007. ISSN 0032–3233.
- VISZT, E. (2000): Measuring labour mobility in Hungary (statistics and pilot studies). NIS Focus Group of OECD, Budapest, 2000. Dostupné na: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/42/2106478.pdf> (červen 2007).
- VRÁBLÍOVÁ, S.: Cudzinci na trhu práce v Slovenskej republike v súčasnosti a po vstupe SR do EÚ. Práca a sociálna politika, č. 5, 2001, s. 18–22.
- VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944–1989. 1. vyd. Praha: Libri 2000. s. 859. ISBN 80-85983-82-6.
- WANG, Z. Q. (1991): Privatisation and Economic Reform in Poland. Centre for Central and Eastern European Studies, Working Paper No. 6, 1991.
- WEIL, D.N. (2005): Economic Growth. Pearson Addison Wesley, 2005.
- WORLD BANK (2001): Poland's Labor Market – The Challenge of Job Creation. Washington D. C., 2001. Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/11/10/000094946_01102704133960/Rendered/PDF/multi0page.pdf (červen 2007).
- WORLD BANK (2002): Trends in Average Tariff Rates for Developing and Industrial Countries 1981–2003. Dostupné na: <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/tar2002.xls> (cit. dne 1. 8. 2007).
- WORLD BANK (2004): Doing Business in 2004. Washington, 2004.
- WORLD BANK (2004): World Development Indicators. World Bank Washington. 2004.
- WORLD BANK (2005): Doing Business in 2005. Washington, 2005.
- WORLD BANK (2006): Doing Business in 2006. Washington, 2006.
- WORLD BANK (2006a): Doing Business in 2007 – Databases. Dostupné na: <http://www.doingbusiness.org> (16. 4. 2007).
- WORLD BANK (2007): Doing Business – Get Full Data. Dostupné na: <http://www.doingbusiness.org/CustomQuery/> (1. 7. 2007).
- WORLD BANK (2007): Migration and Remittances Factbook. Dostupné na: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/GEPEXT/EXTGEP2006/0,,contentMDK:21352016~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:1026804,00.html>.
- WORLD BANK (2007): PovcalNET. [on-line] 10. 7. 2007 dostupný na: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/jsp/index.jsp>.
- WTO (1998): Trade Policy Reviews – Hungary – July 1998. Dostupné na: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tpr80_e.htm (cit. dne 29. 7. 2007).
- WTO (2007): WTO Statistical Data Sets – Technical Notes. Dostupné na: http://stat.wto.org/TechnicalNotes/DataSetTechnicalNotes_E.htm#Product_Def (cit. dne 2. 8. 2007).
- WYSOKINSKA, Z. (2003): Labour Force Migration and Integration Processes in Poland. In Symposium on Science Policy, Mobility and Brain Drain in the EU and Candidate Countries, University of Leeds, 27.–28. 7. 2003. Dostupné na: <http://www.leeds.ac.uk/law/cslpe/phase/No.5.pdf>.
- ZACHAR D. (2006): Reformy na Slovensku 2005. INEKO [on-line] 15. 12. 2006, dostupný na: http://www.ineko.sk/?s=file_download&id=76.
- ZEMPLINEROVÁ, A. (2006): Efekty státní podpory podniků. Dostupné na: http://home.cerge-ei.cz/zemplinerova/pub%5CPE_dotace.pdf (20. 1. 2006).
- ŽÍDEK L. (2006): Transformace české ekonomiky 1989–2004. 2. vyd., Praha, C.H.Beck, 2006. ISBN 807179922X.
- ŽÍDEK, L. (2004): Česká ekonomika v 90. letech. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80–210–3551-X.
- ŽDÁREK, V. (2005): Přímé zahraniční investice a problém vzniku duální ekonomiky (na příkladu ČR a SR). Praha, Centrum ekonomických studií VŠEM, 2005.

Analytické zprávy trhu státních cenných papírů od Národní banky Slovenska

Trh státních cenných papírov v roce 2000. Národní banka Slovenska.

Dostupné na: <http://www.nbs.sk/FINMARK/TCP0001.PDF>.

Trh státních cenných papírov v roce 2001. Národní banka Slovenska.

Dostupné na: <http://www.nbs.sk/FINMARK/TCP0102.PDF>.

Trh státních cenných papírov v roce 2002. Národní banka Slovenska.

Dostupné na: <http://www.nbs.sk/FINMARK/TCP0204.PDF>.

Trh státních cenných papírov v roce 2003. Národní banka Slovenska.

Dostupné na: <http://www.nbs.sk/FINMARK/TCP2003.PDF>.

Trh státních cenných papírov v roce 2004. Národní banka Slovenska.

Dostupné na: <http://www.nbs.sk/FINMARK/TCP2004.PDF>.

Internetové databáze:

ČSÚ: Statistické ročenky České republiky (1990–2006) a datové zdroje dostupné na: <http://www.czso.cz>.

Databáze Hungarian Central Statistical Office.

Dostupné na: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=38,122433&_dad=portal&_schema=PORTAL.

Databáze International Trade Centre. Dostupné na: <http://www.intracen.org/tradstat/>.

Databáze Penn World Table Version 6.2. Dostupné na: pwt.econ.upenn.edu.

Databáze UN Comtrade. Dostupné na: <http://comtrade.un.org/db/>.

Databáze World Resources Institute.

Dostupné na: http://www.earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?theme=5.

DSI Data Service & Information. IMF Data, 2007.

Eurostat, OECD: Databáze Eurostat a OECD. Dostupné přes DSI World Statistics.

GUS: Bank Danych Regionalnych. Główny Urząd Statystyczny. Dostupné na: <http://www.stat.gov.pl> a Rocznik Demograficzny GUS, 1990–2004.

KSH: databáze Hungarian Central Statistical Office (Központi Statisztikai Hivatal).

Dostupné na: <http://portal.ksh.hu>.

ŠÚSR: Slovak Republic Population Information. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/slovakpopin/>.

Statistické ročenky BCPP

Statistická ročenka BCPP 1999. BCPP, Praha, 2000. Dostupné na: www.pse.cz.

Statistická ročenka BCPP 2000. BCPP, Praha, 2001. Dostupné na: www.pse.cz.

Statistická ročenka BCPP 2001. BCPP, Praha, 2002. Dostupné na: www.pse.cz.

Statistická ročenka BCPP 2002. BCPP, Praha, 2003. Dostupné na: www.pse.cz.

Ročenka BCPP 2003. BCPP, Praha, 2004. Dostupné na: www.pse.cz.

Ročenka BCPP 2004. BCPP, Praha, 2005. Dostupné na: www.pse.cz.

Ročenka BCPP 2005. BCPP, Praha, 2006. Dostupné na: www.pse.cz.

Ročenka BCPP 2006. BCPP, Praha, 2007. Dostupné na: www.pse.cz.

Statistiky a publikace burzy BCPB

Ročenka za rok 1999. Burza cenných papírů v Bratislave, a. s., 1999. ISBN 80-968136-2-5.

Dostupné na: http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/FactBook_1999.pdf.

Ročenka za rok 2000. Burza cenných papírů v Bratislave, a. s., 2000. ISBN 80-968136-3-3.

Dostupné na: http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/FactBook_2000.pdf.

Ročenka za rok 2001. Burza cenných papírů v Bratislave, a. s., 2001. ISBN 80-968136-4-1.

Dostupné na: http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/FactBook_2001.pdf.

Ročenka za rok 2002. Burza cenných papírů v Bratislave, a. s., 2002. ISBN 80-968136-5-X.

Dostupné na: <http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/Rocenka2002-final-color.pdf>.

Ročenka za rok 2003. Burza cenných papírů v Bratislave, a. s., 2003. ISBN 80-968136-6-8.

Dostupné na: http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/FactBook_2003.pdf.

- Ročenka za rok 2004. Burza cenných papírov v Bratislave, a. s., 2004. ISBN 80-968136-7-6.
Dostupné na: http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/FactBook_2004_full.pdf.
- Ročenka za rok 2005. Burza cenných papírov v Bratislave, a. s., 2005. ISBN 80-968136-8-4.
Dostupné na: <http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/Rocenka2005-BCPB.pdf>.
- Ročenka za rok 2006. Burza cenných papírov v Bratislave, a. s., 2006. ISBN 978-80-968136-9-8.
Dostupné na: <http://www.bcpb.sk/Content/SK/Statistiky/rocenky.lst/BSSE-rocenka-2006-SJ.pdf>.

Statistiky a publikace Národní banky Slovenska

- Výroční zpráva NBS 1997. Národní banka Slovenska, 1997.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK1997/INDEX.HTM>.
- Výroční zpráva NBS 1998. Národní banka Slovenska, 1998.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK1998/CELE.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 1999. Národní banka Slovenska, 1999.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK1999/VSNS99.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2000. Národní banka Slovenska, 2000.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK2000/VSNS00.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2001. Národní banka Slovenska, 2001.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK2001/VSNS01.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2002. Národní banka Slovenska, 2002.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK2002/VSNS02.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2003. Národní banka Slovenska, 2003.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK2003/VSNS03.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2004. Národní banka Slovenska, 2004.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/SVK2004/VSNS04.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2005. Národní banka Slovenska, 2005.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/VSNS05.PDF>.
- Výroční zpráva NBS 2006. Národní banka Slovenska, 2006.
Dostupné na: <http://www.nbs.sk/VS/VSNS06.PDF>.

Výroční zprávy Komise pro cenné papíry

- Výroční zpráva 2000. Komise pro cenné papíry, Praha, 2001. Dostupné na: <http://www.sec.cz>.
- Výroční zpráva 2001. Komise pro cenné papíry, Praha, 2002. Dostupné na: <http://www.sec.cz>.
- Výroční zpráva 2002. Komise pro cenné papíry, Praha, 2003. Dostupné na: <http://www.sec.cz>.
- Výroční zpráva 2003. Komise pro cenné papíry, Praha, 2004. Dostupné na: <http://www.sec.cz>.

Výroční zprávy UNIVYC

- Výroční zpráva 1999. UNIVYC, Praha 2000. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2000. UNIVYC, Praha 2001. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2001. UNIVYC, Praha 2002. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2002. UNIVYC, Praha 2003. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2003. UNIVYC, Praha 2004. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2004. UNIVYC, Praha 2005. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2005. UNIVYC, Praha 2006. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.
- Výroční zpráva 2006. UNIVYC, Praha 2007. Dostupné na: <http://www.pse.cz/univyc>.

Výroční zprávy Warsaw Stock Exchange (WSE)

Fact Book 2000. Warsaw Stock Exchange, 2000. Dostupné na:

http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=343&n=34&i=/publications/fact_book2000&sky=1.

Fact Book 2001. Warsaw Stock Exchange, 2001. Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=342&n=34&i=/publications/fact_book2001&sky=1.

http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=342&n=34&i=/publications/fact_book2001&sky=1.

Fact Book 2002. Warsaw Stock Exchange, 2002.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=341&i=/publications/fact_book2002&sky=1.

Fact Book 2003. Warsaw Stock Exchange, 2003.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=344&i=/publications/fact_book2003a&sky=1.

Fact Book 2004. Warsaw Stock Exchange, 2004.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=345&i=/publications/fact_book2003&sky=1.

Fact Book 2005. Warsaw Stock Exchange, 2005.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=346&i=/publications/fact_book2005&sky=1.

Fact Book 2006. Warsaw Stock Exchange, 2006.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=347&i=/publications/fact_book2006&sky=1.

Fact Book 2007. Warsaw Stock Exchange, 2007.

Dostupné na: http://www.gpw.pl/gpw.asp?cel=e_informacje&k=348&i=/publications/fact_book2007&sky=1.

Výroční zprávy World Federation of Exchanges (WFE)

Annual Report 2001. World Federation of Exchanges, 2001.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Annual Report 2002. World Federation of Exchanges, 2002.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Annual Report 2003. World Federation of Exchanges, 2003.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Annual Report 2004. World Federation of Exchanges, 2004.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Annual Report 2005. World Federation of Exchanges, 2005.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Annual Report 2006. World Federation of Exchanges, 2006.

Dostupné na: <http://www.world-exchanges.org/WFE/home.asp?menu=61>.

Zprávy ČNB

Zpráva o situaci na českém kapitálovém trhu 2005. ČNB, Praha, 2006. Dostupné na: <http://www.cnb.cz>.

Zpráva o stabilitě bankovního sektoru leden 2004. ČNB, Praha, 2004. Dostupné na: <http://www.cnb.cz>.

Zpráva o výkonu dohledu nad finančním trhem 2006. ČNB, Praha, 2007. Dostupné na: <http://www.cnb.cz>.

2. RŮSTOVÁ VÝKONNOST A STABILITA

Kapitola je věnována problémům růstové výkonnosti a stability ekonomik zemí Visegrádské čtyřky s důrazem na odlišnosti jejich vývoje a na identifikaci jejich příčin. Kapitola je rozdělena do následujících částí.

Podkapitola 2.1 shrnuje výsledky analýz nejistoty vybraných makroekonomických dat pro Česko, Slovensko, Maďarsko a Polsko. Výsledky uskutečněných analýz ukazují, že nejistota makroekonomických dat je často dosti značná. Uživatel dat by proto neměl chápat data jako konečné hodnoty, ale vždy vzít do úvahy také nejistotu uváděných dat, pokusit se kvantifikovat míru jejich nejistoty, případně data používat až poté, co proběhne dostatečný počet revizí, které nejistotu postupně sníží na přijatelnou míru.

Podkapitola 2.2 je věnována monetárnímu makroekonomickému „cash-in-advance“ DSGE modelu. Model je odhadnut na reálných datech ekonomik Visegrádské čtyřky a Eurozóny pomocí Markov Chain Metropolis-Hastingsova algoritmu. Na základě výsledků odhadu parametrů je provedena jejich věcná ekonomická interpretace. V neposlední řadě jsou vzájemně porovnány charakteristické vlastnosti zkoumaných ekonomik představovaných ověřenými modely.

Podkapitola 2.3 se zabývá kvantifikací růstu SPF (souhrnné produktivity faktorů) pomocí duálního přístupu k růstovému účetnictví pro země Visegrádské čtyřky. I když se ekonomiky zemí Visegrádu zdají být velmi podobné, výsledky ukazují, že ekonomický růst pramení z různých zdrojů. SPF a technologie je hlavní příčinou růstu v České republice, naopak v Polsku a Slovensku hraje důležitější roli akumulace výrobních faktorů. Maďarsko je pak zemí, ve které jsou zdroje růstu ekonomiky rozděleny rovnoměrně.

Podkapitola 2.4 je zaměřena na identifikaci strukturálních změn kauzálních relací ekonomiky prostřednictvím odhadu vývoje časově proměnných parametrů. Odhad je aplikován na Hansenově modelu reálných hospodářských cyklů. Jako nástroj je zvolen rozšířený bootstrapový filtr s vyhlazováním. Podstatou je vyřešení modelu racionálních očekávání metodou zobecněné Schurovy dekompozice matic. Postup řešení je ovšem podstatně modifikován právě pro odhad časově proměnných parametrů. Výzkum vedl k vytvoření původního nástroje kvantitativní analýzy strukturálních změn ve vývoji malé otevřené ekonomiky. V následující fázi výzkumu bude nástroj uplatněn v hodnocení dopadů strukturálních změn na růst a stabilitu reálných ekonomik.

2.1. Nejistota vybraných makroekonomických dat zemí Visegrádu

Tato podkapitola shrnuje výsledky analýz nejistoty vybraných makroekonomických dat, jmenovitě hrubého domácího produktu, růstu hrubého domácího produktu a mezery výstupu. Objektem pozorování jsou země tzv. Visegrádské čtyřky, tj. Česko, Slovensko, Maďarsko a Polsko. Ne ve všech případech mohly být dílčí analýzy provedeny z důvodu nedostupnosti potřebných dat. Výsledky uskutečněných analýz ukázaly, že nejistota makroekonomických dat je často závažná. Uživatel dat by tedy neměl tato chápat jako konečné hodnoty a měl by vždy brát nejistotu dat v potaz a pro své potřeby se např. pokusit vhodně ji kvantifikovat nebo data používat až poté, co proběhne dostatečný počet revizí a nejistota dat se tak sníží.

2.1.1. Úvodní poznámky

2.1.1.1. Motivace

Zveřejnění některých dat vypovídajících o stavu nebo vývoji české ekonomiky má zpětně nezanedbatelný vliv na vývoj ekonomiky samotné. Mezi takto významná data můžeme jistě řadit hodnoty HDP a jeho růstu, hodnoty mezery výstupu, hodnoty inflace, investic, hodnoty vyjadřující obchodní pozici vůči zahraničí, výši deficitu státního rozpočtu a mnohé další.

Zveřejnění některých dat za právě proběhlé čtvrtletí je mnohdy očekáváno několik dní předem a média nabízejí odhady analytiků, kteří se dané oblasti věnují. Zveřejněné hodnoty pak mají dopad na rozhodování ekonomických agentů; ostatně je to také jeden z důvodů, proč se hodnoty zveřejňují. Pokud je zveřejněná hodnota příznivá, racionální ekonomický agent bude ceteris paribus ekonomice věřit a plánované investice či jiné ekonomické akce provede. Pokud je však hodnota nepříznivá, racionálního ekonomického agenta to bude ceteris paribus odrazovat od důvěry ve schopnosti ekonomiky.¹

Dalším důležitým faktorem je, zda je zveřejněná hodnota očekávaná či nikoli. Pokud je hodnota, ať už špatná, dobrá nebo neutrální, předem očekávaná, k žádné zásadní změně chování ekonomických agentů by nemělo dojít, protože ti se zveřejněnou hodnotou počítali již předem a podle

1 Důvěra v ekonomiku je dána schopnostmi ekonomiky. Ty jsou zde chápány jako schopnosti pozitivně přispět k (příp. zajistit) úspěchu ekonomické akce, kterou se ekonomický agent rozhodl provést. Kupříkladu může jít o zhodnocení investice nebo úspěšné provádění podnikatelské činnosti. V těchto případech by se schopnosti ekonomiky realizovaly jako výhodné úrokové sazby, resp. zdravé podnikatelské prostředí.

toho se také zařídili. Neočekávaně příznivá hodnota může ekonomiku nečekaně povzbudit, stejně jako nečekaně špatná hodnota může ekonomiku přibrzdit.

Z výše naznačených příčin má smysl zkoumat, zda a jak jsou makroekonomická data zveřejňována, dále pak kým a v jaké kvalitě. Úroveň naplnění těchto (a dalších) charakteristik lze souhrnně nazvat jistotou/nejistotou dat.

2.1.1.2. Volba dat

Volba dat byla ovlivněna zejména třemi motivy. *Prvním* (a původním) je podpořit datovou analýzou modely spolupracovníků CVKS,² kteří používají pro své makroekonomické modely datové zdroje. Kvalita dat jednoznačně ovlivňuje výsledky jejich analýz. *Druhým* motivem je též přiblížit se laické veřejnosti, tj. volit takové makroekonomické veličiny, které jsou pokud možno známé a používané širokou veřejností. Důvody pro to jsou v zásadě dva. Jeden je přímočarý: čím více subjektů využívá hodnoty makroekonomických veličin, tím více subjektů může být poškozeno, pokud jsou hodnoty veličin nejisté a datové zdroje tedy nekvalitní. Druhý je podpůrný k prvnímu: čím více je daná makroekonomická veličina chápána a používána laickou veřejností, tím více se jí věnují hromadné sdělovací prostředky, čímž se opět zvětšuje potenciální skupina uživatelů zveřejňovaných hodnot veličiny. *Třetím* motivem je snaha prověřit pokud možno více zveřejnitelů, tedy nezískávat všechna data z jednoho zdroje.

Vzhledem k předpokládanému rozsahu práce byl nakonec zvolen následující základní rámec: V souladu s *prvním* uvedeným motivem byl zvolen ukazatel mezery výstupu. V souladu s *druhým* motivem byl dále vybrán hrubý domácí produkt. *Třetí* motiv je automaticky splněn, neboť hodnoty mezery výstupu obvykle zveřejňují centrální banky a hodnoty hrubého domácího produktu jsou zveřejňovány ústředními statistickými úřady jednotlivých států. Nutno snad už jen podotknout, že v několika případech se analýza od základního rámce odchylovala: jedná se o záměr a jednotlivé odchylky jsou dále v textu vysvětleny.

2.1.1.3. Popis dat

Tato sekce popisuje či zobrazuje, jak statistické úřady a centrální banky vybraných zemí zveřejňují požadovaná data. K tomuto účelu slouží tabulka č. 59. Zkoumané veličiny jsou tyto:

- (prvotní) odhad nominálního hrubého domácího produktu v tržních cenách, hrubá data (sezónně nečištěno a nečištěno pro kalendářní efekty);
- (prvotní) odhad růstu reálného hrubého domácího produktu (index s konstrukcí 100 = stejné období předchozího roku);
- (revidované) hodnoty nominálního hrubého domácího produktu v tržních cenách, hrubá data, obvykle se jedná o zveřejněnou časovou řadu;
- (revidované) hodnoty růstu reálného hrubého domácího produktu (index se stejnou konstrukcí jako výše), obvykle se jedná o zveřejněnou časovou řadu;
- (prvotní a průběžné) odhady mezery výstupu (uváděno v procentech);
- (nejnovější) odhady³ mezery výstupu (v procentech), obvykle se jedná o zveřejněnou časovou řadu.

Tabulka č. 59 uvádí tyto veličiny (v témže pořadí) na svém prvním řádku. Na prvním sloupci jsou uvedeny země, pro které byla zjišťována on-line dostupnost. Ta byla pro první čtyři veličiny

2 Viz ostatní podkapitoly této kapitoly.

3 Mezera výstupu je nepozorovatelná veličina, nelze ji tedy změřit. Jakékoliv její hodnoty jsou tedy nutně odhady.

zkoumána vždy u ústředního statistického úřadu země a pro zbylé dvě veličiny u centrální banky dané země. Toto rozdělení vychází ze zjištění, že statistické úřady jsou obvykle oficiálním orgánem zveřejňujícím hodnoty hrubého domácího produktu a ze zjištění, že pokud nějaká instituce zveřejňuje hodnoty mezery výstupu, tak je to obvykle centrální banka, neboť tuto veličinu potřebuje ke kvalitnímu provádění monetární politiky. Hodnoty v buňkách začínají výrokem, zda je daná veličina pro danou ekonomiku zveřejňována. Výroky „ano“ a „spíše ano“ další analýzu umožní, výroky „ne“ a „spíše ne“ naopak znamenají, že další analýza není možná. Důvody jsou vysvětleny u odpovídajících sekcí. Za výše popsaným výrokem je v závorce uvedené číslo, označující počet zveřejněných hodnot.

Tabulka č. 59: **Zveřejňování analyzovaných informací státy V-4**

	odhad HDP	odhad růstu HDP	HDP	růst HDP	odhad mezery výstupu	mezeira výstupu
Česko	ano (20)	ano (21)	ano (45)	ano (45)	ano* (15)	ano* (6)
Slovensko	spíše ne (1)	spíše ne (1)	ano (45)	ano (45)	spíše ano (0)*	spíše ano (0)*
Maďarsko	ano (25)	ano (25)	ano (29)	ano (29)	spíše ne [†]	spíše ne [†]
Polsko	ano (28)	ano (28)	ano (12)	ano (12)	spíše ne [†]	spíše ne [†]

Poznámka (*): Kromě zveřejněných číselných hodnot zdroj zveřejňuje grafy, ze kterých lze data s mírnou chybou vyčíst.

Poznámka (†): Zdrojová instituce v daném ohledu vůbec nereagovala na více pokusů o e-mailovou komunikaci prostřednictvím oficiálních e-mailových kontaktů uvedených na internetových stránkách instituce.

2.1.2. Závěry

2.1.2.1. Vyhodnocení nejistoty

Tato sekce se pokouší zhodnotit a srovnat nejistotu zjištěnou u jednotlivých analýz (více viz Čapek, 2007c). Vzhledem k tomu, že u použitého typu analýz není možné nejistotu vyjádřit číselně, autor vytvoří systém hodnocení, podle kterého si může čtenář udělat lepší ucelený obrázek o zjištěných nejistotách a jejich srovnání. Výsledky jsou uvedeny zvlášť pro veličiny, které jsou původně vyjádřeny v peněžních jednotkách a veličiny, které jsou v procentech.

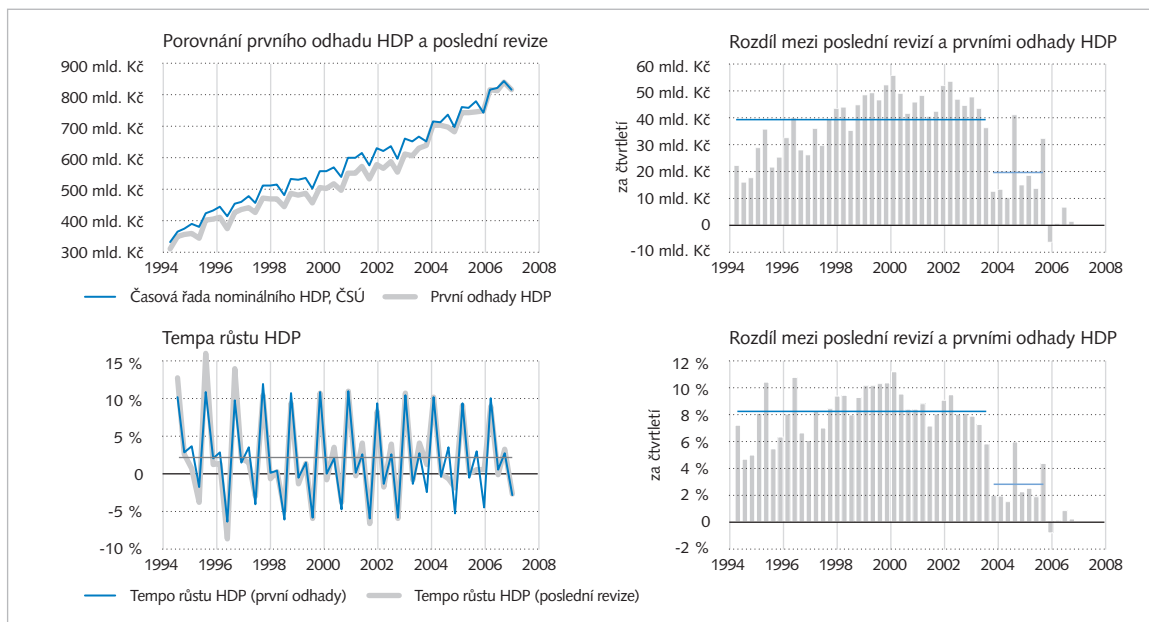
Dále se pracuje s pojmem, který by šlo nazvat např. „téměř maximální chyba“. Vychází se z pojmu chyba, který značí rozdíl mezi publikovanými hodnotami veličiny pro dané období z různých datovaných publikací určité řady. Maximální chyba je pak největší takový rozdíl na celém pozorovaném období. Ta však může být významně vychýlená oproti jiným hodnotám a nemusí vůbec odpovídat zbytku chyb. K napravení takového stavu existuje více možností včetně průměrů, autor však zvolil arbitrárnější, podle jeho názoru však užitečnější úpravu, která vychází ze znalosti dat. Úprava spočívá v ignorování hodnot, které se dle vývoje chyb jeví jako nesystematické. Po této úpravě se pak volí nejvyšší chyba, vzhledem k úpravě se však jedná právě o „téměř maximální chybu“.⁴

V případě následující podsekcce je ještě daná hodnota chyby vždy vydělena odpovídající hodnotou původní časové řady, aby byl výsledek v procentech a byl tak srovnatelnější s ostatními výsledky v podsekcce.

4 Rozdíl mezi maximální chybou a „téměř maximální chybou“ obvykle nepřesahuje 0,2 procentního bodu, což je vzhledem k hodnotám prezentovaných výsledků únosná mez.

2.1.2.2. Data původně vyjádřená v penězích

Graf č. 39: Rozdíly mezi prvními odhady HDP a jejich revizemi

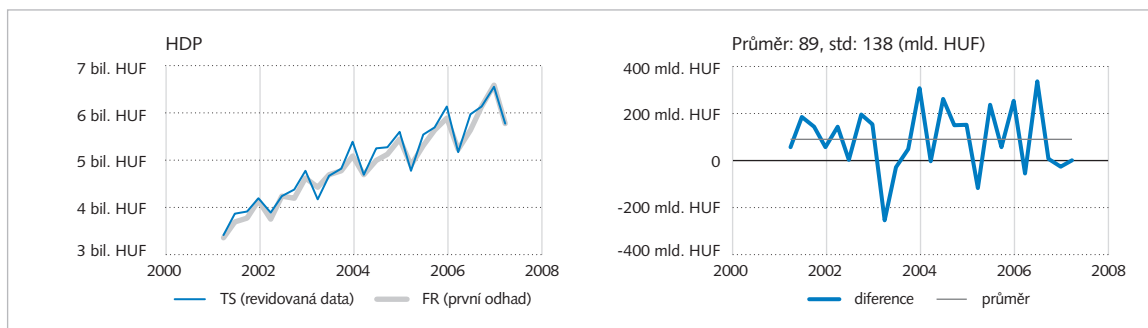
Poznámka: Levý horní panel zobrazuje obě srovnávané řady. Levý spodní panel porovnává tempa růstu HDP (v procentech) počítané z řady původních hodnot a z řady hodnot revizí. Panely vpravo ukazují rozdíl mezi řadou revizí a řadou původních hodnot HDP a to v absolutním a relativním vyjádření.

„Téměř maximální chyba“ odhadu HDP v ČR je přibližně 8 % HDP, jak je vidět v pravém dolním panelu grafu č. 39. Ve prospěch zveřejnitel (ČSÚ) nutno podotknout, že chyba se realizuje jako „posun“ revize o přibližně 8 % HDP (40 mld. Kč) vzhůru oproti prvnímu odhadu. Nejedná se tedy o nahodilou nesystematickou chybovost. Uživatel dat může systematický průběh chyb vyzorovat a nejistotu dat tak podstatně snížit.

Hodnoty maďarského HDP naopak žádný podobný systematický „posun“ neobsahují. Hodnoty chyb odhadu dosahují však také pouze 2 % HDP. Chyba se podle realizované řady jeví jako čistá náhoda. Dva výše předložené případy ukazují, že nejistotu hodnot lze těžko zachytit numericky. České hodnoty vykazují výrazně vyšší chybovost, která se však realizuje systematicky a tedy předvídatelně. Maďarské chyby se zdají čistě náhodné a tedy nepředvídatelné, dosahují však výrazně nižších hodnot.

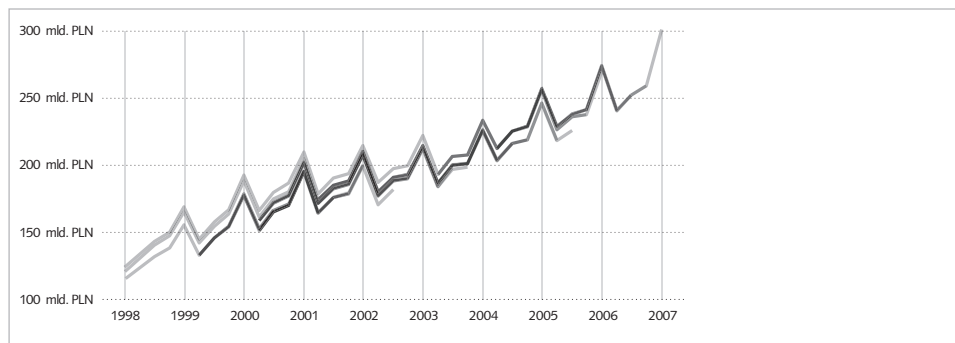

Graf č. 40: HDP (Maďarsko)

Poznámka: Levý panel zobrazuje prvotní odhady HDP a jejich poslední revize. Právý panel zobrazuje rozdíl mezi řadou revidovaných dat (TS) a prvotních odhadů (FR).

Graf č. 41: Hrubý domácí produkt dle RN (Polsko)

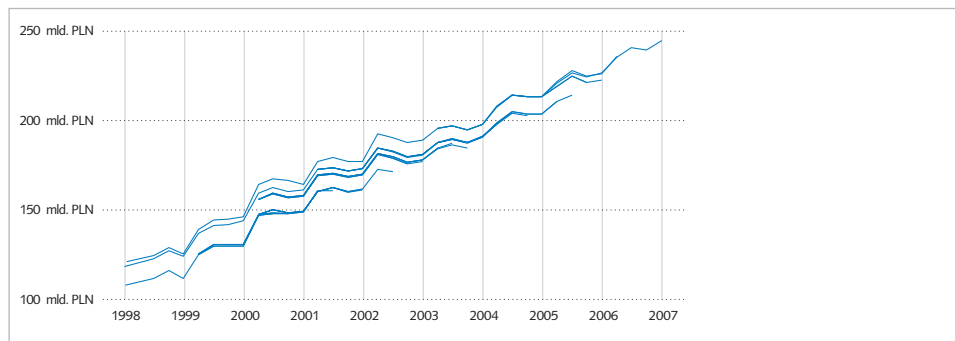

Poznámka: Graf vykresluje hodnoty HDP dle jednotlivých publikací RN. Vzhledem k množství dat a jejich podobnosti není připojena legenda.

Další zkoumané hodnoty se opět týkají HDP, tentokrát polského. Chyba dosahuje 7,5 % HDP. Oproti dvěma předchozím případům vykazují chyby systematickou složku jiného charakteru. Jedná se o jakýsi „revizní skok“: v daném období se zvýší všechny revidované hodnoty o téměř stejnou částku. Vypadá to, jakoby se v daném období zakomponovala změna metodiky, což způsobí právě onen „revizní skok“. Nutno též dodat, že po odmyšlení tohoto tzv. „revizního skoku“ se chyba velmi výrazně sníží.

Poslední pozorovanou veličinou v této podsektci je polská spotřeba. Zde je chyba měřená v penězích v podstatě shodná jako v případě polského HDP. Vzhledem k tomu, že je však spotřeba nižší než HDP, je poměr chyby k celkové spotřebě vyšší: 9%. Grafický vývoj veličiny spotřeba je velmi podobný vývoji HDP a to včetně popsání tzv. „revizního skoku“.

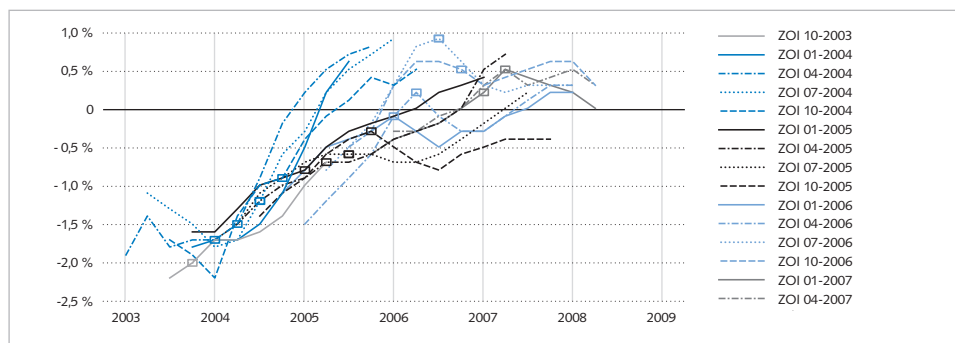
Graf č. 42: Celková spotřeba dle RN (Polsko)

Poznámka: Graf zobrazuje celkovou makroekonomickou spotřebu, opět v členění dle RN.

2.1.2.3. Data původně vyjádřená v procentech

Graf č. 43: Hodnoty mezery výstupu z jednotlivých ZOI (Česko)

Poznámka: Na grafu je vykreslen vývoj mezery výstupu podle jednotlivých Zpráv o inflaci. Čára značí všechny zveřejněné hodnoty mezery výstupu danou Zprávou o inflaci, která je uvedena v legendě.

Čtvereček na každé řadě pro zvýšení čitelnosti znázorňuje období, ve kterém byla daná ZOI vydána.

Mezera výstupu se na pozorovaném časovém intervalu pohybuje mezi -2 a 1 procentem a dosahuje chyby až 1,5 p. b. Už při srovnání intervalu, na kterém se hodnoty mezery výstupu vyskytují, s velikostí chyb je patrné, že nejistota je velmi výrazná. Při pohledu na revize nejsou patrné žádné systematické kroky, spíše naopak.

Růst českého HDP je v pozorovaném období akcelerující přibližně na intervalu (1–7). Chyby nemají patrný trend a dosahují hodnoty 1,5 p. b. Odpovídá to podezření, že chyby jsou opravdu dány nejistotou, nikoliv nějakými systematickými posuny. Nabízí se komentář k publikování prvních odhadů růstu HDP prostřednictvím českých masmédií: hromadné sdělovací prostředky se těmto odhadům věnují dost důkladně, publikují je s přesností na jedno desetinné místo a mnohdy si přizvou komentátoři, kteří spekulují o tom, jaký vliv bude mít zveřejněný růst na něco jiného v ekonomice. Stačí jen připomenout, že zveřejňování odhadů růstu na jedno desetinné místo vytváří pouze iluzi přesnosti, neboť je pravděpodobné, že odhad bude revidován směry nahoru i dolů a to třeba i o více než 1 procentní bod (o komentářích stavějících na takto nepřesném údaji ani nemluvě).

Graf č. 44: Růst HDP dle zveřejnění v jednotlivých RI (Česko)

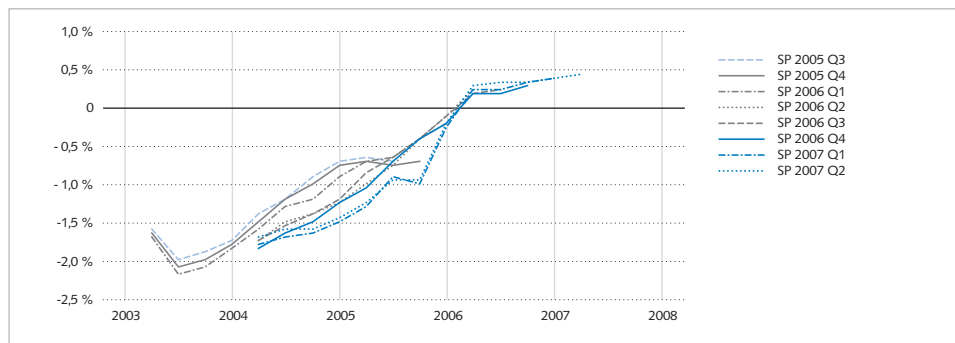

Poznámka: Graf zobrazuje jednotlivé časové řady růstu hrubého domácího produktu pro jednotlivá data vydání publikací RI.

Slovenské hodnoty mezery výstupu vykazují systematický vývoj revizí, a to směrem dolů. Každý další dokument SP tedy obvykle ohlásí na určené období nižší mezeru výstupu než předchozí SP. Vystává tak mj. otázka, jak dlouho tato tendence vydrží a jak nízko „skutečná“ mezeru výstupu opravu je. „Téměř maximální chyba“ dosahuje 0,7 p. b.

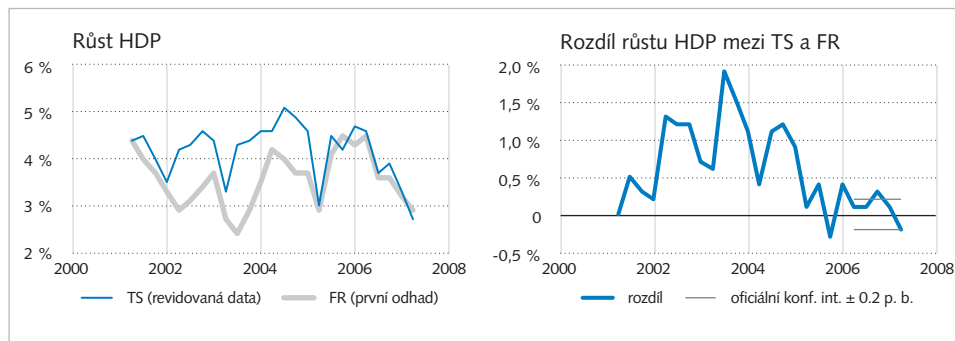
Chyby růstu maďarského HDP vykazují na intervalu (2,5–5) jakoby sezónní oscilace (s různou délkou sezóny) a dosahují 1,5 p. b. Vzhledem k původnímu intervalu jsou chyby celkem vysoké a tedy svědčící o vysoké nejistotě. Ke konci pozorovaného období maďarský statistický úřad zavedl oficiální konfidenční intervaly svých předpovědí a vypadá to, jakoby se nejistota opravdu snížila a odhady se zpřesnily. Může to být ovšem způsobeno již vícekrát popisovaným efektem „konce řady“.

Graf č. 45: Hodnoty mezery výstupu dle jednotlivých SP (Slovensko)

Poznámka: Graf zobrazuje hodnoty mezery výstupu podle toho, kdy byly publikovány.

Graf č. 46: Růst HDP (Maďarsko)

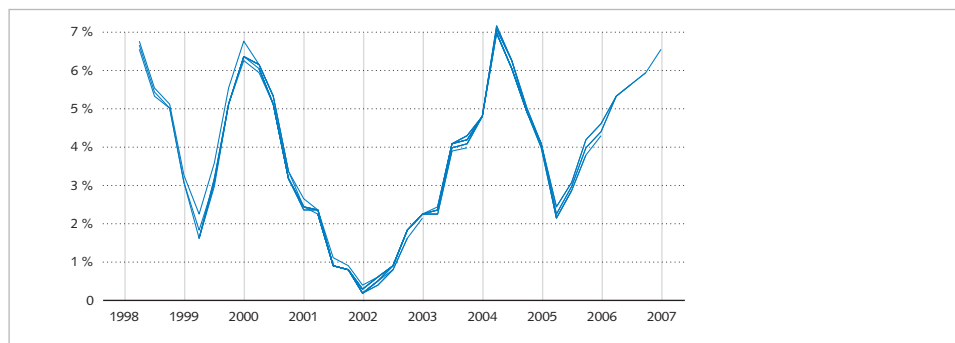

Poznámka: Levý panel zobrazuje prvotní odhady růstu HDP a jejich poslední revize. Právý panel zobrazuje rozdíl mezi řadou revidovaných dat (TS) a prvotních odhadů (FR) a ke konci pozorovaného období také oficiální konfidenční intervaly.

Hodnoty růstu HDP publikované polským statistickým úřadem lze označit za nejistéjší v celé analýze. Na intervalu (0–7), kde hodnoty však nejsou monotónně rostoucí, dosahují chyby pouze 0,5 p. b.

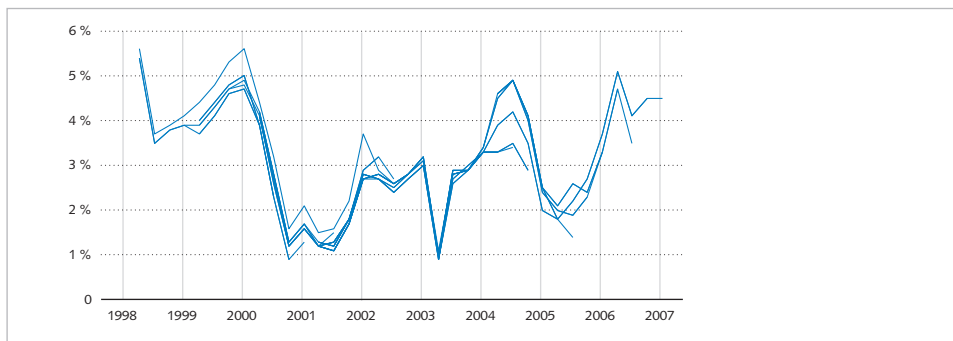
Oproti hodnotám růstu HDP jsou hodnoty růstu polské spotřeby více nejisté. Na většině intervalu (1–5,5) jsou odhady celkem kvalitní, existuje však více období, kde je chybovost výrazně vyšší a dosahuje až 1,3 p. b. Vzhledem k tomu, že data pocházejí ze stejného zdroje, ze stejné publikace, interval (1–5,5) je užší než (0–7), je zarážející, že hodnoty chyb růstu spotřeby dosahují téměř 3x větších hodnot než v případě růstu HDP.

Graf č. 47: Růst HDP pro jednotlivé RN (Polsko)

Poznámka: Graf vykresluje hodnoty růstu HDP dle jednotlivých publikací RN. Vzhledem k množství dat a jejich podobnosti není připojena legenda.

Graf č. 48: Růst celkové spotřeby dle RN (Polsko)

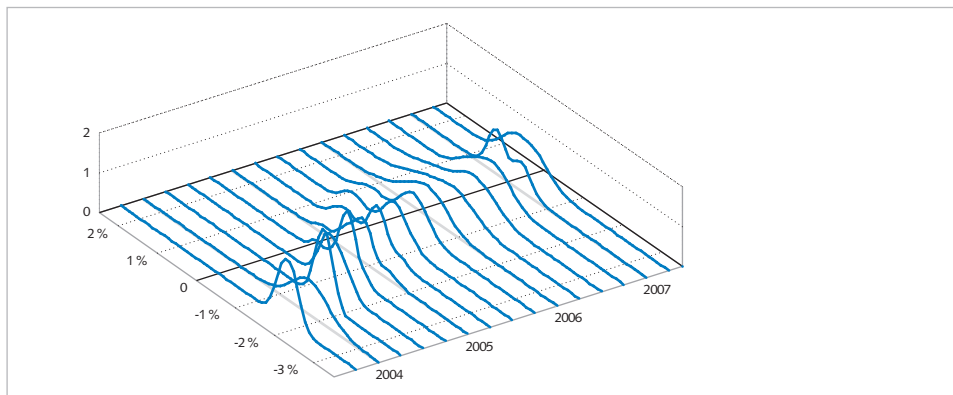

Poznámka: Graf zobrazuje celkovou makroekonomickou spotřebu, opět v členění dle RN. Vzhledem k množství dat a jejich podobnosti není připojena legenda.

2.1.2.4. Ukázky hlubší analýzy

V publikaci Čapek (2007c) byly výše popsané výsledky mnohdy dále analyzovány a byly použity nástroje, které mohou nejistotu dat lépe popsat nebo na ni nahlížet z jiného úhlu. V této podsekcí jsou ukázány dva takové nástroje, a to odhadnuté hustoty pravděpodobnosti a konfidenční intervaly. Obojí je konstruováno na stejných datech české mezery výstupu, která byla vykreslena v grafu č. 43.

Graf č. 49: Odhadnuté hustoty pravděpodobnosti hodnot mezery výstupu (Česko)

Graf č. 49 zobrazuje odhadnuté hustoty pravděpodobnosti⁵ hodnot mezery výstupu na daný čas ze všech přípustných ZOI.

Téměř všechny hustoty jsou unimodální,⁶ což indikuje rozmístění jednotlivých hodnot mezery výstupu kolem nějaké (jedné) nejčtenější hodnoty. Unimodalita vypovídá o tom, že odhady se stále pohybují kolem nějaké „střední“ hodnoty nebo v nějaké širší oblasti. V průběhu času tedy

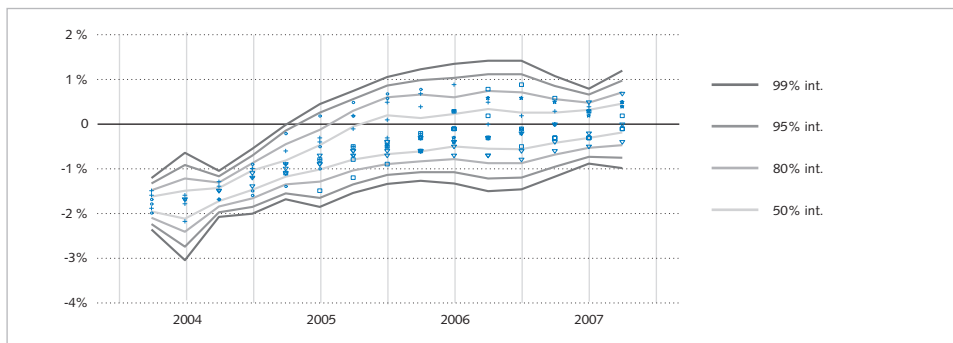
5 Hustoty pravděpodobnosti byly odhadnuty pomocí Matlabovské funkce *ksdensity*, která využívá metodu kernel-smoothing.

6 Laicky řečeno mají jeden vrchol.

ČNB nezískala žádné dodatečné informace, které by znamenaly posun odhadu mezery výstupu zásadně jinam. Neunimodální⁷ hustota pravděpodobnosti může vypovídat právě o zjištěných dodatečných informacích (jako např. příchod neočekávaného šoku), které mají za následek posun odhadu mezery výstupu někam jinam a soustředění dalších odhadů (na danou periodu) na novém místě. Toto soustředění odhadů kolem posunuté a tedy vzdálené hodnoty mezery výstupu od původních odhadů způsobuje vznik dalšího vrcholu v hustotě pravděpodobnosti odhadů mezery výstupu. Alternativní vysvětlení pro neunimodální hustoty může být malý počet hodnot. Kernel-smoothing algoritmus může v takovýchto případech považovat jednotlivé shluky hodnot za natolik vzdálené od ostatních, že jim „přidělí“ vlastní vrchol hustoty pravděpodobnosti. Pokud by se například nový odhad realizoval do oblasti mezi těmito shluky, mohlo by se stát, že by algoritmus jich chápal všechny hodnoty dohromady a „přidělil“ jim unimodální hustoty pravděpodobnosti.

Hustoty, které jsou spíše ploché, vyjadřují značnou rozptýlenost hodnot. Rozdělení je spíše rovnoměrné: četnosti jednotlivých hodnot jsou podobné, žádná není výrazně častější. Takováto hustota pravděpodobnosti ukazuje na výraznou nejistotu ohledně skutečné hodnoty mezery výstupu. V grafu č. 49 jde zejména o hustoty pro období od čtvrtého čtvrtletí roku 2005 do třetího čtvrtletí roku 2006. Špičatá rozdělení naopak ukazují na značnou jistotu ohledně skutečné hodnoty mezery výstupu. Alternativně však mohou znamenat málo hodnot na stejném místě.

Graf č. 50: Konfidenční intervaly pro hodnoty mezery výstupu (Česko)

Graf č. 50 zobrazuje konfidenční intervaly pro skutečné hodnoty mezery výstupu, spočítané pomocí odhadnutých hustot pravděpodobnosti vykreslených v grafu č. 49. Hodnoty pro konfidenční intervaly jsou $\alpha/2$ a $1 - \alpha/2$ procentní kvantily. Ukazatel množství nejistoty lze v případě grafu č. 50 posuzovat dle šíře konfidenčních intervalů: čím širší, tím vyšší nejistota ohledně skutečné hodnoty mezery výstupu. Tento výrok je samozřejmě v souladu s výrokem o plochém rozdělení pravděpodobnosti v grafu č. 49. Nejvyšší nejistota je v druhém čtvrtletí roku 2006, kde šíře 99procentních konfidenčních intervalů dosahuje 3 procentních bodů. Ke grafu č. 50 nutno připomenout, že případné zužování konfidenčních intervalů ke konci pozorovaného období (zde zejména pro čtvrté čtvrtletí roku 2006) nemusí znamenat nižší nejistotu nebo přesnější odhady mezery výstupu. Důvodem je, že ještě přijde hodně Zpráv o inflaci (přibližně 5–8), které budou publikovat odhad mezery výstupu na toto období, tj. na čtvrté čtvrtletí roku 2006, což může (ale nemusí) konfidenční intervaly rozšířit.

7 Nejpatrnější neunimodální rozdělení hustoty pravděpodobnosti je ve čtvrtém čtvrtletí roku 2006, rozdělení má 2 patrné vrcholy.

Další informace, která je v grafu č. 50 k dispozici, je informace o tom, kde se nacházejí jednotlivé odhady mezery výstupu podle toho, jak jsou nové (aktuální). Princip je následující: čím více přímek tvoří modré znaky na grafu č. 50, tím novější odhad je. Hodnoty značené modrou tečkou jsou tedy jedny z prvních, pak hodnoty značené „+“, dále trojúhelník, čtverec a nejnovější hodnoty jsou značeny hvězdou. Je tedy patrné, že většina hodnot, ať už starých či nových, se soustředí v padesátiprocentním konfidenčním intervalu. Několik starších pozorování (tečky) má tendenci hodnoty (oproti průměrům) nadhodnocovat a některé novější pozorování (trojúhelníky a čtverce) průměrnou hodnotu podstřelují.

2.2. Monetární DSGE modely zemí Visegrádské čtyřky a Eurozóny

2.2.1. Úvod

Od 70. let 20. století prochází strukturální makroekonomické modelování dynamickým vývojem. Zvýšenému zájmu o tuto problematiku předcházelo několik faktorů. Vývoj v informatice umožnil odhady a simulace lineárních i nelineárních modelů s „komplikanými“ vzájemnými vazbami mezi modelovými rovnicemi. Postupně opouštění Keynesiánské makroekonomie po Lucasově kritice v druhé polovině 70. let přispělo ke zvýšenému zájmu o modelování ve snaze najít vhodné modely pro makroekonomickou analýzu. Tento vývoj dospěl až k posledním generacím strukturálních dynamických stochastických modelů všeobecné rovnováhy (DSGE), které jsou v současné době jedním z nejvíce používaných nástrojů pro makroekonomickou analýzu, analýzu hospodářských cyklů, či analýzu monetární politiky.¹

Neoklasické růstové modely mohou být v jistém ohledu považovány za základ moderní makroekonomie či teorie hospodářských cyklů. Teorie reálného hospodářského cyklu (RBC) je v podstatě Ramseyho neoklasický růstový model se stochastickými technologickými šoky. Typický RBC model zavádí šoky v reálné ekonomice jako zdroje hospodářského cyklu, které se poté v čase dále propagují v interakci s produkční technologií a preferencemi ekonomických agentů. Jedním z důvodů možných kritik těchto modelů je skutečnost, že reprezentují čistě nemonetární ekonomiku. Pokud chceme studovat jak reálný, tak i monetární sektor ve vzájemné interakci, je nutné určitým způsobem zahrnout monetární sektor do modelového rámce. K tomuto účelu je nutné specifikovat funkci peněz, která zajistí, aby si ekonomičtí agenti přáli držet určitá kladná množství peněz.

Tato podkapitola prezentuje monetární DSGE model, který obsahuje cash-in-advance (CIA) omezení. CIA přístup zdůrazňuje transakční funkci peněz. Peníze jsou drženy z důvodu usnadnění nákupu spotřebního zboží. Model je odhadnut na časových řadách zemí Visegrádské čtyřky (V-4) a Eurozóny pomocí Metropolis-Hastingsova (MH) Markov Chain Monte Carlo (MCMC) algoritmu. Následná analýza výsledků odhadu může přispět k lepšímu poznání o vývoji těchto ekonomik v střednědobém a dlouhodobém horizontu.² Výsledky mohou být také cenné pro odhady sofistikovanějších modelů, které obsahují nominální rigidity, směnné kurzy, náklady přizpů-

1 Stručný přehled vývoje strukturálních makroekonomických modelů lze najít v práci Polanský (2007).

2 Model popisuje ekonomiku v dlouhém období. Ceny a mzdy jsou proto flexibilní.

sobení (adjustment costs) atd., neboť mohou být použity jako apriorní hodnoty pro estimace či přispět k lepší makroekonomické analýze odhadových výsledků na základě srovnání.

2.2.2. CIA model

Na rozdíl od přístupů, které se snaží zavádět peníze do modelového rámce přímo („money-in-the-utility-function“ modely a částečně také „shopping-time“ modely), je v CIA modelech začleněn monetární sektor nepřímo. Zdůrazněna je transakční funkce peněz, kdy jsou peníze používány k nákupu statků. Z tohoto důvodu čelí domácnosti nejméně dvěma omezením – klasickému rozpočtové omezení a CIA omezení. Konkrétní podoba CIA omezení záleží především na dvou modelových charakteristikách. První z nich se týká skutečnosti, které typy nákupů podléhají právě tomuto omezení. Nákupy lze omezit například pouze na spotřební zboží, na spotřební i investiční statky, na určitou část spotřebního zboží atd. Druhou podstatnou vlastností je načasování modelu. Konkrétněji jde o to, který trh (trh zboží či trh aktiv) otvírá dříve.

Pro odhady byl jako modelový rámec zvolen „standardní“ CIA DSGE model.³ CIA omezení se týká spotřebního zboží, v jehož nákupech není domácnost omezena. U druhé vlastnosti byla zvolena situace, kdy všechny spotřební nákupy musí být provedeny naakumulovanými hotovostními zůstatky. Z hlediska časování trhů otvírá trh aktiv dříve než trh zboží. V tomto případě jsou agenti schopni učinit svá portfolio rozhodnutí mezi hotovostí a vklady na začátku období (po pozorování šoků, nicméně před nákupem spotřebního zboží). Pokud existují kladné alternativní náklady držby peněz (kladná nominální úroková sazba) a trh aktiv otvírá dříve, ekonomičtí agenti budou držet pouze takové množství peněz, které je právě dostačující na financování jejich požadované úrovně spotřeby. Jinými slovy si agenti nebudou přát držet více peněžní hotovosti, než je právě dostačující pro spotřební nákupy. V tomto případě je v CIA omezení striktní rovnost.⁴

Modelový rámec se skládá z reprezentativní domácnosti, firmy a finančního zprostředkovatele. Reprezentativní firma a finanční zprostředkovatel jsou vlastněny domácností. Firma vlastní kapitálovou zásobu, ale najímá práci od domácnosti. Časování modelu je následující. Na začátku období t zdědí reprezentativní domácnost celou zásobu peněz v ekonomice. Následně domácnost identifikuje současné šoky, které postihnou ekonomiku. Jelikož systém zahrnuje také monetární sektor, model obsahuje dva šoky. Prvním šokem je technologický šok. Druhý šok odráží nečekané změny peněžního růstu. Oba šoky jsou modelovány jako exogenní. Po identifikaci těchto šoků určí domácnost množství vkladů D_t u finančního zprostředkovatele. Tyto vklady nesou úrok. Finanční zprostředkovatel obdrží tyto vklady od reprezentativní domácnosti a navíc obdrží finanční dotaci od centrální banky. Tyto zdroje následně půjčuje reprezentativní firmě. Reprezentativní firma najímá pracovní služby od domácnosti. Poté, co firma vyrobí výstup, použije peníze půjčené od finančního zprostředkovatele k zaplacení mezd domácnosti. Z tohoto důvodu jsou hotovostní zůstatky domácnosti

$$M_t - D_t + W_t H_t,$$

kde W označuje nominální hodinovou mzdu a H označuje počet odpracovaných hodin. Domácnost získává dividendy od firmy a od finančního zprostředkovatele a také získává zpět všechny vklady, které si uložila u finančního zprostředkovatele.

3 Tento model bývá často nazýván standardní v tom smyslu, že exogenní šoky v období t se odehrají před ekonomickými rozhodnutími ve stejném období. Tento koncept slouží přirozeně jako počáteční model pro mnoho rozšíření. Viz např. Schorfheide (2000), Nason – Cogley (1994), Walsh (2003) atd.

4 Tento závěr platí pro případ jistoty. Viz například Walsh (2003).

2.2.2.1. Exogenní šoky

Ekonomika je zasahována dvěma šoky. Prvním šokem je technologický šok, který je označen A . Tento šok se vyvíjí v čase podle vztahu

$$\ln A_t = \gamma + \ln A_{t-1} + \varepsilon_t^A, \quad (1)$$

kde $\varepsilon_t^A \sim N(0, \sigma_A^2)$.

Model také zahrnuje exogenní stochastický proces míry růstu finanční injekce od centrální banky, která má podobu

$$\ln m_t = (1 - \rho) \ln m^* + \rho \ln m_{t-1} + \varepsilon_t^m, \quad (2)$$

kde $0 < \rho < 1$ a $\varepsilon_t^m \sim N(0, \sigma_m^2)$.

Nepodmíněná střední hodnota růstu monetární injekce je označena m^* . Tato rovnice může být interpretována jako jednoduché monetární pravidlo bez zpětné vazby, ve kterém je růst monetární injekce definován jako

$$m_t = M_{t+1} / M_t,$$

kde M_t značí zásobu monetární báze na konci období $t-1$. Inovace, které jsou označeny ε_t^m , zachycují neočekávané změny v tempu růstu peněz vzhledem k „normální“ politice. Změny v m^* nebo ρ odpovídají vzácným změnám režimu. Inovace v technologii a šoky v růstu monetární injekce jsou nekorelovány ve všech zpožděních.

2.2.2.2. Reprezentativní domácnost

Nekonečně dlouho žijící reprezentativní domácnost volí spotřebu C_t , počet odpracovaných hodin H_t a nezápornou hodnotu vkladů D_t s cílem maximalizovat očekávanou užitkovou funkci, která má tvar

$$E_0 \left[\sum_{t=0}^{\infty} \beta^t ((1 - \psi) \ln C_t + \psi \ln(1 - H_t)) \right], \quad (3)$$

kde $0 < \beta, \psi < 1$ a E_0 označuje očekávání, které je podmíněno informací z období 0.

Prvním omezením, kterému domácnost čelí, je rozpočtové omezení. Podle něho se zdroje domácnosti rovnají (či převyšují) její výdaje. V tomto modelu jsou zdroje tvořeny dividendami od firmy a finančního zprostředkovatele, dále mzdou, úrokem z vkladů a současnými hotovostními zůstatky. Tyto příjmy může domácnost použít na nákup spotřebního zboží, může je uložit jako vklady u finančního zprostředkovatele nebo si je může přenést jako hotovost do příštího období. Rozpočtové omezení má tvar

$$M_{t+1} = (M_t - D_t + W_t H_t - P_t C_t) + R_t^H D_t + B_t + F_t, \quad (4)$$

kde D_t označuje současné nezáporné nominální vklady $0 \leq D_t$, F_t značí nominální dividendy, které domácnost obdrží od firmy B_t označuje nominální dividendy, které domácnost obdrží od finančního zprostředkovatele, R_t^H je hrubá nominální úroková sazba, P_t označuje cenovou hladinu pro spotřební zboží a W_t označuje nominální mzdovou sazbu.

Druhým omezením, kterému domácnost čelí, je CIA omezení. Hotovost, která je přenesena z minulého období, po odečtení nominálních vkladů a přičtení pracovního příjmu je použita na nákup spotřebního zboží. Toto omezení má tvar

$$P_t C_t < W_t H_t + M_t - D_t. \quad (5)$$

2.2.2.3. Firma

Reprezentativní firma volí kapitálovou zásobu v příštím období K_{t+1} , poptávané množství práce N_t , dividendy F_t a množství půjček L_t ve snaze maximalizovat očekávanou nekonečnou diskontovanou hodnotu dividend, které platí domácnosti. Nominální dividendy jsou diskontovány mezni užitečností spotřeby v čase $t+1$, protože domácnosti hodnotí jednotku nominálních dividend podle budoucí spotřeby, kterou jim tato jednotka umožní. Firma tedy maximalizuje

$$E_0 \left[\sum_{t=0}^{\infty} \beta^{t+1} F_t / (C_{t+1} P_{t+1}) \right], \quad (6)$$

kde nominální dividendy jsou oceňovány v jednotkách budoucí spotřeby. Firma čelí rozpočtovému omezení, které má formu

$$F_t \leq L_t + P_t (Y_t - I_t) - W_t N_t - L_t R_t^F, \quad (7)$$

kde N_t značí poptávané množství práce, Y_t označuje fyzický výstup, I_t jsou fyzické investice a R_t^F označuje úrokovou sazbu, za kterou půjčuje finanční zprostředkovatel firmě finanční zdroje. Toto omezení implikuje, že firma čelí substitučnímu vztahu mezi kapitálovou akumulací a placením vyšších dividend domácnostem. Hrubé investice jsou definovány dle vztahu

$$I_t = K_{t+1} - (1 - \delta) K_t,$$

kde kapitálová deprecie je omezena podle $0 < \delta < 1$. Fyzický výstup je vyráběn s produkční funkcí, která se vyznačuje konstantními výnosy z rozsahu a má tvar

$$Y_t = K_t^\alpha (A_t N_t)^{1-\alpha},$$

kde $0 < \alpha < 1$. Na počátku t je kapitálová zásoba předeterminována. Po substituci lze zapsat rovnici (7) ve tvaru

$$F_t \leq L_t + P_t [K_t^\alpha (A_t N_t)^{1-\alpha} - K_{t+1} - (1 - \delta) K_t] - W_t N_t - L_t R_t^F \quad (8)$$

Poslední omezení říká, že firma financuje současné mzdy svých zaměstnanců z půjček od finančního zprostředkovatele

$$W_t N_t \leq L_t. \quad (9)$$

2.2.2.4. Finanční zprostředkovatel

Finanční zprostředkovatel je vlastněn domácnostmi. Z tohoto důvodu, stejně jako firma, maximalizuje očekávaný nekonečný diskontovaný tok dividend, které platí domácnosti. Nominální dividendy jsou opět oceňovány pomocí budoucí spotřeby z nich plynoucí.

$$E_0 \left[\sum_{t=0}^{\infty} \beta^{t+1} B_t / (C_{t+1} P_{t+1}) \right]. \quad (10)$$

Finanční zprostředkovatel čelí třem omezením. První z nich je rozpočtové omezení, které má tvar

$$B_t = D_t + R_t^F L_t - R_t^H D_t - L_t + X_t, \quad (11)$$

kde L_t je nominální množství půjček, které finanční zprostředkovatel poskytne firmě, R_t^F značí hrubou úrokovou sazbu na tyto půjčky a X_t označuje peněžní injekci v období t

$$X_t = M_{t+1} - M_t$$

Druhým omezením je rozvaha finančního zprostředkovatele, která má podobu

$$L_t \leq X_t + D_t. \quad (12)$$

Posledním omezením je podmínka nulového zisku podél rovnovážné trajektorie (equilibrium path). Zisky z půjček firmám (bez monetární injekce) se rovnají jistíně a úroku, které finanční zprostředkovatel platí domácnosti v každém období. Tato podmínka má tvar

$$R_t^H D_t = R_t^F (L_t - X_t). \quad (13)$$

2.2.3. Odhad modelu pro ekonomiky V-4 a Eurozónu

2.2.3.1. Data

Model je pro každou ekonomiku odhadován na čtvrtletních datech. Všechny časové řady jsou sezónně očištěny. Pro odhad je zvoleno období od roku 1996 do roku 2007.

2.2.3.2. Metoda odhadu

Modelovaný CIA systém obsahuje racionální očekávání. Blanchard-Kahnova podmínka je splněna. Ta vyjadřuje, že musí být v modelu stejný počet vlastních čísel větších než 1, jako je počet vpřed hledících proměnných.⁵ Tato skutečnost implikuje existenci jediného ustáleného stavu (steady-state). Odhady byly realizovány pomocí bayesovské techniky. Konkrétněji jsou modely odhadnuty pomocí Metropolis-Hastingsova Markov Chain Monte Carlo (MCMC) algoritmu. Pro odhad bylo zvoleno sto tisíc iterací.

2.2.3.3. Výsledky odhadu

Výsledky odhadu jsou shrnuty v tabulce č. 60, kde jsou prezentovány posteriorní střední hodnoty odhadnutých parametrů a jejich konfidenční intervaly pro státy Visegrádké čtyřky a pro ekonomiku Eurozóny. Všechny parametry jsou statisticky významné. Z tabulky je patrné, že pro některé parametry jsou si odhadnuté hodnoty velmi blízké pro všechny ekonomiky, zatímco u jiných parametrů se hodnoty „značně“ liší. Jelikož jde o strukturální model, kde parametry vychází z podkladové ekonomické teorie a kde vyjadřují chování ekonomických agentů, jejich preference či technologie v ekonomice, výsledky mohou být velmi zajímavé a jejich následná analýza může přispět k lepšímu poznání vývoje těchto ekonomik ve střednědobém a dlouhodobém horizontu.

Posteriorní střední hodnota distribučního parametru α leží pro všechny ekonomiky mezi 0.3629 a 0.3769. Tyto hodnoty jsou v souladu s ekonomickou teorií a jsou často používány pro kalibraci modelů. Takto blízké hodnoty mohou nasvědčovat o podobných charakteristikách analyzovaných ekonomik. Nejvyšší hodnota tohoto parametru je pro ekonomiku Eurozóny. Je zajímavé, že tento

5 Blanchard – Kahn (1980).

parametr je vyšší pro ekonomiku USA.⁶ Můžeme očekávat, že nejen pro ekonomiku Eurozóny bude hodnota tohoto parametru stoupat k hodnotám analogickým pro ekonomiku USA.

Posteriorní střední hodnoty pro diskontní parametr β vyšly přibližně 0.992 pro Českou republiku, Maďarsko a Eurozónu a 0.993 pro Polsko a Slovensko. Tyto odhady opět odpovídají ekonomické teorii a implikují analogické rovnovážné (steady-state) reálné úrokové míry pro všechny ekonomiky. Hodnota 0.992 implikuje roční rovnovážnou reálnou úrokovou míru slabě nad 3 procenty. Vyšší hodnota diskontního parametru pro Polsko a Slovensko implikuje roční rovnovážnou reálnou úrokovou sazbu slabě pod 3 procenty.⁷

Míra růstu technologie je zachycena v parametru γ . Hodnoty pro Českou republiku a Maďarsko (0.63 a 0.74) jsou relativně vysoké v porovnání s hodnotami pro ostatní země visegrádské čtyřky a pro Eurozónu. Hodnota parametru pro USA leží přibližně mezi těmito dvěma skupinami.⁸ Tyto výsledky hovoří ve prospěch maďarské a české ekonomiky jako dynamicky se rozvíjejících. Důležitá může být rovněž skutečnost, že hodnota míry technologického pokroku je pro Eurozónu mnohem nižší než pro ekonomiku USA.

Parametr ψ charakterizuje preference domácností v užitkové funkci. Posteriorní střední hodnoty pro tento parametr vycházejí pro všechny zkoumané ekonomiky blízke hodnotě 0.59, což naznačuje podobné preference domácností ve všech ekonomikách. Tyto hodnoty jsou menší než odhady pro ekonomiku USA. Jinak řečeno, spotřeba je ve zkoumaných zemích více ceněna.

Odhadnutá autokorelace tempa růstu peněžní zásoby je relativně vysoká a hodnoty jsou pro jednotlivé ekonomiky analogické. Částečným důvodem může být povaha modelu. Jak bylo zmíněno, ceny jsou flexibilní a přizpůsobují se tedy velmi rychle. Velká hodnota parametru ρ je tedy nutná pro zachycení persistence v inflaci.

Parametr pro kapitálovou depreciaci δ vyšel podobně pro ekonomiky ČR a Maďarska na jedné straně a Polska a Slovenska na straně druhé. Hodnota pro Eurozónu leží přibližně mezi těmito dvěma skupinami.

Tyto výsledky jsou zobrazeny na grafech č. 51–55, které zobrazují priori a posteriorní hustoty odhadovaných parametrů. První dva parametry jsou směrodatné odchylky (standard errors) exogenních šoků. Modré čáry zobrazují posteriorní rozložení, zatímco šedé zachycují priori rozložení. Vertikální linie zachycují posteriorní střední hodnoty.

2.2.3.4. Vlastnosti modelu

Modelové chování ekonomiky po technologickém šoku je podobné tomu, které je publikováno v rámci RBC teorie. Po kladném technologickém šoku roste reálné HDP. Cenová hladina se vyvíjí proti-cyklicky, což je opět konzistentní s RBC teorií. Tato skutečnost je také v souladu se stylizovanými fakty publikovanými v práci Cooley – Hansen (1995), kde autoři zmiňují možné nejasnosti, které mohou plynout z některých učebnic makroekonomie: *“which would probably lead one to suspect that the consensus view is that prices are procyclical”*.⁹

Z hlediska monetárního šoku je podstatná skutečnost, že model nevytváří likvidní efekt. Peněžní šoky proto ovlivňují úrokovou míru výhradně pomocí efektu očekávané inflace.¹⁰ Po pozitivním

6 Schorfheide (2000) odhadl tento parametr přibližně 0.42.

7 Rovnovážná reálná úroková míra se vypočte podle vzorce $r = (1 - \beta) / \beta$.

8 Odhadnuté parametry pro ekonomiku USA jsou například v pracích Schorfheide (2000), Nason – Cogley (1994) a v studiích v nich citovaných. Schorfheide (2000) odhadl hodnotu tohoto parametru pro dva monetární modely pro USA přibližně kolem 0.004.

9 Cooley – Hansen (1995), strana 182.

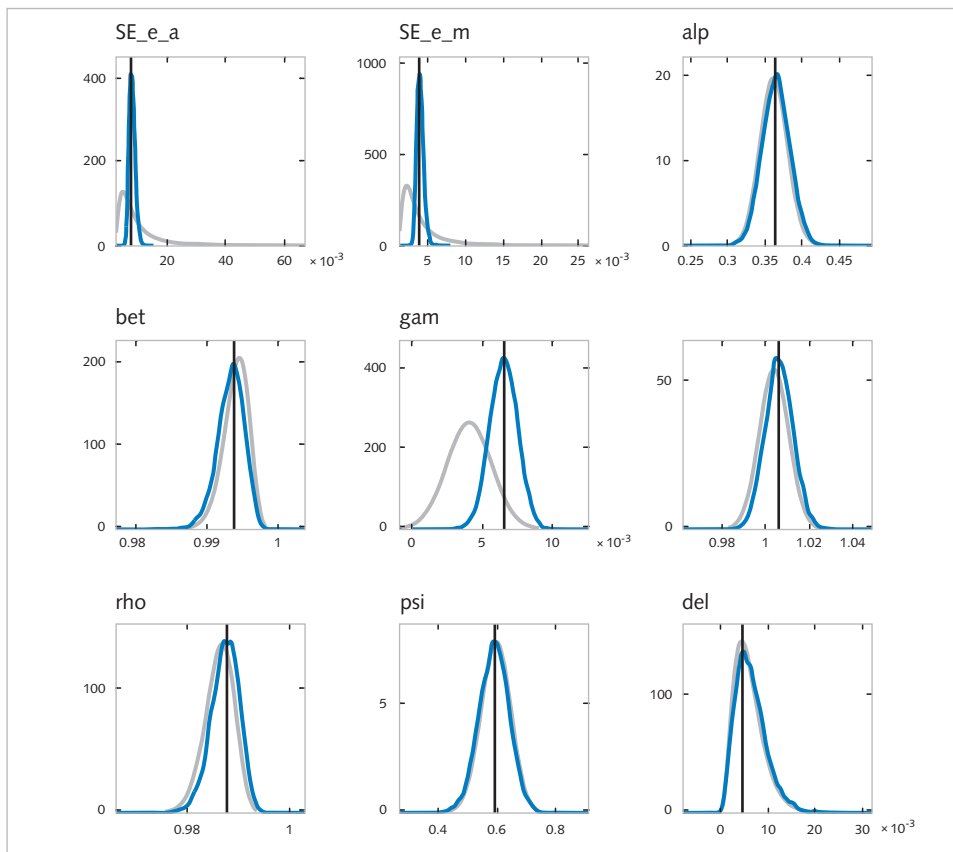
10 Pro generování efektu likvidity je nutné zavést rigiditu do té části peněz, která je alokována na nákup spotřebního zboží. Viz například Christiano – Eichenbaum (1992, 1995).

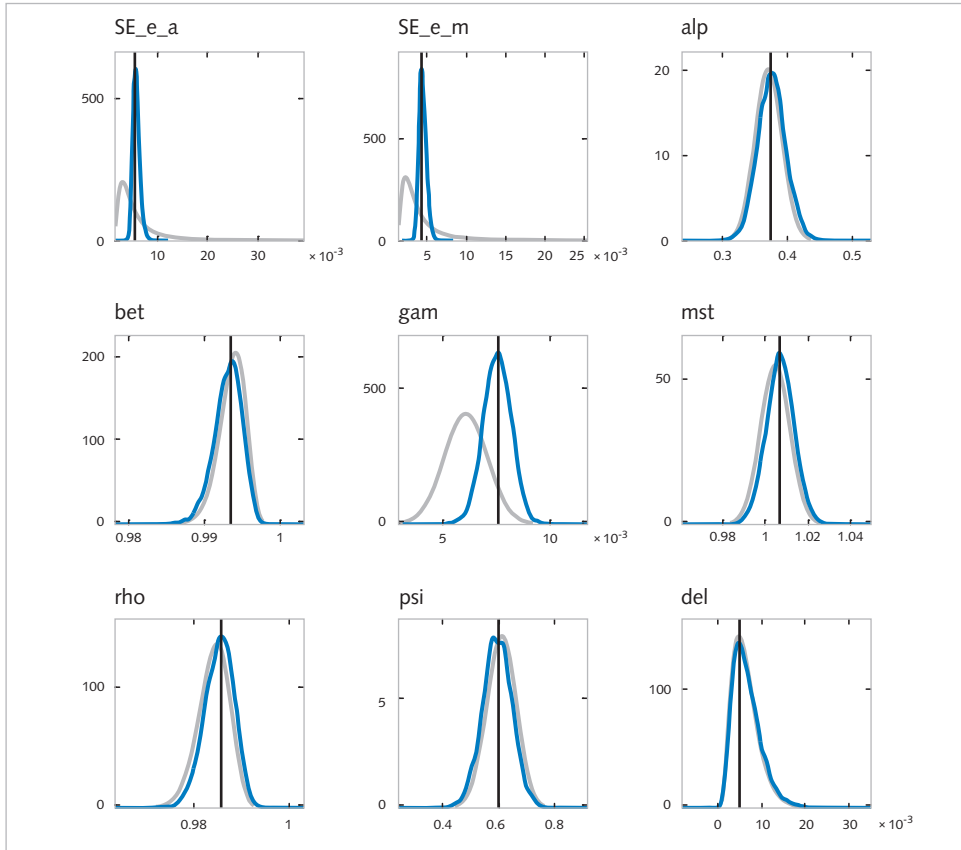
monetárním šoku může přizpůsobit domácnost své výdaje okamžitě. Domácnost rozpozná měnový šok a ví, že způsobí inflaci. Proto okamžitě vzroste očekávaná inflace, což povede k růstu nominální úrokové sazby a k mírnému poklesu produktu.¹¹

Tabulka č. 60: **Posteriorní střední hustoty a konfidenční intervaly pro státy V-4 a Eurozónu**

	ČR	HU	SK	PL	EU
α	0.3629 (0.3297–0.3955)	0.3640 (0.3304–0.3991)	0.3737 (0.3410–0.4088)	0.3754 (0.3413–0.4067)	0.3769 (0.3443–0.4100)
β	0.9922 (0.9890–0.9957)	0.9923 (0.9891–0.9958)	0.9931 (0.9901–0.9961)	0.9931 (0.9901–0.9962)	0.9923 (0.9892–0.9956)
γ	0.0063 (0.0048–0.0078)	0.0074 (0.0064–0.0084)	0.0045 (0.0030–0.0060)	0.0025 (0.0009–0.0041)	0.0022 (0.0014–0.0030)
m^*	1.0053 (0.9949–1.0166)	1.0052 (0.9945–1.0165)	1.0038 (0.9919–1.0146)	1.0037 (0.9926–1.0154)	1.0045 (0.9963–1.0131)
ρ	0.9860 (0.9818–0.9910)	0.9858 (0.9816–0.9907)	0.9832 (0.9783–0.9884)	0.9830 (0.9779–0.9882)	0.9847 (0.9802–0.9896)
ψ	0.5957 (0.5158–0.6818)	0.5882 (0.5039–0.6684)	0.5880 (0.5076–0.6715)	0.6000 (0.5132–0.6754)	0.5908 (0.5065–0.6683)
δ	0.0063 (0.0014–0.0108)	0.0063 (0.0015–0.0109)	0.0036 (0.0010–0.0061)	0.0037 (0.0007–0.0065)	0.0044 (0.0008–0.0077)
σ_A	0.0085 (0.0069–0.0100)	0.0059 (0.0048–0.0071)	0.0150 (0.0121–0.0175)	0.0243 (0.0190–0.0292)	0.0044 (0.0036–0.0052)
σ_m	0.0039 (0.0032–0.0046)	0.0043 (0.0035–0.0050)	0.0066 (0.0054–0.0079)	0.0078 (0.0059–0.0094)	0.0015 (0.0012–0.0018)

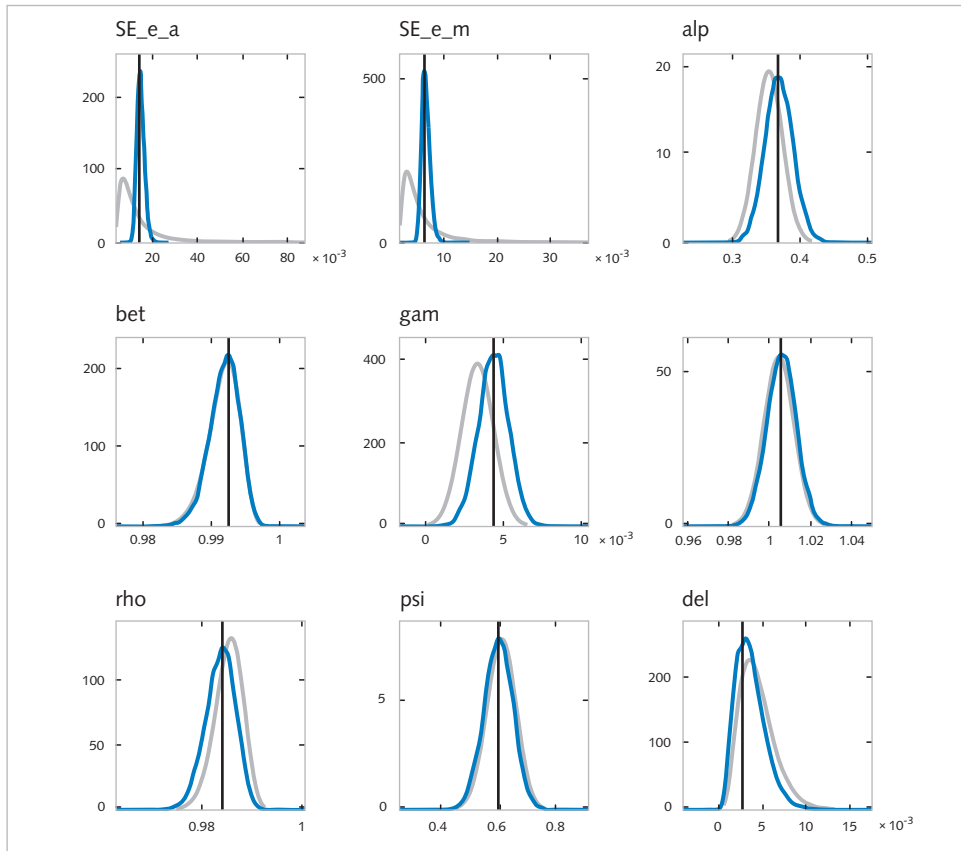
11 V této sekci jsou graficky prezentovány jen priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro všechny země visegrádské čtyřky a pro Eurozónu. Impulzní odezvy jsou prezentovány ve Working Paperu.

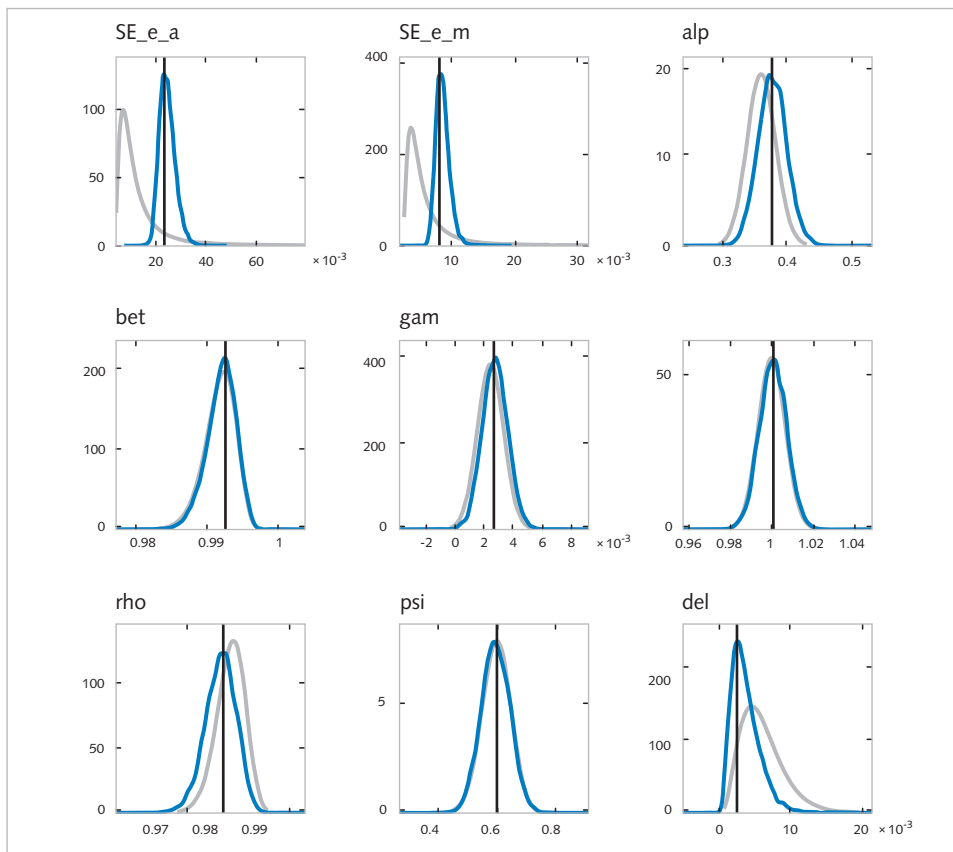
Graf č. 51: **Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro ČR**

Graf č. 52: **Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Maďarsko**

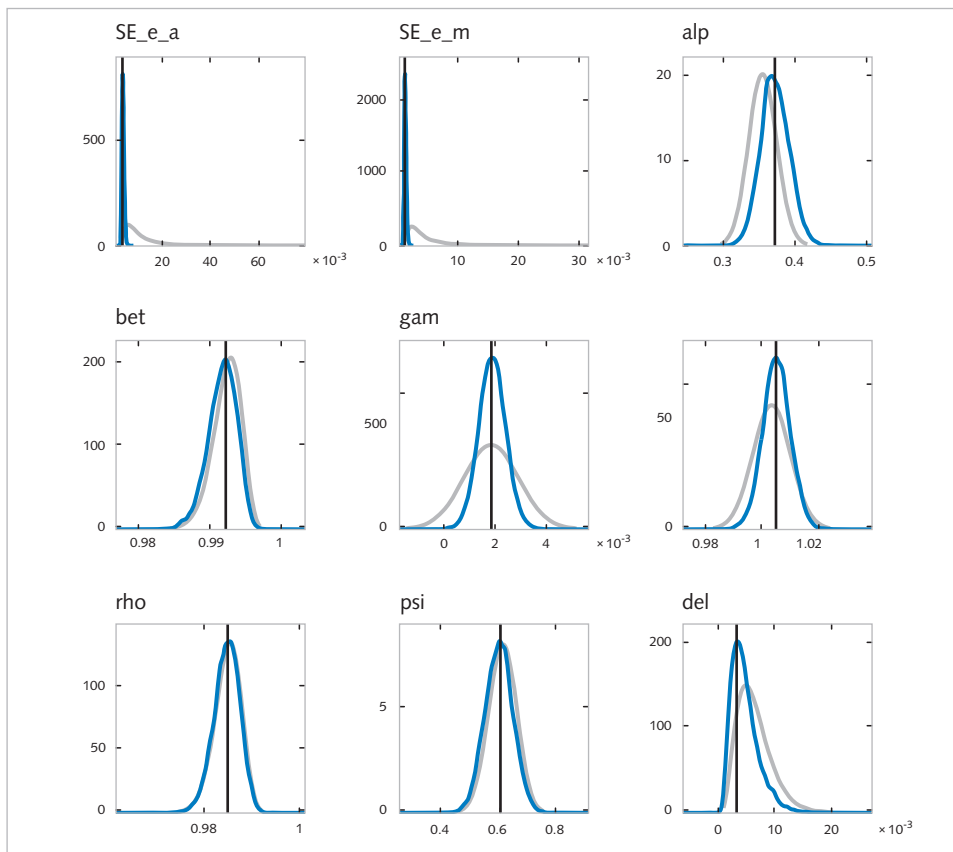

Graf č. 53: Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Slovensko

Graf č. 54: **Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Polsko**

Graf č. 55: Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Eurozónu

2.2.4. Závěr

Tato podkapitola prezentovala odhad monetárního CIA DSGE modelu pro ekonomiky visegrádské čtyřky a pro ekonomiku Eurozóny. Modely byly odhadnuty na sezónně očištěných čtvrtletních časových řadách pomocí Metropolis-Hastingsova Markov Chain Monte Carlo algoritmu. Podkapitola analyzovala odhadnuté parametry a srovnávala je pro všechny ekonomiky visegrádské čtyřky a pro ekonomiku Eurozóny. Některé odhadnuté hodnoty jsou si velmi blízké, což nasvědčuje o podobných strukturálních charakteristikách zkoumaných zemí. Některé parametry mají ovšem při srovnání mezi zeměmi rozdílné hodnoty. V tomto případě lze rozdělit země visegrádské čtyřky do dvou skupin. První skupinu tvoří ČR a Maďarsko, zatímco druhou Polsko a Slovensko. Na základě odhadů lze se zjednodušením říci, že první skupina vykazuje lepší výsledné charakteristiky, což může být vidět například z odhadnutého tempa technologického pokroku. Z hlediska střednědobého či dlouhodobého makroekonomického vývoje moderních tržních ekonomik může technologický pokrok hrát jednu z klíčových rolí. Z tohoto důvodu mohou být výsledné hodnoty pro českou a maďarskou ekonomiku hodnoceny kladně.

2.3. Růstové účetnictví států Visegrádské čtyřky: duální přístup

Růstové účetnictví je dekompozice růstu výstupu na příspěvky jednotlivých výrobních faktorů. Jeho hlavním důvodem je zjistit, zda při vysvětlení růstu hraje podstatnou roli akumulace výrobních faktorů či „něco jiného“. Ono „něco jiného“ se nazývá souhrnná produktivita faktorů (SPF) nebo také Solowovo reziduum a obvykle představuje technologický pokrok.

První dekompozici pomocí růstového účetnictví provedl ve své práci Solow (1957). Jeho přístup byl založen na odečtení tempa růstu kapitálu a práce od tempa růstu agregátního výstupu. Zbývající (reziduální) část byla připsána růstu technologie. Tento přístup se nazývá primární.

Hlavním problémem primárního přístupu k růstovému účetnictví je, že vychází z naměřených hodnot kapitálu a práce, které mohou být někdy nespolehlivé. Naopak, duální přístup je založen nikoli na množství, ale na cenách výrobních faktorů, které jsou obvykle lépe měřitelné. Další výhodou přístupu založeného na cenách je, že ceny jsou tvořeny na trzích a ekonomické subjekty mají motivaci platit odpovídající cenu. Firma, která odměňuje výrobní faktor více, než odpovídá jeho meznímu produktu, vyhazuje peníze z okna. Poslední výhodou duálního růstového účetnictví je, že data ohledně cen jsou měřitelná častěji a jsou lépe dostupná, obzvláště pro mezinárodní srovnání.

Předmětem našeho výzkumu je využití duálního přístupu pro výpočet SPF a jejího příspěvu k růstu výstupu u států Visegrádské čtyřky. Primárním cílem tedy je zjistit hlavní zdroje ekonomické růstu v těchto zemích. Podkapitola je organizována následovně. Teoretické odvození růstu SPF z cen výrobních faktorů je uvedeno v sekci 2.3.1. Sekce 2.3.2 ve stručnosti popisuje data a jejich transformaci. Sekce 2.3.3 je zaměřena na interpretaci výsledků a sekce 2.3.4 shrnuje závěry analýzy a naznačuje směry dalšího výzkumu. V příloze jsou uvedeny podrobnější informace o datových zdrojích.

2.3.1. Duální přístup k růstovému účetnictví

První ukázkou ekvivalence primárního a duálního přístupu k růstovému účetnictví představili ve své práci Jorgenson a Griliches (1967). Zde uvádíme poněkud přehlednější interpretaci, kterou provedl Hsieh (1999).

Začneme s identitou národního účetnictví, která ukazuje, že agregátní výstup je roven důchodům výrobních faktorů

$$Y = rK + wL \quad (14)$$

kde Y je výstup, K je kapitál, L je práce, r je nájemní cena kapitálu a w je reálná mzda. Derivací (14) vzhledem k času a vydělením Y dostáváme

$$\frac{\dot{Y}}{Y} = S_K \left(\frac{\dot{r}}{r} + \frac{\dot{K}}{K} \right) + S_L \left(\frac{\dot{w}}{w} + \frac{\dot{L}}{L} \right) \quad (15)$$

kde $S_K = rK / Y$ a $S_L = wL / Y$ jsou podíly důchodů výrobním faktorům na národním důchodu.¹ Rovnici (15) můžeme přepsat do přehlednější podoby, kde veličiny se „stříškou“ označují tempa růstu

$$\hat{Y} = S_K (\hat{r} + \hat{K}) - S_L (\hat{w} + \hat{L}) \quad (16)$$

Když veličiny, které se týkají růstu množství výrobních faktorů, převedeme na levou stranu rovnice, dostaneme

$$\hat{Y} - S_K \hat{K} - S_L \hat{L} = S_K \hat{r} + S_L \hat{w} \quad (17)$$

Levá část rovnice (17) je primární odhad Solowova residua neboli souhrnné produktivity faktorů. Vážené tempo růstu množství výrobních faktorů je odečteno od tempa růstu výstupu

$$SPF_{\text{PRIMÁRNÍ}} = \hat{Y} - S_K \hat{K} - S_L \hat{L} \quad (18)$$

Pravá strana rovnice (17) je duální odhad SPF, který je získán jako součet vážených temp růstu cen výrobních faktorů

$$SPF_{\text{DUÁLNÍ}} = S_K \hat{r} + S_L \hat{w} \quad (19)$$

Primární a duální způsob měření růstu SPF by se měl shodovat, k čemuž je zapotřebí splnění pouze jedné podmínky a to, že výstup se rovná důchodům výrobních faktorů.² Žádné další předpoklady ohledně tvaru produkční funkce, způsobu zavedení technologické změny nebo vztahu mezi cenou výrobního faktoru a jeho mezním produktem není potřeba.³ Tyto dva způsoby měření se budou lišit pouze v případě, kdy jsou národní účty nekonzistentní s daty o cenách výrobních faktorů. Hloušek (2007) ukázal pro případ České republiky, že primární a duální přístup poskytuje téměř stejné výsledky. To znamená, že statistiky ohledně národních účtů poskytované Českým statistickým úřadem jsou v souladu s cenami výrobních faktorů.

Původním cílem této práce bylo porovnání primárního a duálního přístupu i pro ostatní státy Visegrádu. Získat konzistentní data o množství výrobních faktorů, zejména data o vývoji kapitálu, je však téměř nemožné. Použijeme proto pouze duální přístup (který využívá ceny výrobních faktorů) a aplikujeme ho na výpočet souhrnné produktivity faktorů pro státy Visegrádské čtyřky (konkrétně České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska).

1 V našem případě je součet podílů důchodů výrobním faktorům roven jedné, $S_K + S_L = 1$.

2 Rovnice (14).

3 Pokud se ceny výrobních faktorů odchylují od svých společenských mezních produktů, bude se i odhad SPF odchylovat od své "pravé" hodnoty. Tato chyba však bude stejná jak pro primární, tak pro duální přístup.

2.3.2. Data

K zajištění úplné konzistence dat bychom potřebovali časové řady z jednoho zdroje. Bohužel ne všechna data bylo možno najít v jediné databázi, proto je hypotéza konzistence mírně porušena. Růstové účetnictví může být také rozšířeno pro podrobnější členění výrobních faktorů, tato studie se však zabývá pouze agregátním měřením cen kapitálu a práce.

Data byla získána ze tří zdrojů: databáze EUROSTAT, OECD a MMF. Data jsou čtvrtletní za období od prvního čtvrtletí 1996 do posledního čtvrtletí 2006.⁴ Konkrétně se jedná o reálnou úrokovou míru, která měří nájemní cenu kapitálu, a je představována tříměsíční nominální mezibankovní úrokovou mírou deflovanou inflací spotřebitelských cen (ex post přístup).⁵ Reálná mzda je vypočítána jako podíl nominální mzdy a indexu spotřebitelských cen. Agregátní výstup je představován hrubým domácím produktem.

Pro výpočet tempa růstu SPF jsou zapotřebí i podíly důchodů výrobních faktorů na celkovém důchodu. Podíl práce na důchodu, což odpovídá $S_L = wL / Y$, je vypočítán jako podíl celkových pracovních nákladů vůči hrubé přidané hodnotě (vše v běžných cenách). Podíl kapitálu na důchodu S_K je dopočítán jako doplněk do jedné: $S_K = 1 - S_L$. Tyto podíly jsou v čase proměnné, pro přehlednost je však časový index vynechán. Průměrné podíly práce na důchodu, S_L , za sledované období a pro všechny státy jsou uvedeny v tabulce č. 61.

Tabulka č. 61: Podíl práce na důchodu pro období 1996 Q1–2006 Q4

země	podíl práce v %
Česká republika	57,8
Maďarsko	56,7
Polsko	61,1
Slovensko	51,5

Poznámka: Nízká kvalita odhadu pro Maďarsko, viz příloha A.
Zdroj: Data OECD, vlastní výpočty

Je nutné zmínit, že data celkových nákladů práce nebyla v případě Maďarska dostupná, bylo proto nutné učinit aproximaci.⁶ Odhady podílu práce na důchodu nejsou tak příliš spolehlivé, což bychom měli respektovat i v další analýze při posuzování výsledků.

2.3.3. Výsledky

Z transformovaných dat jsme vypočetli tempa růstu cen výrobních faktorů a podle rovnice (6) tempo růstu SPF. Grafické výsledky (tempa růstu výstupu, cen VF a SPF) pro všechny země jsou zobrazeny v grafech č. 57 až 60 v příloze B, numerické výsledky můžeme vidět v tabulkách č. 62 až 65. Protože jsme použili čtvrtletní data, jsou tempa růstu uvedena jak ve čtvrtletním, tak v ročním vyjádření. Poslední řádek pak ukazuje vážená roční tempa růstu cen VF (za použití podílů faktorů na důchodu).

4 Více informací o hrubých datech lze najít v příloze A.

5 Ve skutečnosti je nájemní cena kapitálu rovna součtu reálné úrokové sazby a míry depreciae. Pokud ale považujeme míru depreciae za konstantní v čase, tempo růstu nájemní ceny bude stejné jako tempo růstu reálné úrokové míry.

6 Více informací lze nalézt v příloze A.

Tabulka č. 62: **Tempa růstu – Česká republika**

	nájemní cena kapitálu	reálná mzda	SPF	výstup
čtvrtletní	-0,04	0,91	0,51	0,69
roční	-0,16	3,65	2,06	2,76
roční vážené	-0,07	2,11	2,06	2,76

Zdroj: Vlastní výpočty

Tabulka č. 63: **Tempa růstu – Maďarsko**

	nájemní cena kapitálu	reálná mzda	SPF	výstup
čtvrtletní	-0,20	1,07	0,52	1,07
roční	-0,80	4,28	2,07	4,30
roční vážené	-0,34	2,42	2,07	4,30

Zdroj: Vlastní výpočty

Z výsledků je vidět, že všechny země zažily pokles nájemní ceny kapitálu, což by mělo odpovídat růstu kapitálové zásoby. To je celkem pochopitelné; tyto ekonomiky byly v minulosti podkapitalizované a během transformace se staly cílem rozsáhlého přílivu kapitálu. Pokud předpokládáme klesající mezní produkt kapitálu, jeho nájemní cena musí klesnout.

Na druhé straně byla v těchto zemích nadměrná zaměstnanost. Během restrukturalizace byli lidé propouštěni ze zaměstnání, rostla produktivita práce a tím pádem i reálné mzdy. To je opět patrné z kladných temp růstu reálných mezd u všech států.

Tabulka č. 64: **Tempa růstu – Polsko**

	nájemní cena kapitálu	reálná mzda	SPF	výstup
čtvrtletní	-0,03	0,51	0,30	1,05
roční	-0,14	2,04	1,21	4,20
roční vážené	-0,05	1,25	1,21	4,20

Zdroj: Vlastní výpočty

Tabulka č. 65: **Tempa růstu – Slovensko**

	nájemní cena kapitálu	reálná mzda	SPF	výstup
čtvrtletní	-0,04	0,48	0,21	1,08
roční	-0,15	1,91	0,85	4,31
roční vážené	-0,07	0,99	0,85	4,31

Zdroj: Vlastní výpočty

Zbývající část růstu výstupu, která není připsána změnám ve vstupech, je souhrnná produktivita faktorů (zde počítaná jako vážený součet růstu cen výrobních faktorů). Jedná se o „něco jiného“,

něco nevysvětleného; John Vaizey to označuje jako „měřítko naší neznalosti“.⁷ Souhrnná produktivita faktorů je obvykle představována technologickým pokrokem, ale může rovněž zahrnovat i změnu kvality vstupů nebo další neidentifikované faktory.

Nejvyšší průměrný růst SPF mělo Maďarsko (2,07 % za rok), těsně sledováno Českou republikou (2,06 %). Růst SPF v Polsku a Slovensku byl 1,21 % a 0,85 %.

Mnohem důležitějším měřítkem je růst SPF vzhledem k růstu výstupu, který je uveden v tabulce č. 66. SPF činí téměř 75 % růstu výstupu v případě České republiky. Růst v Maďarsku může být rozdělen zhruba půl na půl mezi akumulaci výrobních faktorů a růst SPF. Přesněji řečeno, SPF vysvětluje 48,2 % růstu výstupu. Souhrnná produktivita faktorů v Polsku a Slovensku je méně důležitá. Růst výstupu v Polsku může být vysvětlen pomocí SPF z 29 %, v případě Slovenska pouze z 21 %.

Tabulka č. 66: **Podíl SPF k výstupu**

země	podíl SPF k výstupu (v %)
Česká republika	74,1
Maďarsko	48,2
Polsko	29,0
Slovensko	21,2

Zdroj: *Vlastní výpočty*

Tyto výsledky jsou poměrně zajímavé. Země Visegrádské čtyřky mají hodně společného a mohou být považovány za homogenní skupinu států. Ekonomický růst však pramení z různých zdrojů. Pokud věříme, že všechny předpoklady o tvaru produkční funkce a odměnách výrobních faktorů jsou platné a stejné pro všechny ekonomiky a růst SPF je představován zejména technologickým pokrokem, můžeme vyvodit následující závěry.

V případě České republiky hraje technologický pokrok nejdůležitější roli. I když je průměrný růst výstupu nejmenší ze všech zemí Visegrádu, může být česká ekonomika považována za poměrně konkurenceschopnou. Ekonomický růst je založen nikoli na extenzivním typu růstu (akumulaci výrobních faktorů), ale na zlepšení technologie.

Na opačném konci stojí Slovensko s nejvyšším průměrným růstem výstupu, ale technologický pokrok může vysvětlit pouze 21 % tohoto růstu. Znamená to, že je technologický pokrok v případě Slovenska nepodstatný? Ne nutně. Barro a Sala-i-Martin (2004) ukazují,⁸ že i malé hodnoty SPF (jako procento růstu HDP) neznamenají, že je technologie nedůležitým zdrojem růstu. Technologie jako fundamentální zdroj ekonomického růstu může vysvětlit jeho velkou část, protože spouští akumulaci výrobních faktorů, ke které by jinak nedošlo.

Polsko dosahuje rovněž velmi vysokého růstu HDP, který je převážně tažen akumulací výrobních faktorů. Jak bylo naznačeno výše, data ohledně podílu faktorů na důchodu pro Maďarsko nejsou příliš spolehlivá a tím pádem i vyvozené závěry. Pokud nebudeme brát ohled na tento fakt, můžeme říci, že Maďarsko má velmi vysoký průměrný růst výstupu (stejný jako Slovensko), jehož příčiny jsou rovnoměrně rozděleny mezi akumulaci faktorů a zlepšení technologie.

Z hlediska ekonomické teorie můžeme tyto rozdíly mezi státy částečně vysvětlit pomocí neoklasického růstového modelu, konkrétně Solowova (1956) modelu s exogenním technologickým pokrokem. Vysvětlení je založeno na hypotéze absolutní konvergence a rozdílné počáteční zásobě

7 J. Vaizey, *The Residual Factor and Economic Growth*, 1964.

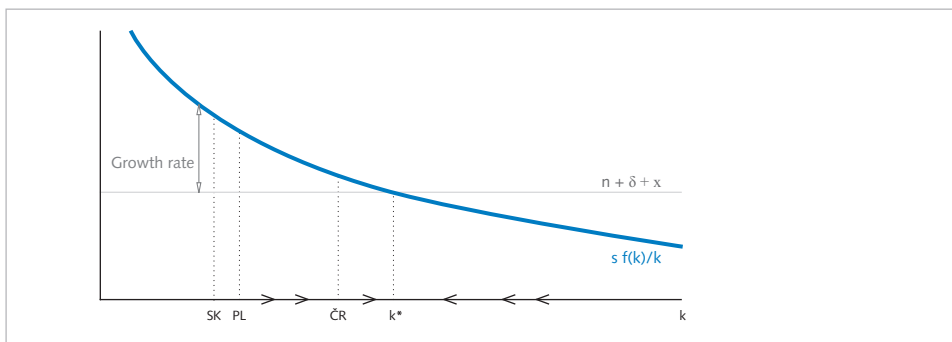
8 Podkapitola 10.5.

kapitálu na osobu (k). K ilustraci nám pomůže graf č. 56, který znázorňuje, jak tyto ekonomiky konvergují ke společnému steady-statu (k^*) během transitivního období.

Česká republika má nejnižší tempo růstu výstupu, které je taženo převážně technologickým pokrokem. Tato ekonomika je nejbližší steady-statu. Na opačném konci stojí Polsko a Slovensko – jsou nejdále od steady-statu, mají nejnižší úroveň kapitálu na hlavu, ale vysoké tempo růstu jeho akumulace a tím pádem růst výstupu. Maďarsko je výjimkou. Velmi vysoké tempo růstu výstupu řadí tuto zemi mezi posledně zmiňovanou skupinu, ale růst technologie je poměrně významný a naznačuje pozici blíže ke steady-statu. Důvodem může být, že Maďarsko má jiný steady-state než ostatní ekonomiky a měli bychom spíše uvažovat koncept podmíněné konvergence.

Graf č. 56: **Konvergence**

2.3.4. Závěr

V této podkapitole jsme se zabývali zdroji ekonomického růstu ve státech Visegrádské čtyřky. Pomocí duálního přístupu k růstovému účetnictví jsme vypočítali souhrnnou produktivitu faktorů jako vážený součet temp růstu cen výrobních faktorů. Podíly SPF na růstu výstupu naznačují, jaké jsou hlavní determinanty ekonomického růstu. Navzdory některým podobnostem Visegrádských zemí, v pozadí ekonomického růstu během procesu transformace stojí různé faktory.

Technologický pokrok je hlavní příčinou růstu v České republice, zatímco v Polsku a Slovensku hraje nejdůležitější roli akumulace výrobních faktorů. Maďarsko je zemí, kde jsou zdroje růstu rovnoměrně rozděleny.

Tento výzkum je však pouze prvním krokem – ukázal nám, jaké hlavní determinanty ekonomického růstu jsou důležité pro tu kterou zemi. Další výzkum by měl být veden ve dvou směrech.

První část by se měla zaměřit na detailnější analýzu růstového účetnictví. Výrobní faktory (a jejich odměny) mohou být rozčleněny s ohledem na jejich kvalitu, což se týká především VF práce. Dále by duální přístup mohl být propojen s primárním přístupem k nalezení přesného příspěví jednotlivých faktorů k růstu. Kvůli špatné dostupnosti dat kapitálu by jeho příspěví mohlo být dopočítáno reziduálně pomocí rovnice (14), kde je jedinou neznámou tempo růstu kapitálu $\dot{K}$.

Druhá a mnohem důležitější část výzkumu by měla být zaměřena na identifikaci zásadních determinantů ekonomického růstu, jako jsou vládní politika, preference domácností, přírodní zdroje, počáteční zásoba fyzického a lidského kapitálu atd. Růstové účetnictví je pouze mechanická dekompozice a netvoří teorii růstu.

Příloha A – Popis dat

Datový soubor je k dispozici na požádání. Data byla získána z databází EUROSTAT, OECD a MMF. Data jsou čtvrtletní, zkoumané období je 1996 Q1–2006 Q4. Časové řady, které nebyly sezónně očištěny ze zdroje, byly očištěny pomocí Kalmanova filtru.

Pro analýzu byly použity následující časové řady z těchto databází:

EUROSTAT

- Gross domestic product at market prices / unit: Millions of Euro (at 1995 prices and exchange rates) / Seasonally adjusted and adjusted data by working days / Constant prices / All countries
- 3-month interbank rate / per cent p.a. / Cnt: Czech Republic, Poland, Slovakia
- Yield 90-day treasury bills, / per cent p.a. / Cnt: Hungary

MMF

- Consumer Price Index / Index Number / Base year: 2000 / averages / All countries
- Average Monthly Wages / Index Number / Averages / All countries

OECD

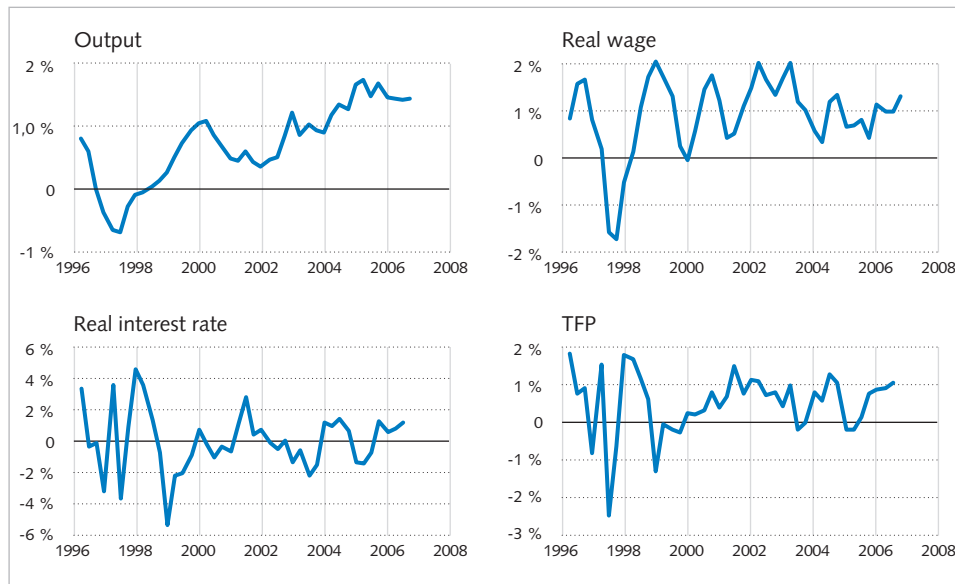
- Benchmarked total labor costs – Total / Millions of local currency / Cnt: Czech Republic, Poland, Slovakia
- Benchmarked total labor costs – Industry and Construction / Millions of HUF / Cnt: Hungary
- Total gross total value added at basic prices / Current prices, quarterly levels, S.A. / Millions of local currency / Cnt: Czech Republic, Poland, Slovakia

Celkové náklady práce pro všechny sektory pro Maďarsko nebyly dostupné. Byly proto použity náklady práce v sektorech průmyslu a stavebnictví, pro období 2000–2006. Tyto sektory tvoří asi jednu třetinu HDP⁹. Celkové náklady práce pak byly přibližně dopočítány a byl spočítán podíl vůči hrubé přidané hodnotě. Průměrný podíl za toto kratší období byl použit jako extrapolace pro roky 1996–1999.

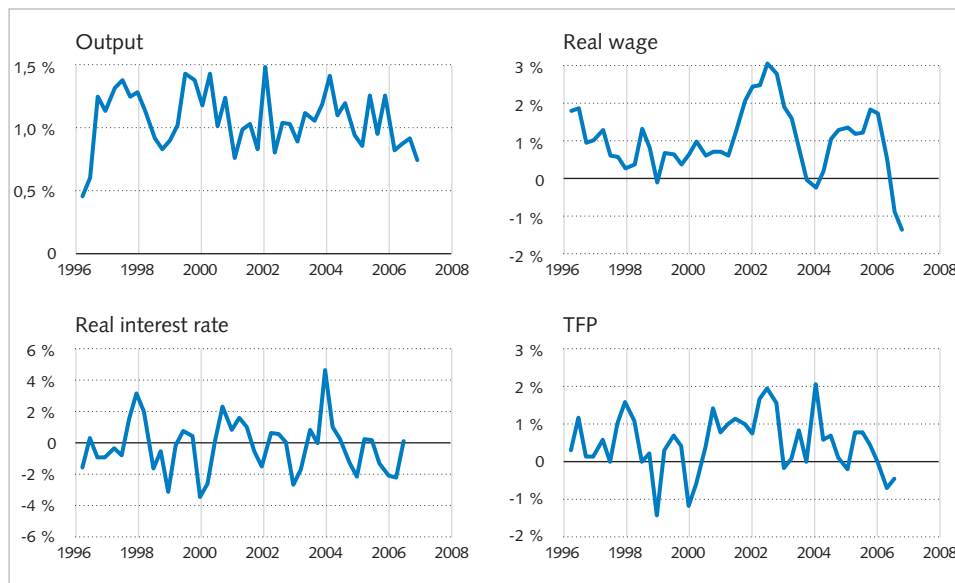
9 Přesné hodnoty byly získány z Statistických zpráv Maďarského centrálního statistického úřadu.

Příloha B – Tempa růstu

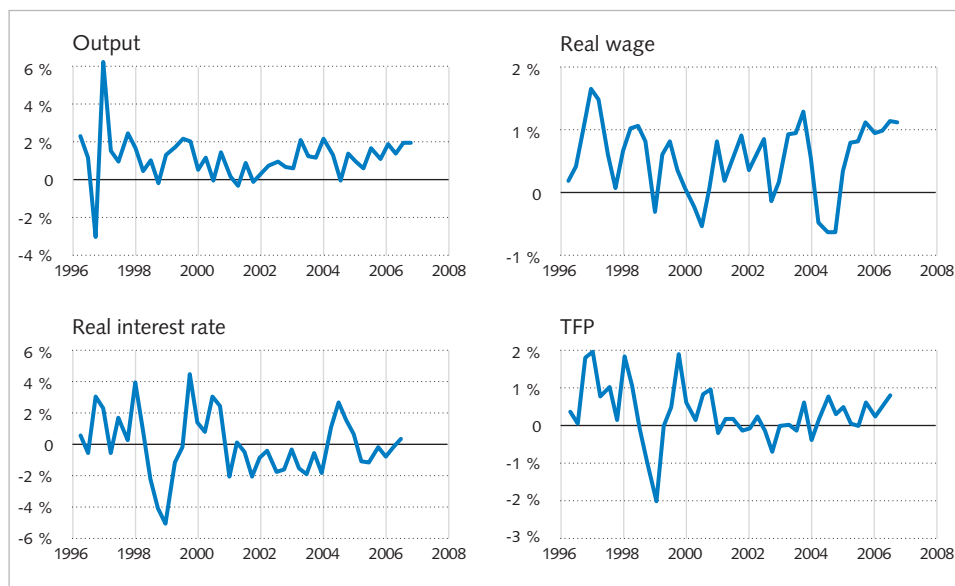
Graf č. 57: Tempa růstu – Česká republika

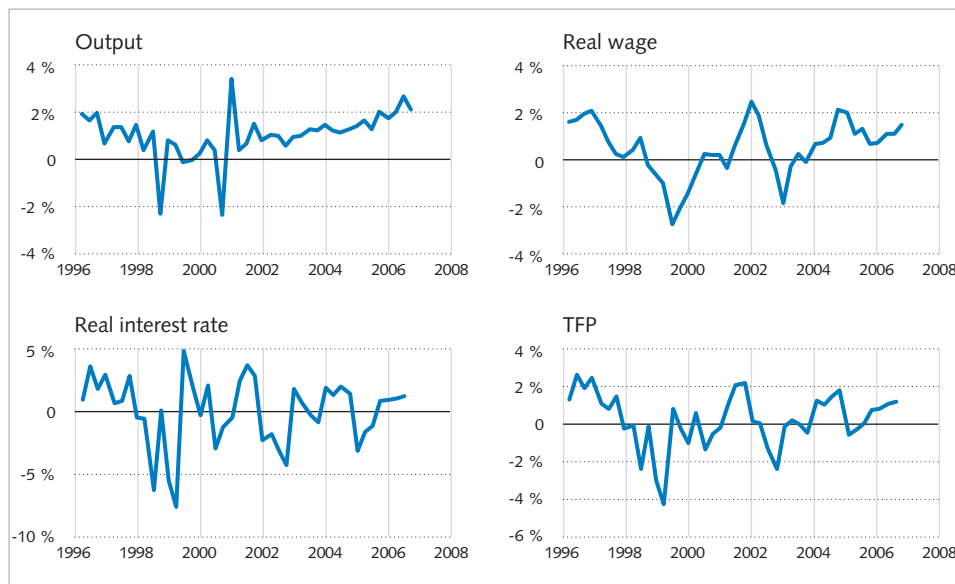
Graf č. 58: Tempa růstu – Maďarsko

Graf č. 59: Tempa růstu – Polsko

Graf č. 60: Tempa růstu – Slovensko

2.4. Odhad časově proměnných parametrů v DSGE modelech s racionálním očekáváním

2.4.1. Úvod

Až do počátku 70. let ekonomické myšlení většinou ovládaly Keynesovy myšlenky. Fluktuace produktu a zaměstnanosti jsou výsledkem nestability agregátní poptávky, která je určena „ochotou lidí spotřebovávat a ochotou investorů investovat“. Tuto proměnlivost je možné odstranit aktivní fiskální politikou. Tento způsob myšlení ustupuje až v důsledku stagflace jako nového fenoménu ve světové ekonomice. Tehdejší ekonomická teorie neuměla daný jev vysvětlit. Navíc se ukázalo, že stávající hospodářská politika může celou situaci ještě zhoršit v důsledku akomodace očekávání vysokých cen a mezd, a to i přes skutečnost, že stanoveným cílem centrálních bank byla nízká a stabilní inflace. Keynesova ekonomická teorie byla také kritizována z metodologického hlediska. Později Lucas (1976) zdůraznil, že vztahy mezi ekonomickými proměnnými (inflace, nezaměstnanost, výstup), které byly zkonstruovány na základě teoretických a empirických zobecnění, jsou ovlivňovány samotnou hospodářskou politikou (Lucasova kritika). Přichází potřeba budovat (makro)ekonomickou teorii z mikroekonomických základů, kde spotřebitelské preference, technologie a tržní struktury jsou přece jen více nezávislé na hospodářské politice. V tomto smyslu byla nejvýznamnější práce Finn Kydlanda a Edwarda Prescottta. Jejich závěry shrnuté v článcích „Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans“ (1977) a „Time to Build and Aggregate Fluctuations“ (1982), mají společné ústřední rysy. Ekonomiku považují za dynamický a stochastický systém, ve kterém agenti provádějí racionální, dopředu hledící a navzájem provázané rozhodnutí. Týká se to jak soukromých agentů, tak i těch, kteří provádějí hospodářskou politiku. Oba články přinášejí analýzu chování ekonomických agentů v poválečném vývoji a nabízejí nové perspektivy hodnocení makroekonomické politiky, které jsou východiskem pro nové přístupy k hospodářské politice.

2.4.2. Hospodářská politika

Hlavním cílem hospodářské politiky je udržet dlouhodobý stabilní růst, stabilita a růst však stojí proti sobě. Velmi vysoký růst ekonomiky je většinou doprovázen vysokou a nestálou inflací, která vytváří nejistotu a nutí ekonomické subjekty uvažovat krátkodobě, což znemožňuje založit dlouhodobý růst na investicích. Vysoká a nestálá inflace také deformuje očekávání ekonomických subjektů nejenom ohledně inflace samotné, ale i z hlediska vývoje měnového kurzu, úrokových sazeb apod. Na druhou stranu nízká, nebo dokonce nulová inflace sice přináší do ekonomiky stabilitu, která se může stát brzdou dalšího vývoje.

Monetární politika si klade za cíl udržovat vnější a vnitřní stabilitu měny, a tak přispívat k dosažení dlouhodobého a stabilního růstu. Jejím bezprostředním cílem je udržovat nízkou a stabilní inflaci prostřednictvím nástrojů monetární politiky. Nositelem monetární politiky v České republice je Česká národní banka, která si za nástroj vedoucí ke stabilitě inflace vybrala inflační cílení.

Inflační cílení však nelze striktně chápat jako dosažení přesné hodnoty inflačního cíle, jde v podstatě o vymezení inflačního koridoru. Centrální banka se zavazuje, že bude udržovat inflaci v rámci tohoto pásma, zvláště pak zajistí, že v případě cenových šoků navrátí inflaci zpět. Cílení také v ekonomice plní úlohu „nominální kotvy“, kterou původně zajišťoval fixní kurz. Tak je vlastně centrální bance umožněno ovlivňovat očekávání ekonomických subjektů za předpokladu, že prováděná politika je dostatečně transparentní.

Moderní ekonomie považuje ekonomický systém za systém všeobecné rovnováhy, který má dynamický charakter, mění se v čase. Ekonomika je pod vlivem náhodných šoků, se kterými je nutné při hospodářsko – politickém rozhodování počítat. Ekonomické subjekty jsou považovány za racionálně jednající, jejich očekávání je možné díky transparentní politice ovlivňovat, a tím přispívat k dosahování dlouhodobého a stabilního růstu. Jednoduše řečeno, ekonomiku je možno modelovat jako dynamický stochastický systém všeobecné rovnováhy a Česká národní banka tento přístup přijala.

2.4.3. Časově proměnné parametry

Předmětem výzkumu jsou strukturální parametry ekonomiky, které definují preference spotřebitelů a technologie firem. Přívlastek strukturální znamená nezávislý na intervencích, včetně přírodních šoků (definice Hurwitz, 1962). Východiskem předkladatele je předpoklad, že tyto parametry nejsou invariantní vzhledem k významným zásahům do ekonomiky, např. změny režimu měnových kurzů v české ekonomice v roce 1997, nebo vzhledem ke vstupu České republiky do Evropské unie.

Existují v podstatě tři obecné přístupy k časově proměnným parametrům (viz Fernández-Villaverde and Rubio-Ramírez, 2007). První chápe časově proměnné parametry jako typický ekonometrický nástroj, který umožňuje lepší odhady sledovaných veličin, či obecněji, jako projev „rozmarne přírody“, kterou ekonomický agent buď nechápe, anebo nepředpovídá. O tomto přístupu se často mluví jako o neracionálním uvažování ekonomických subjektů. Druhý přístup chápe změny strukturálních parametrů jako charakteristiku prostředí, kterou agenti znají a podle které také jednají. Poslední perspektiva chápe změny parametrů jako projev nestability, či spíše jako důkaz výběru špatné modelové struktury.

2.4.4. Parametrizace – odhad modelu

V současné době máme k dispozici nástroje pro odhad časově konstantních parametrů v DSGE modelech. Tento aparát představuje bayesovský přístup, jeho metoda Monte Carlo, a především algoritmické zpracování této metody v podobě bootstrapového filtru. Bootstrapový filtr je pak využit jako přímá technika odhadu stavových modelů, do jejichž podoby příslušný DSGE model přepíšeme. Obecně není problém odhadovat i časově proměnné parametry v modelech, které obsahují tzv. hledění vzad, tedy adaptivní očekávání. Komplikace však představují racionální očekávání, které mezi interdependentní proměnné zavedou velmi složité vazby (viz Havlena a Štecha, 1998).

Bayesovská metodologie je založena na zahrnutí doplňující informace do odhadu a neomezuje se pouze na náhodný výběr. Tato myšlenka má dalekosáhlé důsledky. Doplňující (apriorní) informaci můžeme považovat vlastně za formu zkušenosti, náhodný výběr pak za informační soubor, který od daném jevu máme. Dá se ukázat, že pokud je informační soubor (náhodný výběr) malý, lze nejlepší informace od daném jevu získat právě ze zkušenosti, z apriorní informace. Na druhou stranu při nulové zkušenosti nám nezbyvá, než čerpat z informačního (náhodného) souboru. V praxi většinou o daném jevu máme nějakou apriorní informaci a omezené množství informací. Použitím tohoto nástroje můžeme kvalitu informací „vylepšit“ získanou zkušeností. Tato myšlenka je matematicky formalizovaná prostřednictvím věrohodnostních funkcí.

Bayesovský přístup lze dobře aplikovat na odhady ekonomických modelů. Právě metoda kalibrace (která byla vysvětlena na začátku této podkapitoly) představuje využití apriorní zkušenosti, ovšem ne jako doplňující informace, ale jako metoda přímé parametrizace modelu. Tento postup se zdá být poněkud archaický v době, kdy máme vybudované metody založené na bayesovském přístupu. Jednou z baysovských metod je metoda Monte Carlo. Spočívá v nahrazení teoretických věrohodnostních funkcí (informačních souborů) empirickými. V praxi totiž většinou teoretické informace o daných jevech nemáme, a tak nám nezbyvá, než využít empirická data. Bootstrap filtr je algoritmus, který tuto metodu realizuje (viz Trnka, 2007).

Mnohem větší problém však představuje nestabilita odhadovaných trajektorií parametrů. Bootstrapový algoritmus pracuje s empirickými věrohodnostními funkcemi, které se generují na základě apriorních informací. A tak se může stát, že spíše než informaci v datech odhadované parametry zachytí právě náhodnost generovaných vzorků. Tento problém je důsledkem složitější souvislosti, tzv. přeparametrizovanosti modelu (viz Tonner, 2006).

2.4.5. Závěr

Stabilní odhady časově proměnných parametrů DSGE modelů s racionálním očekáváním je možné získat prostřednictvím bootstrapového algoritmu pouze v dobře podmíněných modelech. Časově proměnné parametry totiž do modelu zavádějí tzv. „přeparametrizovanost“, která způsobuje nestabilitu trajektorií odhadovaných parametrů při opakování odhadu při stejném nastavení nástroje. Není například možné všechny parametry modelu nastavit jako časově proměnné.

Výzkum je v počáteční. Bude pokračovat aplikacemi modelů, pro které jsou charakteristické strukturální změny. Nabízí se aplikace modelu malé otevřené ekonomiky vycházejícího z konceptu popsaného v Galí – Monacelli (2005). Prostřednictvím tohoto modelu lze vysvětlit podstatné strukturální změny v ekonomice, které nastaly v důsledku některých významných událostí, např. změny monetární politiky v roce 1997 nebo které nastanou při vstupu České republiky do Evropské unie.

Použitá literatura ke 2. kapitole

- AADLAND, D. (2006): Advanced Topics in Economic Theory. Lecture Notes. University of Wyoming Personal Web Server.
Access from internet <http://www.uwyo.edu/aadland/classes/econ5110> (cited to June, 2006).
- ADDERLEY, C. (1958): Somethin' Else, Blue Note, 1958.
- BARRO, R. J. – SALA-I-MARTIN X. (2004): Economic Growth, Cambridge, MA: MIT Press, second edition, 2004.
- BARRO, R. J. (1997): Macroeconomics. The MIT Press, 5th edition, 1997. ISBN 0262024365.
- BLANCHARD, O. J. – KAHN, C. M. (1980): The Solution of Linear Difference Models under Rational Expectations. *Econometrica*, Volume 48, Issue 5 (Jul., 1980), 1305–1312.
- BRAINARD, W. C. (1967): Uncertainty and the Effectiveness of Policy, *The American Economic Review*, Vol. 57, No. 2, May 1967, pp. 411–425.
- BROOKS, S. P. – GELMAN, A. (1998): General Methods for Monitoring Convergence of Iterative Simulations. *Journal of Computational and Graphical Statistics*, Volume 7, Number 4, 434–455, 1998.
- CLARIDA, R. – GALÍ, J. – GERTLER, M. (1999). The Science of Monetary Policy: A New Keynesian Perspective. NBER Working Paper No. 7147, 1999.
- COLLARD, F. – JUILLARD, M. (2003): Stochastic simulations with DYNARE. A practical guide. Unpublished draft, January 2003.
- COOLEY, T. F. – HANSEN, G. D. (1995): Money and the Business Cycle. In COOLEY, T. F. ed. *Frontiers of Business Cycle Research*. Princeton University Press, 1995. ISBN 978-0-691-04323-4.
- COOLEY, T. F. – PRESCOTT, E. C. (1995): Economic Growth and Business Cycles. In COOLEY, T. F. ed. *Frontiers of Business Cycle Research*. Princeton University Press, 1995. ISBN 978-0-691-04323-4.
- ČAPEK, J. (2006): Nejistota českých makroekonomických dat: úvodní analýza: HDP, MendelNet 2006, Alfa Publishing, s. r. o., Brno, ISBN 80-86851-62-1.
- ČAPEK, J. (2007a): Nejistota českých makroekonomických dat: úvodní analýza: mezera výstupu, Mekon 2007, VŠB – Technická univerzita Ostrava, ISBN 978-80-248-1324-0.
- ČAPEK, J. (2007b): Uncertainty of Czech macroeconomic data: advanced analysis: output gap, bude publikováno v Proceedings of the 25th International Conference Mathematical Methods in Economics 2007.
- ČAPEK, J. (2007c): Nejistota vybraných makroekonomických dat zemí Visegrádu, Working Paper Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky.
- EASTERLY, W. – LEVINE, R. (2001): It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models *World Bank Economic Review*, Vol. 15, No. 2, 2001, pp. 177–219.
- FELDSTEIN, M. (2003): Monetary Policy in an Uncertain Environment, NBER Working Paper No. 9969, September 2003.
- FERNÁNDEZ-VILLAVARDE, J. – RUBIO-RAMÍREZ, J. F. (2007): How structural are structural parameters. Working paper, National Bureau of Economic Research, Cambridge, June.
- FITZOVÁ, H. Bayesian Estimation of Closed and Open Czech Economy Model. In Proceedings of the 23rd International Conference Mathematical Methods in Economics 2005. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus Univerzity Hradec Králové, 2005, ISBN 80-7041-535-5.
- GALI, J. – MONACELLI, T. (2005): Monetary Policy and Exchange Rate Volatility in a Small Open Economy. *Review of Economic Studies* 72, pp. 707–734.
- GREENSPAN, A. (2001): Monetary policy in the face of uncertainty, *Cato Journal*, Vol. 21, No. 2 (Fall 2001)
- GREENSPAN, A. (2003): Symposium Opening Remarks, Jackson Hole, Wyoming, August 29, 2003.
- HÁJEK, M. (2005): Economic growth and total factor productivity in the Czech Republic from 1992 to 2004, Working Paper CES VŠEM No. 5, 2005.
- HANSEN, G. D. (1985): Indivisible labor and the business cycle. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 16, pp. 309–327.

- HAVLENA, V. – ŠTECHA, J. (1998): Smoothing by Bootstrap Filter. In Proceedings of the International Conference CMP'98, Prague.
- HLOUŠEK, M. (2007): Dual approach to growth accounting – Application for the Czech Republic, In Mathematical Methods in Economics 2007, Ostrava.
- HOLMAN, R. a kol. (2001): Dějiny ekonomického myšlení, 2. vydání, Praha C. H. Beck.
- HSIEH, C. T. (1999): Productivity Growth and Factor Prices in East Asia, *American Economic Review*, Vol. 89, No. 2, May 1999, pp. 133–138.
- CHRISTIANO, L. J. – EICHENBAUM, M. (1992): Liquidity Effects and the Monetary Transmission Mechanism. *The American Economic Review*, Vol. 82, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundred and Fourth Annual Meeting of the American Economic Association. (May, 1992), pp 346–353.
- CHRISTIANO, L. J. – EICHENBAUM, M. (1995): Liquidity Effects, Monetary Policy, and the Business Cycle. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 27, No. 4, Part 1. (Nov., 1995), pp. 1113–1136.
- IRELAND, P. N. (2004): A method for taking models to the data. In *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 28, pp. 1205–1226.
- ISSING, O. (1999): The monetary policy of the ECB in a world of uncertainty, Speech held at the conference „Monetary policy-making under uncertainty“, ECB, December 1999, Frankfurt am Main.
- JORGENSEN, D. W. – GRILICHES, Z. (1967): The Explanation of Productivity Change, *The Review of Economic Studies*, Vol. 34, No. 3, July, 1967, pp. 249–283.
- JUILLARD, M. (2005): Dynare manual. Version 3. A manuscript, 2005.
- KLEIN, P. (2000): Using the generalized Schur form to solve a multivariate linear rational expectations model. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 24, 2000, 1405–1423.
- KNIGHT, F. H. (1921): Risk, Uncertainty, and Profit. Boston, MA: Hart, Schaffner & Marx; Houghton Mifflin Company, 1921.
- KYDLAND, F. – PRESCOTT, E. (1977): Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans, *Journal of Political Economy* 85, Vol. 85, No. 3, pp. 473–492.
- KYDLAND, F. E. – PRESCOTT, E. C. (1982): Time to Build and Aggregate Fluctuations. *Econometrica*, Vol. 50, No. 6 (Nov., 1982), pp. 1345–1370.
- LESAGE, J. P. (1999): Applied Econometrics using MATLAB. Access from internet <http://www.spatial-econometrics.com>, October.
- LUCAS, R. E. Jr. (1976): Econometric Policy Evaluation: A Critique, *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 1, str. 19–46.
- LUCAS, R. E., Jr. (1990): Liquidity and Interest Rates. *Journal of Economic Theory* 50, 237–264, 1990.
- NASON, J. M. – COGLEY, T. (1994): Testing the Implications of Long-Run Neutrality for Monetary Business Cycle Models. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 9, Supplement: Special Issue on Calibration Techniques and Econometrics (Dec., 1994), S37-S70.
- ORPHANIDES, A. (2001): Monetary Policy Rules Based on Real-Time Data, *American Economic Review* 91(4), 2001, pp. 964–985.
- POLANSKÝ, J. – VAŠÍČEK, O. (2007): DSGE Monetary Business Cycle Model. In Proceedings of the 25th International Conference Mathematical Methods in Economics 2007. Forthcoming.
- POLANSKÝ, J. (2006): Strukturální makroekonomické modely. In MendelNet 2006. Brno: Alfa Publishing, s. r. o., 2006. ISBN 80-86851-62-1.
- POLANSKÝ, J. (2007): Cash-in-Advance Approach. In Recenzovaný sborník příspěvků mezinárodní Bařovy doktorandské konference. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2007. s. 161–172. ISBN 80-7318-384-6.
- SCHORFHEIDE, F. (2000): Loss Function-Based Evaluation of DSGE Models. *Journal of Applied Econometrics*, 15, 2000, 645–670.
- SODERLIND, P. (2003): Lecture Notes for Monetary Policy (PhD course at University of St. Gallen). October, 2003. Access from internet home.tiscalinet.ch/paulsoderlind/Courses/OldCourses/MonAll.pdf (cited to May, 2006).
- SOLOW, R.M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, February 1956, pp. 65–94.
- SOLOW, R.M. (1957): Technical Change and the Aggregate Production Function, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 39, No. 3, August, 1957, pp. 312–320.
- TONNER, J. – VAŠÍČEK O. – ŠTECHA, J. – HAVLENA (2007): Estimation of Time Variable Parameters of Macroeconomic Model with Rational Expectation, CEFIS conference, Istanbul, Turkey, October.

3. INOVAČNÍ VÝKONNOST A KONKURENCESCHOPNOST

Ekonomický rozvoj je těsně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka úspěšnosti firem. Konkurenceschopnost je logicky spojována s tvorbou inovací, které jsou považovány za rozhodující předpoklad pro získání konkurenční výhody. S nástupem fenoménu znalostní ekonomiky roste poptávka i po odpovídajících analýzách orientovaných na národní a regionální úroveň. Dále prezentovaný příspěvek se zabývá regionální úrovní hodnocení konkurenceschopnosti a základního institucionálního rámce rozvoje inovací. Benchmarking konkurenceschopnosti a inovační profily českých krajů

3.1. Benchmarking konkurenceschopnosti a inovační profily českých krajů

3.1.1. Úvod

Úvodem je účelné konstatovat, že významné rozšíření výzkumu konkurenceschopnosti na regionální úroveň je spojeno s novými názory na odpovídající úlohu regionů. Řada ekonomů¹ se v tomto ohledu domnívá, že právě regiony jsou nositeli národní konkurenceschopnosti neboť konkurenční výhody jsou velmi silně lokalizovány a vznikají z koncentrace vysoce specializovaných dovedností a znalostí, institucí, příbuzných firem a zákazníků v interakci s tvorbou všeobecně i selektivně dostupných externích úspor snižujících transakční a inovační náklady firem. Tento přístup lze dávat do příčinné souvislosti s rozvojem modelů endogenního růstu, jež reagují na skutečnost, že základní neoklasické modely nejsou schopny uspokojivě interpretovat dlouhodobý růst produkce. Podle definice Evropské komise je makroekonomická konkurenceschopnost chápána jako schopnost vytvářet relativně vysoký příjem a úroveň zaměstnanosti při vystavení mezinárodní konkurenci. Regionální konkurenceschopnost pak můžeme chápat jako výsledek společného úsilí o co nejproduktivnější využívání vnitřních zdrojů ekonomického rozvoje v interakci s využíváním vnějších zdrojů a rozvojových příležitostí, cíleného na trvale udržitelné zvyšování produkčního potenciálu regionů (determinující jejich socioekonomickou atraktivitu). Jeho logickým základem je kombinace produktivního, lidského, sociálně-institucionálního, kulturního, infrastrukturního a znalostně-kreativního kapitálu.² Lze konstatovat, že jednotlivé země/regiony mezi sebou soutěží v získávání a udržování všech uvedených typů kapitálu.

Existující přístupy k regionálnímu hodnocení konkurenceschopnosti do značné míry korespondují se stanovenými cíli jeho praktického využití. Pokud je tímto cílem vyhodnocení aktuální konkurenceschopnosti, hlavní roli budou hrát agregátní ukazatele ekonomického růstu (např. statické a dynamické ukazatele produktivity a zaměstnanosti příp. ukazatele zohledňující strukturu ekonomiky). Pokud je cílem optimalizace programů na podporu regionálního rozvoje, bude metodika hodnocení založena především na ukazatelích identifikujících rozvojový potenciál regionů. V souladu s tím lze užité empirické přístupy v zásadě členit do dvou skupin:

- studie analyzující regionální konkurenceschopnost na základě agregátních ukazatelů;
- studie koncentrované na hnací síly konkurenceschopnosti.

1 Viz např. Porter, 1996; Corvers, 2003.

2 Kitson, M., Martin, R., Tyler, P., 2004.

Představitelem první skupiny studií jsou např. zpráva Barclays Bank a Welsh Development Agency „Competing with the World“ (ta na základě srovnání 15 vybraných konkurenčně zdatných regionů z celého světa identifikovala silnou mezinárodní orientaci a z ní se odvíjející specializaci firem, dále hluboce „zakořeněné“ regionální faktory a koncentraci soukromého i veřejného sektoru na malé rozpětí rozvojových aktivit jako společné faktory jejich úspěchu), indikátory regionální konkurenceschopnosti britské DTI (14 indikátorů popisujících celkovou konkurenceschopnost, pracovní trh, systém vzdělávání, dostupnost kapitálu a vybavenost technickou infrastrukturou), studie East and West Midlands Benchmark (jejímž jádrem je vypracovaný multidimenzionální benchmarkingový model regionální konkurenceschopnosti s 55 indikátory, jenž srovnává příslušné anglické regiony s vybranými regiony západoevropských zemí, spadajících pod cíl 2 regionální politiky EU), studie ECORYS-NEI o regionálním investičním klimatu (benchmarking více než 40 regionů severozápadní Evropy, vycházející z průzkumu názorů podnikatelské sféry, cíleného na vyhodnocení faktorů ovlivňujících výkonnost firem členěných do dvou kategorií: tržní faktory s přímými vlivy na výkonnost firem a vnější faktory generované podnikatelským prostředím) či komparativní analýza The Silicon Valley Network (benchmarking regionu Silicon Valley a ostatních severoamerických high-tech regionů orientovaný na inovace, podnikatelské klima, přístup na globální trhy, finanční a intelektuální kapitál, předpokládané trendy vývoje nákladů na podnikání a široce chápanou oblast kvality života, zahrnující obytné prostředí, technickou infrastrukturu a systémy vzdělávání). Na úrovni EU jsou v této oblasti vydávány zprávy o sociální a ekonomické situaci v regionech, z dalších periodických zpráv pak lze uvést zejména zprávy o ekonomické a sociální kohezi (např. druhá zpráva z roku 2001 zdůrazňuje různý význam faktorů konkurenceschopnosti pro různé socioekonomické typy regionů).

Hlavní hnací faktory konkurenceschopnosti, zkoumané v rámci druhé skupiny studií, lze rozdělit do sedmi skupin: klustry, demografické faktory, podnikatelské prostředí, institucionální kvalita, odvětvová struktura, inovační infrastruktura a vlastnické poměry (podle výsledků průzkumu prezentovaného v britské studii zpracované pod vedením prof. M. Parkinsona jsou kritickými hnacími faktory konkurenceschopnosti inovace, kvalifikovaná pracovní síla, vnitřní a vnější propojenost, ekonomická diverzita a rovněž institucionální kapacita pro strategické rozhodování). Nejznámějším představitelem první skupiny studií je tvůrce teorie klastrů americký ekonom M. Porter, který na základě rozsáhlého výzkumu v USA identifikoval více než 60 exportně orientovaných geografických seskupení firem/klastrů s přibližně dvojnásobnou produktivitou práce oproti zbývající části podnikatelského sektoru. Pokud jde o demografické faktory, pak byly zpracovány např. studie demonstrující kauzální vztah mezi ekonomickým růstem, migrací vysoce kvalifikovaných pracovních sil a změnami příjmů v metropolitních regionech USA (index kreativity R. Floridy). Řada studií zabývajících se podnikatelským prostředím dokládá jeho silný vliv na konkurenceschopnost (v tomto směru je mj. zdůrazňována synergie mezi inovační kvalitou podnikatelského prostředí a tvorbou firemních sítí). Empiricky jsou rovněž doloženy významné interakce mezi kvalitou institucí veřejné správy a ekonomickou výkonností regionů. Naopak v případě adekvátních vlivů odvětvové struktury je často konstatována pouze parciální vypořádací schopnost studií daného typu (např. studie Bank of England dokládá, že na základě výsledků čistě statisticky založených odvětvových analýz, realizovaných na příkladě vybraných britských regionů, nelze objasnit většinu rozdílů v jejich ekonomickém rozvoji). Optimističtější obvykle vyznívají studie cílené na roli inovací, jejichž klíčový vliv na konkurenceschopnost se zřetelně projevuje právě na regionální úrovni, kde lze jejich tvorbu účinně stimulovat budováním regionálních inovačních systémů (podle Cooka spočívá významná role veřejného sektoru zvláště v podpoře transferu znalostí a inovací, např. cestou zakládání vědeckých parků). Faktor vlastnictví je pak analyzován zejména ve vztahu k přímým zahraničním investicím, jejichž kvalita podle Cantwella a Iammarina významně závisí na celkové technologické vyspělosti regionů.

Z uživatelského pohledu je záhodno poznamenat, že v rámci výzkumu regionální konkurenceschopnosti se jako významná tendence projevuje aplikace metody benchmarkingu, která obecně označuje měření a analýzu procesů a výkonů prostřednictvím systematického porovnávání zkoumaného subjektu s ostatními subjekty. V souladu s tím lze regionální benchmarking definovat jako srovnání výkonnosti, procesů, praktik, politik a zdrojů s cílem využití těchto informací pro zlepšení intenzity a kvality regionálního rozvoje.³ Zajímavé přínosy k rozvoji benchmarkingového přístupu k hodnocení regionální konkurenceschopnosti jsou spojeny např. s aktivitami společnosti BAK Basel Economics. Uvedená instituce ve svých studiích vychází ze tří k tomuto účelu vytvořených databází:

- proměnné, resp. indikátory popisující ekonomickou výkonnost regionů a jednotlivých odvětví (45 odvětví a 15 odvětvových agregací), vztahující se zejména k HDP, zaměstnanosti, produktivitě práce a pracovním nákladům;
- explanační proměnné „vysvětlující“ ekonomickou výkonnost regionů v dlouhodobém horizontu, odvozené z preferencí tzv. lokalizačně citlivých skupin firem (nadmárodní korporace, exportně orientované malé a střední firmy, nově vniklé firmy);
- proměnné, resp. indikátory popisující sociální a ekologickou komponentu regionálního rozvoje zejména v kontextu identifikace regionů se souhlasným a protichůdným vývojem jednotlivých komponent společenského rozvoje (s ústřední rolí ekonomické komponenty).

BAK postupně shromáždil data za asi 220 regionů situovaných v tzv. rozšířeném alpském prostoru (EAS) a dále ve vybraných západoevropských zemích a v USA. V současné době realizuje testovací hypotézy za účelem zvýšení praktické využitelnosti benchmarkingu pro tvorbu rozvojových strategií a koncepčního usměrňování rozvoje regionů EAS.

Praktická aplikace výsledků studií regionální konkurenceschopnosti je nicméně komplikována celou řadou nevyjasněných otázek, indukovaných již samotnou pluralitou možných teoretických přístupů k uvedené problematice. V této souvislosti jsou v zahraničních studiích nejčastěji zmiňovány následující problémy:

- převažující tendence k „universalismu“, nezohledňující adekvátní vlivy rozvojových podmínek na reálné přínosy podpory jednotlivých hnacích faktorů konkurenceschopnosti;
- nedostatečná pozornost věnovaná optimálnímu prostorovému rámci, ve kterém by měly být příslušné intervence systematicky uplatňovány;
- přeceňování strany nabídky v příslušných politikách a malá pozornost věnovaná straně poptávky, ačkoliv poptávka je jedním z hnacích faktorů konkurenceschopnosti.

Za rozhodující komponentu dlouhodobé konkurenceschopnosti podnikatelského sektoru a rovněž zemí a regionů je všeobecně pokládána inovační výkonnost firem v interakci s proinovační kvalitou podnikatelského prostředí (zejména v oblasti kvality lidských zdrojů). V souladu s tím roste zejména v ekonomicky rozvinutých zemích poptávka po nových rozvojových strategiích spojených s přechodem k tzv. znalostní ekonomice (knowledge economy), založené na inovacích, vědě a výzkumu a vzdělanosti obyvatelstva. Na úrovni EU tak byla vypracována tzv. Lisabonská strategie, na jejíž praktickou realizaci bude v plánovacím období 2007–2013 vynaložena rozhodující část prostředků alokovaných v rámci politiky hospodářské a sociální soudržnosti (cca 200 mld. EUR z celkového objemu 350 mld. EUR). Realizace této strategie však zatím nepřinesla zcela přesvědčivé výsledky, což vedlo k určité revizi původních cílů strategie. Za jednu z hlavních příčin popsaného stavu je pokládán i malý důraz kladený na její zohlednění v regionální politice, což prostřednictvím rostoucího zájmu o regionální dimenzi podpory tvorby a transferu inovací

3 Koellreuter, 2002.

dále stimuluje výzkum regionální konkurenceschopnosti. Z konkrétních aktivit lze uvést např. iniciativu Evropské komise Fast Track Option (podpora tvorby regionálních inovačních sítí) či vyhlášení soutěže RegioStars (regionální inovační projekty orientované na vytváření klastrů, transfer výsledků výzkumu do MSP, efektivní výrobu energie a ekologické technologie).

Uvedené skutečnosti potvrzují, že regionální politika se stává stále významnější součástí posuzování efektivnosti alokace veřejných zdrojů. V této souvislosti zastáváme názor, že rozvoj znalostní ekonomiky vyžaduje i nový pohled na strukturální rozvoj ekonomiky spojený s koncepčním odklonem od jejího chápání v intencích tradičního odvětvového přístupu (viz např. rozporné výsledky studií mechanicky interpretujících „progresivitu odvětvové struktury ekonomiky“ na základě podílu high-tech odvětví dle OKEČ v souladu s metodikou OECD) k dynamickému chápání v intencích integrovaného přístupu založeného na vytváření geografických seskupení (klastrů), resp. sítí spolupracujících firem a veřejných institucí, zejména VŠ a dalších institucí vědy a výzkumu. Toto pojetí koresponduje s moderním pojetím inovační politiky jako „horizontální průřezové aktivity“ směřující k postupnému prosazení inovací jako průsečíku všech hospodářky zaměřených politik (inovační politiky 2. a 3. generace), s důrazem na jejich regionální dimenzi jako základní platformy jejich praktické aplikace.

Z obecného pohledu je zřejmé, že výchozím předpokladem realizace efektivní inovační politiky jednotlivých zemí (a tedy i ČR) je provedení podrobných a profesionálních analýz inovačního prostředí nejen na makroekonomické, ale i na regionální (především mezoregionální) úrovni, odpovídající úrovni NUTS 2 či NUTS 3 dle klasifikace Eurostatu. Korespondujícím cílem tohoto příspěvku je analýza inovačního potenciálu jednotlivých krajů ČR, interpretovaná formou benchmarkingu konkurenceschopnosti a inovačních profilů krajů (z pohledu plnění Lisabonské strategie jde o významný podklad pro plnění dílčího cíle „Vytváření inovačních center na regionální a lokální úrovni“).

3.1.2. Výsledky provedených analýz

3.1.2.1. Benchmarking konkurenceschopnosti českých krajů

Z výše uvedených informací je zřejmé, že jednou z moderních metod interpretace výsledků výzkumu regionální (a přirozeně i mikroekonomické a makroekonomické – viz např. známé systémy hodnocení národní konkurenceschopnosti v Ročence světové konkurenceschopnosti/World Competitiveness Yearbook od IMD Lausanne či Zprávě o globální konkurenceschopnosti/Global Competitiveness Report od Světového ekonomického fóra) konkurenceschopnosti je aplikace metody benchmarkingu. Věcným základem pro její aplikaci je vypracovaná vlastní metodika hodnocení regionální konkurenceschopnosti akcentující hnací síly konkurenceschopnosti, slučující v sobě výsledky analýz kvality podnikatelského prostředí, využití lidských zdrojů a inovačního potenciálu firem. Hlavní výhody užitého přístupu oproti prosté dekompozici makroekonomických ukazatelů vyplývají z jeho vyšší explanační schopnosti, posilující přímé vazby na formulování programových cílů regionální politiky.

Vlastní metodika a podrobné výsledky hodnocení komponenty kvality podnikatelského prostředí (KPP) jsou podrobně popsány v části 4.2. publikace Konkurenceschopnost české ekonomiky.⁴ Podnikatelsky orientovaná metodika vychází z identifikace hlavních faktorů, které odrážejí investiční a rozvojové preference firem působících ve zpracovatelském průmyslu a vyšších tržních službách, představujících rozhodující segmenty národního hospodářství. Jednotlivé faktory KPP

4 Slaný, A. a kol., 2006.

a jejich významové váhy byly určeny na základě důkladných analýz mezinárodních průzkumů lokalizačních preferencí investorů, primárně zaměřených na „lokalizačně citlivé“ nadnárodní firmy, a návazně adaptovány na podmínky ČR prostřednictvím aplikace metody faktorové analýzy. Vybrané faktory KPP jsou členěny do šesti hlavních skupin (seřazených podle významové váhy). KPP byla nejprve vyhodnocena na mikroregionální úrovni, ztotožněné v našem případě s územními obvody pověřených obcí s rozšířenou působností 3. stupně, a získané výsledky pak byly návazně agregovány (při zohlednění počtu obyvatel mikroregionů) za jednotlivé kraje ČR.

V rámci hodnocení konkurenceschopnosti byly rovněž ověřeny následující výzkumné hypotézy:

- agregované hodnoty KPP podle krajů mají silné vazby na úroveň regionálního HDP (souhrnný výsledek transformace výrobních faktorů na produkční výstupy);
- KPP na mikroregionální úrovni ve významné míře koresponduje s populační velikostí odpovídajících elementárních regionů.

Platnost stanovených hypotéz byla v obou případech potvrzena. Hodnoty KPP vykazují silné vazby na regionální úroveň HDP, které lze dokumentovat vysokou hodnotou korelačního koeficientu přesahujícího hranici 0,95 (při vyloučení Pražského kraje s rozhodujícím podílem na celkové variabilitě statistického souboru pak hodnota tohoto koeficientu klesá pod hranici 0,85).⁵ Ze srovnání hodnot KPP a HDP vyplývá významná shoda pozičních hodnot jednotlivých krajů, zvyrazněná i nejnižší dynamikou růstu HDP v krajích zařazených do podprůměrné skupiny podle KPP.⁶ Z hlediska vývojové diferenciaci hodnot regionálního HDP disponibilní údaje naznačují, že počáteční divergenční fáze postupně přechází do neutrální fáze, ve které již nedochází ke zvyšování celkové variability daného souboru. Na mikroregionální úrovni pak KPP vykazuje významnou závislost na populační velikosti příslušných regionů, resp. regionálních center – průměrné hodnoty KPP pro stanovené velikostní skupiny mikroregionů s hraničními hodnotami 200, 100, 50 a 25 tis. obyvatel činí 1,7–2,5–3,1–3,4–3,9. Výsledky hodnocení KPP podle velikostních skupin mikroregionů jsou dále prezentovány v tabulce formou selektivního benchmarkingu.

5 Na rozdíl od vazeb na HDP nelze vazby KPP na míru nezaměstnanosti hodnotit jako statisticky významné. Tato skutečnost kromě rozhodujícího vlivu ekonomické struktury nepochybně souvisí i s relativně nízkou mobilitou pracovní síly a z ní se odvíjejícího mikroregionálního charakteru pracovních trhů (nerovnováhy na trzích práce je primárně překonávány prostřednictvím vyjíždky za zaměstnáním).

6 Žitek, Kunc, Tonev, 2006.

Tabulka č. 67: Počet a podíl inovujících firem v průmyslu a ve službách podle krajů

kraj	počet inovujících firem celkem			podíl inovujících firem (v %)		
	P	S	C	P	S	C
Pražský	792	2 538	3 537	62,7	45,8	47,5
Středočeský	686	658	1 551	55,7	37,5	43,6
Jihočeský	404	325	887	49,8	40,0	43,2
Plzeňský	360	334	771	45,2	43,0	41,2
Karlovarský	115	184	363	32,6	41,0	39,8
Ústecký	378	308	913	45,1	33,6	42,6
Liberecký	235	154	478	42,7	28,7	35,4
Královéhradecký	428	246	788	55,7	30,9	41,8
Pardubický	413	202	657	59,5	30,9	41,3
Vysočina	336	241	655	56,0	47,4	50,3
Jihomoravský	1 037	931	2 233	63,7	42,6	49,5
Olomoucký	480	372	946	59,3	42,5	48,7
Zlínský	490	356	961	56,6	42,7	46,9
Moravskoslezský	611	698	1 604	53,3	41,9	46,8
Česká republika	6 765	7 547	16 343	54,8	41,2	45,4

Poznámka: P = průmysl, S = služby, C = P + S + ostatní odvětví (dobývání nerostných surovin, výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody a stavebnictví).

Zdroj: ČSÚ

Pro regionální výzkum dané komponenty byla stanovenou hypotéza, že IPF významně závisí na odpovídající úrovni vzdělanosti obyvatelstva. Platnost této hypotézy však nebyla jednoznačně statisticky prokázána (podle dřívějších zjištění ČSÚ však podíl inovačních firem v krajích silně koreluje s počty pracovníků ve vědě a výzkumu). Zamítnutí stanovené hypotézy (nepochybně ovlivněné i použitím příliš hrubé míry úrovně vzdělanosti) naznačuje, že využití výsledků vědy a výzkumu prostřednictvím inovací je v dominantní míře individuální záležitostí firem a roli veřejné podpory lze v tomto kontextu považovat spíše za doplňkovou, resp. iniciační. Tento závěr kromě vesměs dominantního podílu soukromé sféry na výdajích na vědu a výzkum potvrzují i výsledky srovnávání konkurenceschopnosti EU s nejrozvinutějšími světovými ekonomikami USA a Japonska, ze kterých vyplývá dlouhodobě nižší konkurenceschopnost EU, ačkoliv veřejné výdaje EU na vědu a výzkum jsou (na rozdíl od soukromých výdajů firem) s těmito ekonomickými velmocemi srovnatelné. Praktický význam komponenty IPF vyplývá již ze všeobecně převládajícího názoru, že inovační schopnosti jsou hlavním hnacím motorem zvyšování konkurenceschopnosti firem s adekvátními dopady na celkovou konkurenceschopnost jednotlivých zemí. V tomto kontextu pak zjevně dochází ke zvyšování významu regionů, zvláště pokud jde o jejich nezastupitelnou úlohu při stimulaci tvorby inovačních sítí a partnerství veřejného a soukromého sektoru v komercializaci výsledků vědy a výzkumu.

Výsledky výše prezentovaných analýz KPP, VLZ a IPF umožňují provést generalizované vyhodnocení konkurenceschopnosti prostřednictvím benchmarkingu českých krajů (z hlediska detailního určení pořadí v rámci jednotlivých podskupin bylo přijata zásada preference hodnoty KPP mikroregionu krajského města). Z uvedené souhrnné tabulky vyplývá, že do skupiny A zahrnující kraje s vynikající konkurenční pozicí byly zařazeny Pražský a Středočeský kraj, jehož silný ekonomický růst je stimulován blízkostí hlavního města (slabší pozice Středočeského kraje, zejména pokud jde o KPP byla zohledněna jeho zařazením do horší podskupiny). Většina krajů byla zařazena do

skupiny B představované kraji s příznivou konkurenční pozicí. Nejvýhodnější postavení v rámci skupiny mají zejména díky nadprůměrnému úrovní komponenty VLZ Plzeňský a Jihočeský kraj, zařazené do podskupiny Ba. Do následující podskupiny Bb byly zařazené kraje Královéhradecký, Pardubický, Vysočina a Jihomoravský s vyrovnanou pozicí v rámci hodnocených agregátních ukazatelů a rovněž pozici v tomto směru heterogenní Liberecký kraj. Poslední zástupce skupiny, tzn. Zlínský kraj, pak byl zařazen do nejhorší podskupiny Bc. Zbývající čtyři kraje Ústecký, Olomoucký, Moravskoslezský a Karlovarský byly zařazené do skupiny C zahrnující kraje s méně příznivou konkurenční pozicí. Jejich příslušnost do podskupiny Cb však signalizuje existenci určitých oblastí se srovnatelně lepším konkurenčním postavením (týká se zejména komponenty IPF).

Tabulka č. 68: **Benchmarking konkurenceschopnosti krajů**

pořadí	Kraj	typová skupina a podskupina	klasifikační skupina		
			KPP	VLZ	IPF
1	Pražský	Aa	1	1	1
2	Středočeský	Ab	2	1	1
3	Plzeňský	Ba	2	1	2
4	Jihočeský	Ba	2	1	2
5	Jihomoravský	Bb	2	2	2
6	Pardubický	Bb	2	2	2
7	Královéhradecký	Bb	2	2	2
8	Vysočina	Bb	2	2	2
9	Liberecký	Bb	2	1	3
10	Zlínský	Bc	3	2	2
11	Moravskoslezský	Cb	3	3	2
12	Olomoucký	Cb	3	3	2
13	Karlovarský	Cb	3	2	3
14	Ústecký	Cb	3	3	2

Zdroj: vlastní výzkum

Prezentované výsledky benchmarkingu konkurenceschopnosti českých krajů lze doplnit v tom smyslu, že se značně shodují s výsledky typologie krajů zjištěných pomocí odlišné metodiky primárně založené na agregátních ukazatelích. Ta je prezentována v části 4. 3. již vzpomenuté studii.⁷ Tuto skutečnost je možno považovat i za jistou verifikaci vysoké vypovídací schopnosti podnikatelsky založených přístupů k hodnocení regionální konkurenceschopnosti, jejichž zjevnou praktickou předností je explanace odpovídající role hlavních ovlivňujících faktorů a z ní vycházející vymezení efektivních oblastí, resp. věcných priorit hospodářské a regionální politiky. Zajištění efektivní alokace prostředků v rámci příslušných rozvojových programů vyžaduje věnovat odpovídající pozornost i jejich prostorovým prioritám. V podmínkách globální ekonomiky hraje v tomto směru ústřední roli integrace socioekonomických systémů (zvýšení jejich funkční propojenosti), která zvyšuje intenzitu konkurence a v souladu s tím má závažné dopady na konkurenceschopnost jednotlivých zemí a regionů. V tomto kontextu na druhé straně vyvolává společenskou poptávku po efektivních, hierarchicky strukturovaných intervencích, cílených na omezování negativních dopadů nerovnoměrného ekonomického rozvoje.

⁷ Slaný, A., 2006.

Na nejnižší hierarchické úrovni se nerovnoměrný ekonomický rozvoj projevuje rostoucí integrací pracovních trhů prostřednictvím dojíždění za zaměstnáním. Logickým důsledkem tohoto vývoje je zvyšování „pracovní“ podřízenosti slabších mikroregionů silnějším konkurentům, v jejichž rámci dominují krajská města. Ze systémového pohledu jde o základní úroveň socioekonomické integrace, kterou lze označit za integraci na bázi pracovních interakcí. Výše provedené analýzy dále dokládají, že kromě funkce administrativních center plní mezoregionální centra i funkci hlavních pólů ekonomického růstu (centra dojížděkových regionů pak plní funkci vedlejších pólů resp. center růstu). Jako pól růstu nadnárodního významu se prosazuje pouze Praha a ostatní póly růstu tak mají „pouze“ význam národní (kromě krajských měst, z nichž stanovená kritéria aktuálně nesplňuje pouze Ústí n. L., se do této skupiny řadí i Mladá Boleslav). Šíření rozvojových efektů generovaných hlavními póly růstu lze považovat za druhou úroveň socioekonomické integrace, kterou lze označit za integraci na bázi produkčních interakcí. Tato hierarchicky vyšší úroveň integrace má ovšem ve srovnání se základní úrovní výrazně selektivnější charakter, neboť růstové osy primárně vznikají jako interakční propojení hlavních pólů růstu (tento závěr respektuje obecnou empirickou zkušenost, že ekonomický rozvoj má tendenci postupovat po úrovních hierarchie směrem od vyšších úrovní k nižším). Kromě těchto hlavních růstových os s nadregionálním, resp. národním významem dále vznikají i vedlejší růstové osy či poloosy regionálního významu. Tento jev je charakteristický zejména pro silně urbanizovaná širší zázemí nejméně významnějších měst či pro ekonomicky úspěšné mikroregiony, nacházející se v blízkosti růstových os národního významu. Pro co nejobektivnější identifikaci funkčních růstových os je nezbytné disponovat objektivními informacemi o rozvojových předpokladech a vývojových tendencích jednotlivých mikroregionů, jejichž syntézu lze provést na základě srovnání skutečných a teoretických hodnot KPP doplněném dalšími analýzami (např. analýzou vývojových tendencí nezaměstnanosti). Lokalizace regionů, měst a venkovských obcí podél těchto os obecně zvyšuje jejich přitažlivost pro podnikatelské subjekty v důsledku indukce externích úspor a většího potenciálu nabídky výrobní kooperace a dalších typů spolupráce. Výše naznačeným postupem bylo v České republice identifikováno celkem sedm zřetelně vyprofilovaných růstových os národního významu, označených jako západní radiální osa, severovýchodní radiální osa, východní radiální osa a jižní radiální osa (všechny s počátkem v Praze) a dále centrální moravská osa a východní moravská osa (obě s počátkem v Brně) a českomoravská integrační osa (propojující Prahu s Brnem). Aktuální systém hlavních rozvojových os pochopitelně odráží charakter ekonomického rozvoje jednotlivých krajů a v souladu jimi nejsou integrovány kraje Moravskoslezský a Ústecký s dosud neukončeným procesem ekonomické restrukturalizace (celkový podíl obyvatel mikroregionů integrovaných hlavními a vedlejšími růstovými osami přesto téměř dosahuje hranice 60 %). Třetí úroveň integrace pak představuje nadnárodní integrace, jejímž hlavním institucionalizovaným nositelem je Evropská unie, kterou lze označit za integraci na bázi obchodní interakcí (tato problematika přesahuje věcné zaměření dané studie).

3.1.2.2. Inovační profily českých krajů

Cílem této části je prezentovat základní informace o inovačních profilech jednotlivých krajů ČR, které obecně představují jeden ze základních vstupů pro vypracování prakticky použitelné inovační politiky, respektující odlišné regionální předpoklady pro tvorbu, adopci a transfer inovací. Pro sestavení inovačních profilů krajů ČR byly využity především informace ze třetího šetření ČSÚ o inovacích provedeného v letech 2003–2005. Do vlastní analýzy nebyly zahrnuty těžební firmy (odvětví OKEČ č. 10 až 14), stavební firmy a dále firmy působící v podmínkách územních monopolů (odvětvím č. 40 až 45). Údaje ČSÚ byly doplněny sekundární analýzou údajů z databáze AIP (na rozdíl od šetření ČSÚ jsou v tomto případě zahrnuty firmy, které prostřednictvím svého

členství v AIP zřetelně deklarovaly svůj aktivní zájem o problematiku tvorby a transferu inovací). Pro vyhodnocení územních koncentrací inovačních firem byly v tomto případě využity pouze informace týkající se významnějších inovačních firem působících v odvětvích zpracovatelského průmyslu (odvětví OKEČ č. 15 až 37) a vybraných odvětvích vyšších tržních služeb (odvětví č. 72 až 74), tzn. odvětvích, která tvoří dominantní oblast vzniku produktových i procesních inovací či která indukují jejich tvorbu i v dalších odvětvích, např. velkoobchodě, dopravě či peněžnictví. K tomu je potřebné poznamenat, že i přes vynaložené úsilí (verifikace disponibilních informací a další související aktivity) mají prezentované výsledky v souladu s vypovídací schopností výše specifikovaných informačních zdrojů spíše orientační charakter.

Inovační profily krajů obsahují zejména informace, jež charakterizují odpovídající pozici jednotlivých krajů z pohledu procesu tvorby inovací (inovační výkonnost firem), identifikují inovačně nosná odvětví a odpovídají specializaci MSP a velkých firem (včetně jejich vybraných reprezentantů). Významnou informací dále představuje identifikace významných inovačních center, zohledňující územní rozložení velkých inovačních firem s více než 250 zaměstnanci, které jsou rozčleněny do následujících klasifikačních stupňů (v přiloženém kartogramu jsou zobrazena pouze IC 1. až 3. stupně):

- márodně významná inovační centra s alespoň 5 velkými inovačními firmami a více než 5 tis. zaměstnanci;
- regionálně významná inovační centra s alespoň 3 velkými inovačními firmami a více než 2,25 tis. zaměstnanci (výjimečně s 1 inovační firmou s přibližně 3 tis. zaměstnanci);
- subregionálně významná inovační centra s alespoň 2 velkými inovačními firmami a více než 0,75 tis. zaměstnanci (výjimečně s 1 inovační firmou s přibližně 1 tis. zaměstnanců);
- mikroregionálně významná inovační centra s 1 velkou firmou s více než 0,25 tis. zaměstnanců;
- ostatní inovační centra s pouze lokálním významem.

V dalším textu jsou prezentovány vybrané informace vztahující se k inovačním profilům jednotlivých krajů.

Pražský kraj

Podle výsledků statistického šetření ČSÚ z let 2003 až 2005 je v Pražském kraji, který je zároveň samostatným regionem soudržnosti NUTS 2, soustředěna více než 1/5 inovujících firem (v tom celkem 39 velkých inovačních firem registrovaných v databázi AIP s přibližně 23 tis. zaměstnanci) a v souladu s tím Praha nepochybně představuje nejvýznamnější inovační centrum v České republice. Rovněž podle ukazatele inovační výkonnosti firem zaujímá kraj dlouhodobě vedoucí postavení. V souladu s významovou vahou jednotlivých odvětví hlavní oblasti průmyslových inovací představují vydavatelství a tisk a výroba elektrických a optických přístrojů a v případě tržních služeb pak obchod a opravárenství (podobné postavení má i u všech zbývajících krajů), ostatní podnikatelské činnosti a výpočetní technika, resp. informatika. Z hlediska celkové role Prahy v rozvoji tzv. znalostní ekonomiky je potřebné v této souvislosti upozornit i na její postavení nejvýznamnějšího českého centra vysokého školství a základního i aplikovaného výzkumu. Nejvýznamnějším nositelem inovačního podnikání v kraji jsou MSP, které jsou kromě obchodu a opravárenství (dominující sektoru služeb ve všech krajích) orientovány zejména na ostatní podnikatelské činnosti a informatiku a dále na vydavatelství a tisk a výrobu elektrických a optických přístrojů. U velkých firem s 250 a více zaměstnanci (viz definice EU) se pak jako inovačně neaktivnější projevují firmy specializované na výrobu dopravních prostředků. Z největších inovačních firem s více než 1 tis. zaměstnanců je potřebné uvést zejména nadnárodně orientovanou firmu Zentiva (zaměřenou na výrobu léčiv) a dále firmy Mitas (gumárenská výroba), Siemens (výroba rozhlasových a televizních

vysílačů a zařízení) a Siemens – kolejová vozidla a z oblasti služeb pak Asseco Czech Republic (pobočka nadnárodní firmy, zaměřené na zpracování dat). V této souvislosti je účelné poznamenat, že pro „velkoměstské“ ekonomiky je charakteristické postupné vytlačování velkých průmyslových firem do jejich zázemí v důsledku vysoce nadprůměrných cen nemovitostí v kombinaci s urbanistickým přetížením území. Pro jejich perspektivní konkurenceschopnost, resp. postavení v síti „globálních“ měst je pak rozhodující především rozvoj mezinárodně obchodovatelných tržních služeb, realizující se v případě Prahy např. novými zákaznickými a vývojovými centry zahraničních firem Accenture (v současnosti již cca 2 tis. zaměstnanců), IBM, DHL či Oracle.

Středočeský kraj

Středočeský kraj, který je rovněž samostatným regionem soudržnosti, v současnosti zaujímá podle počtu inovujících firem čtvrté pořadí a inovační výkonnosti firem se řadí do nadprůměrné skupiny. Za hlavní oblasti tvorby inovací v průmyslu lze vedle automobilové výroby označit výrobu kovů a kovodělných výrobků a výrobu strojů a zařízení, v případě služeb pak vedle obchodu a opravárenství dopravu a spoje (nezanedbatelnou roli hraje rovněž odvětví vědy a výzkumu). Na rozdíl od Pražského kraje jsou dominantními subjekty inovačního podnikání velké průmyslové firmy, což dokládá i vedoucí postavení kraje podle podílu inovačních firem na celkové zaměstnanosti v průmyslu a podnikatelsky orientovaných službách. Díky automobilce Škoda a s ní spolupracujících firem v jejich rámci jednoznačně převažuje orientace na automobilovou výrobu. Z velkých inovačních firem lze tak uvést především dodavatele automobilových komponentů firmy Siemens VDO Automotive a Kostal CZ a dále pak restrukturalizující se leteckou firmu Aero Vodochody, Sklárný Kavalier a chemicky orientované firmy Spolanu a Kaučuk. Nejvýznamnějším inovačním centrem kraje je nepochybně Mladá Boleslav, která je zařazena do skupiny inovačních center národního významu (sídlo největší české firmy Škoda Auto, která na území kraje zaměstnává přes 20 tis. pracovníků včetně více než 1 tis. pracovníků nejvýznamnějšího firemního technologického centra v ČR). Na základě stanovených kritérií byl v kraji do následujícího stupně inovačních center regionálního významu zařazen i Beroun spolu s Rakovníkem a kromě toho bylo dále identifikováno celkem 18 center subregionálního a 10 center mikroregionálního významu. Celkovým počtem inovačních center pak Středočeský kraj zaujímá nejlepší pozici v rámci všech krajů, což lze z velké části přičíst působení blízkosti Prahy jako nejvýznamnějšího zdroje šíření pozitivních ekonomických efektů (včetně transferu inovací). S tímto faktem koresponduje i koncentrace inovačních MSP zejména do „venkovských“ okresů Prahy a dále s nimi sousedících okresů Beroun a Kolín.

Jihočeský kraj

Jihočeský kraj, který spolu s Plzeňským krajem tvoří region soudržnosti Jihozápad, aktuálně zaujímá podle počtu inovujících firem osmé pořadí, přičemž inovační výkonnost jeho firem lze hodnotit jako průměrnou až mírně podprůměrnou. Za nejdůležitější inovační odvětví zpracovatelského průmyslu je možné v souladu s jejich odpovídajícím významem v ekonomice kraje označit potravinářskou výrobu a výrobu strojů a zařízení a v případě služeb pak obchod s opravárenstvím a dopravu a spoje. Inovační podnikání v kraji je především záležitostí velkých průmyslových firem s tradiční strojírenskou specializací (u největších firem s více než 1 tis. zaměstnanců však již převládá specializace na srovnatelně rychleji rostoucí automobilovou výrobu). Hlavním inovačním centrem kraje jsou České Budějovice, kde se nachází největší inovační firma kraje Robert Bosch (více než 2 tis. zaměstnanců). Podle stanovených kritérií je jihočeská metropole spolu s aglomerací Tábora (významná inovační strojírenská firma Kovosvit MAS) a Strakonice

(firma ČZ specializovaná zejména na výrobu automobilových komponent) zařazena do skupiny inovačních center regionálního významu. Kromě uvedených center byla v kraji ještě identifikovány čtyři inovační centra subregionálního významu (z příslušných velkých inovačních firem, umístěných v některém z těchto center, lze uvést především firmu Duru Automotive CZ, specializovanou na dodávky automobilových komponent a tradičního dodavatele vzduchotechnických zařízení firmu ZVVZ) a šest inovačních center mikroregionálního významu. Inovační MSP jsou pak koncentrovány především v okresech České Budějovice a dále okresech Jindřichův Hradec a Tábor. Z celkového pohledu je možné konstatovat poměrně rovnoměrné rozmístění inovačních aktivit na území kraje.

Plzeňský kraj

Plzeňský kraj se podle ukazatele počtu inovujících firem řadí na desáté místo a korespondující pozici zastává i posuzujeme-li inovační výkonnost zde se nacházejících firem. V případě průmyslu představují nejdůležitější oblasti tvorby inovací výroba strojů a zařízení, hutnická a kovodělná výroba a výroba elektrických a optických přístrojů a v případě služeb tuto pozici zaujímá obchod s opravárenstvím a ostatní podnikatelské činnosti. Rozhodujícím nositelem inovačního podnikání v kraji jsou velké průmyslové podniky, díky krajskému městu má však kraj i velmi dobrou pozici v rozvoji inovačního podnikání v oblasti podnikatelsky orientovaných služeb, zajišťovaných MSP. Tradiční strojírenská specializace se zřetelně projevuje především u průmyslových firem s méně než 1 tis. zaměstnanců, u největších firem se pak již setkáváme s diverzifikovanou odvětvovou strukturou. Jako inovační centrum národního významu v kraji jednoznačně dominuje Plzeň s přibližně 11 tis. zaměstnanci velkých inovačních firem registrovaných v AIP (sídlo multioborové strojírenské společnosti Škoda se 4,5 tis. zaměstnanci a rozsáhlou výzkumnou a vývojovou základnou a dále výrobce televizorů firmy Panasonic AVC Networks Czech s rozvíjejícím se vlastním technologickým centrem; atraktivitu Plzně dále dokumentuje zájem zahraničních inovačně orientovaných firem – např. investice firmy Solectron). Ostatní inovační centra pak již mají v souladu s jejich hierarchickou pozicí pouze sekundární význam – celkem bylo v kraji identifikováno pět center subregionálního a stejný počet center mikroregionálního významu (příkladem inovačně progresivních firem umístěných v těchto centrech jsou např. pobočné závody významného výrobce keramiky firmy Lasselsberger se sídlem v Plzni). Inovační MSP se soustřeďují především v Plzni a dále v okresech Plzeň-jih, Plzeň-sever a Klatovy.

Karlovarský kraj

Podle disponibilních informací zaujímá počtem obyvatelstva nejmenší Karlovarský kraj, který spolu s Ústeckým krajem vytváří region soudržnosti Severozápad, celkově nejslabší postavení i pokud jde o kvantitativní a kvalitativní ukazatele tvorby inovací. V tomto směru pak hrají nejnvýznamnější roli potravinářská výroba a výroba plastů a ostatních nekovových minerálních výrobků a v případě služeb pak odvětví ostatních podnikatelských činností a obchodu a opravárenství. Nejnvýznamnějším nositelem inovačního podnikání v kraji jsou MSP a dále větší firmy s méně než 500 zaměstnanci. Zcela nedostatečně je v kraji rozvinut výzkum a vývoj a informatika, což je podminěno předchozí ekonomickou orientací kraje a rovněž relativně slabým hierarchickým postavením krajského města. Hlavním inovačním centrem kraje jsou Karlovy Vary, které lze zařadit do skupiny inovačních center regionálního významu (sídlo firmy Karlovarský porcelán, významného reprezentanta tradiční keramické výroby, zaměstnávajícího celkem okolo 2 tis. pracovníků). Mimo krajské město se v kraji nacházejí již pouze dvě centra subregionálního významu – Nejdek (sídlo dynamicky se rozvíjejícího výrobce automobilových komponent firmy Witte) a Sokolov a dále

rovněž dvě centra mikroregionálního významu. Hodnotíme-li územní rozložení inovačních MSP, je možné konstatovat jejich vcelku rovnoměrné rozložení, které do určité míry souvisí i s historickým vývojem územní dělby práce.

Ústecký kraj

Ústeckému kraji patří podle ukazatele počtu inovujících firem sedmé pořadí, přičemž inovační výkonnost jeho firem lze hodnotit jako mírně podprůměrnou (pozice kraje je v daném směru negativně ovlivňována dosud neukončeným procesem hospodářské restrukturalizace). Za hlavní inovační odvětví kraje lze označit výrobu plastů a ostatních nekovových minerálních výrobků spolu s chemickou výrobou a dále výrobu strojů a zařízení, resp. ostatní podnikatelské činnosti spolu s obchodem a opravárenstvím. V daném směru nejvýznamnější roli hrají velké průmyslové podniky, kde se především v případě největších firem setkáváme s výraznou specializací na chemii (rafinérie ropy, anorganická i organická chemie) a v menší míře i na sklářskou výrobu (výroba tabulového skla). K tomu je účelné poznamenat, že pro kooperační vazby velkých inovačních firem kraje je charakteristický nadnárodní rozměr těchto vazeb. Odvětvová specializace inovačních MSP již není tak zřetelná a výrazněji se projevuje především u malých firem (kovodělná výroba). Poměrně silný stupeň urbanizace kraje v podobě označované jako severočeská konurbace podmiňuje rozmístění velkých inovačních firem, na jehož základě bylo v kraji vymezeno celkem šest inovačních center regionálního významu: Ústí n. L. (sídlo chemické firmy Spolek pro chemickou a hutní výrobu a potravinářsky orientované firmy Setuza), Teplice (sklářská firma Glaverbel Czech), Litvínov (jedno z nejvýznamnějších center českého chemického průmyslu se strategicky významnými firmami nacházejícími se pod zahraniční kontrolou Chemopetrol s více než 2 tis. zaměstnanci a Česká rafinářská) a dále Lovosice, Děčín a Chomutov. Kromě uvedených center byla v kraji vymezena ještě tři centra subregionálního (Most, Louny a Bílina) a dvojnásobný počet center mikroregionálního významu. V případě MSP jsou inovační firmy (zvláště pokud jde o podnikatelské služby) logicky koncentrovány do nejvíce urbanizovaných okresů, zejména do okresů Ústí n. L. a Děčín.

Liberecký kraj

Liberecký kraj, vytvářející spolu s Královéhradeckým a Pardubickým krajem region soudržnosti Severovýchod, zaujímá v ukazateli počtu inovujících firem až předposlední pořadí a celkově silně podprůměrné hodnoty vykazuje i pokud jde o jejich celkovou inovační výkonnost. Jako nejdůležitější inovační odvětví se v případě průmyslu prosazují výroba plastů a ostatních nekovových minerálních výrobků spolu s výrobou elektrických a optických přístrojů a výrobou strojů a zařízení, v případě služeb pak obchod s opravárenstvím a dále ostatní podnikatelské činnosti. Hlavním nositelem inovačního podnikání v kraji jsou velké průmyslové firmy, které jsou specializovány buď na tradiční obory sklářské a bižuterní výroby nebo na (díky zahraničním investicím rychle se rozvíjející) výrobu elektrických, plastových a dalších komponent pro výrobu automobilů. Poměrně slabě je však rozvinuto inovační podnikání ve skupině podnikatelských služeb. Jako nejvýznamnější inovační centrum kraje byl identifikován Jablonec n. N., splňující stanovená kritéria pro zařazení mezi inovační centra národního významu (sídlo proslulých výrobců skla a bižuterie – Jablonex Group a Preciosa a nadnárodní firmy Lucas Varity). Spolu s Libercem (kde se nacházejí další výrobci automobilových komponent, např. firma Cadence Innovation), který však splňuje pouze kritéria stanovená pro inovační centra regionálního významu, pak vytváří jednu z nejvýznamnějších koncentrací velkých inovačních firem, disponujících více než 10 tis. zaměstnanci. Příslušné okresy jsou zároveň i nejvýznamnějšími koncentracemi inovačních MSP. Mezi inovační

centra regionálního významu patří rovněž Česká Lípa (sídlo nadnárodní firmy Delphi Packard Electric). Z významově nižších center byla v kraji identifikována dvě centra subregionálního (z velkých inovačních firem lze uvést sklárny Crystalex) a šest center mikroregionálního významu

Královéhradecký kraj

Královéhradecký kraj vykazuje podle ukazatele počtu inovujících firem devátou pozici, přičemž inovační výkonnost firem je na průměrná úrovni. V souladu s významovou vahou jednotlivých odvětví představují rozhodující oblasti tvorby inovací v průmyslu hutnická a kovodělná výroba a dále výroba strojů a zařízení a výroba textilu a oděvů, ve službách pak obchod s opravárenstvím a informatika. Ve srovnání s většinou ostatních krajů hrají v inovačním podnikání významnější roli MSP, zaměřené zejména na rozvoj podnikatelských služeb (silná koncentrace do krajského města). V případě velkých inovačních firem postupně ztrácí své dřívější postavení textilní výroba, kterou v tomto směru nahrazují progresivněji orientované firmy, specializované zejména na výrobu plastů a ostatních nekovových minerálních výrobků a dále na výrobu strojů a zařízení (včetně elektrických). Nejvíce velkých inovačních firem je lokalizováno v krajském městě, které bylo zařazeno do skupiny inovačních center regionálního významu (sídlo gumárenské firmy Rubeny s více než 2 tis. zaměstnanci včetně pobočky v Náchodě). Charakteristickým rysem kraje je existence relativně značného počtu menších inovačních center subregionálního významu – celkem zjištěno devět center (nejsilnější pozici z nich mají Náchod s Rychnovem n. K.), doplněných sedmi centry mikroregionálního významu. Z nejvýznamnějších představitelů velkých inovačních firem jsou v těchto centrech lokalizovány např. výrobce automobilových komponent Continental Teves Czech Republic a dále dosud konkurenceschopná textilní firma Juta. V souladu s výše uvedenými skutečnostmi se žádná velká inovační firma nenachází pouze ve dvou okresech kraje. Segment MSP je kromě krajského města silněji rozvinut v okrese Náchod.

Pardubický kraj

Pardubický kraj se podle odpovídajícího podílu na počtu inovačních firem řadí na jedenácté místo, přičemž úroveň jejich inovační výkonnosti lze hodnotit jako průměrnou. Za nejvýznamnější inovační odvětví lze v případě průmyslu označit výrobu elektrických a optických přístrojů, výrobu strojů a zařízení a chemickou výrobu a ve službách pak obchod s opravárenstvím a ostatní podnikatelské činnosti. Rozhodujícím nositelem inovačního podnikání jsou velké průmyslové firmy, významný je však i podíl MSP. Největší firmy s více než 1 tis. zaměstnanců jsou specializovány především na výrobu strojů a zařízení příp. elektrických přístrojů a zařízení. Zatímco u větších firem s méně než 500 zaměstnanci se prosazuje strojírenská specializace, v případě MSP je struktura inovačních firem již diverzifikovaná (inovační aktivity v tržních službách jsou ve srovnání s průmyslem rozvinutější s podstatně nižší intenzitou). Největším inovačním centrem kraje jsou Pardubice (např. chemická firma Synthesia s více než 2 tis. zaměstnanci a strojírenská firma Kiekert – CS), které patří mezi inovační centra národního významu. Díky lokalizaci exportně výrazně orientované zahraniční firmy AVX (výrobce elektronických součástek s přibližně 2,5 tis. zaměstnanci v hlavním závodě) se do druhé nejvýznamnější skupiny inovačních center regionálního významu zařadil Lanškroun. Dále bylo v kraji identifikováno celkem sedm center subregionálního významu (z příslušných firem lze uvést především výrobce autobusů Iveco Czech Republic a dále strojírenskou firmu Rieter CZ a elektrotechnickou firmu OEZ), doplněných šesti centry mikroregionálního významu. Podobně jako u Královéhradeckého kraje lze i v tomto případě konstatovat poměrně rovnoměrné rozložení velkých inovačních firem. Odlišným způsobem se projevují MSP, které jsou silně koncentrovány v okresech Pardubice a dále Ústí n. Orlicí.

Kraj Vysočina

Kraj Vysočina, tvořící spolu s Jihomoravským krajem region soudržnosti Jihovýchod, zaujímá podle počtu inovujících firem dvanácté pořadí, přičemž úroveň inovační výkonnosti příslušných firem lze hodnotit jako nadprůměrnou. Hlavní oblasti tvorby inovací v průmyslu představuje tradiční odvětví hutnické a kovodělné výroby a dynamicky rostoucí odvětví výroby dopravních prostředků a ve službách pak ostatní podnikatelské činnosti a obchod a opravárenství. Z hlediska inovačního podnikání hrají v kraji zcela zásadní roli velké firmy. Pokud jde o odvětvovou specializaci, pak u největších firem s více než 1 tis. zaměstnanců dominuje prohlubující se specializace na dodávku komponent pro výrobu automobilů. V případě průmyslových MSP stále převládá tradiční kovodělná a strojírenská specializace (roste však podíl výroby elektrických přístrojů a zařízení), v případě služeb pak specializace na podnikatelské služby. Krajské město Jihlava se díky firmě Bosch Diesel (největší firma v kraji s přibližně 6 tis. zaměstnanci, orientovaná podobně jako druhá největší firma Motorpal na výrobu automobilových komponentů), již zařadilo mezi inovační centra národního významu. V kraji se rovněž nachází dvě inovační centra regionálního významu – Žďár n. S. (s firmou Žďas, specializovanou zejména na hutnickou výrobu) a Třebíč. Dále byla v kraji identifikována tři centra subregionálního (příkladem příslušných firem je Sklo Bohemia) a poměrně značný počet osmi center mikroregionálního významu. Pokud jde o územní rozložení inovačních MSP patří přední místa okresům Havlíčkův Brod a Třebíč.

Jihomoravský kraj

Jihomoravskému kraji patří podle nejnovějšího šetření ČSÚ v počtu inovačních firem druhé místo v ČR, přičemž celkovou inovační výkonnost příslušných firem lze hodnotit jako mírně nadprůměrnou až nadprůměrnou. Za rozhodující oblasti inovací v průmyslu lze v souladu s významovou vahou jednotlivých odvětví označit výrobu strojů a zařízení, hutnickou a kovodělnou výrobu a výrobu plastů a ostatních nekovových minerálních výrobků (významnější roli hraje i výroba elektrických přístrojů a zařízení) a ve službách pak obchod s opravárenstvím, ostatní podnikatelské činnosti a informatika. Relativně významným nositelem inovačního podnikání v kraji jsou MSP. Odvětvová struktura největších inovačních firem působících v průmyslu je poměrně diverzifikovaná (tyto firmy však nedosahují srovnatelné velikosti inovačních firem působících v jiných krajích). S určitou specializací se však setkáváme u velikostní skupiny firem s méně než 500 zaměstnanci (zejména hutnická a kovodělná výroba a výroba strojů a zařízení). Odvětvová struktura průmyslových MSP je pak již značně diverzifikovaná. Výrazně nadprůměrně je rozvinuté inovační podnikání v tržních službách, jejichž dynamický rozvoj stimuluje příchod velkých zahraničních investorů. Krajské město Brno jako inovační centrum národního významu zatím v případě velkých inovačních firem poněkud ustupuje nejen Praze a Ostravě, ale i jednostranně rozvinutému inovačnímu centru Mladé Boleslavi (stávající počet cca 13 tis. zaměstnanců však rychle zvyšují zahraniční investice do zákaznických a vývojových center, např. IBM Global Services Delivery Center Czech Republic s 2 tis. nově vytvořených vysoce kvalitních pracovních míst či firma Infosys). Skutečnost, že nebyla identifikována žádná inovační centra regionálního významu lze do určité míry přičíst přílišné ekonomické dominanci Brna v jinak vesměs zemědělsky orientovaném kraji (s podobnou situací se setkáváme i v Plzeňském kraji). Vymezeno tak bylo pouze pět inovačních center subregionálního (z významných inovačních firem lze uvést firmy Metra Blansko – měřicí technika, Kordárna – technické textilie a Adast – tiskařské stroje) a devět inovačních center mikroregionálního významu. Krajské město rovněž jednoznačně dominuje i pokud jde o územní rozložení inovačních MSP.

Olomoucký kraj

Olomoucký kraj, příslušný spolu se Zlínským krajem k regionu soudržnosti Střední Morava, obzaruje podle ukazatele počtu inovujících firem šestou pozici, přičemž úroveň inovační výkonnosti jeho firem je mírně nadprůměrná. Hlavní oblasti technických inovací představuje hutnická a kovodělná výroba, výroba strojů a zařízení a potravinářská výroba, v případě služeb se v tomto ohledu jako nejvýznamnější odvětví prosazuje obchod s opravárenstvím a doprava a spoje. Velikostní strukturu inovačních firem lze v celkovém pohledu hodnotit jako poměrně vyváženou. U velkých průmyslových firem specializace na kovodělnou výrobu s rostoucí velikostí postupně ustupuje specializaci na strojírenskou výrobu. V případě průmyslově orientovaných inovačních MSP se prosazuje specializace na kovodělnou výrobu. Jako inovačně progresivní lze hodnotit i oblast tržních služeb, kde se kromě obvykle zcela dominujících MSP objevují i větší inovační firmy. Krajské město Olomouc, včetně přilehlých průmyslových center Lutína a Hluboček, představuje inovační centrum národního významu (např. známý výrobce čerpadel společnost Sigma). Významnými inovačními centry regionálního významu jsou pak Přerov (sídlo výrobce optických přístrojů Meopta – Optika s více než 2,5 tis. zaměstnanců) a Šumperk. Kromě uvedených center byla v kraji dále nalezena čtyři centra subregionálního (z místně příslušných firem lze uvést např. firmy Siemens Elektromotory nebo výrobce těžebních strojů Unex) a dále pět center mikroregionálního významu. Z hlediska prostorového rozložení MSP zjišťujeme silnou koncentraci inovačních firem v okrese Olomouc, který s odstupem následují okresy Šumperk a Přerov.

Zlínský kraj

Podle výsledků provedených šetření patří Zlínskému kraji v ukazateli celkového počtu inovujících firem pátá pozice a úroveň inovační výkonnosti příslušných firem lze ohodnotit jako mírně nadprůměrnou. V případě průmyslu jsou z pohledu inovací nejvýznamnější výroba plastů a nekovových minerálních výrobků, hutnická a kovodělná výroba a dále výroba strojů a zařízení a v případě služeb tuto pozici zaujímají obchod s opravárenstvím a ostatní podnikatelské činnosti. Relativně významným nositelem inovačního podnikání v kraji jsou MSP. V případě největších inovačních firem s více než 1 tis. zaměstnanců se výrazně prosazuje specializace na gumárenskou a plastikářskou výrobu, kterou doplňuje strojírenská výroba. Ostatní velké firmy jsou specializovány především na výrobu elektrických strojů a zařízení. V případě MSP je struktura inovačních firem diverzifikovaná, pouze u středně velkých firem se setkáváme s náznaky specializace na kovodělnou výrobu. Poměrně dobře rozvinuty jsou dále podnikatelské služby. Centrem inovačních aktivit v kraji je zlínská aglomerace, zahrnující z významnějších sídelních center ještě Otrokovice a Napajedla (příkladem významné inovační firmy je zejména gumárenská společnost Barum Continental s téměř 4 tis. zaměstnanci, výrobce obráběcích strojů Tajmac-ZPS a výrobce plastů Fatra). Dále bylo v kraji identifikováno šest center subregionálního (např. výrobce elektronických součástek ON Semiconductor Czech Republic a na organickou chemii zaměřená Deza) a pouze dvě centra mikroregionálního významu. Z hlediska prostorového rozložení MSP pak zjišťujeme silnou koncentraci v okrese Zlín, který s odstupem následují okresy Vsetín a Uherské Hradiště.

Moravskoslezský kraj

Podle počtu inovujících firem zaujímá Moravskoslezský kraj, který tvoří samostatný region soudržnosti, třetí místo a odpovídající úroveň inovační výkonnosti firem lze označit za mírně nadprůměrnou. Rozhodujícími inovačními odvětvími v průmyslu jsou hutnická a kovodělná výroba, výroba elektrických přístrojů a zařízení a výroba strojů a zařízení a ve službách pak obchod

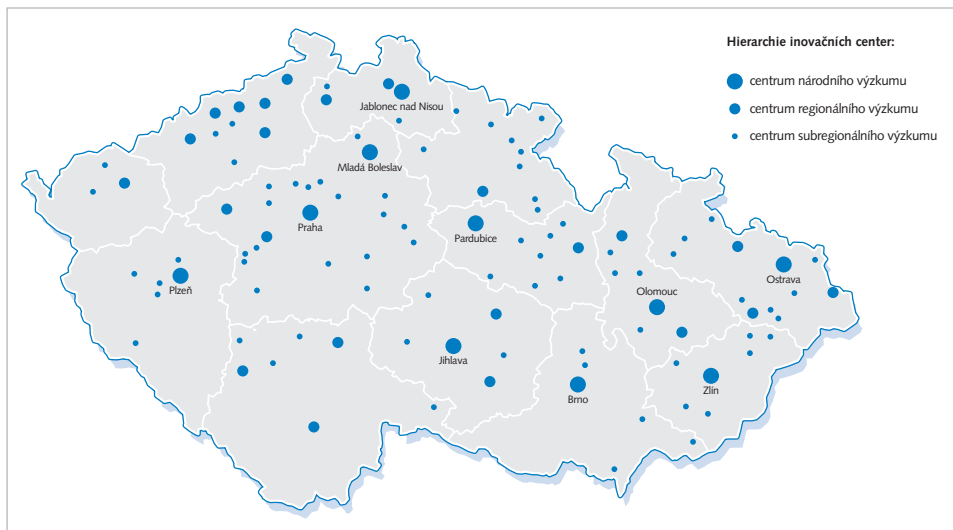
a opravárenství a doprava a spoje. Zcela dominantním nositelem inovačního podnikání v kraji jsou velké průmyslové firmy. Největší z nich (vesměs výrazně převyšující hranici 1 tis. zaměstnanců) se tradičně specializují na hutnickou a kovodělnou výrobu, za kterou s odstupem následuje specializace na výrobu dopravních prostředků. S orientací na hutnickou a kovodělnou výrobu, kterou doplňuje výroba strojů a zařízení včetně elektrických, se setkáváme i v případě průmyslově orientovaných MSP. Rozvoj podnikatelských služeb odpovídá ekonomické pozici kraje, kdy díky krajskému centru je nadprůměrně rozvinut segment progresivních informačních a podnikatelských služeb, zajišťovaných v rozhodující míře MSP. K výše uvedeným informacím je potřebné ještě poznamenat, že Moravskoslezský kraj prochází obdobím ekonomické restrukturalizace, v jejímž důsledku některá centra ztratila své dřívější hierarchické postavení. Pokud jde o lokalizaci velkých inovačních firem, pak zcela výsadní postavení má druhé nejvýznamnější inovační centrum národního významu Ostrava, s celkovým počtem více než 20 tis. zaměstnanců včetně aglomerovaných obcí (zejména hutnické firmy Mittal Steel Ostrava s asi 8 tis. zaměstnanci, Vítkovice Heavy Machinery a ŽDB Group se sídlem v Bohumíně, z nových zahraničních investic do služeb pak např. softwarová firma TietoEnator). Jako inovační centra regionálního významu byla v kraji identifikována odvětvově jednostranně orientovaná centra Třinec (Třinecké železárny s více než 5 tis. zaměstnanců) a Nový Jičín (výrobce automobilových komponent Visteon Autopal) a dále Opava (Ivax Pharmaceutical). Kromě uvedených center bylo v kraji zjištěno celkem osm center subregionálního významu (z příslušných firem lze uvést zejména výrobce nákladních automobilů firmu Tatra, Siemens Automobilové systémy a dále firmu Al Invest Břidličná, specializovanou na barevnou metalurgii) a sedm center mikroregionálního významu. Ostravská průmyslová aglomerace logicky dominuje i v případě inovačních MSP, kde hraje dále významnější roli i okres Nový Jičín.

3.1.2.3. Územní syntéza

Na základě provedených analýz lze konstatovat, že jako nejvýznamnější inovační centra národního významu se prosazují především krajská města – Praha, Ostrava, Brno, Plzeň, Jihlava, Zlín, Pardubice a Olomouc (s výjimkou Č. Budějovic, H. Králové, Ústí n. L. a K. Varů), která doplňuje hlavní středisko českého automobilového průmyslu Ml. Boleslav a dále Jablonec n. N. V souladu se stanovenými kritérii bylo celkem vymezeno 10 inovačních center národního významu. Inovační centra národního významu jsou obvykle aglomeračními jádry koncentricky utvářených inovačních prostorů, resp. zón, z nichž mají nejvýznamnější postavení pražský (Praha spolu s inovačními mikroregiony Berouna, Brandýsa n. L.-St. Boleslavi, Kladna, Neratovic a Kralup n. V.) a ostravský (Ostrava spolu s inovačními mikroregiony Třince, Karviné, Bohumína a Frýdku-Místku) inovační prostor. Do druhé nejvýznamnější skupiny regionálně významných inovačních center bylo zařazeno celkem 23 center (dále bylo vymezeno 76 center subregionálního a 79 center mikroregionálního významu). Kromě výše popsaných koncentrických inovačních prostorů se v některých případech inovační centra shlukují do inovačních pásů či zón. V tomto směru jde především o podkrušňohorskou zónu (Děčín, Ústí n. L., Teplice, Litvínov, Bílina, Most, Chomutov a Kadaň), podorlickou zónu (Náchod, Rychnov n. K, Nové Město n. M., Dobruška, Žamberk, Ústí n. O. a Lanškroun) a podbeskydskou zónu (N. Jičín, Kopřivnice, Frenštát p. R, Rožnov p. R., Val. Meziříčí a Vsetín) – všechny uvedené zóny disponují více než 10 tis. zaměstnanci velkých inovačních firem. Uvedené koncentrace inovačních firem nepochybně zásadním způsobem ovlivňují vývoj inovačního podnikání v ČR. Zajímavým zjištěním z pohledu koncentrace inovačních aktivit se silná inercie průmyslových tradic Ústeckého a Moravskoslezského kraje, jejichž průmět do nového konceptu „znalostní ekonomiky“ nepochybně zásadním způsobem ovlivní perspektivní konkurenceschopnost těchto v současnosti nejproblémovějších krajů

České republiky. Syntetické výsledky analýz prostorového rozmístění inovačních firem jsou prezentovány v příloženém kartogramu.

Obrázek č. 1: Hierarchie inovačních center

Zdroj: Asociace inovačního podnikání ČR, vlastní šetření

3.2. Institucionální rámec rozvoje inovací

3.2.1. Institucionální báze výzkumu a vývoje a inovačně nosných oborů vysokého školství

3.2.1.1. Výzkum a vývoj

V České republice jsou pojmy výzkumu (v členění na základní a aplikovaný) a vývoje definovány zákonem č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu a vývoje. V souladu s těmito definicemi a na základě mezinárodních standardů (tzv. Frascati manuál)¹ provádí ČSÚ od roku 1995 každoroční vyčerpávající šetření (zahrnuje všechny relevantní zpravodajské jednotky)² ukazatelů výzkumu a vývoje. S ohledem na tyto skutečnosti je potom vhodné institucionální základnu výzkumu a vývoje ztotožnit se souborem šetřených subjektů.

Výsledky posledního statistického zjišťování ukazatelů výzkumu a vývoje jsou k dispozici za rok 2005.³ Podle nich v České republice působilo 2 017 subjektů, pro něž byl výzkum a vývoj hlavní (325 subjektů z celkového množství, tj. 16 %) nebo alespoň vedlejší činností. Z hlediska institucionálních sektorů lze tento soubor členit na čtyři základní kategorie: vládní sektor (především jde o ústavy Akademie věd ČR a resortní výzkumné ústavy), vyšší odborné a vysoké školy (VOVŠ), podnikatelský sektor (samostatné výzkumné ústavy nebo podniková výzkumná pracoviště) a soukromý neziskový sektor.

1 Frascati manuál je příručka OECD, která definuje oblast výzkumu a vývoje a stanovuje základní mezinárodní standardy k měření lidských a finančních zdrojů určených k výzkumným a vývojovým činnostem (ČSÚ: Ukazatelé výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005).

2 Je ovšem nutno podotknout, že stávající databázi ČSÚ neustále aktualizuje, např. na základě spolupráce s Radou vlády pro výzkum a vývoj, na základě odpovědí na dotazy v jiných statistických zjišťováních apod.

3 Vzhledem k tomu, že v šetření za rok 2005 došlo k určitým metodickým změnám (např. počet zaměstnaných ve VaV vzrostl z 29 tis. na 43 tis.), nejsou uváděny časové řady vybraných ukazatelů, ale pouze údaje za poslední šetření.

Tabulka č. 69: Počet subjektů, realizované výdaje a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji v ČR podle sektorů v roce 2005

sektor	počet subjektů		výdaje		zaměstnanost ^{*)}	
	abs.	%	mil. Kč	%	abs.	%
podnikatelský	1 617	80,2	27 209	64,5	22 143	51,1
vládní	182	9,0	7 889	18,7	10 223	23,6
vyšší odborné a vysoké školství	157	7,8	6 907	16,4	10 776	24,8
soukromý neziskový	61	3,0	194	0,5	229	0,5
celkem	2 017	100,0	42 198	100,0	43 371	100,0

Poznámka: *) přepočteno na plné úvazky.

Zdroj: ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005, ČSÚ; vlastní výpočty

Z tabulky č. 69 jsou zřejmé zásadní rozdíly mezi jednotlivými sektory. Podnikatelský sektor se podílí polovinou na celkové zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji (VaV) a vzhledem k vysokému zastoupení malých firem má dominantní podíl na celkovém počtu subjektů. Soukromý neziskový sektor lze naopak po všech stránkách považovat za marginální. Vládní sektor a sektor VOVŠ jsou svými základními parametry prakticky srovnatelné a dohromady se podílejí třetinou na realizaci výdajů a polovinou na zaměstnanosti ve VaV.

Zejména s ohledem na zaměření další části je zajímavé porovnání základních ukazatelů podle vědních oblastí (tabulka č. 70), které poukazují na celkem přirozenou dominanci inovačně nosných oblastí zejména technických a také přírodních věd, následovaných s odstupem lékařskými vědami (pokud jde o výdaje). Z výsledků šetření ČSÚ je zřejmá také poměrně logická souvislost mezi určitými sektory a vědními oblastmi především ohledně výdajů na VaV – technické vědy (s přirozenými předpoklady pro aplikovaný výzkum a experimentální vývoj) jsou doménou především podnikatelského sektoru, zatímco v přírodních vědách se především díky základnímu výzkumu na výdajích velmi výrazně podílí i vládní sektor.⁴

Tabulka č. 70: Počet subjektů, realizované výdaje a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji v ČR podle vědních oblastí v roce 2005

vědní oblasti	počet subjektů		výdaje		zaměstnanost ^{*)}	
	abs.	%	mil. Kč	%	abs.	%
technické vědy	1 214	60,2	24 566	58,2	20 570	47,4
přírodní vědy	357	17,7	9 845	23,3	11 163	25,7
lékařské vědy	97	4,8	3 374	8,0	3 800	8,8
zemědělské vědy	98	4,9	1 757	4,2	2 505	5,8
sociální vědy	137	6,8	1 457	3,5	2 787	6,4
humanitní vědy	114	5,7	1 199	2,8	2 546	5,9
celkem	2 017	100,0	42 198	100,0	43 371	100,0

Poznámka: *) přepočteno na plné úvazky.

Zdroj: Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005, ČSÚ; vlastní výpočty

4 ČSÚ: Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005.

Bohužel jen velmi malá část údajů z šetření ČSÚ o výzkumu a vývoji je regionálně strukturována, a to pouze do úrovně krajů. Z porovnání dostupných základních ukazatelů (tabulka č. 71) je zřejmé specifické postavení Prahy, dané mimořádně silnou koncentrací aktivit spojených s výzkumem a vývojem.⁵ V Praze sídlí sice „jen“ čtvrtina subjektů z podnikatelského sektoru, které provádějí VaV, ovšem také cca polovina institucí vládního sektoru a více než třetina institucí VOVŠ aktivních v oblasti VaV. Navíc jde samozřejmě o koncentraci těch významnějších subjektů z hlediska počtu zaměstnanců a výdajů na VaV, jak je patrné z porovnání údajů Prahy s průměry odvozenými z hodnot v tabulce č. 69.

Tabulka č. 71: Základní ukazatele VaV v ČR v krajském členění za rok 2005

kraj	počet subjektů		počet zam. VaV ^(*)	podíl VaV na celkové zam.	výdaje na VaV		podíl výdajů na VaV na reg. HDP (%)
	abs.	%			mil. Kč	%	
Hl. m. Praha	591	29,3	17 584	2,85	15 835	37,5	2,2
Středočeský	162	8,0	4 513	0,82	8 561	20,3	2,8
Jihočeský	92	4,6	1 644	0,55	1 610	3,8	1,0
Plzeňský	74	3,7	1 432	0,53	1 130	2,7	0,7
Karlovarský	16	0,8	70	0,05	76	0,2	0,1
Ústecký	71	3,5	697	0,19	589	1,4	0,3
Liberecký	73	3,6	1 295	0,64	1 110	2,6	1,1
Královéhradecký	97	4,8	1 365	0,53	1 169	2,8	0,8
Pardubický	88	4,4	1 936	0,82	1 632	3,9	1,3
Vysočina	69	3,4	699	0,30	707	1,7	0,6
Jihomoravský	292	14,5	6 036	1,17	4 654	11,0	1,5
Olomoucký	98	4,9	2 058	0,73	1 372	3,3	0,9
Zlínský	118	5,9	1 665	0,63	1 571	3,7	1,1
Moravskoslezský	176	8,7	2 376	0,44	2 182	5,2	0,7
ČR	2 017	100,0	43 371	0,91	42 198	100,0	1,4

Poznámka: *) přepočteno na plné úvazky.

Zdroj: Ukazatele výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005, Regionální účty 2005, ČSÚ; vlastní výpočty

Koncentrace VaV institucí vládního (ale i podnikatelského) sektoru v oblasti hlavního města je ovšem jev, který překračuje administrativní hranice a v pozitivním smyslu velmi silně ovlivňuje hodnoty vykazované Středočeským krajem. Větší podíl institucí vládního sektoru (než 8,8% ve středních Čechách) vykazuje již jen kraj Jihomoravský (13,2%), srovnatelnou hodnotu potom Jihočeský (8,2%) a podobná je situace u podnikatelského sektoru. Především soustředění výzkumných aktivit v Husinci (resp. v Řeži: Ústav jaderného výzkumu, Ústav jaderné fyziky AV, Ústav anorganické chemie AV, Centrum výzkumu Řež), ale i dalších obcích v zázemí Prahy (např. Průhonice, Ondřejov nebo Zdiby) řadí Středočeský kraj v podílu výdajů na VaV na regionálním HDP dokonce výše než Prahu. Jen pro srovnání je možné uvést, že hodnoty obou těchto regionů (2,2 resp. 2,8%) jsou nad průměrem EU (1,8%) a odpovídají úrovni výdajů velmi vyspělých ekonomik typu Dánska či Švýcarska.

5 G. Boucher, C. Conway a E. Van der Meer (2003) uvádějí, že jde o celkem běžný jev v zemích se silným postavením hlavního města (Irsko, Řecko).

Nadprůměrnou pozici ve většině ukazatelů vykazuje ještě již zmíněný Jihomoravský kraj, především zásluhou Brna. V tomto případě jde o nadprůměrné zastoupení všech tří základních sektorů (podnikatelského, vládního i VOVŠ), Jihomoravský region vždy dosahuje po Praze nejvyšších hodnot.

Naopak na druhé straně nejhorší pozice zaujímají i v jiných ohledech problémové regiony Karlovarska, Ústecka a Vysočiny. Víceméně jen díky samotné Ostravě potom vykazuje o něco lepší hodnoty kraj Moravskoslezský.

Ačkoliv nejde o komplexní reflexi kvality proinovačního prostředí, lze z uvedených faktů vyvozovat určité předpoklady pro další růst inovačních aktivit v jednotlivých regionech, odvíjející se z dosaženého stupně rozvoje jejich institucionální základny VaV. K tomu je ovšem nutné poznamenat, že rozvoj veřejného sektoru ve vědě a výzkumu sice je významnou, nikoliv však rozhodující podmínkou zvyšování inovační výkonnosti firem. V tomto směru hrají nepochybně rozhodující roli strategické priority firem a kvalita jejich managementu.

3.2.1.2. Vysoké školství

Hodnocení role vysokých škol v regionálním rozvoji, zvyšování konkurenceschopnosti regionů či šíření inovací je téma, které je odbornou veřejností intenzivněji diskutováno již posledních cca 20 let. Ovšem vzhledem k relativně současné četnosti statí na toto téma je zřejmé, že tato problematika nijak neztrácí na aktuálnosti (např. G. BOUCHER, C. CONWAY a E. VAN DER MEER, 2003; CH. GUNASEKARA, 2006 nebo H. A. GOLDSTEIN a C. RENAULT, 2004). Uvedení autori zdůrazňují přínos vysokých škol v několika základních oblastech: vytváření znalostí, vytváření lidského kapitálu a sociálních sítí, transfer technologií a know-how nebo kultivace lokálního prostředí, které přitahuje (resp. udržuje) osoby s vyšším vzděláním atd.

S ohledem na výše zmíněné závěry je podstatou této části analyzovat regionální rozdíly v rozšíření institucionální báze inovačně nejpřínosnějších směrů vysokoškolského studia a tím určitým způsobem identifikovat předpoklady regionů pro šíření inovací. V souladu s výsledky dílčí analýzy v předchozí části, která se týkala intenzity výzkumných a vývojových aktivit podle vědních oblastí, se jeví jako účelné za tyto nosné směry považovat technické, přírodovědné a lékařské obory. Z takto široce specifikované skupiny oborů by bylo vhodné ještě výběr dále zúžit, možnosti analýzy byly ovšem v tomto ohledu do značné míry omezeny dostupností a strukturou datové základny. Za optimální by bylo možné považovat data strukturovaná za jednotlivé kmenové obory či alespoň studijní programy v relevantním územním členění. Dostupné údaje zveřejňované Ústavem pro informace ve vzdělávání však obsahují pouze základní rozdělení dle hlavních skupin studijních programů za celou ČR. V podrobnějším územním detailu jsou pak jednotlivé školy členěny pouze na součásti, tedy fakulty, resp. celoškolská pracoviště.

Metodika

Zvolené řešení bylo tedy do určité míry kompromisem, kdy do analýzy byly zahrnuty ty fakulty, u nichž byly rozhodující měrou zastoupeny studijní programy patřící do následujících hlavních skupin oborů: Přírodní vědy a nauky (kód 1 podle klasifikace kmenových oborů vzdělání ČSÚ), Technické vědy a nauky (2) a Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy a nauky (5). V rámci možností bylo toto kritérium dále zpřísněno, když s ohledem na inovační přínosnost byly „vyřazeny“ skupiny oborů architektura (kód 35) a zdravotnictví (53), díky čemuž byly z analýzy vyloučeny tři fakulty architektury (ČVUT Praha, VUT Brno a TU Liberec) a dvě zdravotně sociální fakulty (OU Ostrava a JČU České Budějovice). Jednotlivé fakulty pak byly přiřazovány k hlavním skupinám oborů podle převažujících studijních programů, např. fakulty VŠCHT v Praze tak jsou

přřazeny k technickým vědám, ačkoliv nabízejí i studijní programy spadající pod přírodní vědy, stejně tak je tomu u Fakulty aplikovaných věd ZČU v Plzni nebo v obráceném gardu u Fakulty životního prostředí UJEP v Ústí nad Labem.

Z hlediska územního členění bylo pak rozhodujícím kritériem sídlo fakulty bez ohledu na to, zda část výuky probíhá v některém z odloučených pracovišť, např. v případě UTB jsou tedy výsledky vykazovány za Zlín, ačkoliv výuka probíhá i v Kroměříži, Uherském Hradišti nebo Vsetíně.

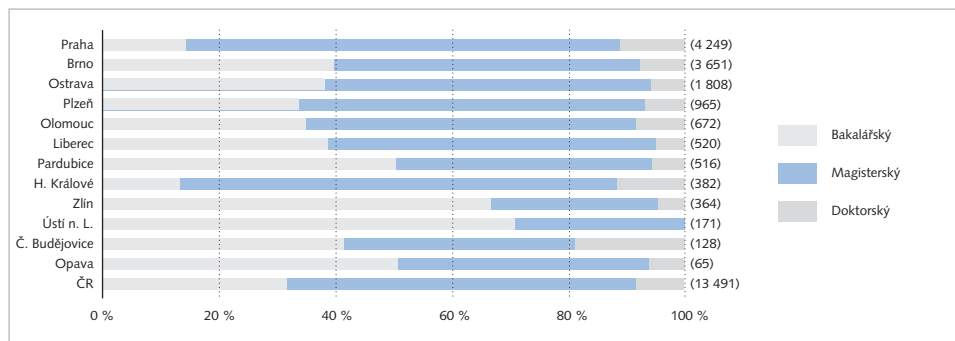
Jako relevantní ukazatel byl zvolen počet absolventů v prezenční i distanční/kombinované formě studia ve všech typech studijních programů (bakalářský, magisterský, magisterský navazující a doktorský) v roce 2005 (nejnovější dostupné údaje). Tento ukazatel je pro účely této analýzy mnohem reprezentativnějším a vhodnějším než např. často užívaný počet studentů, vzhledem k různému poměru náročnosti přijímacího řízení a samotného studia u jednotlivých vysokých škol (řada především technických škol má relativně mírné požadavky při přijímacím řízení, ovšem kompenzuje to poměrně vysokou neúspěšností studentů v průběhu studia).

Zdrojová databáze neobsahuje údaje za státní vysoké školy, tedy za školy v působnosti Ministerstva vnitra a Ministerstva obrany, které z tohoto důvodu nebyly do analýzy zařazeny, je ovšem třeba podotknout, že pokud by byly k dispozici podrobnější údaje, tak by řada oborů Univerzity obrany v Brně nastaveným kritériím vyhovovala. Ze soukromých vysokých škol, které jsou v drtivé většině zaměřeny na společenskovední obory, vyhověla výše zmíněným požadavkům pouze jediná – Pražský technologický institut, který nabízí obory technického zaměření. Existují sice i další soukromé VŠ s technickým či přírodovědným zaměřením (např. Unicorn College, VŠ polytechnická v Jihlavě atd.), ty ovšem ještě ve sledovaném období neměly žádné absolventy. Celkově je ovšem nutné poznamenat, že i přes současný dynamický rozvoj soukromého sektoru v oblasti vysokého školství je jeho význam stále relativně nízký (na počtu studentů se podílí cca 10%, na počtu absolventů 5 %), tím spíše pokud jde o zmiňované skupiny přírodních, technických, lékařských a farmaceutických oborů.

3.2.1.3. Výsledky analýzy

Ve sledovaném období (rok 2005) absolvovalo ve všech formách studia a typech studijních programů na 120 veřejných vysokých školách celkem 41 012 studentů, z toho nastaveným kritériím vyhovovalo 13 480 studentů, tedy přibližně jedna třetina. Na 39 soukromých VŠ potom absolvovalo 2 948 studentů, z toho na v té době jediné technicky zaměřené soukromé VŠ to bylo pouhých 11 studentů. Celkem tedy analýza zahrnovala 13 491 absolventů, z nichž velká většina (85%) ukončila studium v prezenční formě, převážně v magisterském typu studia (60,1%). Zhruba třetina absolventů (31,6%) připadala na bakalářský typ a zbývajících 8,3% na doktorský typ studia (viz graf č. 61).

Graf č. 61: **Struktura absolventů vybraných fakult podle typu studijního programu v roce 2005**
(číslo za názvem města udává počet absolventů)

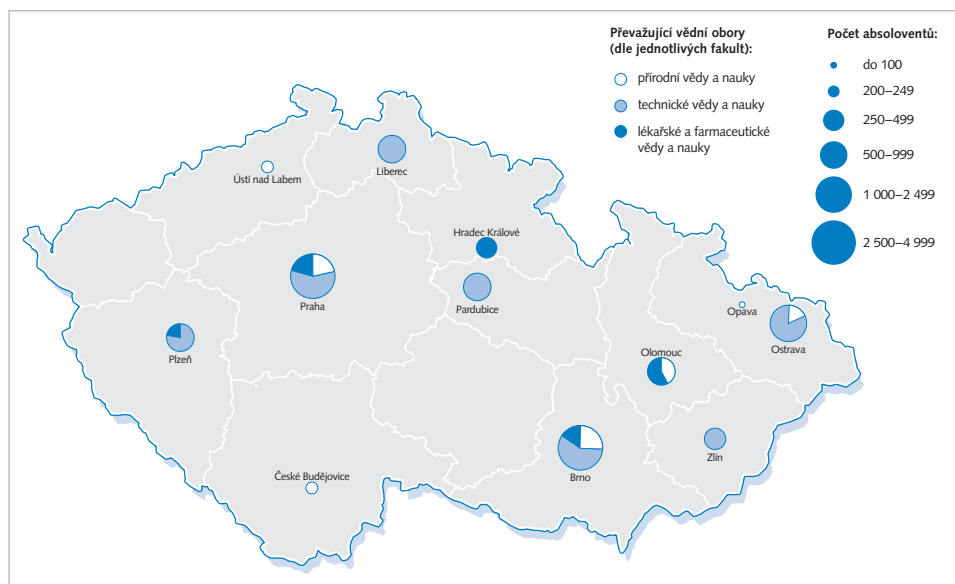

Poznámka: magisterský – včetně navazujícího magisterského.

Zdroj: Statistická ročenka školství 2005/2006, ÚIV; výroční zprávy fakult a univerzit, vlastní výpočty

Sídla jednotlivých škol/fakult s vybranými hlavními skupinami oborů se víceméně kryjí s krajskými centry (viz obrázek č. 2). Jediná dvě krajská města bez absolventů VŠ studia ve sledovaných oborech jsou zatím Jihlava (VŠ polytechnická vznikla v roce 2004) a Karlovy Vary, které studium odpovídajícího zaměření vůbec nemají. Naopak z „mimokrajských“ center má absolventy přírodovědných oborů Opava. Všech dvanáct sídel je možné podle kvantitativních i kvalitativních (širě oborového spektra nebo nejvyšší dosažený stupeň vzdělání u absolventů) ukazatelů zařadit do několika hierarchických kategorií, které víceméně odpovídají postavení a roli těchto měst v sídelním, resp. vzdělávacím systému.

Obrázek č. 2: **Převažující vědní obory na vysokých školách**

Zdroj: Statistická ročenka školství 2005/2006, ÚIV; výroční zprávy fakult a univerzit

Dvěma jednoznačně nejdůležitějšími centry z hlediska „produkce“ absolventů sledovaných oborů jsou Praha a Brno, které se na celostátním úhrnu podílejí z jedné třetiny (32 %) resp. čtvrtiny (27 %), přičemž jsou zde na rozdíl od ostatních center zastoupeny všechny tři hlavní skupiny oborů.

Postavení Prahy je dáno především přítomností dvou tradičních a v dané oblasti vzdělávání největších (podle počtu studentů i absolventů) českých vysokých škol – Univerzity Karlovy (UK) a Českého vysokého učení technického (ČVUT).⁶ Na nejsilnější skupině absolventů technických oborů se vedle fakult ČVUT podílejí i fakulty Vysoké školy chemicko-technologické, jen minimální přínos pak má soukromý Pražský technologický institut. Netechnické skupiny oborů pak připadají na součásti UK – trojici lékařských fakult a Přírodovědeckou a Matematicko-fyzikální fakultu. Význam Prahy pak dále potvrzuje i kvalitativní struktura absolventů, bakalářský stupeň představuje z celkového počtu pouze 14 % (srovnatelnou hodnotu vykazuje již jen Hradec Králové, ovšem se specifickou strukturou oborů), naopak tři čtvrtiny absolventů dosáhly magisterského stupně a dalších 11 % doktorského (viz graf č. 61).

Obecně uznávaná pozice Brna jako sekundárního centra vysokoškolského vzdělávání se projevuje i u sledované skupiny oborů. Jde o celkem logický důsledek skutečnosti, že jihomoravská metropole je sídlem druhé největší univerzity resp. technické vysoké školy – Masarykovy univerzity (MU) a Vysokého učení technického (VUT). Zastoupení hlavních skupin oborů je velmi podobné jako u Prahy, s tím rozdílem, že o absolventy přírodních věd se s tradiční Přírodovědeckou fakultou dělí Fakulta informatiky MU a u medicínských oborů je vedle Lékařské fakulty MU zastoupena také Farmaceutická fakulta Veterinární a farmaceutické univerzity.

Samostatnou kategorií pak tvoří Ostrava se zhruba polovičním počtem absolventů (1,8 tis.) oproti Brnu, přičemž spektrum oborů je již bez zastoupení lékařských a farmaceutických věd. Ve struktuře jednoznačně dominují technické obory díky fakultám Vysoké školy báňské – Technické univerzity, absolventi přírodovědných oborů jsou zastoupeni díky Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity.

V další velikostní kategorii s méně než 1 000 absolventy mají poněkud specifické postavení Plzeň (fakulty Západočeské univerzity a Lékařská fakulta UK) a Olomouc (Přírodovědecká a Lékařská fakulta Univerzity Palackého), které jako jediné ze všech zbývajících měst mají absolventy z alespoň dvou skupin hlavních oborů, Plzeň se navíc s 965 absolventy blíží horní hranici intervalu. Tradiční i nově vybudovaná univerzitní centra ve zbývajících krajských městech mají zejména regionálně-rozvojový význam a nabízejí vždy jen jednu ze sledovaných hlavní skupiny oborů – jde o Liberec (technicky orientované fakulty Technické univerzity v Liberci), Pardubice (Univerzita Pardubice), Zlín (Fakulta technologická Univerzity Tomáše Bati), Hradec Králové (Lékařská a Farmaceutická fakulta UK), Ústí nad Labem (fakulty přírodovědecká a životního prostředí a Univerzita J. E. Purkyně) a České Budějovice (Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity). Mezi těmito městy již nejsou tak výrazné předěly, výjimkou je pouze jediné nekrajské město Opava v poslední kategorii s 65 absolventy přírodovědných oborů na Filozoficko-přírodovědné fakultě Slezské univerzity.

Zvolená metoda selektivní analýzy jen za určité hlavní skupiny oborů výrazně „zřehlednila“ aktuální seznam sídel vysokých škol produkujících absolventy a zkrátila jej z více než 30 na 12. Shoda těchto specializovaných vzdělávacích center s funkcí krajských měst přitom není velkým překvapením, stejně jako absence dvou nejslabších regionálních center (Karlovy Vary a Jihlava) v této skupině. Zaměření na inovačně nosné skupiny oborů přitom také změnilo pozici některých měst oproti postavení v klasickém vzdělávacím systému se všemi obory a jistým způsobem tak poukázalo na předpoklady rozvoje inovačních aktivit – výrazně vzrostl především relativní význam Brna (které se velmi přiblížilo Praze) a Ostravy, v menší míře také Plzně, Liberce a Pardubic.

6 VUT v Brně nebo VŠB-TU v Ostravě má sice ve sledovaném období více absolventů, vděčí za něj však především netechnicky (ekonomicky) zaměřeným fakultám.

Naopak relativně poklesl význam zejména Českých Budějovic a také Hradce Králové a Ústí nad Labem. Podrobněji strukturovaná vstupní data by mohla v budoucnu přinést přesnější klasifikaci a preciznější pohled na danou problematiku, přičemž neméně aktuální výzvou je díky soukromým vysokým školám relativně rychle se měnící situace. Ty po počátečním prakticky výhradním zaměřením na společenskovědní obory zřejmě začnou alespoň částečně uspokojovat poptávku po některých přírodovědných či technických oborech, a to i mimo tradiční centra vysokého školství.

3.2.2. Vědeckotechnické parky

V současném globalizovaném světě se české podniky (a podniky ve všech vyspělých ekonomikách) nemohou spoléhat na svou konkurenční výhodu spočívající v nízkých nákladech, ale chtějí-li být úspěšné, musí své konkurenční výhody stavět zejména na inovacích. Inovace jsou považovány za hnací motor ekonomického a sociálního rozvoje regionů a podílejí se na růstu zaměstnanosti, ekonomického růstu a mezinárodní konkurenceschopnosti.

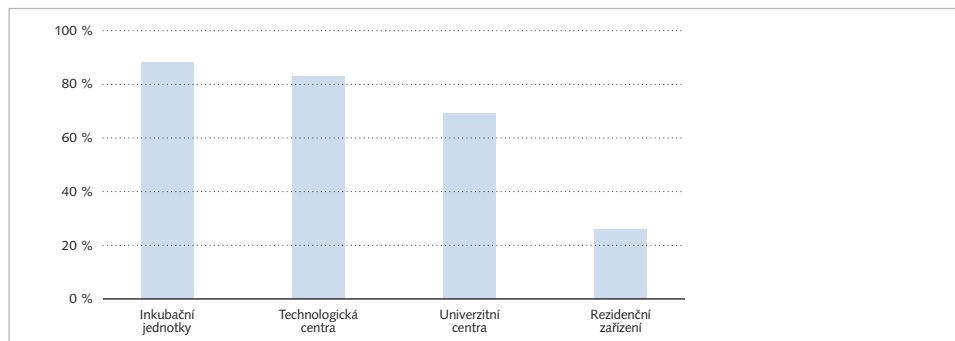
Vědeckotechnické parky – spolu s podnikatelskými inkubátory a centry transferu technologií – tvoří významné prvky inovační infrastruktury ve vyspělých ekonomikách. Vědecké parky začaly vznikat zejména z důvodu odstranění bariér mezi vědeckovýzkumnou a podnikatelskou sférou a z důvodu urychlení inovačního procesu. Vývoj inkubátorů i vědeckotechnických parků vedl postupem času k jejich účelnému propojení a dnes jsou inkubátory často součástí vědeckotechnických parků anebo sídlí v jejich sousedství a firmy opouštějící inkubátor často přesunují své aktivity právě do vědeckotechnických parků. Vědeckotechnické parky vytvářejí podmínky pro dynamický rozvoj inovačního podnikání, pro zabezpečení transferu technologií a výchovu k inovačnímu podnikání.

Obecným názvem pro takové typy institucí, jako jsou vědeckotechnické parky, podnikatelské inkubátory a další instituce, je pojem inovační centrum. Vědeckotechnické parky mohou být nazývány i jinými pojmy jako například vědecké parky, vědeckotechnické, vědeckotechnologické anebo výzkumné parky, technologická centra, technologické parky apod. Tyto organizace obvykle mají stejné postavení, poslání a strukturu zúčastněných partnerů, avšak odlišují se v dalších specifikách. Mají ale společné to, že podporují urychlování inovačního procesu a rozvoj podnikání, čímž mají přispívat k rozvoji daného regionu. VTP dále zabezpečují transfer technologií z výzkumu do praxe, často zprostředkovávají kontakty s finančními institucemi (např. společnostmi rizikového kapitálu) a příznivě působí na celkový ekonomický a sociální rozvoj regionů (snižování nezaměstnanosti, ekonomický růst, hospodářská restrukturalizace regionů.)

Parky jsou účelově uspořádané architektonické komplexy budov – výzkumně-vývojových a laboratorních objektů, projekčních a konstrukčních kanceláří, výrobních hal, skladovacích prostorů, pavilonů a konferenčních sálů, hotelů a rekreačních zařízení na ploše několika hektarů.⁷ Nejčastější prvky vědeckotechnických parků ve světě jsou znázorněny v grafu. Podnikatelé si zde mohou pronajmout buď stávající budovy anebo pozemky, kde si na základě smluvní dohody mohou vybudovat vlastní potřebné objekty. Základní typy parků jsou vědecké a technologické. Vědecké parky jsou vybudovány obvykle v blízkosti vysokých škol, technologické parky mají spíše blíže k takovým organizacím, jako jsou svazy podnikatelů, obchodní a hospodářské komory, samostatné regionální orgány atd. V dalším textu není rozlišováno mezi různými typy parků a je používán společný pojem vědeckotechnický park.

7 Konečný, Skokan, Zamarský, 2001.

Graf č. 62: Prvky vědeckotechnických parků ve světě (v %)

Zdroj: IASP

Vědeckotechnické parky můžeme obecně definovat jako aktivitu, která zajišťuje partnerství mezi akademickou sférou, organizacemi výzkumu a vývoje a podnikovou sférou, a to za podpory veřejného sektoru (zejména místního a regionálního) za účelem podpory inovací a konkurenceschopnosti daného území a podniků v něm umístěných.

Světová asociace vědeckých parků (IASP) definuje pojem vědeckotechnický park tímto způsobem: „Vědecký park je organizace řízená odborníky, jejímž hlavním cílem je zvyšovat bohatství společnosti prostřednictvím podpory kultury inovací a zvyšovat konkurenceschopnost přidružených firem a znalostně založených institucí. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, vědecký park stimuluje a řídí tok znalostí a technologií mezi univerzitami, výzkumnými ústavami, podniky a trhem; park napomáhá vzniku a rozvoji inovačně založených firem prostřednictvím inkubace a zakládání spin-off firem; park společně s kvalitními prostory a zařízením nabízí i další služby s přidanou hodnotou.“⁸

Asociace vědeckých parků Velké Británie (UKSPA) definuje vědecké parky jako „iniciativu na podporu podnikání, jejímž hlavním cílem je stimulovat a podporovat začínající firmy a inkubovat inovační, vysoce růstové, technologicky orientované firmy prostřednictvím poskytování infrastruktury a podpůrných služeb včetně kooperačních vazeb s hospodářskými rozvojovými agenturami; formálního a věcného propojení s centry excelence jako jsou univerzity, instituce vyššího vzdělávání a výzkumné instituce; podpory managementu při aktivním zapojení do transferu technologií a obchodních vazeb s malými a středními podniky.“⁹

Společnost vědeckotechnických parků (SVTP) ČR¹⁰ používá termín vědeckotechnický park jako nadřazený pojem, který dle ní v českých podmínkách zahrnuje tři hlavní druhy VTP:

- vědecký park (centrum);
- technologický park;
- podnikatelské a inovační centrum.

Vědecké parky se začaly zakládat v 50. letech 20. století v USA. Stanfordská univerzita tak řešila problém s nedostatkem financí pronajmutím části svých nemovitostí high-tech podnikům, aby zde vytvořily výrobní provozy. Tato oblast se stala známá jako Silicon Valley (Křemíkové údolí)

⁸ www.iasp.ws, volně přeloženo.

⁹ www.ukspa.org.uk, volně přeloženo.

¹⁰ Švejda a kol., 2006.

a v současné době v ní působí přes 2 000 podniků z oblasti elektrotechniky a informačních a komunikačních technologií. K prudkému rozmachu vědeckotechnických parků ve světě došlo v 80. letech. Avšak v zemích střední a východní Evropy začaly VTP pomalu vznikat až od počátku 90. let. K většímu nárůstu počtu parků v ČR došlo zejména po roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie. Celosvětově bylo nejvíce parků založeno ve druhé polovině osmdesátých let (23,38 %).

Jednotlivé vědeckotechnické parky se mezi sebou mohou odlišovat zejména v těchto skutečnostech:

- délka existence;
- rozloha – od jednotlivých budov až po rozsáhlé komplexy budov;
- umístění v regionu – parky mohou být umístěny v centru nebo na okraji velkých měst, často se nacházejí v bezprostřední blízkosti univerzity, ale mohou být umístěné i v delší vzdálenosti od města;
- poskytované služby – pronájem nemovitostí, obchodní a technické poradenství a další služby;
- vlastnictví – parky mohou být vlastněny regionálními autoritami (obce, kraje), univerzitami anebo soukromým sektorem, příp. mohou být společným vlastnictvím soukromého a veřejného sektoru.

Tabulka č. 72: Zastoupení VTP ve světě podle odvětví v roce 2001

zastoupení	odvětví	zastoupení	odvětví
26 %	informační a komunikační technologie	8 %	životní prostředí
20 %	biotechnologie	6 %	nové materiály
19 %	elektrotechnika	5 %	farmacie
9 %	potravinářství	7 %	jiné

Zdroj: CzechInvest: Fondy EU, Informační zpráva pro podnikatele (leden 2006)

Důvody k zakládání vědeckotechnických parků a určení jejich hlavních cílů závisí na specifikách daného regionu. Důležitou roli ale obvykle hrají ekonomická úroveň regionu, stav nezaměstnanosti, úroveň a rozsah podnikatelské sféry, existence velkých firem, počet nově zakládaných firem, přítomnost univerzit, odborných škol a vědeckovýzkumných institucí, vývoj progresivních technologií a snaha místních orgánů o řešení hospodářsko-sociálních problémů.

Vědeckotechnické parky provádějí několik činností. VTP poskytují organizované propojení mezi podniky a zkušenostmi a schopnostmi místních akademiků. Vytvářejí tedy partnerství ve výzkumu a vývoji mezi univerzitami a podnikatelskou sférou, pomáhají při růstu nových podniků a podporují jejich ekonomický rozvoj. Rovněž umožňují rozvoj inovačních podniků prostřednictvím inkubace a investic rizikového kapitálu. Kromě zázemí mohou poskytovat i další služby. Služby vědeckotechnických parků jsou poskytovány přednostně firmám umístěným v parku, avšak mohou být poskytovány i firmám mimo park. VTP mohou fungovat na ziskové i neziskové bázi. Vědeckotechnické parky nabízí dva typy služeb, a to tzv. hard služby a soft služby. Mezi hard služby se řadí budovy, energie, telefon, konferenční místnosti a vybavení atd. Soft služby jsou zaměřené spíše na rozvoj podniku – transfer technologií, investice rizikového kapitálu, právní podpora, finanční poradenství atd.

Každý vědeckotechnický park má zpracovaná určitá pravidla, která stanoví, jaké podmínky musí firma splňovat, aby mohla být do parku přijata. Je zřejmé, že závisí především na managementu samotného VTP či na povinnosti striktně dodržet podmínky veřejných podpor, jaká je váha

jednotlivých přijímacích kritérií, resp. splnění kterých je primárně vyžadováno. Kritéria jsou zpracována tak, aby navazovala na současný stav a profil VTP (synergický efekt). Při posuzování vychází VTP především z těchto údajů:¹¹

- popis inovovaného výrobku či technologie, který firma připravuje pro uvedení na trh;
- předpokládaná konkurenční schopnost na trhu, marketingová a odbytová koncepce, analýza předpokládané konkurenceschopnosti inovovaného produktu;
- patentová situace;
- podnikatelská koncepce (záměr) firmy;
- předpokládané požadavky na pracovníky (personální růst firmy) a vybavení (kanceláře, laboratoře, přístroje).

3.2.2.1. Funkce vědeckotechnických parků

Vědeckotechnické parky představují významné subjekty především v oblasti rozvoje techniky a technologií, v regionálním rozvoji a v podpoře malých a středních inovačních podniků.

Vědeckotechnickým parkům jsou připisovány tyto funkce:

- podpora inovačního podnikání – činnost inovačních firem je vysoce riziková a finančně náročná;
- vytvoření regionální síťové infrastruktury pro navazování podnikatelských kontaktů a spolupráci (networking), tzn. vytváření sítí partnerů;
- podpora nových podniků;
- nástroj regionálního rozvoje – např. tvorba nových pracovních míst;
- transfer technologií – VTP jako zprostředkovatel technologického transferu;
- inovační centrum;
- řízení nemovitostí – řízení pozemků a budov, které VTP využívá;
- poskytování služeb.

3.2.2.2. Přínosy vědeckotechnických parků

Vědeckotechnické parky podporují podnikatelské prostředí, které je příznivé pro start nových a růst stávajících firem. VTP tedy pomáhají zakládat nové firmy a rozvíjet ty stávající. Centrální a regionální vlády si také dobře uvědomují, že VTP mohou hrát důležitou roli při přechodu země na úspěšnou znalostně založenou ekonomiku. VTP také hrají významnou roli při technologickém transferu, protože přenašejí nové technologie z vysokoškolských a výzkumných organizací do praxe. VTP podporují vývoj nových technologií, produktů a služeb. Důležitá je i úloha vědeckotechnických parků na pracovním trhu. VTP podněcují tvorbu nových pracovních míst, zvyšují uplatnitelnost vysokoškolských absolventů na trhu práce v daném oboru a předchází odlivu kvalifikovaných pracovních sil a znalostí z regionu.

Podle průzkumu zpracovaného pro UKSPA¹² firmy umístěné ve VTP zaměstnávají o 10 % zaměstnanců více než firmy mimo park a jejich obrat roste signifikantně rychleji. Firmy umístěné ve VTP mají menší problémy při financování svých investic a činností než firmy mimo park a často využívají takových forem financování, jako je rizikový kapitál, business angels a veřejná podpora. Během 3 zkoumaných let nové technologické firmy mimo park uvedly na trh téměř dvakrát více nových produktů než firmy v parku. Avšak firmy v parku uvedly na trh více nových služeb. Firmy

¹¹ Švejda a kol., 2006, upraveno.

¹² United Kingdom Science Park Association: Evaluation of the UK Science Park Movement.

ve VTP mají významně větší podíl kvalifikovaných vědců a inženýrů. Mezi oběma typy firem není významný rozdíl v intenzitě výdajů na VaV.

Vědeckotechnické parky jsou pro nové technologicky založené firmy přitažlivější než lokality mimo park. Pro klienty parků jsou nejvíce zajímavé fyzické atributy parku, méně už je zajímavá podpůrná infrastruktura služeb. Pro zhruba dvě třetiny firem je umístění ve VTP otázkou dobré image.

Firmy umístěné ve VTP více využívají základních kancelářských služeb než specializovaných obchodních a technologických služeb. Většina firem ve VTP má pocit, že umístění ve VTP jim nepřináší žádné výhody z hlediska:

- přístupu na nové trhy, technologický rozvoj, připojení na výzkumné a kapitálové sítě;
- konkurence umístěné mimo park;
- přístup k příležitostem technologického transferu;
- obchodních sítí, distribučních kanálů, dodavatelských řetězců a interakcí uvnitř VTP.

41 % firem umístěných ve VTP je ve spojení s univerzitou nebo jinou výzkumnou organizací a 90 % z nich je v kontaktu s místní univerzitou či výzkumnou organizací. Nejčastěji se jedná o neformální kontakty, avšak jen čtvrtina podniků toto propojení považuje za silné.

3.2.2.3. Zakladatelé vědeckotechnických parků

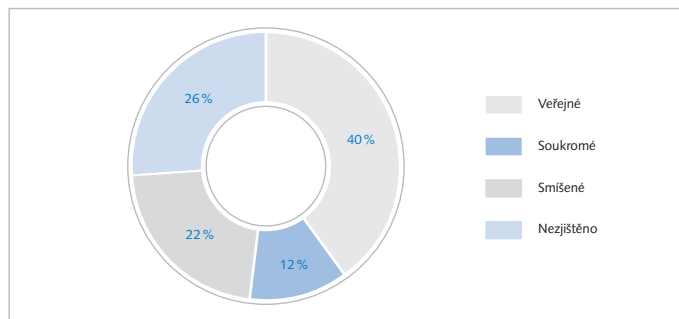
Zakladatelem vědeckotechnických parků je obvykle několik partnerů, kteří sdružují svoje finanční a další prostředky. Mezi těmito partnery zpravidla bývají regionální a místní orgány, vysoké školy, výzkumné ústavy, sdružení podnikatelů a hospodářské komory. Partnery ovšem mohou být například i finančních instituce (banky) nebo soukromé firmy. Vědeckotechnický park bývá samostatnou organizací, jehož právní formou může být buď nějaká forma obchodní společnosti (akciová společnost, společnost s ručením omezeným) nebo často zájmové sdružení (např. zájmové sdružení právnických osob).

Dle financujícího kapitálu či převažující formy řízení (managementu) lze tedy vědeckotechnické parky rozdělit na:

- veřejné – financované institucemi veřejné správy s prioritním zaměřením na ekonomický rozvoj regionu;
- soukromé – zakládané soukromými společnostmi s rizikovým (venture) kapitálem s cílem podílet se na inovačním podnikání firem sídlících ve VTP;
- kombinované – založené a financované společnými organizacemi veřejného a soukromého sektoru;
- akademické (univerzitní) – vznikají při univerzitách či fakultách, jsou primárně určeny k přenosu výsledků akademického výzkumu do komerční praxe.

Za vznikem velké části vědeckotechnických parků stojí nějaká instituce veřejného sektoru. 40 % VTP na celém světě je vlastněna pouze veřejným sektorem. 26 % dotázaných neodpovědělo na tuto otázku, neboť nebyli schopni přesně odlišit dichotomii veřejný versus soukromý (viz graf č. 63).

Graf č. 63: Zakladatelé VTP (vlastnická struktura, celosvětově)

Zdroj: IASP

Nejčastějším vlastníkem VTP, které jsou v rukou veřejného sektoru, jsou lokální a regionální vlády (dohromady 46 % všech veřejně vlastněných VTP). Tabulka č. 73 navazuje na graf č. 63 a podává podrobnější přehled o vlastnické struktuře vědeckotechnických parků.

Tabulka č. 73: Vlastnická struktura VTP (celosvětově)

veřejní vlastníci		soukromí vlastníci	
místní vláda	25 %	soukromí investoři	70 %
regionální vláda	21 %	soukromé univerzity	10 %
ústřední vláda	18 %	jiné soukromé vlastnictví	20 %
veřejné univerzity	18 %	celkem	100 %
hospodářská komora	8 %	kombinované vlastnictví	
veřejné fin. instituce	4 %	veřejná majorita	61 %
veřejné fondy	4 %	soukromá majorita	33 %
jiné veřejné vlastnictví	2 %	neurčeno	6 %
celkem	100 %	celkem	100 %

Zdroj: IASP, upraveno

Účast veřejného sektoru na vědeckotechnických parcích je zcela logická, neboť VTP jsou dlouhodobé záležitosti, počáteční investice jsou relativně dost vysoké a VTP s sebou přináší i sociální hodnoty a cíle, nikoliv pouze čistě ekonomické jevy.

Zpočátku nemají vědeckotechnické parky téměř žádné vlastní příjmy, a proto jsou závislé na zdrojích z veřejných rozpočtů. S postupem času zvyšují svoje vlastní příjmy (např. z pronájmů a poskytovaných služeb) a stávají se méně závislými na veřejných financích. Existují ovšem i vědeckotechnické parky, které fungují na ziskovém principu a nejsou vůbec financovány z veřejných zdrojů.

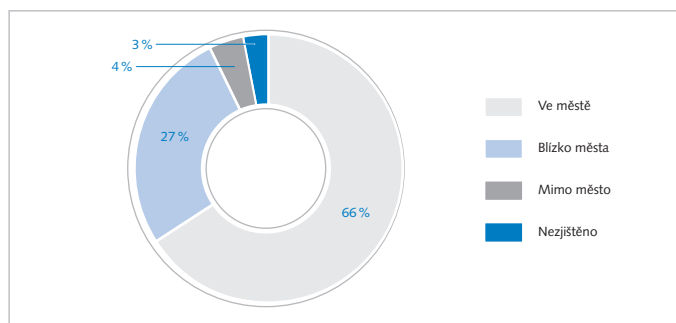
Regionální orgány (města, kraje, rozvojové agentury) poskytují obvykle pozemky, infrastrukturu a popřípadě i další finanční zdroje. Univerzity a výzkumná centra poskytují vědeckou podporu a spolupráci. Vědeckotechnický park má tedy formální a pracovní vztahy k vysokým školám i výzkumným centřům, má podporovat podniky ze znalostně náročných odvětví a další podobné organizace na území parku a park má stálý personál, který je zapojen do transferu technologií a podpory podnikatelských dovedností pro zúčastněné nájemce parku.

Z průzkumu Světové organizace vědeckých parků z roku 2002, který se zabýval spoluprací vědeckotechnických parků s univerzitami, vyplynulo, že 32 % vědeckotechnických parků působí v rámci univerzity nebo v její blízkosti, 68 % sdílí své služby s univerzitou, 49 % se dělí s univerzitou o výzkumné zázemí, 66 % sdílí s univerzitou výzkumné pracovníky.

Doba vybudování VTP se odlišuje v závislosti na dostupnosti pozemků a budov a na veřejné podpoře. Vybudování VTP na zelené louce obvykle trvá 12–18 měsíců. Teprve potom se mohou stěhovat první klienti, přičemž je potřebný i čas na nalezení vhodných klientů. Vědeckotechnické parky jsou obvykle umístěny v blízkosti univerzit nebo výzkumných center. Důležitá je také blízkost dobré dopravní infrastruktury (zejména letišť a dálnic) a krátká vzdálenost do významných mezinárodních měst, což je důležitým předpokladem pro vznik významných zahraničních investic.

Vědeckotechnické parky se obvykle nachází ve městech anebo v jejich bezprostřední blízkosti. Tuto skutečnost zobrazuje graf č. 64.

Graf č. 64: Lokalizace vědeckotechnických parků ve městech a jejich zázemí

Zdroj: IASP

Přestože inovační centra slouží zejména malým a středním firmám, jejich služeb využívají i velké firmy, které tak mají lepší přístup k novým inovacím a kvalifikovaným odborníkům.

3.2.2.4. Vědeckotechnické parky v ČR

Další text¹³ přináší přehled a stručnou charakteristiku vědeckotechnických parků v ČR. Jsou zde popsány všechny funkční parky, které nebyly zařazeny do přehledu podnikatelských inkubátorů¹⁴ (v souladu s výše uvedeným je tedy dbáno na odlišení těchto typů podpůrné inovační infrastruktury) uvedeného v následující podkapitole. Prostorové rozmístění vědeckotechnických parků zobrazuje kartogram umístěný za kapitolou o podnikatelských inkubátorech.

BIC Brno

Business Innovation Centre Brno zaměřuje svoji činnost převážně na poskytování odborných služeb do sítě inovačních firem tvořících tzv. virtuální inkubátor, v němž je registrováno 75 firem. Dále jsou poskytovány poradenské a marketingové služby, provozováno je vlastní výzkumné pracoviště a centrum pro transfer technologií.

¹³ Informace jsou zpracovány a upraveny na základě webových stránek jednotlivých VTP, stránek SVTP ČR (www.svtp.cz), Švejda a kol., 2006 a osobních konzultací v některých parcích.

¹⁴ Vědeckotechnické parky v Plzni (BIC Plzeň), Ostravě (BIC Ostrava), Zlíně (TIC Zlín) a Slavičíně.

Český technologický park Brno

Český technologický park je budován akciovou společností Technologický Park Brno jako společná investice Města Brna a britské nadnárodní firmy P&O. Společnost spolupracuje s Vysokým učením technickým v Brně, které je také akcionářem společnosti.

Český technologický park je zamýšlen jako rozvojový projekt s nízkou mírou zastavěnosti nabízející 190 000 m² smíšených prostor pro kanceláře, výzkum a lehký průmysl, společně s prostory pro odpočinkové aktivity a služby. Město Brno, kde se projekt nachází, je strategicky lokalizováno ve středu Evropy. Nabízí výhody moderního podnikatelského prostředí na úrovni Evropského společenství a progresivní ekonomiky centrální a východní Evropy. Bezprostřední blízkost Vysokého učení technického umožňuje přilákat absolventy, kteří mohou pracovat na projektech s vedoucími světovými firmami. Park nabízí reprezentativní plochy pro výrobu, montáž, výzkum, technický vývoj a kanceláře k pronájmu nebo k prodeji.

V rámci dalšího rozvoje probíhá rozšíření stávajícího parku o další zóny. Zóna 1A pokrývá 5 ha plochy rozdělené do zainvestovaných pozemků, které jsou strategicky přilehlé k hlavnímu vysokoškolskému komplexu. Zóna nabízí celkem 28 380 m² plochy pro kanceláře, výzkum a lehkou výrobu. Zóna 1B pokrývá 5,5 ha a nabízí plochy pro výrobu a montáž s kancelářskými plochami. Již bylo postaveno 6 000 m² ve dvou blocích a zóna nabízí dalších 16 200 m² ploch v různých typech budov dle přání zákazníků.

CTTV-INOTEX, s. r. o. Dvůr Králové nad Labem

Centrum textilních technologií a vzdělávání je provozováno jako samostatná organizační jednotka firmy INOTEX, s. r. o. (nástupnická organizace po Výzkumném ústavu textilního zušlechťování). Jeho činnost je orientována na podporu a rozvoj proinovačních aktivit a odbornou spolupráci při vzdělávacích aktivitách v oboru textilního zušlechťování. Svým charakterem a podmínkami, které vytváří pro malé a střední firmy, se jedná o technologický park se silnou vazbou na vzdělávací instituce (TU Liberec, Univerzita Pardubice, SPŠ Dvůr Králové nad Labem atd.).

Výběr firem a expertů působících v CTTV je podřízen úsilí a dosažení maximální možné šíře nabídky v oblasti technologických a výrobných inovací, včetně skloubení odborného vývoje a inovačního potenciálu se zázemím pilotních ověřovacích produkčních kapacit. Vzhledem k zapojení INOTEXu do evropské asociace textilních výzkumných organizací je umožněn firmám přístup k nejnovějším poznatkům daného oboru.

Podnikatelské a inovační centrum Most

Podnikatelské a inovační centrum (PIC) je organizační jednotka Výzkumného ústavu pro hnědé uhlí, a. s., zaměřená na podporu, poradenství a odbornou pomoc zejména malým a středním podnikatelským subjektům v rámci severozápadních Čech. Plní funkci Regionální kontaktní organizace. Činnost PIC je zaměřena do oblastí zajišťování služeb v rozsahu činnosti podnikatelského a inovačního centra (vědeckotechnického parku), tj. provoz podnikatelského inkubátoru a služby inkubovaným firmám, podpora inovačního transferu technologií v regionálním rozsahu a podpora rozvoje podnikatelských lidských zdrojů, včetně zprostředkování spolufinancování. Dále nabízí služby v rozsahu činnosti výkonné agentury a regionálního asistenta sektorových operačních programů a strukturálních fondů EU, komplexní zajišťování služeb v rozsahu činnosti regionální kontaktní organizace pro MSP v regionu severozápadních Čech, informační služby v rámci prosazování hnědouhelného vývoje a výzkumu atd.

Podnikatelský a inovační park Havlíčkův Brod, s. r. o.

Podnikatelský a inovační park je provozován od roku 1999 v prostorách Výzkumného ústavu bramborářského. Pro potřebu firem působících v parku byly provedeny rekonstrukce prostor.

Dále byly provedeny úpravy počítačové sítě, připojení na internet a nabídka dalších služeb od provozovatele parku. Firmy inovačního charakteru dostaly výhodnější podmínky při uzavírání smluv (např. nižší nájemné). V současnosti působí ve VTP přes 30 firem, z nichž je přibližně jedna třetina inovačního charakteru.

Podnikatelský a inovační park Agritec, s. r. o., Šumperk

V roce 1994 byl Výzkumný ústav technických plodin a luskovin privatizován a skončila jeho působnost jako státní instituce. Na základech a tradici dřívější organizace začala působit a vyvíjet činnost společnost AGRITEC, výzkum, šlechtění a služby s. r. o., která je privátní společností působící v oblasti agrobiologického výzkumu, šlechtění rostlin, poradenství a služeb.

Činnost společnosti lze rozdělit do těchto oblastí:

- výzkum genových zdrojů, pěstebních technologií a integrované ochrany luskovin, lnu a konopí;
- šlechtění a semenářství, výroba, úprava, skladování a uvádění osiv luskovin a technických plodin do oběhu;
- služby – testování a chemické analýzy anorganických a organických látek, obchodní služby;
- poradenství – aplikace výsledků výzkumu v zemědělské praxi, nákupu, zpracovatelském průmyslu, přednášková a expertní činnost.

Regionální inovační centrum Frýdek-Místek, s. r. o., Dobrá

Regionální inovační centrum Frýdek-Místek, s. r. o. (RIC F-M) je veřejně prospěšná instituce zaměřená na rozvoj podnikání, která zajišťuje malým a středním firmám působících zejména ve frýdecko-místeckém regionu komplexní spektrum služeb ve vysoké kvalitě a za výhodných podmínek. RIC F-M je členem Regionální hospodářské komory Ostrava, což umožňuje snadnější zajištění kontaktů s domácími, ale i zahraničními partnery.

Regionální inovační centrum Frýdek-Místek s. r. o. bylo založeno v roce 1991 v prostorách Výzkumného ústavu hutnictví železa Dobrá, a to jako vnitřní jednotka, od roku 1996 existuje RIC F-M jako samostatná společnost. Zakladatelem společnosti bylo VÚHŽ a. s., v roce 1996 se staly dalšími společníky město Frýdek-Místek a obec Dobrá a v roce 1998 Agentura pro regionální rozvoj, a. s., Ostrava.

Činnost centra představuje pestrou a širokou nabídku služeb pro podnikatele. Jedná se především o pronájem kancelářských, výrobních a skladovacích prostor, poskytování služeb souvisejících s pronájemem, zajišťování ekonomických a technických služeb, spolupráci při řešení podnikatelských záměrů firem, odborné konzultace a poradenství, vzdělávání a zprostředkování všech forem podpory malého a středního podnikání.

Technologický park Chomutov, o. p. s.

Obecně prospěšná společnost Technologický park Chomutov byla založena Okresní hospodářskou komorou, Asociací mezinárodní spolupráce firem a společnostmi Fitness Company, EDOST a HS Project. Technologický park byl založen na konci roku 2002.

Technologický park zajišťuje poradenství začínajícím podnikatelům, jejich zasedlení a možnost podpor, podporuje podnikatele přicházející do průmyslových zón – zakládání společností, vyhledávání vhodných objektů, projekty pro čerpání z fondů EU a ČR, zajišťuje přípravu projektů pro žádosti ze strukturálních fondů EU, Interregu III, CBC Phare, podporuje projekty měst a obcí – připravuje projekty k jejich podání, zajišťuje vzdělávací kurzy.

Technologický Park Řež, a. s.

S cílem podpořit rozvoj malých a středních firem inovačního zaměření a optimalizovat relevantní využití vybudovaného zázemí Ústavu jaderného výzkumu v Řeži (laboratoře, chemická kanalizace, speciální RA kanalizace, nepřetržitá ochrana, kontrola vstupu apod.) byl v roce 1999 schválen projekt na vybudování Technologického parku a v roce 2002 pak získána akreditace k jeho provozu.

VTP Řež poskytuje poradenství v oblastech: zakládání společností, tvorby obchodních plánů, patentové, technologické, certifikační, finanční, právní, marketingové poradenství, vedení účetnictví. Dále nabízí technické služby jako například: sleva na nájemném (až 50 %), dodávka energií a médií, připojení k telefonní síti atd. Prostory Technologického parku jsou vhodné pro výzkum a vývoj, kancelářskou činnost, skladové účely, chemické provozy, technologie, provozy, které potřebují využívat zdroje neutronového a gama záření, provozy vyžadující stálou ostrahu.

Třeboňské inovační centrum (TIC), Třeboň

Činnost vědeckotechnického parku jehož zakladateli a provozovateli jsou společnosti ENVI, s. r. o. a ENKI o. p. s., byla zahájena v roce 2004 po ukončení první etapy výstavby. Hlavními partnery TIC jsou Jihočeská univerzita České Budějovice Ústav fyzikální biologie, Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR a ČVUT Praha, Fakulta Strojní. V současnosti sídlí v areálu TIC 10 subjektů zaměřených na výzkum, vývoj a inovační podnikání, výměra areálu představuje plochu přes 1 000 m². V letech 2005–7 probíhá druhá etapa realizace TIC, která by měla rozšířit využitelnou plochu o dalších více než 500 m².

Třeboňské inovační centrum zahrnuje centrum aplikovaného výzkumu a inovační podnikání (včetně podnikatelského inkubátoru). Centrum aplikovaného výzkumu zajišťuje obecně prospěšná společnost ENKI. Podnikatelský inkubátor je nedílnou součástí aktivity TIC. Jeho smyslem je vznik nových aktivit, popř. nových firem, živností či podniků zaměřených přednostně na technologické inovace nebo na transfer technologií. Hlavní zaměření TIC: solární a jiné energetické programy, strojírenská ekotechnika, inovace a podnikání v oblasti jemné mechaniky a optiky, využívání kořenových čistíren, biotechnologie, ekotechnika v oblasti setrvalého hospodaření s látkami v krajině.

Vědecko-technologický park Ostrava, a. s.

Vědeckotechnologický park je budován na zelené louce v těsném sousedství areálu VŠB–TU Ostrava. Zakladateli společnosti Vědecko-technologický park Ostrava, a. s. jsou Statutární město Ostrava (obchodní podíl 59,1 %), Agentura pro regionální rozvoj Ostrava, a. s., VŠB–Technická univerzita Ostrava, Ostravská univerzita a Slezská univerzita Opava.

Posláním společnosti je tedy systematické vytváření podmínek pro iniciování, realizaci a rozvoj inovačního podnikání, transferu technologií mezi technologickým výzkumem a průmyslovou praxí a nových podnikatelských aktivit v oblasti výzkumu, vývoje, vznik nových vývojových a technologických center.

Hlavním cílem projektu je v kooperaci s univerzitami a vědeckovýzkumnými institucemi vybudovat v rámci regionu vrcholové pracoviště, sloužící ke koordinaci vědeckého a technologického výzkumu a transferu pokročilých technologií. Současně pak využít vědeckotechnologický park jako prostředek komercializace výsledků vědeckého výzkumu na univerzitách. Kapacita pronajímatelné plochy je 8 000 m² – obsazeno 92 %, počet pracovních míst je přibližně 650.

Vědeckotechnologický park Dakol, s. r. o., Petrovice u Karviné

Vědeckotechnologický park DAKOL zahájil svoji činnost v květnu 2001. Hlavní prioritou parku je rozvoj malých a středních inovačních firem v regionu, zvýšení jejich konkurenceschopnosti, vzniku nových pracovních míst a v neposlední řadě i potenciální zvýšení exportu těchto firem.

VTP firmám umístěným v parku nabízí tyto služby:

- zvýhodněný pronájem prostor a zařízení po dobu 3 let (v prvním roce 0% z ceny pronajatých výrobních či kancelářských prostor);
- zvýhodněný pronájem technologického zařízení;
- stálou poradenskou asistenci špičkových odborníků;
- odborné konzultace odborníků ze Slezské univerzity.

Vědeckotechnický park UP v Olomouci, s. r. o.

Vědeckotechnický park Univerzity Palackého v Olomouci byl založen v roce 2000. Cílem VTP je podporovat zakládání a rozvoj malého a středního podnikání v Olomouckém kraji, vytvářet podmínky pro lokalizaci high-tech firem, podporovat vytváření nových kvalifikovaných pracovních míst a realizovat technologický transfer.

VTP UP v současné době poskytuje prostory pro čtyři inovační firmy se zaměřením na biotechnologie, optoelektroniku a automatizaci. Součástí VTP UP je také Regionální kontaktní organizace pro střední Moravu. Část VTP UP je vyhrazena pro vědecké a vývojové aktivity a služby.

VTP UP poskytuje konzultační a poradenské služby, pomoc při startu nové firmy, poradenství v oblasti finančních zdrojů, transfer technologií, prostory pro podnikání a konferenční místnost s kapacitou 30–35 míst.

Vědeckotechnický park – Výzkumný a zkušební letecký ústav Praha, a. s.

Po útlumu leteckého průmyslu po roce 1989 VZLÚ podstatně omezil své letecké aktivity. K vytížení svých kapacit vybudoval VZLÚ postupně Vědeckotechnický park VZLÚ Praha, který byl poprvé akreditován v roce 1996.

Cílem VTP VZLÚ je vytvářet podmínky pro založení a rozvoj inovačních firem, poskytovat inovačním firmám komplexní služby včetně poradenství, podporovat rozvoj malého a středního podnikání technologických firem, zajišťovat transfer technologií, podporovat vytváření nových kvalifikovaných míst.

VTP Inovační technologické centrum – Výzkumný ústav kovů, a. s., Panenské Břežany

Vědeckotechnický park byl založen v roce 1993 podnikem Inovační technologické centrum – VÚK, s. p. (dnes a. s.) v areálu tohoto podniku v Panenských Břežanech. VTP vznikl jako jeden z prvních technologických parků v ČR. V areálu VTP je 12 460 m² využitelné provozní plochy, člena VTP je využívána provozní plocha o velikosti 9 711 m² a zbylá část je využívána ostatními firmami formou pronájmu. Ze současných provozních ploch v užívání je možné vyčlenit cca 1 200 m² pro nové podnikatelské subjekty.

VTP je jediným pracovištěm v ČR, jež se zabývá výzkumem a vývojem výrobků z neželezných kovů a slitin na komerčním základě. V areálu VTP podniká 10 inovačních firem formou smluvního pronájmu výrobních prostor a zařízení a s využitím doplňkových služeb a infrastruktury. Převážná část inovačních firem podniká v oblastech souvisejících s výzkumem, vývojem a výrobou materiálů na bázi neželezných kovů.

Technologický park při VÚTS Liberec, a. s.

TP byl vybudován rekonstrukcí stávajících prostor Výzkumný ústav textilních strojů Liberec, a. s. a stane se zázemím pro vybrané a podporované firmy. Plocha TP je 600 m² kvalitních kancelářských a provozních prostor, které jsou dispozičně určeny pro 6–10 firem. Firmy ve VT mohou využít celé řady služeb (základních, technických, obchodně-ekonomických) koncentrovaných a nabízených v rámci jedné budovy a zprostředkování služeb specializovaných pracovišť Technické univerzity Liberec.

3.2.3. Podnikatelské inkubátory

3.2.3.1. Definice a význam podnikatelských inkubátorů

V České republice je termín podnikatelský inkubátor oficiálně vymezen v programu Prosperita.¹⁵ Tento program definuje podnikatelský inkubátor jako „prostředí převážně pro začínající inovativní firmy, které požívají za předem stanovených podmínek zvýhodněného nájemného a služeb poskytovaných provozovatelem inkubátoru, a které jsou schopny uplatnit svůj produkt v rozumném časovém horizontu na trhu“.¹⁶

Evropská komise definuje inkubátor jako omezený prostor, kde jsou koncentrovány nově založené firmy. Jeho cílem je zvýšit šance jejich růstu a míry přežití prostřednictvím poskytnutí prostor s běžným vybavením (fax, výpočetní technika apod.) a rovněž prostřednictvím manažerské pomoci a „zázemních“ služeb. Hlavní důraz je kladen na lokální rozvoj a tvorbu nových pracovních míst. Technologická orientace je často okrajovou záležitostí.¹⁷

Americká Národní asociace inkubace firem (National Business Incubation Association) klade větší důraz na pojem „inkubace firem“¹⁸ než přímo na „podnikatelský inkubátor“. Inkubace dle ní je procesem podpory podnikatelů, který urychluje úspěšný rozvoj začínajících a nezkušených společností prostřednictvím řady cílených zdrojů a služeb.

Shrneme-li výše uvedené, podnikatelský inkubátor je zařízení (budova) určené začínajícím firmám, které jim má pomoci v počáteční fázi rozvoje podniku. Jsou to prostory, kde jsou vytvořeny výhodné podmínky pro začínající podnikatele. Těmito podmínkami jsou například zvýhodněný nájem, sdílení infrastruktury, bezplatné služby a další služby za zvýhodněné ceny. Jednou ze základních služeb inkubátoru by mělo být poskytování poradenství (ekonomické, obchodní, technické apod.).

Základní členění inkubátorů je na tzv. tradiční a „new economy“ inkubátory. Základním cílem tradičních inkubátorů je povzbuzování ekonomického rozvoje podporou podnikání, inovací, zaměstnanosti a růstu. Tyto inkubátory bývají spolufinancovány veřejným sektorem. Naproti tomu new economy inkubátory jsou zakládány společnostmi rizikového kapitálu nebo poradenskými firmami (tzn. soukromými ziskovými subjekty), jsou často virtuální (tedy tzv. beze zdí) a jejich základním cílem je zisk.

Na základě situace v České republice byly identifikovány čtyři typy podnikatelských inkubátorů. Toto členění bylo vytvořeno zejména na základě klientského hlediska, tedy kdo je klientem jakého typu inkubátoru. V ČR prozatím neexistují inkubátory založené na ziskovém principu,

¹⁵ Součást Operačního programu Podnikání a inovace 2007–2013, z níž je podporován zejména vznik a rozvoj podnikatelských inkubátorů a vědeckotechnických parků.

¹⁶ text programu Prosperita 2007–2013 (dostupný např. na www.czechinvest.org).

¹⁷ Economic Commission for Europe: Best Practice in Business Incubation. United Nations, New York and Ženeva, 2001, str. 8, přeloženo.

¹⁸ Business incubation.

a tudíž všechny níže uvedené kategorie inkubátorů můžeme společně zařadit mezi tradiční inkubátory. Dle klientského hlediska jsou tedy inkubátory členěny na klasické podnikatelské inkubátory, technologické inkubátory, vědecké inkubátory a specializované inkubátory. Klasické podnikatelské inkubátory se zaměřují na všechny typy firem. Nezaměřují se tedy primárně na inovačně orientované firmy, ale jsou určeny pro všechny obory podnikání (včetně tzv. face to face služeb, jako je např. kadeřnictví). Tyto inkubátory působí zejména v menších obcích¹⁹ a jejich hlavním úkolem je podpora místního rozvoje, zejména vytvoření nových pracovních míst. Technologické inkubátory jsou inkubátory, které se zaměřují na inovačně orientované firmy. Tyto inkubátory nemusí mít slovo „technologický“ přímo ve svém názvu. Podmínkou vstupu firmy do inkubátoru tedy je, aby firma vyvíjela nebo poskytovala nový nebo zlepšený produkt nebo službu. Technologické inkubátory fungují zejména ve větších městech a ve městech, kde působí nějaká univerzita.²⁰ Vědecké inkubátory mohou být také nazývány jako univerzitní inkubátory a jejich hlavním znakem je, že jsou přidruženy k univerzitě. Jsou tedy univerzitou založeny a jsou určeny pouze firmám, které jsou s danou univerzitou určitým způsobem spojeny. Může se jednat například o firmy založené studenty, absolventy nebo zaměstnanci univerzity anebo firmy, které komercializují produkt vyvinutý na dané univerzitě.²¹ Jejich hlavním úkolem je tedy transfer technologií z univerzity. Tyto inkubátory mají řadu společných znaků s technologickými inkubátory. Specializované inkubátory jsou inkubátory, které svou pomoc nabízejí pouze firmám z určitého oboru. V ČR jsou nejnovějším typem inkubátorů, a proto jich je opravdu poskrovnu. Spíše jsou teprve v přípravě anebo byly založeny nedávno.²²

Jedním ze základních cílů inkubátorů je tvorba nových pracovních míst (a tím zvyšování zaměstnanosti) a podpora regionálního (lokálního) rozvoje. V Evropě je přibližně 900 inkubátorů a největší počet z nich se nachází ve velkých zemích. Evropské inkubátory vytvoří přibližně 30 000 hrubých pracovních míst ročně. Pokud se zahrnou i nepřímé efekty, vytváří 40 000 čistých pracovních míst ročně.²³ Počet pracovních míst vytvořených jedním inkubátorem se může lišit v závislosti na typu inkubovaných společností, na počtu firem, které v inkubátoru mohou být umístěny na dostupném prostoru. Náklady na jedno vytvořené pracovní místo se pohybují okolo 4 400 euro,²⁴ avšak velmi záleží na konkrétní zemi a typu inkubátoru. Posláním inkubátoru v regionech s nižší nezaměstnaností je spíše zvyšování bohatství regionu.

Podnikatelské inkubátory nabízejí podnikatelům podporu formou tzv. one-stop-shop a prostřednictvím sdílení různých zařízení snižují jejich režijní náklady. Inkubátory rovněž zvyšují míru přežití firem a zvyšují růstové možnosti začínajících (start-ups) a malých firem v rané fázi jejich vývoje. Inkubátory také umožňují rozvinout nápady podnikatelů do komerční podoby. Dalším úkolem inkubátorů je přispívat ke zvyšování konkurenceschopnosti a pomoci při tvorbě spin-off firem.

Inkubátory začaly v Evropě vznikat na přelomu 70. a 80. let, kdy bylo jejich prakticky jediným cílem snižovat nezaměstnanost. V pozdější době se inkubátory začaly více využívat i jako nástroj pro podporu inovací a technologického transferu. Inkubátory tedy často slouží jako katalyzátor pro komercializaci technologií a výsledků výzkumu.

19 Např. síť inkubátorů na Třebíčsku.

20 Např. Technologický inkubátor VUT v Brně, spravovaný Jihomoravským inovačním centrem anebo plzeňský podnikatelský inkubátor, spravovaný společností BIC Plzeň, s. r. o.

21 Např. inkubátor ČVUT anebo podnikatelský inkubátor CPIT, založený VŠB-TU v Ostravě.

22 Zde lze uvést např. připravovaný inkubátor INBIT v Brně (biotechnologické firmy) anebo Podnikatelský inkubátor Brno-Jih, spravovaný VÚSH (firmy z oblasti stavebnictví).

23 Centre for Strategy & Evaluation Services: Benchmarking of Business Incubators, 2002.

24 Centre for Strategy & Evaluation Services: Benchmarking of Business Incubators, 2002.

Zejména technologické inkubátory hrají důležitou roli v regionální technologické nebo inovační strategii. Inkubátory by neměly fungovat jako jednotlivá opatření, ale měly by být integrovány do sítě stakeholderů, organizací a jiných opatření tak, aby jako celek všichni přispívali k podpoře inovací, konkurenceschopnosti, technologickému transferu a příp. i jiným cílům. Inkubátory mohou hrát také významnou úlohu při rozvoji klastrů. Navíc tzv. zasíťované inkubátory (networked) mohou začínajícím firmám poskytovat i důležité kontakty a přístup k potenciálním partnerům.

Inkubátory rovněž napomáhají v komunikaci mezi firmami umístěnými v inkubátoru a tyto firmy tak mohou konzultovat svoje podobné problémy a poskytovat si navzájem rady. Sortiment různých firem v inkubátoru se navíc může často doplňovat, např. jedna firma může vyrábět hardware a druhá k tomu HW může vyvíjet software. Členství v inkubátoru tedy firmám přináší i synergické efekty.

3.2.3.2. Způsob fungování podnikatelských inkubátorů

Podnikatelský inkubátor by měl být součástí širšího strategického rámce, měl by být součástí dalších organizací a měl by být jen jednou součástí nabízených podpor podnikání. Inkubátory jsou velmi často zakládány ve spolupráci veřejného a soukromého sektoru. Nejčastěji jsou podporovány lokálními autoritami (obce a kraje), univerzitami, někdy také firmami a finančními institucemi. Podpora inkubátorů ze strany veřejného sektoru je důležitá zejména v době jeho zakládání, a zejména v Evropě hraje veřejný sektor důležitou roli při financování investičních (ale i provozních) nákladů. Prostředky na výstavbu podnikatelských inkubátorů lze získat i ze strukturálních fondů. Důležité jsou ovšem také provozní náklady na fungování inkubátorů, neboť vybrané nájemné obvykle nepokrývá veškeré náklady. V současné době cca tři čtvrtiny evropských inkubátorů fungují na neziskové bázi.

Evropské inkubátory obvykle mají cca 5 800 m² nájemní plochy a je v nich umístěno cca 18 firem.²⁵ V České republice jsou inkubátory obvykle menší, což má negativní vliv na úspory z rozsahu, ale na druhou stranu je nutno říci, že velkou kapacitu inkubátorů se českým inkubátorům nemusí podařit naplnit (nebo alespoň ne skutečně kvalitními podnikatelskými záměry). Kromě rozlohy inkubátoru patří ke sledovaným ukazatelům také míra naplněnosti inkubátoru. Za optimum je považována zaplněnost okolo 85 %.

Každá firma usilující o vstup do inkubátoru musí splnit určená vstupní kritéria. Tato kritéria vycházejí z cíle inkubátoru a z profilu potenciálního zákazníka inkubátoru. Samotný rozhodovací proces nemusí zahrnovat velké množství lidí, ale měl by být jasný, průhledný a rychlý. Základem pro rozhodování o přijetí je vždy podnikatelský záměr firmy a schopnost firmy obstát na trhu. Současně bývá také hodnoceno personální obsazení. Pokud se jedná o technologický nebo obořový inkubátor, zkoumá se rovněž technická stránka podnikatelského záměru. Rozhodujícím kritériem také někdy může být počet (plánovaných) vytvořených pracovních míst nebo doba podnikání.

Členství firmy v inkubátoru je časově omezené. Smyslem je, aby se firma během této inkubační doby připravila na vstup do plně tržního prostředí. Inkubační doba je obvykle 3 roky, ale u některých specifických odvětví (např. biotechnologie), kde vývoj produktu i uchycení na trhu trvá déle, je inkubační doba delší (5–8 let). Některé firmy naopak v důsledku své vysoké expanze a zvýšených nároků na prostor opouštějí inkubátor dříve a hledají si vlastní prostory.

²⁵ Centre for Strategy & Evaluation Services: Benchmarking of Business Incubators, 2002.

3.2.3.3. Hodnocení podnikatelských inkubátorů

Na hodnocení podnikatelských inkubátorů se můžeme dívat z několika úhlů. V první řadě rozlišujeme, zda se hodnotí krátkodobé nebo dlouhodobé dopady existence a činnosti inkubátoru. Vyšší vypovídací schopnost má samozřejmě hodnocení dlouhodobých dopadů, nikoliv jen krátkodobých efektů. Avšak dlouhodobé hodnocení je náročnější (po stránce časové, metodické i finanční), často nejsou dostupná potřebná data a v mnoha zemích (včetně České republiky) je problémem i to, že inkubátory jsou relativně novým fenoménem a tudíž nemají historii, kterou by bylo možné hodnotit.

V druhé řadě rozlišujeme, od koho jsou zjišťovány údaje o inkubátorech (subjekt hodnocení). Může to být buď od managementu anebo zaměstnanců inkubátoru (příp. i zřizovatelů inkubátoru) anebo to může být od majitelů (nebo pracovníků) inkubovaných firem. Zde záleží na tom, na jaký typ informací se hodnocení zaměřuje. Pokud se např. hodnotí nákladová efektivnost, je vhodnější ptát se manažerů inkubátorů. Pokud se hodnotí prospěšnost inkubátoru pro firmy, je vhodnější se tázat přímo inkubovaných firem. Optimální ale je, pokud jsou v hodnocení zahrnuty informace a názory obou stran.

Za třetí, hodnocení inkubátorů je možné odlišovat podle toho, jakým způsobem se získávají informace. Zde je možné využívat metody jako v jakémkoliv jiném šetření, např. dotazník, rozhovor, strukturovaný rozhovor, telefonický rozhovor, analýzu finančních výkazů firem, apod.

Opomenout nemůžeme ani to, komu má hodnocení sloužit, a tím pádem také, jak velký vzorek se sleduje. Management inkubátoru si může provádět vlastní hodnocení svého inkubátoru. Jedná se tedy o interní hodnocení. Výsledky hodnocení mohou být důležité i pro zřizovatele inkubátoru, který na jeho činnost přispívá. V tomto relativně jednoduchém hodnocení obvykle nebývá problémem se získáním dat. Nevýhodou je nemožnost srovnání s ostatními inkubátory. Naopak, pokud má hodnocení sloužit externím subjektům, hodnotí se větší skupina inkubátorů (externí hodnocení). Touto skupinou mohou být například inkubátory v určitém teritoriu anebo inkubátory s podobným zaměřením (kupř. technologické inkubátory). V tomto případě bývá obtížnější získat ochotu zainteresovaných skupin poskytnout data. Někdy potřebná data mohou být nezjistitelná i z toho důvodu, že prostě nejsou sledovaná a dohledatelná. Hodnocení inkubátoru (ať už interní či externí) by mělo sloužit zejména managementu inkubátoru, který by měl výsledky hodnocení promítnout do své další činnosti a příp. využít jinde osvědčené praktiky.

V roce 2002 hodnotila Evropská komise inkubátory v EU pomocí benchmarkingu. V modelu jsou definovány tzv. klíčové otázky, které slouží k vytvoření benchmarkingových ukazatelů. Tyto otázky (resp. kritéria) se člení do pěti skupin:²⁶

- efektivnost – toto kritérium hodnotí vztah mezi finančními vstupy a výstupy inkubátorů, sleduje tedy hodnotu získanou za vložené prostředky;
- účinnost – kritérium účinnosti sleduje, do jaké míry byly naplněny cíle inkubátoru;
- relevance²⁷ – kritérium relevance zkoumá, zda cíle a výstupy inkubátoru odpovídají cílům širší politiky;
- užitečnost – toto kritérium sleduje, zda služby poskytované inkubátorem odpovídají potřebám místních podniků;
- udržitelnost – poslední kritérium hodnotí udržitelnost a délku trvání dosažených výstupů inkubátorů.

²⁶ Tato kritéria odpovídají kritériím používaným Evropskou komisí při hodnocení veřejných výdajových programů.

²⁷ Kritérium relevance v tomto benchmarkingu uplatněno nebylo.

3.2.3.4. Podnikatelské inkubátory v České republice

V České republice začaly první inkubátory vznikat na počátku 90. let a v současné době jich existuje zhruba 20. Dalších minimálně 10 jich je v přípravě a budou otevřeny během relativně krátké doby. I díky podpoře ze strukturálních fondů (především program Prosperita) jejich počet narůstá, a to zejména od roku 2004. Inkubátory mohou být zakládány jednotlivými městy, kraji, univerzitami, neziskovými nebo zájmovými organizacemi a soukromými osobami. Podnikatelský inkubátor bývá často součástí vědeckotechnického parku. Velké množství různých zakladatelů je jedním z důvodů toho, že v ČR neexistuje přesný (oficiální) seznam existujících inkubátorů nebo asociace, která by inkubátory sdružovala. Počet inkubátorů tak lze pouze odhadovat. Rovněž se lze domnívat, že některé inkubátory nesplňují podmínky kladené na skutečné inkubátory, a tak jsou ve skutečnosti pouze nemovitostmi určenými podnikatelům. Další text seznamuje s některými podnikatelskými inkubátory v ČR. Tento seznam inkubátorů byl vytvořen zejména ze seznamu inkubátorů podpořených z programu Prosperita, z databáze Společnosti vědeckotechnických parků a z dalších zdrojů.

Technologický inkubátor VUT

Technologický inkubátor VUT byl otevřen v září 2003 a jeho správcem je Jihomoravské inovační centrum. Jihomoravské inovační centrum je zájmové sdružení právnických osob (z. s. p. o.), jehož posláním je podporovat vznik a rozvoj inovačních firem v Jihomoravském kraji. Bylo založeno v roce 2003 na základě Regionální inovační strategie a mezi jeho zakladatele patří Krajský úřad Jihomoravského kraje, Magistrát města Brna, Masarykova univerzita a Vysoké učení technické. Později se k nim přidala i Mendelova zemědělská a lesnická univerzita a Veterinární a farmaceutická univerzita. Inkubátor sídlí v dvoupatrové budově, která patří Vysokému učení technickému. Celková plocha dvoupodlažní budovy je 1 200 m², z toho k pronájmu je 641 m². Zbytek tvoří prostory JIC, zasedací místnost, technické a sociální zázemí. Míra naplněnosti je v současné době asi 91 %. Prakticky již od otevření inkubátoru bylo zřejmé, že prostory nebudou postačovat. Poptávka firem po službách inkubátoru je mnohem vyšší, než kolik inkubátor může nabídnout. Dochází tedy k poměrně vysoké selekci firem žádajících o vstup. Inkubátor je otevřen firmám ze všech oborů, ale podmínkou je, aby firma byla inovační. Podnikatel usilující o vstup do inkubátoru musí vyplnit žádost o přijetí do inkubátoru (slouží k prvotnímu výběru uchazečů), dále musí vypracovat podnikatelský plán (při jeho tvorbě může podnikatel požádat JIC o pomoc), musí doložit, že má určité vlastní prostředky a je tak schopen se podílet na financování svého podnikatelského záměru. V neposlední řadě musí uchazeč prokázat i kvalitu managementu své firmy. O vstupu firmy do inkubátoru rozhoduje zejména Ekonomická rada JIC, která posuzuje ekonomickou a manažerskou stránku projektu, a Průmyslová rada JIC, která hodnotí technickou stránku a inovativnost. V současné době je v inkubátoru asi 27 firem, přičemž některé velmi úspěšné firmy již inkubátor opustily po třech letech inkubace. Firmy v inkubátoru zaměstnávají celkem 93 lidí (v minulosti to bylo až 118), vlastní 22 patentů (dříve až 52), 24 užitečných vzorů, 10 průmyslových vzorů a 11 ochranných známek. Samotné Jihomoravské inovační centrum zaměstnává 18 pracovníků, většinu (13) vysokoškolsky vzdělaných. Každá firma umístěná v inkubátoru má svého konzultanta – zaměstnance JIC. Tento konzultant má na starosti cca 2–3 firmy, se kterými pravidelně řeší jejich problémy. Kromě prostor a poradenství JIC poskytuje firmám různá školení, mikropůjčky a pomoc s ochranou duševního vlastnictví (Patentový a licenční fond – půjčky pro firmy). Firmy také podléhají pravidelnému hodnocení jejich výkonnosti a úspěšnosti. Technologický inkubátor je jedním z velmi mála inkubátorů u nás, který pravidelně hodnotí pokrok v rozvoji firem i kvalitu svých služeb.

Podnikatelský inkubátor Brno-Jih

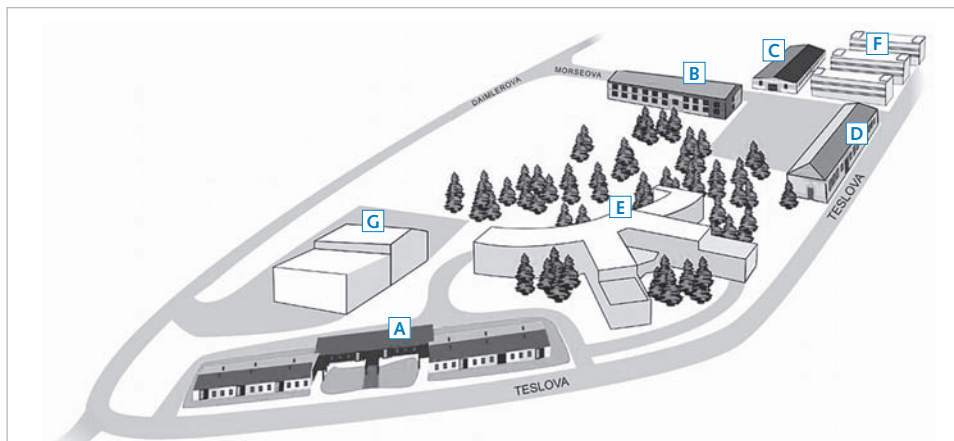
Provozovatelem tohoto inkubátoru, jenž byl otevřen v červnu 2007, je VÚSH, a. s. (Výzkumný ústav stavebních hmot). Prozatím v něm nejsou umístěny žádné firmy. V budoucnu by v inkubátoru mohlo být umístěno až 15 firem na ploše 455 m² a bude se jednat zejména o inovační firmy s vazbou na stavebnictví a nové technologie. Prostory budou přednostně poskytovány absolventům technických vysokých škol. Na inkubátor by v další etapě mělo navázat školící středisko a centrum pro transfer technologií, čímž bude vytvořen Vědeckotechnický park Brno-Jih.

Podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park BIC Plzeň

Provozovatelem podnikatelského inkubátoru a VTP v Plzni je BIC Plzeň, s. r. o., které je ve vlastnictví Statutárního města Plzeň a Plzeňského kraje. Provoz inkubátoru a vědeckotechnického parku byl zahájen v roce 1992 a od roku 1993 je BIC Plzeň členem sítě evropských podnikatelských a inovačních center (EBN – European Business and Innovation Centres Network). Inkubátor a vědeckotechnický park se rozkládají na ploše 2 500 m², v těsném sousedství industriálního parku Borská pole a v blízkosti Západočeské univerzity. V první fázi na počátku 90. let byly zprovozněny 3 kancelářské budovy (budovy A, B, C na obrázku č. 3), ale později vznikla potřeba i jiných než kancelářských budov. V další fázi tedy vznikla přízemní budova se čtyřmi sekci (budova D), z nichž každá má 150 m², které jsou tvořeny kancelářskými i poloprovozními prostory. Nejsou zde striktně odděleny prostory pro VTP a pro inkubátor. Inkubované firmy mají pouze výhodnější nájemné. Během podzimu 2006 došlo k rekonstrukci budovy B, která je také prostorem pro inkubační firmy. Nabízí přes 400 m². Budova C v budoucnu také projde rekonstrukcí a nabízí 500 m². Firmy v inkubátoru zaměstnávají od 0 do 18 zaměstnanců. Jedenkrát ročně dochází k hodnocení firem prostřednictvím jednoduchého dotazníku (zkoumá se pouze počet zaměstnanců a obrát firmy).

V areálu bylo již 50–60 firem, které vytvořily cca 250 vysoce kvalifikovaných pracovních míst. Podnikatelskému inkubátoru a VTP se věnují 2 ze 13 zaměstnanců BIC Plzeň. BIC Plzeň nezískává na provoz inkubátoru a VTP žádné přímé dotace od města nebo kraje, avšak získalo od nich již několik zakázek. Budovy s označením E a F na obrázku představují právě budovaný Vědeckotechnický park, o němž je pojednáno v části o připravovaných podnikatelských inkubátorech.

Obrázek č. 3: Vědeckotechnický park Plzeň

Biotechnologický inkubátor v Nových Hradech

Biotechnologický inkubátor působí v rámci Centra biologických technologií v Nových Hradech. Toto Centrum je součástí Akademického a univerzitního centra Nové Hradce a na jeho vybudování přispěli Státní fond životního prostředí ČR, Jihočeská univerzita, Jihočeský kraj a Evropská unie. Inkubátor je určen pro začínající firmy z oblasti biotechnologií a těmto firmám nejsou k dispozici jen kancelářské prostory, ale také laboratoře.

Podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park BIC Ostrava

Podnikatelský inkubátor v Ostravě provozuje BIC Ostrava, s. r. o., které je od roku 1997 členem EBN. Společností BIC Ostrava, s. r. o., je několik soukromých firem²⁸ (např. VÍTKOVICE, a. s., v jejichž prostorách inkubátor sídlí). Inkubátor byl otevřen v roce 1993 a do roku 2006 byl umístěn v čtyřposchodové budově o celkové rozloze cca 4 300 m². V letech 2005–2006 došlo za podpory z programu Prosperita k rekonstrukci sousední budovy. V současné době je k dispozici 9 600 m² prostor k podnikání, z toho 3 080 m² kancelářských ploch, 5 200 m² prostor vhodných pro výrobní činnost firem, 1.200 m² skladovacích ploch a 120 m² ve dvou místnostech pro jednání a semináře firem. Prostory nejsou striktně rozlišeny pro účely VTP a pro účely inkubátoru. Míra naplněnosti je asi 90 %. V celém areálu se nyní nachází 35 firem, z toho 15 firem inkubovaných a 20 firem ve VTP, které dohromady zaměstnávají 160 pracovníků. Jedná se zejména o konstrukční firmy. Součástí areálu je i Vývojové centrum průmyslových aplikací.

Podnikatelský inkubátor STEEL IT v Třinci

Podnikatelský inkubátor STEEL IT v Třinci byl otevřen na jaře 2007 a měl by sloužit zejména začínajícím firmám z oblasti informačních a komunikačních technologií v Těšínském Slezsku. Inkubátor se nachází ve zrekonstruovaném 6. podlaží hotelu STEEL, kde bylo na ploše 975 m² vybudováno 20 inkubačních jednotek a očekává se, že během 5 let zde bude vytvořeno 30 vysoce kvalifikovaných pracovních míst. Hlavními partnery projektu jsou Institut EuroSchola a Hospodářská rozvojová agentura HRAT. Náklady projektu činí asi 23,5 mil. Kč a byly hrazeny z dotace z programu Prosperita (75 % nákladů) a dále z prostředků Moravskoslezského kraje, Města Třinec a Města Český Těšín.

Podnikatelský inkubátor a vědeckotechnický park ve Zlíně

Provozovatelem technologického inkubátoru ve Zlíně je Technologické inovační centrum, s. r. o. Společnost byla založena Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně a Zlínským krajem. Provoz podnikatelského inkubátoru byl zahájen v roce 2005 a koncem roku 2006 se inkubátor přestěhoval do zrekonstruované budovy č. 23 v areálu Svit, jež je ve vlastnictví Statutárního města Zlín. V této budově bylo vybudováno tzv. Podnikatelské inovační centrum, což je projekt, jehož smyslem je na jednom místě poskytovat různé podpůrné služby (na jednom místě je tedy inkubátor, VTP a další podpůrné a poradenské organizace). Budova má 4 podlaží s celkovou plochou 5 500 m². Tato plocha zahrnuje recepci, technické zázemí, prostory pro VTP (1. podlaží), VTP a podnikatelský inkubátor (2. podlaží), kanceláře Technologického inovačního centra a dalších institucí na podporu podnikání, např. CzechInvestu (3. podlaží) a zasedací místnosti (4. podlaží).

Vědecký inkubátor ČVUT

Vědecký inkubátor ČVUT byl otevřen v lednu 2006 a je provozován Technologickým a inovačním centrem ČVUT. Toto centrum bylo založeno již v roce 1991 a až do roku 2006 využívalo

²⁸ Společníci VÍTKOVICE, a. s.; Institut Rozvoje Podnikání, s. r. o.; TT – CONTACT, s. r. o.; PENSTEMON TRADING LIMITED; STAVUS, a. s.

prostory v Praze – Motole, které před rokem 1990 sloužily jako vojenský výcvikový prostor ČVUT a Univerzity Karlovy. Vědecký inkubátor v Praze – Dejvicích (v kampusu ČVUT) byl v lednu 2006 otevřen za spolupráce ČVUT a švédské firmy IKANO,²⁹ která inkubátor podpořila finančně i svým know-how. Vědecký inkubátor je jedním ze tří oddělení Technologického a inovačního centra ČVUT (dalšími dvěma odděleními jsou Transfer technologií a Inovace a Patentové středisko). TIC ČVUT je členem evropské sítě podnikatelských center (EBN). Vědecký inkubátor ČVUT je jediným inkubátorem v ČR, jehož provoz je plně hrazen ze soukromých zdrojů. Inkubátor podporuje začínající technologické firmy, které mají vazbu na ČVUT nebo na jiné výzkumné pracoviště. Firma může v inkubátoru setrvat 2, maximálně 3 roky. Tomu odpovídá i nájemné, které v prvním půl roce činí pouze 1 Kč/m²/měsíc (+ poplatky za energie a vybavení kanceláře), na přelomu druhého a třetího roku však již nájemné plně odpovídá tržním sazbám. K dispozici je pronájem 18 kanceláří o velikosti 13–25 m², které jsou vybaveny nábytkem, telefony, připojení k vysokorychlostnímu internetu atd. Celková plocha inkubátoru je 680 m² a z toho je pronajímatelných asi 280 m². Kromě nájemních služeb nabízí inkubátor i poradenské a vzdělávací služby, pronájem reprezentačních prostor, „out of wall“ služby (tzv. měkká podpora pro neinkubované firmy) a zprostředkovatelské služby (kontakty v rámci mezinárodních vědeckých a podnikatelských sítí). Firmy v inkubátoru zaměstnávají více než 25 pracovníků na plný úvazek. O chod inkubátoru se starají dva zaměstnanci TIC ČVUT.

Podnikatelský inkubátor v Olomouci

Podnikatelský inkubátor v Olomouci byl otevřen teprve v srpnu 2007, a proto je obtížné jej jakýmkoliv způsobem hodnotit. Inkubátor je součástí Vědeckotechnického parku Univerzity Palackého v Olomouci. Budova Podnikatelského inkubátoru VTP UP a má celkem 1 600 m², z toho k pronájmu je 1 100 m². Inkubátor nabízí k pronájmu 19 kanceláří a 2 místnosti k malé výrobě. Velikost kanceláře je 36 m², velikost výrobních prostor 208 m². Původně bylo zamýšleno, že kanceláře budou flexibilní a že bude snadné měnit jejich dispozici pomocí posunování sádrokartonových příček, které jsou mezi jednotlivými místnostmi. Později se však ukázalo, že změna místností by byla technicky obtížnější, a proto tato možnost pravděpodobně nebude využívána. Budova podnikatelského inkubátoru je ve vlastnictví města a byla postavena z dotací programu Phare. Z programu Prosperita získal inkubátor dotaci na dovybavení budovy a provoz inkubátoru. Nájemné je odvozeno z tržní ceny, která činí 2 000 Kč/m² za rok. Začínajícím inovačním firmám je poskytována sleva 50 %, firmy tedy platí 1 000 Kč/m² za rok. Podle podmínek programu Prosperita by ve druhém roce měli mít nájemci nárok na slevu 40 % a ve třetím roce 30 %. Nájemní smlouva je sjednána na 1 rok s možností prodloužení maximálně na 3 roky. Inkubátor se specializuje na podporu začínajících firem v oblasti biotechnologií, nanotechnologií nebo softwarových firem. O přijetí do inkubátoru rozhoduje Rada projektu, která je složena z konzultantů VTP, zástupců Univerzity Palackého, Města Olomouc a Krajského úřadu pro Olomoucký kraj. Inkubátor proklamuje, že má zájem v budoucnu poskytovat inkubovaným firmám odborné poradenství a připravovat pro ně i vzdělávací programy, ale zatím – vzhledem k velmi krátké historii – nelze k těmto aktivitám říci něco konkrétního.

Podnikatelský inkubátor ve Vsetíně

Podnikatelský inkubátor Vsetín byl otevřen v červenci 2007 a je umístěn v rekonstruovaném objektu Maštaliska. Rekonstrukce historických budov stála asi 108 mil. Kč, z čehož téměř 78 milionů Kč tvořila dotace z programu Prosperita. Inkubátor nabízí 1 230 m² kancelářských prostor, zasedací místnost, počítačovou učebnu, konferenční sál a v budoucnu by zde také mělo být

²⁹ Tato firma provozuje Technologický park a podnikatelský inkubátor IDEON u univerzity v Lundu v jižním Švédsku.

centrum transferu technologií. Kromě dotovaného nájemného nabízí inkubátor i dotované poradenské a servisní (provozní) služby. Provozovatelem inkubátoru je Agentura pro ekonomický rozvoj Vsetínska, o. p. s.

Podnikatelský inkubátor a VTP ve Slavičíně

Podnikatelský inkubátor ve Slavičíně (Zlínský kraj) byl otevřen v září 2007 v areálu bývalých Vlárských strojírů a jeho provozovatelem je Regionální centrum kooperace, a. s. (společný projekt Města Slavičín a společnosti INTEC, s. r. o.). Celková plocha inkubátoru je asi 1 000 m², z čehož dvě třetiny jsou pronajímané firmám a jedna třetina slouží jako zasedací místnosti a prostory pro Regionální centrum kooperace. Firmám bude poskytováno dotované nájemné a obvyklé poradenské služby. Prostory Podnikatelského centra by měly sloužit také jako vědeckotechnický park a centrum pro transfer technologií.

Podnikatelský inkubátor v Kroměříži

Inkubátor v Kroměříži provozuje společnost Podnikatelský inkubátor Kroměříž, s. r. o. (PINK Kroměříž), která vznikla koncem roku 1991. Od roku 1992 provozuje podnikatelský inkubátor v Havlíčkově ulici. Inkubátor se rozkládá na ploše 1 000 m², z čehož je dlouhodobě obsazených 90–95 %.

Podnikatelský inkubátor v Přerově

Přerovský podnikatelský inkubátor je provozován společností PPI, z. s. p. o., a mezi jeho hlavní partnery patří Vysoká škola logistiky, o. p. s., Prosperita, o. p. s. a Město Přerov. Pro účely tohoto projektu byla zakoupena a rekonstruována budova bývalých městských lázní Černá. Inkubátor se rozkládá ve třech nadzemních podlažích o celkové ploše 617 m².

Podnikatelský inkubátor v Mostě

Podnikatelský inkubátor je součástí Podnikatelského a inovačního centra VÚHU,³⁰ a. s., a nachází se v komplexu vědeckotechnického parku v Mostě-Kopistech. Inkubátor je dvoupodlažní výrobní hala, která zahrnuje kancelářské a skladovací prostory i pomocné dílenské prostory. Plocha inkubátoru je asi 1 100 m².

Síť podnikatelských inkubátorů na Třebíčsku

Účelem projektu je zlepšení podmínek pro začínající podnikatele na Třebíčsku rozšířením nabídky vhodných prostor pro podnikání, poskytování odborných a poradenských služeb, školení, specializovaného výcviku, rekvalifikací a vytvoření podmínek pro rozvoj aplikovaného výzkumu v oblasti informačních technologií a využití jeho výsledků pro MSP. Za tímto účelem bylo zrekonstruováno 8 nemovitostí (7 inkubátorů + 1 výzkumné a vývojové centrum), celkem 67 podnikatelských jednotek a 4 962 m² nájemních ploch. Projekt byl financován z předvstupního programu přeshraniční spolupráce Evropské unie Phare CBC (příhraniční region: Česká republika – Rakousko). Za účelem získání podpory z evropských fondů došlo ke vzniku společného subjektu – zájmového sdružení právnických osob Rozvoj Třebíčka. Ve sdružení jsou členy následující subjekty: Město Třebíč, Město Moravské Budějovice, Město Náměšť nad Oslavou, Město Hrotovice, Město Jaroměřice nad Rokytnou, Město Jemnice, Obec Okříšky, Hospodářská komora Třebíč a Západo-moravská vysoká škola Třebíč. Prostředky programu Phare-CBC nebyly jediným zdrojem financování. Dalšími prostředky přispělo Ministerstvo pro místní rozvoj a Kraj Vysočina. Zbývající náklady pokryly obce ze svých rozpočtů a vrácená daň z přidané hodnoty.

³⁰ Výzkumný ústav pro hnědé uhlí.

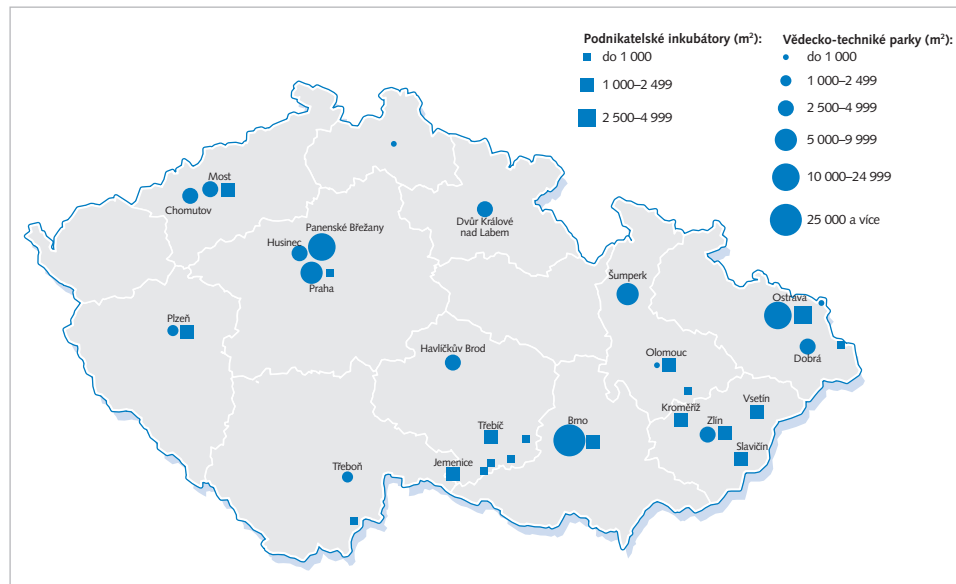

Pro inkubátory nebyly postaveny zcela nové budovy, ale došlo k rekonstrukci již nevyužívaných objektů ve vlastnictví jednotlivých obcí. Po zkolaudování převzala všechny budovy firma Euronest, která zabezpečuje provoz inkubátorů. Od podnikatelských inkubátorů zřejmě nelze čekat rozvoj inovací, nejsou k tomu primárně určeny. Inovativní firmy se zpravidla lokalizují ve větších sídlech a i proto nejsou okresy jako Třebíč pro takové podnikatelské subjekty dostatečně atraktivní. Podmínkou podpory projektu bylo zachování inkubátorů po dobu minimálně 5 let. Vzhledem k proklamacím, které zazněly z úst představitelů zúčastněných měst, se spíše zdá, že po těchto 5 letech budou chtít v budoucnu převést inkubátor na klasickou kancelářskou budovu a ponechat v ní umístěné stávající podnikatele.

Podnikatelský inkubátor v Sokolově

Podnikatelský inkubátor v Sokolově byl otevřen v roce 2006. Inkubátor se skládá ze 6 samostatných hal, z nichž čtyři jsou dvoupodlažní. Realizace projektu stála asi 80 milionů Kč a ze 75 % na něj přispěla EU (Program Phare). Objekty jsou již nyní obsazeny podnikateli, kteří se zabývají převážně drobnou výrobou. Hlavním kritériem při výběru zájemců je počet plánovaných vytvořených pracovních míst. Za prostory v prvním podlaží platí podnikatelé městu 800 Kč/m²/rok, ve druhém podlaží 400 Kč/m²/rok. Tento inkubátor nebyl zařazen do kartogramu (obrázek č. 4) uvedeného níže, neboť již dnes je zřejmé, že nesplňuje podmínky, které jsou na inkubátor kladeny. Tedy nepočítá se s tím, že by firmy po určité době musely inkubátor opustit, ale naopak se počítá s tím, že po pěti letech mohou budovy odkoupit za polovinu pořizovacích nákladů stavby, od které se odečte výše zaplaceného nájmu.³¹

Obrázek č. 4: Vědeckotechnické parky a podnikatelské inkubátory v ČR

Zdroj: databáze SVTP, projekty podpořené z programu Prosperita, vlastní šetření

31 Zdroj: www.rozhlas.cz/plzen/zpravodajstvi/_zprava/189160 (cit. 18. 9. 2007).

3.2.3.5. Přípravované podnikatelské inkubátory a vědeckotechnické parky

Kapacita **brněnského** Technologického inkubátoru VUT, který byl popsán výše, brzy přestala postačovat, a proto již v roce 2004 bylo rozhodnuto o rozšíření inkubátoru, a to výstavbou dvou nových budov. První budova v těsném sousedství současného inkubátoru bude nazvána Technologický inkubátor II a bude sloužit podobně zaměřeným firmám jako starší inkubátor. Druhý inkubátor se bude nazývat INBIT a bude to speciální inkubátor pro biotechnologické firmy, který bude umístěn v budovaném kampusu Masarykovy univerzity. Investorem obou staveb je Jihomoravský kraj a výstavba i provoz obou těchto inkubátorů byla podpořena z programu Prosperita. Obě nové budovy by měly být zprovozněny v roce 2008. Budova Technologického inkubátoru II má plochu 2 900 m² s celkovou pronajímatelnou plochou cca 1 500 m² v pěti podlažích, což poskytne prostory pro zhruba pětadvacet inovačních firem. K dispozici budou tři zasedací místnosti. Tato budova bude současně sloužit i jako vědeckotechnický park (pro účely inkubátoru je vymezeno asi 600 m²). Inkubátor INBIT v Brně-Bohunicích nabídne 3 000 m² inkubačních ploch pro zhruba třicet začínajících biotechnologických firem, které by měly vytvořit až 200 pracovních míst. Technologický inkubátor II byl podpořen celkovou částkou cca 78 mil. Kč (výstavba i provoz) z programu Prosperita, INBIT přibližně 110 mil. Kč. Nový inkubátor a vědeckotechnický park vznikne také v **Plzni**. V první fázi, která byla podpořena téměř 150 mil. Kč z programu Prosperita (celkové náklady na projekt jsou asi 187 mil. Kč), budou postaveny budovy označené písmeny E a F na obrázku č. 3). Celkové náklady na projekt jsou asi 187 mil. Kč. Tyto budovy budou disponovat celkovou plochou 4 700 m², z čehož 3 100 m² budou kanceláře k pronájmu, 900 m² budou laboratoře, 260 m² budou konferenční sály a zbývajících 420 m² tvoří ostatní pronajímatelné plochy (restaurace apod.). Pro účely inkubátoru by mělo být rezervováno přes 300 m² plochy. Ve druhé etapě rozvoje by měla být zbourána budova s označením D a v těchto prostorách bude postaveno několik nových budov. Pro účely realizace projektu byla vytvořena zcela nová společnost Vědeckotechnický park Plzeň, a. s., která je společně vlastněna Statutárním městem Plzeň (95 % akcií) a Plzeňským krajem (5 % akcií). První etapa projektu měla být hotova na přelomu září a října 2007. Tento termín se bohužel nepodařilo splnit a nad projektem visí hrozba odebrání dotace. V **Ostravě** je ve výstavbě Podnikatelský inkubátor VŠB-TUO, který by měl stát do konce roku 2007 v areálu VŠB-TUO v Ostravě-Porubě. Inkubátor by se měl rozkládat na ploše 5 800 m², z čehož 3 000 m² bude sloužit jako čistě inkubační plochy. V inkubátoru by mělo být 40 inovačních firem, které vytvoří asi 200 pracovních míst. Kromě nájemních služeb budou podnikatelům k dispozici i poradenské služby, a to formou balíčků (např. marketing nebo ochrana duševního vlastnictví). Nový podnikatelský inkubátor vznikne také v **Praze**. V Libni se v současné době rekonstruuje průmyslový objekt na Inovační centrum a podnikatelský inkubátor. Tento projekt je realizován Technologickým inovačním centrem ČKD Praha, z. s. p. o.³² Projekt byl podpořen v rámci Jednotného programového dokumentu pro Cíl 2 částkou 71 mil. Kč, přičemž celkové náklady projektu jsou asi 168 mil. Kč. V rámci projektu bude vytvořeno zázemí o ploše přes 4 000 m² pro umístění podnikatelských aktivit asi 50 malých inovačních firem, orientovaných prioritně na oblasti obnovitelných zdrojů energie, komunálních systémů, informačních technologií a na inovace služeb podporujících průmyslovou produkci. Výhodou pro tyto firmy bude možnost spolupráce s ČKD NOVÉ ENERGO, a. s. Zkušební provoz centra by měl být zahájen do konce roku 2007. V **Hradci Králové** vznikne 500 m² inkubačních ploch v rámci projektu Technologické centrum Hradec Králové (TCHK). Celkové náklady projektu ve výši 87 mil. Kč byly částečně (63 mil. Kč) dotovány z programu Prosperita.

³² Jeho členy jsou ČKD NOVÉ ENERGO, a. s., Technologické centrum Akademie věd ČR a Energieteam Consult GmbH.

TCHK by mělo zahájit provoz v roce 2008. Podnikatelský inkubátor a VTP vznikne také v roce 2008 v **Pardubicích**. Inkubátor bude společně s vědeckotechnickým parkem provozován společností TechnoPark Pardubice, k. s. Náklady na výstavbu inkubátoru jsou 207 mil. Kč, z čehož dotace z programu Prosperita činí 150 mil. Kč. Náklady na vybudování vědeckotechnického parku jsou 215 mil. Kč a dotace tvoří téměř 150 mil. Kč. Technologický inkubátor, zaměřený zejména na biotechnologické firmy, vznikne v **Českých Budějovicích** v prostorách Jihočeské univerzity. JČU na projekt získala 30 mil. Kč z programu Prosperita (celkové náklady projektu jsou 40 mil. Kč) a dále na něj přispějí Statutární město České Budějovice a Jihočeský kraj. Projekt bude dokončen v roce 2008. Provozovatelem inkubátoru bude obecně prospěšná společnost, ve které budou zastoupeni reprezentanti Jihočeské hospodářské komory, kraje, Jihočeské univerzity a města České Budějovice. Univerzita Tomáše Bati ve **Zlíně** v současné době buduje Vědeckotechnický park (VTP) a Centrum pro transfer technologií (CTT), které by mělo být dokončeno v lednu 2008. Podnikatelský inkubátor v **Nymburku**, jehož provoz bude zahájen v roce 2008, se bude skládat z administrativní budovy a výrobní haly. V administrativní budově budou kanceláře (505 m²), laboratoře (200 m²), výstavní plochy (75 m²) a ostatní plochy (585 m²). Ve výrobní hale budou výrobní (1 490 m²) a ostatní (425 m²) plochy. Investorem stavby je příspěvková organizace Podnikatelský Inkubátor Nymburk. Ještě v roce 2007 by měla být dostavena hlavní budova technologického parku a inkubátoru ve **Březně** (poblíž Mladé Boleslavi), které budou provozovány soukromou společností VYRTYCH – Technologický park a Inkubátor s. r. o. Ve dvoupodlažní budově bude k dispozici 931 m² kancelářských prostor a 1 862 m² prostor pro lehkou výrobu. Další podnikatelský inkubátor by v brzké době měl vzniknout ve **Fulneku** (RVP Invest, a. s.). Ve Středočeském kraji vzniknou (nebo se alespoň rozšíří) čtyři vědeckotechnické parky, jejichž součástí budou inkubátory, a to v **Řeži** (Vědecký a technologický park Řež, Ústav jaderného výzkumu Řež, a. s.), v **Zelenči** (Vědecko-technický park Mstětice, zakladatel EUROSIGNAL, a. s.), v Roztokách (Vědeckotechnický park Roztoky) a v obci **Zlatníky-Hodkovice** (Středočeské inovační centrum, o. p. s., Zlatníky – Hodkovice – SIC). Vědeckotechnický park (bez inkubátoru) v létě 2008 vznikne rovněž v **Rumburku**.

3.3. Praktické aspekty výsledků hodnocení regionální konkurenceschopnosti

Hodnocení regionální konkurenceschopnosti na základě pozičních, strukturálních a institucionálních analýz nepochybně představuje významný zdroj informací jak z pohledu tvorby rozvojových plánů firem, tak zejména z pohledu tvorby regionálních a hospodářských politik. Politické reprezentace chtějí obvykle znát, které faktory mohou přilákat investice a přispět tak ke zvýšení ekonomické výkonnosti a tvorbě pracovních míst, a tedy i ke zvýšení konkurenceschopnosti regionů (Koellreuter, 2002). Nastavení efektivního mixu veřejných intervencí ovšem vyžaduje vytvoření relevantních rozvojových strategií, respektujících rozhodující trendy projevující se ve vývoji světové ekonomiky a konkrétní podmínky existující na národní i regionální úrovni. V této souvislosti je účelné uvést následující citát (Levinson, 1992; zkráceno): „Bohatství země nevyplývá ze soustředění činnosti vlády na rozdělování důchodů, ale plyne z jejího zaměření na stimulaci produkce“. Z dlouhodobého hlediska lze za adekvátní strategický cíl ekonomického rozvoje ČR, zabezpečující posílení její konkurenceschopnosti, považovat přechod k tzv. znalostní ekonomice. Za hlavní faktory podmiňující úspěšnost tohoto přechodu jsou všeobecně pokládány schopnost transferu a tvorby inovací a růst vzdělanosti obyvatelstva doprovázený rozvojem vědy a výzkumu, které tak představují klíčové otázky naplnění uvedeného cíle a jsou proto dále podrobněji rozvedeny.

Jak vyplývá z výsledků šetření ČSÚ, jsou v současné etapě rozvoje naší ekonomiky hlavním nositelem inovací velké (zejména zahraniční) firmy, které v optimálním případě stimulují jejich tvorbu i u svých domácích dodavatelů.¹ Tyto firmy představují hlavní hráče v procesu globalizace ekonomiky, jejímž významným důsledkem je i prohlubování socioekonomické integrace prostoru. Tato integrace je složitě strukturovaným a prostorově hierarchizovaným procesem, za jehož hlavní komponenty lze považovat integraci na bázi obchodních interakcí, integraci na bázi produkčních interakcí a integraci na bázi pracovních interakcí (viz výše). Z hlediska regionálních rozvojových strategií nás logicky zajímají především poslední dvě skupiny interakcí (pokud jde o obchodní interakce je účelné připomenout dominantní podíl zahraničních firem na českém exportu). Schopnost absorpce již realizovaných inovací je podle názoru řady odborníků (např. I. Goldberga ze Světové banky), dále podpořeném příklady zemí s nejrychlejším technickým pokrokem, prvním předpokladem k nastartování přechodu ke znalostní ekonomice. Za druhý předpoklad je pak vesměs považována komercializace výsledků vědy a výzkumu domácími firmami,

1 S tím korespondují i pravidelně publikované výsledky srovnávacích studií pod hlavičkou Evropské komise European Innovation Scoreboard, kde je Česká republika v rámci přijatého souboru kritérií nejpříznivěji hodnocena ve schopnosti využít cizích inovací, přičítané zahraničním investicím, transferu technologií a pronikání nových výrobků na český trh.

tj. schopnost tvorby vlastních inovací. **V souladu s tím považujeme za primární otázku strategického přístupu k podpoře tvorby a transferu inovací koncepční zohlednění odpovídající role firem (domácích a zahraničních), zejména v inovačně nejprůmyslnějších odvětvích zpracovatelského průmyslu a vyšších tržních služeb.** Vypracování koncepce představuje obecné východisko pro návaznou optimalizaci nástrojů, cílených na podporu rozvoje inovací.² Z hlediska dlouhodobé národní koncepce podpory tvorby a transferu inovací se jako optimální jeví postupné narůstání podílu veřejných intervencí cílených na zvyšování regionální kvality podnikatelského prostředí (s důrazem na proinovačně působící faktory, zejména rozvoj všeobecné a specializované znalostní infrastruktury) a koncentrace přímé podpory podnikatelským subjektům na inovačně orientované MSP (inovující firmy jsou ve srovnání s neinovujícími firmami výrazně úspěšnější na mezinárodních trzích).³ Z hlediska potenciálních územních dopadů výše uvedené strategie je ovšem pravděpodobné, že prioritní důraz na podporu inovací bude indukovat jistou rozvojovou selekci jednotlivých regionů a zejména měst, jejíž negativní dopady však mohou být efektivně omezovány prostřednictvím podpory integrace na bázi výrobních interakcí s pozitivními dopady na tvorbu růstových os (růst poptávky po výrobcích a službách produkovaných v integrujících se regionech spojených se zvyšováním kvality jejich podnikatelského prostředí). Integrované procesy lze kromě standardních nástrojů, jakými je např. výstavba kvalitní dopravní a informační infrastruktury, stimulovat prostřednictvím vypracování regionálních inovačních strategií, chápaných jako základní věcný a územní rámec pro aplikaci nástrojů cílených na podporu rozvoje inovací a znalostní infrastruktury (např. vytváření horizontálních klastrů definovaných jako geografická seskupení vzájemně spolupracujících firem). V tomto kontextu je potřebné rovněž upozornit na často opomíjenou skutečnost, že inovační firmy jsou vesměs nejvýznamnějšími reprezentanty znalostní báze v hierarchicky málo významných mikroregionech, nedisponujících potřebnými předpoklady pro rozvoj veřejné znalostní infrastruktury (vysoké školy, vědeckovýzkumné ústavy) a v řadě případů ani pro rozvoj běžných podnikatelských služeb.

Pokud jde o druhou prioritní oblast výše uvedené strategie přechodu ČR ke znalostní ekonomice, tzn. podporu růstu vzdělanosti obyvatelstva spojeném s rozvojem vědy a výzkumu, jde v podstatě o budování kvalitních institucionálních základů znalostní společnosti. **Primární otázkou je kvalita vzdělávacích institucí (zejména VŠ) a vědy a výzkumu a dále zvýšení intenzity spolupráce veřejného a soukromého sektoru v oblasti vědy a výzkumu (kvalitní management a marketing vědy a výzkumu orientovaný na komerční uplatnění dosažených výsledků).** V rámci systému vzdělávacích institucí hraje v evropských poměrech rozhodující roli veřejná sféra, kterou doplňují soukromé vzdělávací instituce. V souladu s touto skutečností logicky vystupuje stále naléhavěji do popředí (zejména v porovnání s USA) otázka efektivity vynakládaných veřejných zdrojů, která je úzce spojena s hledáním optimálního mixu nástrojů pozitivní a negativní stimulace. Zcela nezbytné jsou výrazné příp. zcela zásadní změny odpovídajících národních systémů financování, zohledňující potřebnou preferenci kvalitativních před kvantitativními kritérii. V tomto směru by měla zřejmě sehrát rozhodující úlohu spolupráce zejména technicky a přírodovědně a dále informačně a lékařsky specializovaných veřejných VŠ a rovněž veřejných vědeckých a výzkumných ústavů s podnikatelskou sférou. Významné efekty jsou očekávány i ve spojení s dynamickým rozvojem moderní interaktivní inovační infrastruktury (zejména vědeckotechnické parky

2 Např. z hlediska neustále diskutovaného systému investičních pobídek jde především o jeho optimalizaci směrem k preferenci zahraničních investic v oborech s vyšší přidanou hodnotou výrobků a služeb při respektování územních rozvojových podmínek (v praxi jde o osvědčený princip regionalizace investičních pobídek, pro kterou lze kromě stávajících kritérií účelně využít i dosažené výsledky typologie krajů podle jejich konkurenční pozice).

3 Evropská komise z důvodu zabezpečení svobodné hospodářské soutěže stále výrazněji omezuje přímou veřejnou pomoc podnikatelským subjektům, která musí být v případě velkých firem individuálně schvalována Evropskou komisí a v případě MSP obecně nesmí překročit stanovený limit 200 tis. EUR (původně 100 tis. EUR) během tří let.

a podnikatelské inkubátory), propojující soukromý a veřejný sektor. Z regionálního pohledu je v této souvislosti potřebné upozornit i na potřebu rovnoměrnějšího regionálního rozmístění vzdělávací, výzkumné a inovační infrastruktury jako nezbytného předpokladu maximálního využití disponibilních zdrojů ve prospěch rozvoje znalostní ekonomiky. Za další přínos pak lze označit vytvoření lepších podmínek pro snižování existujících regionálních disparit v úrovni ekonomického rozvoje, s pozitivními potenciálními vlivy na snižování emigrace zejména nejvíce vzdělaných skupin mladého obyvatelstva z méně rozvinutých regionů (známým příkladem zemí, kde je tento přístup dlouhodobě úspěšně uplatňován, jsou Švédsko či Finsko, které v současnosti představují světovou špičku v oblasti vědeckotechnického rozvoje a logicky také patří mezi nejvíce konkurenceschopné ekonomiky světa).

Vhodný základ pro nastavení efektivního mixu veřejných intervencí představuje přístup z pozice generalizovaných rozvojových scénářů cílených na stimulaci konkurenceschopnosti, které jsou dále definovány podle stanovených konkurenčních typů regionů:

■ **Typ A** – regiony s vynikající konkurenční pozicí

Do tohoto typu byly zařazeny Pražský a s ním sousedící Středočeský kraj. Pro tento typ regionů lze za nevhodnější platformu považovat **progresivní (akcelerační) scénář ekonomického rozvoje**. Jeho charakteristickým rysem je ofenzivní „podnikatelský“ přístup z pozice síly, zdůrazňující v souladu s nadprůměrnou kvalitou podnikatelského prostředí a vysokým potenciálem reakce na vnější podněty využívání silných stránek a rozvojových příležitostí podnikatelskými subjekty. Uvedené kraje disponují nejvyšším inovačním potenciálem a nejvyšší atraktivitou pro lokalizaci a rozvoj ekonomických aktivit s vysokou přidanou hodnotou. Praha je rovněž nejvýznamnějším vysokoškolským centrem s komplexní nabídkou inovačně nejpřínosnějších oborů studia (tento potenciál však zatím není plně využit pro rozvoj interaktivních inovačních aktivit, reprezentovaných především vědeckotechnickými parky). I nadále lze počítat s efektivně se doplňujícím rozvojem inovačně nejprogresivnějších odvětví tržních služeb v Praze, která se postupně profiluje jako rozvojový pól evropského významu, a technicky a technologicky rozvinutých odvětví zpracovatelského průmyslu včetně navazujících specializovaných podnikatelských služeb ve Středočeském kraji. Rozvojově cílené veřejné intervence zde mají spíše doplňkový význam a hlavní oblasti jejich alokace se tak logicky přesouvají na omezování negativních environmentálních a sociálních dopadů generovaných silným ekonomickým rozvojem na kvalitu života. V případě Prahy jde zejména o urbanistické přetížení území (spojené s řešením střetů ekonomických a environmentálních zájmů) a dále o řešení typických sociálních problémů metropolitních regionů (nadprůměrná kriminalita). V případě Středočeského kraje se v tomto směru jako prioritní jeví kvalita životního prostředí a podpora vyváženého ekonomického rozvoje v interakci s prohlubováním systému růstových os regionálního významu.

■ **Typ B** – regiony s příznivou konkurenční pozicí

K tomuto typu přísluší kraje Jihočeský, Plzeňský, Královéhradecký, Pardubický, Vysočina, Jihomoravský, Liberecký a Zlínský. V tomto případě se jako nevhodnější platforma jeví **růstový scénář ekonomického rozvoje**, počítající s dlouhodobým ekonomickým růstem spojeným s kontinuálním zlepšováním jeho kvalitativního založení. Charakteristickým rysem scénáře je orientace na využívání rozvojových příležitostí v kombinaci s kontinuální aktivací silných stránek a eliminací slabých stránek jednotlivých krajů. Uvedené kraje vesměs disponují průměrnou kvalitou podnikatelského prostředí, která je zejména v případě českých krajů pozitivně ovlivňována jejich integračním propojením s pražskou aglomerací jako nejvýznamnějším „motorem ekonomického růstu“ v ČR. Podobný závěr lze přijmout i pokud jde o dosaženou úroveň inovačního potenciálu. Se spíše příznivou situací se setkáváme u komponenty využití lidských zdrojů, kde některé

kraje (Jihočeský, Plzeňský a Liberecký) vykazují nadprůměrnou úroveň. Dobré růstové předpoklady potvrzují i analýzy provedené v širším evropském kontextu, které signalizují převahu kladných rozvojových podnětů a tedy pouze sekundární význam potenciálních tlaků na výraznější změny ekonomického profilu. Pokud jde o rozvoj znalostní báze, pak nejlepší pozici zaujímá Jihomoravský kraj (Brno je vedle Prahy jediným vysokoškolským centrem s komplexní nabídkou inovačně nejpřírodnějších oborů studia), následovaný krajem Plzeňským a dále Libereckým a Pardubickým. Rozvoji interaktivních inovačních aktivit je pak zatím věnována největší pozornost v Jihomoravském, Zlínském a Plzeňském kraji a dále v kraji Vysočina (výrazná podpora podnikatelským inkubátorům, jejichž přínosy mají ovšem pouze lokální či mikroregionální charakter). Roli veřejných intervencí lze vzhledem k zaostávání jejich ekonomické úrovně za nejspíšejšími regiony EU považovat za poměrně významnou, zejména pokud jde o aktivaci silných (zde se výrazněji projevují především Jihomoravský, Plzeňský a Jihočeský kraj) a eliminaci slabých (zejména kraje Pardubický a Vysočina) stránek podnikatelského prostředí a dále podporu zvyšování inovačního potenciálu MSP. S nejrychlejším rozvojem inovačních aktivit (včetně tvorby regionálních inovačních klastrů) lze počítat především ve velkých inovačních centrech národního a regionálního významu, resp. v rozvinutých inovačních zónách (Podorlická zóna). Poptávka po intervencích orientovaných na zvýšení intenzity využití lidských zdrojů pak bude i nadále generována selektivně (zejména periferně položené mikroregiony). Stále významnější oblast intervencí dále představuje posilování nadregionálních (zejména vazby s rozvinutějšími zahraničními regiony) a selektivně i regionálních (zejména rozvojově nejvíce polarizované kraje) vazeb, konkretizujících se prostřednictvím hierarchizovaného systému růstových os.

■ Typ C – regiony s méně příznivou konkurenční pozicí

Do tohoto typu byly zařazeny zbývající kraje Karlovarský, Ústecký, Olomoucký a Moravskoslezský. Vhodnou výchozí platformu pro dané regiony nabízí **adaptační scénář ekonomického rozvoje**. Jeho charakteristickým rysem je posilování konkurenční pozice založené na potlačování rozvojových ohrožení v kombinaci s eliminací slabých stránek a efektivní aktivací silných stránek spolu s vyhledáváním vhodných rozvojových příležitostí, posilujících ekonomickou integraci příslušných krajů. Integraci uvedených krajů do světové ekonomiky ovšem provázejí silné tlaky na restrukturalizaci jejich ekonomické základny, s čímž koresponduje jejich nejhorší pozice v oblasti využívání lidských zdrojů. Uvedené problémy jsou dále prohlubovány nejhorší kvalitou jejich podnikatelského prostředí v rámci krajů ČR. Pokud jde o regionální úroveň inovačního potenciálu, je však jejich postavení průměrné (zápornou výjimku představuje Karlovarský kraj, který však na druhé straně vykazuje poněkud lepší pozici ve využívání lidských zdrojů). V rozvoji znalostní báze má jednoznačně nejlepší postavení Moravskoslezský kraj, za kterým se zřetelným odstupem následuje Olomoucký kraj. Méně příznivá konkurenční pozice zjevně tyto kraje stimuluje ke nadprůměrné podpoře rozvoje interaktivních inovačních aktivit, kde opět zaujímají vedoucí pozici oba moravské kraje (jejich náskok před oběma zbývajícími kraji však již není tak výrazný jako v předchozím případě). Z výše uvedených skutečností je zřejmé, že nejlepšími potenciálními předpoklady pro zlepšení svého postavení z uvedených krajů disponuje kraj Moravskoslezský. Rozvojové přínosy veřejných intervencí (včetně investičních pobídek) lze u této skupiny i v perspektivním pohledu pokládat za nezastupitelnou, zejména pokud jde o eliminaci slabých stránek podnikatelského prostředí a řešení problémů na trzích práce. Jako významná priorita se rovněž jeví zvýšení úrovně integrace v oblasti výrobních interakcí, s pozitivními dopady na rozvoj systému růstových os (v této souvislosti lze zmínit nejvýznamnější strojírenský klaster v ČR, který byl založen v Moravskoslezském kraji). Tento typ podpory má zásadní význam zvláště pro kraj Moravskoslezský a Ústecký, které podle provedených analýz nejsou dosud propojeny s ostatními kraji růstovou osou národního významu. Významné rozvojové přínosy lze dále očekávat

■ v souvislosti s podporou tvorby a transferu inovací zohledňující skutečnost, že většina příslušných krajů disponuje silnými inovačními centry příp. inovačními zónami (zejména Podkrušnohorská a Podbeskydská zóna).

■ Závěrem je potřebné zdůraznit, že strategie regionálního rozvoje je nutně záležitostí dlouhodobého časového horizontu (z praktických důvodů by měla být vypracována minimálně v časovém rozsahu překrývajícím dva plánovací cykly EU). Na tomto místě je ovšem potřebné zdůraznit, že národní strategie regionálního rozvoje by měla mít širší cíl než pouhé vytvoření věcného rámce pro čerpání prostředků z fondů EU. Obecně by mělo jít o tržně konformní strategii, koncentrovanou v našich podmínkách na podporu přechodu ke znalostní ekonomice při respektování podmínek jednotlivých regionů. Tento přístup v sobě v udržitelné míře slučuje jak plnění tradičních cílů regionální politiky (snižování regionálních rozdílů v ekonomické úrovni – odpovídajícím cílem regionální a strukturální politiky EU v plánovacím období 2007–2013 je Konvergence), tak plnění globálněji orientovaných cílů regionální politiky (zvyšování regionální konkurenceschopnosti – odpovídajícím cílem EU je Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost).

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

Použitá literatura ke 3. kapitole

- AGENTURA PRO EKONOMICKÝ ROZVOJ VSETÍNSKA. Dostupné na: <http://www.aerv.cz>.
- AGRITEC, S. R.O: Šumperk. Dostupné na: <http://www.agritec.cz>.
- AIP: Databáze (online). Dostupné na: <http://www.techprofil.cz/databaze.asp>.
- BENEŠ, M. (2006): Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, Working paper No. 5/2006, ESF MU, Brno 2006.
- BIC BRNO. Dostupné na: <http://www.bicbrno.cz>.
- BIC OSTRAVA. Dostupné na: <http://www.bicova.cz>.
- BIC PLZEŇ. Dostupné na: <http://www.bic.cz>.
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Praha: Karolinum, 2002.
- BOUCHER, G. – CONWAY, C. – VAN DER MEER, E.: Tiers of Engagement by Universities in their Region's Development. *Regional Studies*, 2003, 37 (9): str. 887–897.
- BRECHLIČUK, J. (2005): Podnikatelské inkubátory dostaly zelenou. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/plzen/zpravodajstvi/_zprava/189160 (cit. 18. 9. 2007).
- BUMBOVÁ, H. (2006): Krajské město podpoří podnikatelský inkubátor. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Dostupné na: <http://www.jcu.cz/Members/bumbova/krajske-mesto-podpori-podnikatelsky-inkubator/?searchterm=inkubator> (cit. 18. 9. 2007).
- CAMBRIDGE ECONOMETRICS, ECORYS-NEI: A Study on the Factors of Regional Competitiveness (A Draft Final Report for the European Commission), University of Cambridge, 2003.
- CENTRE FOR STRATEGY & EVALUATION SERVICES: Benchmarking of Business Incubators, 2002.
- CENTRUM BIOLOGICKÝCH TECHNOLOGIÍ NOVÉ HRADY. Dostupné na: <http://www.greentech.cz/cbt>.
- CENTRUM POKROČILÝCH INOVAČNÍCH TECHNOLOGIÍ VŠB-TUO. Dostupné na: <http://www.cpit.vsb.cz>.
- CZECHINVEST: Fondy EU. Informační zpravodaj pro podnikatele. Leden 2006.
- CZECHINVEST: <http://www.czechinvest.cz>.
- ČESKÝ TECHNOLOGICKÝ PARK BRNO. Dostupné na: <http://www.technologypark.cz/cz/index.html>.
- ČSÚ: Inovace v ČR v roce 2005. ČSÚ Praha, 2006. Dostupné na: <http://www.czso.cz>.
- ČSÚ: Regionální účty, ČSÚ Praha, 2006. Dostupné na: <http://www.czso.cz>.
- ČSÚ: Technické inovace v ČR za rok 2002–2003. ČSÚ Praha, 2005. Dostupné na: <http://www.czso.cz>.
- ČSÚ: Ukazatelé výzkumu a vývoje v ČR za rok 2005. ČSÚ Praha, 2006. Dostupné na: <http://www.czso.cz>.
- DRUCKER, P. F. (1993): Inovace a podnikavost. Management Press, Praha 1993.
- DRUCKER, P. F. (1994): Věk diskontinuity. Management Press, Praha 1994.
- ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE: Best Practice in Business Incubation. United Nations, New York and Ženeva, 2001.
- EURONEST: Podnikatelský inkubátor. Informační bulletin, 2005.
- EUROPEAN COMMISSION: Aggregate and Regional Impact – Regional Growth and Convergence. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 1997. ISBN 92-827-8806-7.
- EUROPEAN COMMISSION: Improving Institutions for the Transfer of Technology from Science to Enterprises, 2004.
- GARELLI, S. (2002): Competitiveness of nations: The Fundamentals. In: *World Competitiveness Yearbook*, IMD Lausanne, 2002.
- GOLDSTEIN, H. A. – RENAULT, C. S. (2004): Contributions of Universities to Regional Economic Development: A Quasi-experimental Approach. *Regional Studies*, Vol. 38, Issue 7, 2004, str. 733–746.
- GUNASEKARA, CH. (2006): Reframing the Role of Universities in the Development of Regional Innovation Systéme. *The Journal of Technology Transfer*, Vol. 31, Issue 1, 2006. str. 101–113.
- HAMPL, M.: Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext. PiF UK Praha, 2005. ISBN 80–86746–02-X.

- INOTEX, S. R. O., Dvůr Králové nad Labem. Dostupné na: <http://www.inotex.cz>.
- INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SCIENCE PARKS. Dostupné na: <http://www.iasp.ws>.
- JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM. Dostupné na: <http://www.jic.cz>.
- KADERÁBKOVÁ, A. a kol. (2005): Ročenka konkurenceschopnosti České republiky, CES VŠEM a NOZV NVF, Praha 2005.
- KAREL, J. (2005): Podnikatelské inkubátory. Prezentace z Konference o rozvoji zaměstnanosti Prosperita 2005. Dostupné na: <http://www.prosperita-ops.cz>.
- KITSON, M. – MARTIN, R. – TYLER, P. (2005): The Regional Competitiveness Debate. University of Cambridge, 2005.
- KLÍMOVÁ, V. (2006): Inovační procesy. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4166-8.
- KLÍMOVÁ, V. – ŽÍTEK, V. (2006): Assessment of Innovation Performance of Czech Firms. In An Enterprise Odyssey: Integration or Disintegration. Zagreb: University of Zagreb, 2006.
- KLÍMOVÁ, V. – ŽÍTEK, V. (2007): Fungování podnikatelských inkubátorů na Třebíčsku. In X. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4325-1.
- KLÍMOVÁ, V. – ŽÍTEK, V. (2006): Role Inkubátorů při rozvoji podnikání v regionu (case study Třebíčsko). In IX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Brno: Masarykova univerzita, od s. 42–46, 5 s., 2006. ISBN 80-210-4155-2.
- KOELLREUTER, Ch. (2002): Regional Benchmarking as a Tool to Improve Regional Foresight, European Commission – Research – Directorate K, Brussels 2002.
- KONEČNÝ, M. – SKOKAN, K. – ZAMARSKÝ, V. (2001): Inovační centra. Transferová inovační pracoviště, Inkubátory pro výchovu inovačních podnikatelů, Vědecko-technické parky v regionálním rozvoji. Ostrava: VŠB-TUO, 2001.
- MMR ČR: Strukturální fondy EU. MMR, Praha 2006. Dostupné na: <http://www.strukturalni-fondy.cz>.
- NATIONAL BUSINESS INCUBATION ASSOCIATION. Dostupné na: <http://www.nbia.org>.
- OECD, EUROSTAT: Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. EUROSTAT, Luxembourg 2005. Dostupné na: <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Podnikatelský inkubátor BIC Ostrava. Dostupné na: <http://www.czcom.cz/bicova/incubcz.htm>.
- PODNIKATELSKÝ INKUBÁTOR BRNO-JIH. Dostupné na: <http://www.vtpbrno.cz>.
- PODNIKATELSKÝ INKUBÁTOR STEEL IT. Dostupné na: <http://www.steel-it.cz>.
- PODNIKATELSKÝ INKUBÁTOR V OLOMOUCI. Dostupné na: <http://www.vtpup.cz/inkubator.htm>.
- PORTER, M. (1990): The Competitive Advantages of Nations. The Free Press, New York 1990.
- PORTER, M. (1996): Competitive Advantage, Agglomeration Economies and Regional Policy. International Regional Science Review No.s 1 a 2, 1996.
- PŘEROVSKÝ PODNIKATELSKÝ INKUBÁTOR. Dostupné na: <http://www.podnikatelskyinkubator.cz>.
- REGIONÁLNÍ CENTRUM KOOPERACE. Dostupné na: <http://www.rckas.cz>.
- REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ CENTRUM FRÝDEK-MÍSTEK, S. R. O.: Dostupné na: <http://www.vuhz.cz/?co=ovuhz&akce=Region>.
- REGIONÁLNÍ PORADENSKÉ A INFORMAČNÍ CENTRUM. Dostupné na: <http://www.apis-nb.cz>.
- SKOKAN, K. (2003): Průmyslové klustry a konkurenceschopnost regionů. Habilitační práce, VŠB-TU Ostrava 2003.
- SLANÝ, A. a kol. (2006): Konkurenceschopnost české ekonomiky. ESF MU, Brno 2006. ISBN 80-210-4157-9.
- SPOLEČNOST VĚDECKOTECHNICKÝCH PARKŮ ČR. Dostupné na: <http://www.svtp.cz>.
- ŠVEJDA, P. a kol. (2006): Vědeckotechnické parky v České republice. Praha: SVTP ČR, 2006. ISBN 80-903846-0-9.
- TECHNOLOGICKÉ CENTRUM AV ČR: Strategické studie. Dostupné na: <http://www.strat.cz>.
- TECHNOLOGICKÉ CENTRUM ČKD PRAHA. Dostupné na: <http://www.tic-ckd.cz>.
- TECHNOLOGICKÉ CENTRUM HRADEC KRÁLOVÉ. Dostupné na: <http://www.tchk.cz>.
- TECHNOLOGICKÉ INOVAČNÍ CENTRUM ZLÍN. Dostupné na: <http://www.ticzlin.cz>.
- TECHNOLOGICKÝ PARK A INKUBÁTOR BŘEZNO. Dostupné na: <http://www.vyrtych-tpi.cz>.
- TECHNOLOGICKÝ PARK CHOMUTOV, O. P. S. Dostupné na: <http://www.tpcv.cz>.
- TECHNOLOGICKÝ PARK PŘI VÚTS LIBEREC, A. S. Dostupné na: <http://www.vuts.cz/park/>.

- TECHNOLOGICKÝ PARK ŘEŽ, A. S. Dostupné na: <http://www.nri.cz/cz/park.html>.
- TŘEBOŇSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM. Dostupné na: <http://www.tic.trebon.cz>.
- UNITED KINGDOM SCIENCE PARK ASSOCIATION (2003): Evaluation of the Past & Future Economic Contribution of the UK Science Park Movement, 2003.
- UNITED KINGDOM SCIENCE PARK ASSOCIATION. Dostupné na: <http://www.ukspa.org.uk>.
- UNIVERZITNÍ INSTITUT UNIVERZITY T. BATI. Dostupné na: <http://web.uni.utb.cz>.
- ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ (2005/2006): Statistická ročenka školství 2005/2006. ÚIV Praha 2007. Dostupné na: <http://www.uiv.cz/rubrika/431>.
- VĚDECKO-TECHICKÝ PARK – VÝZKUMNÝ A ZKUŠEBNÍ LETECKÝ ÚSTAV PRAHA, A. S. Dostupné na: <http://www.vzlu.cz/services.php?id=6>.
- VĚDECKOTECHNICKÝ PARK UP V OLOMOUCI, S. R. O. Dostupné na: <http://www.vtpup.cz>.
- VĚDECKOTECHNOLOGICKÝ PARK DAKOL, S. R. O. Dostupné na: <http://www.dakol-karvina.cz/Data/vtp.php>.
- VĚDECKO-TECHNOLOGICKÝ PARK OSTRAVA, A. S. Dostupné na: <http://www.vtpo.cz>.
- VĚDECKÝ INKUBÁTOR ČVUT. Dostupné na: <http://www.inkubator.cvut.cz>.
- VITURKA, M. – ŽÍTEK, V. – TONEV, P. (2005): Regionální předpoklady rozvoje inovací. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, Working paper No. 4, ESF MU, Brno 2005. ISSN 1801–4496.
- VITURKA, M. & kol.: Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice. ESF MU, vyd. MU, Brno 2003. ISBN 80-210-3304-5.
- VITURKA, M.: Konkurenceschopnost regionů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. Sborník z X. Mezinárodního kolokvia o regionálních vědách, ESF MU, Brno 2007. ISBN 978-80-210-4325.
- VTP INOVAČNÍ TECHNOLOGICKÉ CENTRUM – VÝZKUMNÝ ÚSTAV KOVŮ, A. S. PANENSKÉ BŘEŽANY. Dostupné na: <http://www.itcvuk.cz>.
- VTP PLZEŇ. Dostupné na: <http://www.vtpplzen.cz>.
- VÝROČNÍ ZPRÁVY FAKULT A UNIVERZIT ZA ROK 2005.
- VÝZKUMNÝ ÚSTAV BRAMBORÁŘSKÝ HAVLÍČKŮV BROD. Dostupné na: <http://www.vubhb.cz>.
- ZÁKON Č. 130/2002 Sb. O PODPOŘE VÝZKUMU A VÝVOJE.
- Žitek, V. – Kunc, J. – Tonev, P. (2006): Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, Working paper No. 21, ESF MU, Brno 2006.

Seznam tabulek a grafů

Seznam tabulek

- [1] Věková skladba k 31. 12. 1989 (21)
- [2] Plodnost podle věku matky v roce 1989 (22)
- [3] Počty narozených dětí od roku 1990 (23)
- [4] Reprodukční míry dle věku (24)
- [5] Naděje dožití po roce 1990 (25)
- [6] Vývoj čisté migrace od roku 1990 (25)
- [7] Vývoj počtu obyvatel od roku 1990 (v tis.) (26)
- [8] Průměrný věk populace (26)
- [9] Ekonomická neaktivita od roku 1990 (v %) (27)
- [10] Věková struktura populace od roku 1990 (v %) (29)
- [11] Struktura zaměstnanosti v ČSSR, Polsku a Maďarsku v r. 1990 (jednotlivé podíly v %) (34)
- [12] Vývoj vzdělanostní struktury pracovní síly v zemích V-4 (podíly v %) (37)
- [13] Intenzita migrace v zemích V-4 (v %) (38)
- [14] Přírůstky produktivity práce v zemích V-4 v různých obdobích (v %) (39)
- [15] Nezaměstnanost dle délky jejího trvání v zemích V-4 (podíly v %) (47)
- [16] Složená daňová kvóta (52)
- [18] Distribuce daní (54)
- [19] Vývoj Giniho koeficientu v letech 1994–2005 (56)
- [20] Počet zahraničních pracovníků s pracovním povolením/registrací a jejich podíl na domácí pracovní síle (61)
- [21] Počet pracovních emigrantů a jejich podíl na pracovní síle v roce 2006 (64)
- [22] Žadatelé ze států EU-8 o práci ve Velké Británii v roce 2005 (64)
- [23] Příliv a odliv remitancí, 2001–2006 (v milionech USD) (65)
- [25] Tržní kapitalizace akcií a dluhopisů, v mil. USD (71)
- [26] Změna tržní kapitalizace v % (y/y) (72)
- [27] Změna cenové hladiny v % (y/y) (73)
- [28] Meziroční vývoj indexů v % (y/y) (73)
- [29] Hodnoty IPO, SPO v mlrd. USD (74)
- [30] Objemy obchodů v mil. USD a v členění na kurzotvorné (K) a přímé (P) (75)
- [31] Podíl objemu obchodů na tržní kapitalizaci v % (76)
- [32] Diskontní sazby v jednotlivých zemích, ke konci období v procentech p.a. (80)
- [33] Výpůjční sazby soukromému sektoru, p.a., průměrné (80)
- [36] Úvěry poskytnuté firmám v mil. USD, k 31.12. (82)
- [37] Nově poskytnuté úvěry bankami a hodnota nově emitovaných akcií (NK), k 31. 12. (83)
- [38] Vývoj veřejných a soukromých úspor ve vybraných letech (v % HDP) (92)
- [39] Určující faktory PZI ve státech východní Evropy (96)
- [40] Ukazatele za podniky s PZI ve zpracovatelském průmyslu (99)
- [41] Údaje za podniky pod zahraniční kontrolou (podle metodologie národního účetnictví, rok 2002) (100)
- [42] Hodnocení Polity IV Project středoevropských zemí od 40. let 20. století do současnosti (108)
- [43] Podíl soukromého a veřejného sektoru na HDP (% HDP) (121)
- [44] Počet regulovaných cen z koše 15 komodit* (122)
- [46] Regulační zátěž podnikání v zemích V-4 (125)
- [47] Státní pomoc v ČR podle cíle (v %, ze s.c.) (135)
- [48] Státní pomoc na Slovensku podle cíle (v %, ze s.c.) (138)
- [49] Státní pomoc v Maďarsku podle cíle (v %, ze s.c.) (141)
- [50] Státní pomoc v Polsku cíle (v %, ze s.c.) (143)
- [51] Vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP (%) (152)
- [52] Vývoj směnných relací (2000 = 100) (153)
- [53] Komoditní struktura exportu dle tříd SITC (v %) (154)
- [54] Podíl high-tech produkce na celkových exportech (v %) (155)
- [55] Komoditní struktura importu dle tříd SITC (v %) (155)
- [56] Vývoj využití importů dle tříd SITC (v %) (156)
- [57] Vývoj svobody obchodu (v %) (157)

- [58] Vývoj průměrných celních sazeb (v %) (158)
- [59] Zveřejňování analyzovaných informací státy V-4 (181)
- [60] Posteriorní střední hustoty a konfidenční intervaly pro státy V-4 a Eurozónu (196)
- [61] Podíl práce na důchodu pro období 1996 Q1–2006 Q4 (204)
- [62] Tempa růstu – Česká republika (205)
- [63] Tempa růstu – Maďarsko (205)
- [64] Tempa růstu – Polsko (205)
- [65] Tempa růstu – Slovensko (205)
- [66] Podíl SPF k výstupu (206)
- [67] Počet a podíl inovujících firem v průmyslu a ve službách podle krajů (224)
- [68] Benchmarking konkurenceschopnosti krajů (225)
- [69] Počet subjektů, realizované výdaje a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji v ČR podle sektorů v roce 2005 (237)
- [70] Počet subjektů, realizované výdaje a zaměstnanost ve výzkumu a vývoji v ČR podle vědních oblastí v roce 2005 (237)
- [71] Základní ukazatele VaV v ČR v krajském členění za rok 2005 (238)
- [72] Zastoupení VTP ve světě podle odvětví v roce 2001 (245)
- [73] Vlastnická struktura VTP (celosvětově) (248)

Seznam grafů

- [1] Ekonomický růst v ČR, Maďarsku, Polsku a Slovensku 1989–2006 (v %) (14)
- [2] Míra pracovní participace v zemích V-4 (populace 15–64, v %) (35)
- [3] Míra zaměstnanosti v zemích V-4 (populace 15–64, v %) (36)
- [4] Vývoj produktivity práce v zemích V-4 (meziroční změny v %) (39)
- [5] Vývoj produktivity práce v zemích V-4 (v EUR roku 2000) (40)
- [6] Vývoj reálných mezd v zemích V-4 (meziroční změny v %) (40)
- [7] Česká republika (42)
- [8] Slovensko (42)
- [9] Maďarsko (42)
- [10] Polsko (43)
- [11] Česká republika (43)
- [12] Slovensko (43)
- [13] Maďarsko (44)
- [14] Polsko (44)
- [15] Česká republika (45)
- [16] Slovensko (46)
- [17] Maďarsko (46)
- [18] Polsko (46)
- [19] Odhad přirozené míry nezaměstnanosti v zemích V-4 (logaritmický trend) (47)
- [20] Vývoj veřejných příjmů (v % HDP) (87)
- [21] Příjmy z nepřímých daní (podíl na celkových daňových příjmech) (88)
- [22] Daň z příjmů korporací (podíl na celkových daň. příjmech) (88)
- [23] Veřejné výdaje (v % HDP) (89)
- [24] Investiční výdaje (podíl na celkových veřejných výdajích) (90)
- [25] Saldo veřejných rozpočtů (v % HDP) (91)
- [26] Vývoj přílivu PZI na jednoho obyvatele do jednotlivých států V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD) (97)
- [27] Kumulovaný příliv PZI v zemích V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD) (98)
- [28] Kumulovaný příliv PZI na obyvatele v zemích V-4 v letech 1989–2006 v USD (98)
- [29] Čistý příliv portfoliových investic v zemích V-4 v letech 1989–2006 (v mil. USD) (100)
- [30] Čistý příliv dlouhodobých ostatních investic do zemí V-4 v letech 1993–2006 (v mil. USD) (101)
- [31] Čistý příliv krátkodobých investic v zemích V-4 v letech 1993–2006 (v mil. USD) (102)
- [32] Vývoj ukazatele kvality regulace v zemích V-4 (127)
- [33] Vývoj reálného HDP v zemích V-4 (rok 1993=100) (128)
- [34] Srovnání podílu státní pomoci na HDP (145)
- [35] Komoditní struktura zahraničního obchodu dle tříd SITC (151)
- [36] Vývoj otevřenosti ekonomiky (v %) (151)
- [37] Vývoj exportu na hlavu (tis. USD, b.c.) (152)

- [38] Vývoj transformačního výkonu (mld. USD) (157)
- [39] Rozdíly mezi prvními odhady HDP a jejich revizemi (182)
- [40] HDP (Maďarsko) (183)
- [41] Hrubý domácí produkt dle RN (Polsko) (183)
- [42] Celková spotřeba dle RN (Polsko) (184)
- [43] Hodnoty mezery výstupu z jednotlivých ZOI (Česko) (184)
- [44] Růst HDP dle zveřejnění v jednotlivých RI (Česko) (185)
- [45] Hodnoty mezery výstupu dle jednotlivých SP (Slovensko) (185)
- [46] Růst HDP (Maďarsko) (186)
- [47] Růst HDP pro jednotlivé RN (Polsko) (186)
- [48] Růst celkové spotřeby dle RN (Polsko) (187)
- [49] Odhadnuté hustoty pravděpodobnosti hodnot mezery výstupu (Česko) (187)
- [50] Konfidenční intervaly pro hodnoty mezery výstupu (Česko) (188)
- [51] Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro ČR (197)
- [52] Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Maďarsko (198)
- [53] Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Slovensko (199)
- [54] Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Polsko (200)
- [55] Priorní a posteriorní hustoty modelových parametrů pro Eurozónu (201)
- [56] Konvergence (207)
- [57] Tempa růstu – Česká republika (209)
- [58] Tempa růstu – Maďarsko (209)
- [59] Tempa růstu – Polsko (210)
- [60] Tempa růstu – Slovensko (210)
- [61] Struktura absolventů vybraných fakult podle typu studijního programu v roce 2005 (číslo za názvem města udává počet absolventů) (241)
- [62] Prvky vědeckotechnických parků ve světě (v %) (244)
- [63] Zakladatelé VTP (vlastnická struktura, celosvětově) (248)
- [64] Lokalizace vědeckotechnických parků ve městech a jejich zázemí (249)

CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY
prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., vedoucí výzkumného centra

FAKTORY KONKURENCESCHOPNOSTI

(KOMPARACE ZEMÍ V-4)

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc. a kolektiv

Ediční rada: L. Bauer, L. Blažek, H. Hušková, F. Kalouda,
M. Kvízda, L. Lukášová, R. Lukášová, J. Nekuda,
J. Rektorič (předseda), A. Slaný, J. Šedová, V. Žitek

Vydala Masarykova univerzita roku 2007

1. vydání, 2007, náklad 200 výtisků

Tisk: PRINTECO s.r.o., Hněvkovského 77, 617 00 Brno

Návrh a sazba: EXACTDESIGN, www.exactdesign.cz

55-975B-2007 02/58 13/ESF

ISBN 978-80-210-4455-5

Vzor citace: NĚMEC, Daniel. Demografický vývoj In Slaný a kol. Faktory konkurenceschopnosti.
Brno: Masarykova univerzita, 2007. 12 stran. ISBN 978-80-210-4455-5.

CENTRUM VÝZKUMU
KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI
ČESKÉ EKONOMIKY

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ
FAKULTA

ISBN 978-80-210-4455-5